

**შოთა რუსთაველის ქართული
ლიტერატურის ინსტიტუტი**

ილია ჭავჭავაძე

თხზულებათა

სურვი
ჩვენური

მც
ტომარე

თბილისი
2009

ილია ჭავჭავაძე

თხზულებანი

ტომი XVIII

პირადი წერილები
ოღონა თადეოსის ასულ
გურამიძე-ჭავჭავაძისადმი

“ილიას ფონდი”
2009

ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა
აკადემიური გამოცემის
სარედაქციო კოლეგია

მთავარი რედაქტორი
ირმა რატიანი

გიორგი აბაშიძე
ანდრო ბელუკაძე
როსტომ ჩხეიძე
ზურაბ ჭუმბურიძე

ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, შენიშვნები და
საძიებლები დაურთეს ნორა კოტინოვმა, რუსუდან
კუსრაშვილმა და ელისაბედ ზარდიაშვილმა

ტომის რედაქტორი როსტომ ჩხეიძე

„ილიას ფონდი“ (თავმჯდომარე ანდრო ბელუკაძე)
2009

© შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის
ინსტიტუტი

ბიზადი წერილები

თლოა

გურამიძე-ქაჯქაჯაძისადმი

შესავალი

ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა XVIII ტომში შეტანილია მწერლის პირადი წერილები, რომელთა ადრესატია მისი მეუღლე და სულიერი მეგობარი ოლღა თადეოზის ასული გურამიშვილი-ჭავჭავაძე. ტომში შევიდა სულ 245 წერილი. აქედან 63 წერილი მიწერილია ქორწინებამდე, 1863 წლის 21 აპრილამდე, ხოლო დანარჩენი 182 – ქორწინების შემდეგდროინდელ პერიოდს განეკუთვნება.

ოლღა თადეოზის ასულ გურამიშვილ-ჭავჭავაძისადმი გაგზავნილ წერილებს ჯერ კიდევ მე-20 საუკუნის 20-იან წლებში მიაკვლია პავლე ინგოროყვამ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში მუშაობისას მკვლევარს შეუნიშნავს ხის ყუთში ჩაწყობილი და საგანგებოდ შეკრული ბარათები. წაკითხვისას აღმოჩნდა, რომ ეს იყო ილია ჭავჭავაძის წერილთა ავტოგრაფები, რომლებიც წლების მანძილზე სათუთად შეუნახავს ოლღა გურამიშვილს.

1950 წელს ი. ბოცვაძემ ჟურნალში „ლიტერატურული აღმანახი“ (№3) დაბეჭდა ოლღასადმი მიწერილი 7 წერილი. 1951 წელს შ. გოზალიშვილმა გამოაქვეყნა აღნიშნულ წერილთა ავტოგრაფები წიგნში „ილია ჭავჭავაძის ავტოგრაფები (აღწერილობა)“ (გვ. 131-გვ.143); საეკლესიო მუზეუმის A ფონდის №1760-ის მიხედვით.

1961 წელს პავლე ინგოროყვამ ჟურნალ „ცისკარში“ (№3) გამოაქვეყნა ქორწინებამდე პერიოდის 60 წერილი, ხოლო იმავე წელს მისივე რედაქტორობით გამოცემული ათტომეულის X ტომში დაბეჭდა ოლღასადმი მიწერილი ყველა წერილი, როგორც ქორწინებამდე (60 წერილი), ისე ქორწინების შემდეგდროინდელი (118 წერილი).

პ. ინგოროყვას ამ გამოცემაში ოლლასადმი მიწერილ წერილებს არ ახლავს პასპორტები და კომენტარები. ახლავს მხოლოდ ხელნაწერი წყაროების ზოგადი მითითება, კერძოდ, მასში აღნიშნულია, რომ კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ილია ჭავჭავაძის ფონდში ამ წერილთა ავტოგრაფები დაცულია სამი ნომრით: 102, 103 და 104.

მოგვიანებით კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში გაკეთდა ილია ჭავჭავაძის ფონდის ახალი აღწერილობა, სადაც თითოეული წერილის ავტოგრაფს აქვს სათანადო ნომერი. ტომში ჩვენ ვუთითებთ ამ ნომრებს.

ქორწინებამდე პერიოდის წერილებს უმთავრესად ინტიმური ხასიათი აქვს და განმსჭვალულია გულწრფელი სიყვარულის გრძნობით. მაგრამ ამ სატრფიალო წერილებშიც ამავე დროს იგრძნობა დაინტერესება საზოგადოებრივი ცხოვრებითაც; კერძოდ, ეროვნული, სოციალური და კულტურული პრობლემებით.

პ. ინგოროყვამ თხზულებათა ათტომეულის X ტომში რატომღაც არ შეიტანა ქორწინებამდე პერიოდის სამი წერილი: №№ 278, 266 და 269. პირველი მათგანი შინაარსით უახლოვდება X ტომის მე-14 წერილს (გვ. 191-193), რამდენადაც მასში საუბარია მასკარადისა და ნიღბის თაობაზე. ამ წერილების დაწვრილებითი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ №278 დამოუკიდებელი ბარათია და არა №14-ის ვარიანტი. რაც შეეხება 266-ე და 269-ე წერილებს, ისინიც დამოუკიდებელი ბარათებია. ამიტომ ჩვენს გამოცემაში შევიტანეთ აღნიშნული სამივე წერილი. ბოლო ორი წერილი იუმორით ხასიათდება და შედის ასეთი ფრაზა: „ყველაფერი დღის მოსავალი ყოფილა, ჩემო ოლიკო, ამ წუთისოფელში“.

1992 წელს ჟურნალ „მაცნეში“ (№1) ჩვენ გამოვაქვეყნეთ ოლლასადმი მიწერილი 15 წერილი: 2 ქორწინებამდე პერიოდისა და 13 – საოჯახო-სამეურნეო ხასიათისა, რომლებიც წინამდებარე ტომში პირველად იბეჭდება. გარდა ამისა, წინამდებარე ტომში პირველად იბეჭდება ჩვენ მიერ ხელნაწერთა ინსტიტუტის ილია ჭავჭავაძის ფონდში მიკვლეული 60 წერილიც, სამეურნეო-საოჯახო ხასიათისა.

პაველე ინგოროყვამ დიდი მუშაობა ჩაატარა ოლლასადმი მიწერილი ბარათების სისტემაში მოსაყვანად და წერილებში წარმოდგენილი რეალიების მიხედვით განსაზღვრა მათი ქრონოლოგიური თანამიმდევრობა. ჩვენ აბსოლუტურად ვიზიარებთ და ვიცავთ ამ თანამიმდევრობას ქორწინებამდე პერიოდის წერილებში. რაც შეეხება ქორწინების შემდგომი პერიოდის წერილების თანამიმდევრობას, აქ გარკვეული ცვლილებების შეტანა მოგვიხდა დათარიღების დაზუსტებასთან დაკავშირებით, რამდენადაც მასში შევიდა ახლად მიკვლეული წერილებიც.

გაკვირვებას იწვევს ის ფაქტი, რომ თითქმის არ შემონახულა ოლლას საპასუხო წერილები. პ. ინგოროყვა X ტომში შენიშნავს: ოლლას წერილები არ შემონახულა, გარდა 12 ბარათისაო. მაგრამ ეს ბარათებიც არ ჩანს დღესდღეობით. არსებობს მხოლოდ ილიას წერილებში ოლლას ხელით რუსულ ენაზე ხან მელნით, ხან ფანქრით ნაჩქარევად გაკეთებული მინაწერები, რომელიც, სამწუხაროდ, არ იკითხება.

ოლლა გურამიშვილისადმი ქორწინებამდე მიწერილი წერილები უმთავრესად რუსულ ენაზეა შესრულებული. ისინი წინა გამოცემის ძირითად ტექსტში დაიბეჭდა თარგმანების სახით, ხოლო მათი რუსული დედნები მოთავსდა წიგნის დამატებაში. ახალ გამოცემაში ძირითად ტექსტად აღებულია ილიას რუსულ ენაზე შესრულებული წერილები, ხოლო მათი თარგმანები მოთავსებულია ტომის დამატებაში. რამდენიმე წერილი რუსულ-ქართულია, ხან კი ქართულ ტექსტში ჩართულია რუსული ფრაზები, რაც პ. ინგოროყვას მიერ ვარსკვლავებითაა აღნიშნული, მაგრამ ეს წესი სისტემებრ არაა გატარებული.

ქორწინების შემდგომი პერიოდის წერილებიდან პ. ინგოროყვამ ათტომეულის X ტომში არ შეიტანა 65 წერილი სამეურნეო-საოჯახო ხასიათისა. მიზეზად დასახელებულია შემდეგი გარემოებანი: 1. ისინი არ წარმოდგენენ საზოგადოებრივ ინტერესს; 2. არ იძლევიან არაფერს მნიშვნელოვანს ილიას ბიოგრაფიისათვის (იხ. თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. X, 1961, გვ. 555).

ჩვენ საჭიროდ ჩავთვალეთ სამეურნეო-საოჯახო ხასიათის წერილების სრულად გამოქვეყნება, რადგან,

ჯერ ერთი, დადგა დრო, როცა ფართო მკითხველს სრულად უნდა მიეწოდოს მწერლის ეპისტოლური მემკვიდრეობა და, მეორეც, აღნიშნულ ბარათებზე დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ ისინი გვაწვდიან საყურადღებო ცნობებს ილიას ყოველდღიურ საქმიანობასა თუ ოჯახური გარემოების თაობაზე: გვიფართოვებენ წარმოდგენას მწერლის პიროვნებისა და მისი ხასიათის თვისებების შესახებ. ამ წერილებში ილია ჭავჭავაძე წარმოგვიდგება, როგორც უაღრესად ფაქიზი და ყურადღებიანი მეუღლე; ამავე დროს როგორც საუკეთესო მეოჯახე და გამოცდილი მეურნე.

ოლლასადმი მიწერილ წერილებში ხშირად გვხვდება ილიას ბრძნული გამონათქვამები ამა თუ იმ საყოფაცხოვრებო საკითხზე. ერთ-ერთ წერილში, რომელიც ეხება „გლუხარიჩის“ (დავით ერისთავის) კრიტიკულ სტატიას, ილია წერს: „არ გეწყინოს კი და აგრეა ყოველთვის: ვინც შინიღამ გარედ ფეხს გამოჰყოფს, იმაზედ ცუდსაც ბევრს იტყვიან და კარგსაც. შენ ხომ იცი ჩემი ხასიათი, ჩემთვის არც ერთია საწყენი და არც მეორე – სასიხარულო. ჩემი მსაჯული ჩემი ტვინია და ის პატარა ღმერთი, რომელსაც სინდისს ეძახიან. ამ ორის მსაჯულის სიტყვა მრწამს და თაყვანსა ვსცემ“.

წინა გამოცემაში, რომელიც წინამდებარე გამოცემის ძირითად ტექსტად მივიჩნიეთ, პ. ინგოროყვას შეუტანია რიგი ტექსტობრივი თუ ენობრივი სწორებები; ბევრ წერილში შეუცვლია ტექსტი გარკვეული მოსაზრებით ან გამოუტოვებია ზოგიერთი ფრაზა. ჩვენს გამოცემაში ყველგან აღდგენილია ავტოგრაფთა მონაცემები.

წინამდებარე ტომში მასალა განაწილებულია შემდეგი თანამიმდევრობით: პირველ ადგილზეა წერილები ქორწინებამდე (1863 წლისა), შემდეგ წერილები ქორწინების შემდგომი პერიოდისა (1864-1907 წ.წ.), ამას მოსდევს რუსული წერილების ქართული თარგმანები და ბოლოს სამეცნიერო აპარატი.

ნორა კოტინოვი

წერილები ილია ჭავჭავაძისა ოლლა გურამიშვილისადმი

1

[16 ანვარი, 1863 წ.]

Скажите: где встретиться? Насчет времени не беспокойтесь, оно всегда найдется, только днем раньше дайте знать.

И. Ч.

2

[18 ანვარი]

Был там, где приказано было быть, но никого не нашел. В этом виновата наша общая подруга. Она в шесть часов передала письмо, а в четверть седьмого я уже дрожал от холода у ворот. Два раза обошел то место, где, по моему расчету, должны были встретиться; потом отправился к Б-дзе согреться; стоял, если не ошибаюсь, минут десять и ничего не добился.

Завтра ровно в час пополудни я приеду к Б-дзе, нельзя ли будет Вас видеть, хотя бы на балконе? Чтобы вас не заморозить, замечу, что ровно в час приеду. Если уж это не удастся, постарайтесь по крайней мере показать мне Барбаре, которой, как я слышал, Вы все доверяете. Чтобы что-нибудь успеть, мне необходимо познакомиться с ее почтенной физиономией. Пусть она побеспокоится раза два пройтись по двору со стороны черной лестницы, вероятно буду так счастлив, что из окна удостоюсь ее увидеть.

Мне кажется, что Вы слишком рискуете, назначая место свидания в вашем же доме, где сто глаз за Вами следят. Мне много и очень много надо пересказать Вам: едва ли я успею это сделать второпях, да и Вам едва ли ловко будет выслушать меня там, где малейший шорох будет беспрестанно пугать и отвлекать. Самое лучшее встретиться где-нибудь подальше от Вашего дома, хоть, например, в Соборе. Впрочем, воля Ваша, что угодно приказывайте, все будет сделано с моей стороны, прошу только одно запомнить: не говорите никому ничего, ничего не доверяйте. Люди всегда злы, редко кто из них уважит какую-либо тайну, в особенности тайну такого содержания, как Ваша.

И. Ч.

P.S. Чем раньше увидимся, тем лучше, много чего придется Вам передать. Поспешите сегодня же ответить на это отрывистое письмо. Подписывайте фамилию, чего бойтесь? Если уж раз доверились. так доверьтесь в полне и доконца.

Письмо прошу возвратить, причину же, когда встретимся, объясню.

И. Ч.

3

[შაბათი, 19 იანვარი, 1863 წ.]

Буду, мой Ангел, буду! Кажется в девять начинается обедня.

Твой Илико

4

[26 იანვარი, 1863 წ.]

Поздно получил Ваше письмо, в котором Вы просите быть с Вами откровенным. Извольте, только внимания прошу и терпения до конца дочитать.

В понедельник я дал Вам слово быть Вашим и буду во что бы то ни стало. Если теперь в чем-нибудь себя упрекаю, так в том, что, прежде чем дать слово, долг честного человека требовал от меня объяснить Вам судьбу того, которому Вы решаетесь принадлежать. Что не успел сделать тогда – сделаю теперь.

Знай же, что я в будущем кроме любви и преданности ничего не могу обещать Вам. Правда, люди и при этих двух вещах бывают счастливы – и я сам верю возможность этого счастья, но верите ли Вы также? Вот вопрос, который меня беспокоит! Известны-ли Вам все мои обстоятельства? Известно-ли Вам мое настоящее? А о будущем нечего говорить – чем дальше всматриваюсь, тем меньше утешений. Правда, я сам себя предназначил бедности и труду; правда ни то, ни другое не пугает меня, но не испугает ли Вас оно? Если не испугает, я Ваш, т. е. – я твой.

Вот, что хотелось сказать тебе, Оля!..

В понедельник я от тебя ушел прямо к Беридзе, и там – вообрази – какую прелюбопытную историю слышал: он сказал мне, что у Вас живет какая-то монахиня. Три дня тому назад она вдруг является к Беридзе с какими-то деловыми бумагами, чтобы чем-нибудь прикрыть свое непощенное явление. Заговаривают прежде о каком-то спорном имени, говорят о том, о сем, между прочим и о тебе, мой друг! Позволь, мне привести этот разговор целиком. Заметь, что слова монахини будут означаться грузинской буквой „მ“ а слова Беридзе буквою „ბ“.

Преинтересная штука!

მ – ხომ შეგიტყვიათ, რომ თადეოზს ქალი ჰყავს?

ბ – დიას, შემიტყვია.

მ – კაი მზითვიანიც არის.

ბ – ეგეც ვიცო.

მ – უბედურობა ეს არის, რომ კაცი არ არის, რომ შივათხოვოთ.

ბ – ქალაქში კაცების მეტი რა არის!..

- მ – აბა, ვინა?
 ბ – რა ვიცი, ათასი.
 მ – მოდი, თუ მოახერხებ, ცუცა ჭავჭავაძეს მივცე.
 ბ – ძალიან კარგია იქ, მიეცით.
 მ – ილიკო ჭავჭავაძესაც აქებენ, მაგრამ მე და შენში კი დარჩეს, ამბობენ, ჯიბეზედ კუჭრათ არისო.
 ბ – მაგას თითონაც გეტყვისთ, რომ ჰკითხო. რა დასამალავია.
 მ – კუჭრი რომ არ იყოს, კაი საქრმოა.
 ბ – ისეთი კარგი საქრმოა, რომ იქნება თქვენი ქალი არც კი შეირთოს.
 მ – უი, იმის თვალებს!.. მითამ მივეცით და დაგვიწუნა კიდევ!
 ბ – ილიკო ჩემი მეგობარია, მე იმას კარგად ვიცნობ, იქნება ძალიანაც რომ შეეხვეწოს, არც კი შეირთოს.
 მ – მითომ რატომღაც!.. თქვენ რატომ ეგრე ჩვარში ახვევთ ჩვენს ქალსა, ცოდო არ არის!..
 ბ – არა, იქნება თქვენი ქალი კარგი იყოს, მაგრამ იმან კი დაიწუნოს.
 მ – რა ორთ ხელმწიფის შვილი ბძანდება, რომ დაიწუნოს.
 ბ – ორთ ხელმწიფის შვილი თუ თქვენა ბძანდებით, ისიც იქნება.
 მ – თქვენი სიტყვიდამ კი ეგ გამოდის და!
 ბ – ჩემის სიტყვიდამ ის გამოდის, რომ ის უფრო უარს გეტყვით, ვიდრე ჰოსა.
 მ – ქა!.. უარსო!..
 ბ – დიას.
 მ – ერთი, რას მოგახსენებთ, აბა, თქვენ მაგიერად სიტყვა გადაუდეთ, მითამ ჩვენებით არა იცით რა, ვნახოთ, რას იტყვის.
 ბ – ბატონი ბრძანდებით, ვეტყვი.

На этом остановился их любопытный разговор. Не думай, мой друг, что я что-нибудь от себя прибавил: как передали, так и передаю. Беридзе спросил, хочешь ли тебе жениться? Я ничего не сказал, только как-то

особенно глупо улыбнулся ему в лицо. Я ему так и ничего не скажу, пока ты, моя умница, не посоветуешь, что сказать.

Из этого разговора видно, что монахиня кем-нибудь была подслана, иначе от себя она не осмелилась бы это сделать. Теперь рождается вопрос: кем она была подслана? Не отцом ли твоим? Не можешь ли это объяснить мне? Да и самая ваша гувернантка, - как ты ее называешь – откуда взялась? Честное слово даю, что ее никогда не видел и не искал. Откуда она выкопалась? Если не ты ее нашла, то сильно подозреваю, что кто-то посторонний принимает в нашем деле участие. Ради бога, объясни все это, чтобы впросак не попасть.

Ты как будто недовольна, что я свои письма назад требую, ты тоже просишь назад прислать твои, и прибавляешь: „будем к в и т ы“. Полно! Мы с тобой и после сведем счеты, придет время – расквитаемся, дай мне только засадить тебя за письменным столом писать статьи для журнала, тогда ты другое заговоришь. Не правда ли? Кроме шуток, я потому не оставляю писем, что всеравно кто-нибудь их у тебя увидит, тогда, что будет с тобой? Уважь меня и отсылай письма назад, твои же у меня останутся с твоего позволения; их здесь у меня никто не заметит.

Доверься этому человеку, он очень привязан ко мне. Я вчера объявил ему, что я женюсь и он от радости два тура сделал по воздуху. Целую тебя.

[კიდევ მხარეები]

Письмо твое распечатанным получил. Вот и дружба!.. Удружила твоя Нина!

Если меня и не будет дома, человек мне даст знать, когда письмо ты напишешь.

[28 ანვარი, 1863 წ.]

Душа моя Оля! Ну, как поживаешь после вчерашнего свидания? Ты в самом деле больна, что ли? Перестань болеть. Барбаре говорила человеку, что ты два дня ничего не кушаешь. Что с тобой? Ради бога, не тревожь себя ничем, слово даю, что наше дело прекрасное заключение будет иметь. Может быть ты раскаиваешь в том, что меня выбрала, - это другое, иначе о чем горевать тебе, мой дружок! Клянусь тебе, Оля, что твой Илико всегда будет твоим. Я не люблю влажных и слезливых фраз, я не люблю говорить о своих чувствах, мой друг, - это только в романах бывает и то в глупеньких романицах французского изделия. Верь мне, чем больше слов, тем меньше чувства и наоборот, чем меньше слов, тем больше чувства. Это так же верно, как то, что дважды два четыре.

Вчерашний день был прекраснейший день, но странно, как много хотелось говорить и как мало говорили. Нельзя ли еще раз встретиться? Если и встретимся, вероятно, друг-другу все-таки ничего не скажем, а так хочется толковать с тобою, Олико! Ты такая веселенькая, что отойти от тебя нельзя без особенного сожаления; а я между тем далеко не так глуп, как кажусь при тебе. Оликоджан! Даю слово, что мне очень и очень грустно будет, если твоя Барбаре не будет каждый день приносить письма твои. Ну, как тут до пятницы дожждаться!.. Сегодняшнее письмо твое меня беспокоит, оно не такое веселое, как бывало. Отчего это? Ради бога, если сколько-нибудь любишь меня, ничего не скрывай, пиши все, что тебя беспокоит и тревожит. Ты не думай, что я этим испугаюсь, если какую-нибудь неприятность сообщишь, далеко я не так слаб, чтобы неприятностей страшиться, В моей жизни много чего подобного вынес и вынесу еще.

შენი ჭირიძე, ოლიკოჯან, თუ გიყვარდე, ნურაფერს ნუ მიძლამ. რა არი, ქალო? თუ შენ ჩემი ხარ და მე შენი, რად უნდა ჩვენში დასამალავი იყოს რამე?

Бог знает, откуда я взял, что с тобою что-то недоброе случилось, рассей эту глупость, прошу тебя.

Сегодня же вечером, в семь часов мой человек будет стоять около сада Аршакуни, пусть Барбаре прибежит к нему на секунду и передаст твое письмо, которое должно быть ответом на это мое письмецо.

Прости, от меня поцелуй себя, если можешь. Право не знаю что пишу, комната моя набита гостями.

შენი ილიკო ჭაკჭაკაძე.

Ангелочек мой! Чего ты, мой друг, тревожишься? Чего бояться? Слово даю моей Оле, что ее у меня никто не возьмет. Что ты Мухранской сказала - мне все равно, дружок, что хочешь, говори; я если беспокоюсь - так о тебе, так как сама писала, что მამჩემმა რომ შეიტყოს, თოფით დამხვრეტსო.

Ты спрашиваешь совета насчет поездки к Мухранским, как хочешь, мой друг, это твоя воля, я волю твою не только теперь, но и в будущем ничем стеснять не намерен.

შენი ჭირიძე, ოლიკოჯან, შემატყობინე რა გაწუხებს? ბარბარე მეუბნება, რომ პურსა აღარა ჰსჭამსო. პურიცა სჭამე და ქეიფიც გასწიე, სატირალი და საწუხარი რა გვაქვს მე და შენ? კარგად იყავი, თორემ ძალიან მსწყენ. შენ გეთაყვანე, ყველაფერი მომწერე ამაღამვე.. აბა, თუ გიყვარდე, ეს ერთი თხოვნა ამისრულე.

შენი ილიკო ჭაკჭაკაძე

[29 ანვარი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! Ну, спасибо за твои веселые письма! Ты у меня просто писательница – игривая, веселая, шутливая, - честь и слава тебе! А твой грузинский язык ... Он меня удивил. Никак не предполагал, что ты можешь так свободно выражаться по-грузински. Вот что значит быть женою грузина – Редактора! Ты просто славная, Олико, ты умница, а все-таки шалуныя, вдобавок нетерпеливая, - вот почему: ты меня сегодня в четыре часа требуешь к себе; хотя я и очень рад и постараюсь приехать, но все это не мешает сказать тебе, что через это свидание все дело наше может пострадать. Тогда, пожалуй, придется увести тебя, или же разыграть маленький роман с похищением в заключении.

Завтра ровно в час я приеду к Беридзе на дрожках с Головинского проспекта, по вашей узкой улице подымусь; покажись, ради Бога, на балконе, - и если тогда возможно будет видеться, у вашего подъезда, то как-нибудь дай с балкона знать, хоть громко закашляй. Нарочно постою с извозчиком довольно долго, чтобы ты успела сказать что-нибудь. Знаешь - почему это пишу? Потому, что вчера в театре я дал слово цензору быть у него в три часа по одному очень важному делу, касающемуся до журнала. Он никак не соглашается пропустить одну статью, несмотря на то, что я целую неделю вожусь с ним и переговариваюсь, - через это журнал задерживается. Будь уверена, оლიკოჯან, Что я постараюсь как-нибудь скорее от него отделаться, чтобы успеть прибежать к тебе, если же, к несчастью, не успею, прости мне, შენ ჭირიმე!

Ты так умна и добра ко мне, что подозрением в холодности к тебе не обидишь твоего Илико, который уж решил тебя своею назвать. Да, мой друг, я слишком предан тебе, чтобы не радоваться случаю видеться с тобою, так прошу никакому упреку насчет меня не давай

места в твоём сердце и тем не обижай меня. Я ведь давно тебе писал, что если ты хочешь требовать меня к себе, то дай знать по крайней мере днем раньше, потому – что дни у меня слишком заняты такими делами, что отлагать их значит испортить дело, за которое взялся. оლიკოჯან! Поини меня и сама оправдай, если сегодня, несмотря на все мое старание, не случится приехать именно в четыре часа. Грустно мне самому это, тем более грустно, что ты можешь огорчиться, чего я бы не хотел. От часу до трех я свободен, - нельзя-ли тогда видеться? Ты ведь достаточно хитра, попробуй, может быть и устроишь. Если не устроишь, так что ж делать? Жди до четырех ровно, буду – хорошо, нет – так прокляни не меня, а цензора, который меня задержит.

შენი ჭირიმე, ოლიკო, არ გავკავრდე, რა ვუყოთ! თუ დღეს ვერა ვნახეთ ერთმანეთი, მერე ვნახათ. Как ты думаешь, Оля, наша свадьба может ли устроиться после Пасхи? Кажется, может. Скажи мне, почему твоя тетушка меня ненавидит? Лиза Мухранская, говорят, тоже на меня косится, - правда ли? Хотя как ненависть твоей тетушки, так и неблагосклонность сиятельнойшей княгини Лизы для меня ровно ничего не значат, но не мешало б бы знать.

ახლა, თუ დღეს არა ვნახე, პარასკეპამდინ უნდა ველოლო შენ წიგნსა?

შენი ოლიკო ჭავჭავაძე

[30 ანვარი, 1863 წ.]

Ты уж начинаешь меня обижать, Оля! Как не стыдно тебе присылать мне десять рублей, будто уж я так беден, что не могу достать десять руб[лей]. Я понял, что этот черный поплин не для тебя покупается, а для твоей Казбек, - я понял и то, что ты на свои деньги хотела купить ей подарок и от моего имени поднести. О, какая ты хитрая!.. Разве я не мог то же самое сделать сам? Но ты

этого не захотела, верно на то рассчитывая, что у меня не найдется десяти рублей. Прими свои десять назад, если вздумаешь возвращать, ты меня жестоко обидишь. Я купил сегодня эту чепуху, не знаю понравится ли?.. Если не понравится, пришли назад, я другое выберу.

Послушай, Оля! Меня уж со всех сторон поздравляют, что я женюсь на тебе. Кто это распространил подобные слухи? Беридзе мне сказал вчера, что будто я от него скрываю, что он от монахини уже знает, что мы с тобой переписываемся и что дело наше решенное и т. д. Значит, монахиня узнала в самом деле о нашей переписке. Если это так, так ты, значит, не слишком осторожно.

Твой Илико

[წერილის თავზე მხაწერი:]

Завтра в час пополудни я к Беридзе приеду, покажись мне на балконе.

Извини за короткое письмецо, у меня гости сидят. Неужели только по пятницам будем переписываться? Грустно!

8

[2 თებერვალი, 1863 წ.]

Прости, мой друг, что я, во-первых, так поздно отвечаю на твое письмо, а во-вторых, намерен очень мало писать.

Вчера я с девяти утра до шести вечера валялся в типографии за такой глупой работою, что возвратился домой усталым, с отуманенной головой, где ни одной порядочной мысли не было. Я, как был, даже не отобедав, бросился как мертвый с верным намерением уснуть богатырским сном. Но не тут-то было!.. мне вздремнуть не дали. Сегодня неважно себя чувствую, нездоровится, это еще ничего, кругом работою завален, а потому ты

меня извини, что такое короткое и даже глупое письмо пишу.

Завтра ты от меня в часов 11-ть получишь новое большое послание, что и сама не будешь рада.

Журнал на днях выйдет. Я от тебя потребую, просто потребую – подробной критики.

Твой Илико

9

Воскресенье

[3 февраля, 1863 წ.]

Какою ты умницею была, Оля, до вчерашнего дня, но вчера просто оплошала. До сих пор ты настолько меня любила, что исписывала целый лист, иногда и два, но вчера всего-то навсего две жиденькие страницы прислала. Ну, не совестно ли тебе! Да впрочем и я сам не могу похвалиться длиной моего вчерашнего письма, но, верь мне, голова от бессонницы так жестоко трещала и так много занятий было, что ты бы пожалела, если б могла видеть. Зато сегодня я накажу тебя целым исписанным листом.

В предпоследнем письме ты интересовалась успехами моего журнала. Журнал мой будет не очень глупым журналом, если почтеннейшая пубкила будет обращать внимание на то, что станет читать. Средства для издания достаточны – 5.290 рублей. Если мы (я с товарищами) сумеем честно трудиться, то на будущий год подписка может дойти до 10.000 рублей. Но вот, что я тебе скажу: они откуда-то узнали, что я в нынешнем году женюсь и все в отчаянии, думают, что, женившись, я брошу журнал. Я их разуверил и успокоил, сказав, что, правда, может быть и женюсь, но женюсь на такой умнице, которая сумеет не только отвлечь от этого честного дела, а напротив, больше привяжет, что она поддержит мою энергию и силу своею помощью и т. д. Что? Разве ошибся

я, сказав им это про тебя, Оля? Нет, в моей Оле я не ошибусь!..

Сестре я давно все открыл. Откуда ты взяла, что она моим выбором не будет довольна? Уже четыре месяца она мне все о тебе твердила. Я постоянно отшучивался от нее. Верь мне, как только я рассказал, что я собираюсь жениться на тебе, она обняла меня и поцеловала. Ты ее не знаешь, дивная женщина она.

Третьего дня Кеке Баратова заговорила о тебе со мной. Я сказал, что я уже женат, что жена моя в интересном положении и скоро разрешится сыном, которого я уже заблаговременно назвал „საქართველოს მოამბე“. — შენ იხუმრეო, მითხრეს იქა: შენ მეტი შენს სახლში არავინ აღარ დარჩაო, უშვილოდ ამოწყდებიო.

— თქვენ რა გენაღვლებათ-მეთქი? იმოდენა სიმდიდრე ჩემი თქვენ დაგრჩებათ. გიხაროდეთ.

Пристали как пиявки, что бы я согласился на тебе жениться, хвалили тебя, разукрасили по своему так, что я принужден был ни да, ни нет сказать. — хорошо, - сказал я им, - наконец делайте, что хотите, только я решительного слова не даю. Этим только и отвязался от непрошенных родственников. Фу, Боже мой, что за люди они!.. Пожалуйста, Оля, отстань от них, в особеннности от Каплановых, верь мне, они твоего доверия не стоят, я их очень и очень хорошо знаю. Ты не сердись на меня, что я тебе насчет твоего друга Нины это говорю. Она, правда, умница, но лицемерна до уродства, поверь мне. შენი ჭირიმე, ოლინკავ, ფრთხილად იყავ, ისინი იმდენს არ გიშველიან, რამოდენადაც საქმეს გააფუჭებენ. იასე ანდრონიკოვსაც ჯერ არა უთხრა რა.

Подожди, мой друг, Олю у меня никто не отнимает, если Оля этого не будет желать. Насчет нашей მაჭანკალი я скажу, что лучше не озлоблять ее, а то, пожалуй, нас выдаст.

Твой И л и к о

[6 თებერვალი, 1863 წ.,
ღამის სამი საათი]

О, славная Олико! Как ты добра ко мне, что так часто радуешь твоими веселенькими письмами. Весь день, даю тебе слово, я тобою занят; даже в типографии, в этой прескучной типографии беспрестанно вертишься ты предо мною. Тот день бывает для меня скучным, который не начинается твоим письмом и тем же не заканчивается. А ты так внимательна ко мне, что редко, очень редко делаешь дни мои скучными. Спасибо за это моей дорогой Оле! Надеюсь, что и впредь также будет внимательна к своему Иликко!

Ты радуешься, что я отказался от поездки в Кахетию, если это правда, так знаешь кому ты обязана этою радостью? Твоей Барбаре. Она просто испугала меня, сказав мне, что ты сама не своя при одной мысли о моей поездке, что ты скучна целый день, грустишь, капризничаешь, сердисься и т. д. Чтоб этого с тобою больше не было, я тут же решил не ехать совсем, хоть там в Кахетии все перевернись. Я все-таки остонусь здесь, чтобы успокоить мою шалунью и капризную Олю. Ты мне, мой друг, просто приказывай, даю слово, что твой Иликко все сделает по-твоему. Отчего ты вчера не запретила ехать, когда я тебе говорил об этом? Это не хорошо с твоей стороны, это значит, - ты как будто моя, - да не совсем еще моя, потому что ты не хочешь воспользоваться правами, которые тебе принадлежат, после того, как я назвался твоим, а ты моею. Ты ведь кроме того, что будущая жена, ты и искренний друг мой, как ты говоришь. Так отчего же не сказать другу, что приятно и неприятно. Не думай, Олико, что я сержусь. Я не так тебя люблю и уважаю, чтобы позволить себя сердиться, но мне немного неприятно было то, что ты не хотела моей поездки и не сказала мне этого сама, вчера же. Я без особенного сожаления отказался бы от поездки

по твоему приказу и, быть может, за это лишний раз поцеловал бы тебя.

Аппетита все еще у тебя нет? Не беспокойся, моя милая, у меня также его нет. Верно это одно из необходимых последствий любви, а не сидячей жизни, как уверяет тебя твой доктор. Да, мой друг, мы с тобой больны одною болезнью – любовью, где доктору . . . догадаться об этой нежной болезни, которую иногда и счастьем называют. Пусть он думает, как хочет, а мы с тобой согласимся приписать отсутствие аппетита присутствию любви. Они, как видно, вместе не уживаются в одном и том же лице. Как ты думаешь, моя умница, что лучше: аппетит, или любовь? Видишь, мой друг, одно необходимо исключает другое, что же предпочесть? Я предугадываю и твою улыбку и твой ответ на этот оригинальный вопрос. Ты хочешь сказать: любовь лучше. Быть посему, мой Ангел!

Твой и ныне, и присно и вовеки

Илико Ч.

Ты была у Мухранских? Видела ли мою сестру? Я сегодня ей сказал, что больше не еду в Кахетию. – Почему, - спрашивает она. – Оля запретила, был мой ответ. Она улыбнулась особенно приятно. О как бы мне хотелось обнять тебя, но как? Ты верно теперь спишь и не догадываешься, что твой Илико в третьем часу ночи говорит с тобой. Спи, спи, Ангел мой, это здоровье.

Твой и ныне, и присно и вовеки.

Илико Ч.

11

[7 თებერვალი, 1863 წ.]

Олико! Чего ты сердишься? Мне Барбара говорила, что ужасно беспокоишься сама и других беспокоишь насчет моей поездки в Кахетию. Чтобы тебя совершенно успокоить, слыша все это, я отлагаю свою поездку, смотри не упрашивай ехать. Ты такая, что надо тебя слушаться, - и послушаюсь – останусь до поры до времени. Видишь, как твой Илико уважает свою Олю, ты тоже научись уважать от него твоего мужа. Так ли?

Что ты здорова? Как твоя грудь? Пожалуйста, не болей, - это очень некстати. Смотри, Оля, чтоб я от тебя получал бы каждый Божий день письма. Сегодня таким сердитым поехал в типографию, потому что не было от тебя ни одной строчки. Будешь ли в маскараде в субботу?

Твой всегда

Илико

Извини за маленькое письмецо.

12

[9 თებერვალი, 1863 წ., შაბათი]

ჭკვიანი ყოფილხარ, შევცდი, ჩემო კარგო! მარტო ეს კია ცული, რომ მაგ „მოლუზანს“ აბრიყვებ, მაგრამ რა? ბრიყვი ყოველთვის ბრიყვი უნდა იყოს, ჩემო ოლიკო! და შენც ასეთი რამა ჰყოფილხარ, თუ ვინმე შენის კბილისა ჩაიგდე, მიწასთანაც გაასწორებ. მე ძალიან მიამა, რომ მხიარულს წიგნს იწერები, ჰსჩანს, კარგა მაღიანად გამოგიძინია, მე კი ისევ ისე უძილო ვარ, არ მასვენებენ არც დღე და არც ღამე; შენ მაინც დაიძინე ხოლმე ჩემ მაგივრად.

მასკარადში მასკით იქნები თუ არაო. შენგან არ მიკვირს, რომ მაგასა მკითხავ! მე რა ხანია ავიხსენი მასკა და შენ დაგენახვე ისე, როგორიცა ვარ; ეხლა

მასკის დახურვის დრო აღარ არის. მე თუ წავალ, ამაღამ თერ[თქმეტს საათზედ მოვიცლი, მაშინ წავალ; თუ არა და, მოვალ შინა და გუშინდელ დღის მოგონების ბურანში დავიძინებ. იქნება ჩემი ჟურნალი ხვალ დაიბადოს, ტკივილები აემალნენ მშობიარესა და, იმედია, რომ თორმეტ საათამდინ ქვეყანასა ნახავს ჩვენი „საქართველოს მოამბე“. აბა, კრიტიკებს მაშინ უყურე! მაგრამ ნუ გეშინიან: ჩვენთან იქნება მარად წმინდა ჭეშმარიტება.

შენი უკუნითი უკუნისამდე ილიკო ჭავჭავაძე

P.S. ეს-ეს არის მომივიდა ამბავი, რომ მშობიარე ჩვენი სწორედ სამშაბადს დაწვება „საქართველოს მოამბის“ სამოზავად. ეს ამბავი მეწყინა კიდეც და მიამა, მიამა იმიტომ – რომ საძაგლად დამტვრეული ვარ და მკვდარი, მეზარებოდა ამაღამ ჯაფა და შრომა. სულ შენი ბრალია! . .

13

[11 თებერვალი, 1863 წ.]

Олико! Я так был вчера огорчен тобой, что дал слово себе, не писать ни одной строчки к тебе, по крайней мере два дня. Вчера к вечеру ты ни одной строчки не прислала, ни одного слова не перебросила ко мне – что это, хорошо? Помни, что я несколько раз просил тебя писать как можно почаще, а ты что делаешь? Ты начинаешь у меня баловаться. Это не хорошо; начинаешь даже быть невнимательной ко мне – это еще хуже!

Вчера после маскарада хотел написать тебе письмо, два раза принимался за это, но вижу, что письмо сердитое выходит, в огонь его бросил и дал слово, пока не успокоюсь, не писать тебе. Не правда-ли, что хорошо сделал? Я знал, что письмо мое могло тебя сильно огорчить: ты ведь такая впечатлительная, вся вспыхнула бы; тогда бы горе мне!

В маскараде, мой друг, я так скучал и кругом все так было глупо и пыльно, что вообразить не можешь. Но одна маска заняла меня, она подошла ко мне, говорила мне, что я порядочный грузин, что она меня любит и т. п. Не ревнуй, эта маска не женщина была, а мужчина.

В это время с одною дамою старший Орлов прошел мимо. Маска моя останавливает его, отмеривает внимательно с ног до головы много раз, потом торжественно и громко, с некоторою иронией говорит ему: Ой, ой, ой! Какой славный рост! Право трудно угадать: адъютантство к тебе пригнали, или тебя – к адъютантству.

Орлов сконфузился, весь покраснел и поспешил уйти от неприятных слов.

Я очень заинтересовался смелостью этой маски, мне хотелось узнать его. Видно было, что он замаскировался именно для того, чтобы отщелкать некоторых господ и госпож. Потом он подходит к Варваре Тамамшевой и говорит: - “Где теперь Перфильев?” (известно, что она жила с Перфильевым).

- Я почему знаю, - отвечает Варвара.

- будто не знает!.. О, дружба, - это ты ли? Так скоро забываешь друзей! Впрочем, я вам советую, побольше читать внимательно философию нравственности. У вас на лице и румянец разольется больше, чем теперь.

Пойми, как это могло ее озадачить. Таким образом он многих отделявал, меня только пощадил. Он особенно ласков был со мной. Спасибо ему, - я и без этого был сердит на тебе, мой друг! Ну, скажи сама, положи руку на сердце, разве не надо было на тебя сердиться?

Чем ты больна? Или ничем не больна, а хочешь только испугать меня? Впрочем я расспрашивал Барбаре, она мне говорила, что ты в самом деле больна. Что с тобой? Перестань, ради Бога, которого так ты любишь, - перестань болеть. Это мне очень и очень неприятно.

Ты мне хотела свой насморк передать, спасибо – у меня самого такой здоровый насморк и кашель, что ты сама позавидуешь.

შენი ჭირიმე, ოლიკო! ერთი რამ მინდა, დაგეკითხო და სწორედ მინდა, პასუხი მომცე, თუ გიყვარდე, ღობე-ყორეს ნუ მოედები და პირდაპირ მითხარი. მე მინდა, გაგიკეთებინო ზაპონკები, აი, აქავ გინატამ, როგორიც მინდა.

Поле будет неполированное золото, корона, буква о. и ж. полировано будет, усеяно маленькими алмазами. Мне кажется, что это будет прекрасная вещица. Понравится-ли тебе она или нет? Без рассуждений ты мне скажи или да, или нет. Если здесь сумеют это хорошо сделать, то сомнения нет, что понравится.

წიგნები ხშირად გზავნე, თორემ არც მე და არც შენ.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

14

[12 თებერვალი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! ბარაქალა, ქალო, მალე გცოდნია გასწორება, ზედაზედ კი მამყარე წიგნები, მაგრამ, სწორედ გითხრა, ძალიან მაწუხებს შენი წიგნები, რა დაგემართა, სულ როგორ ავათა ხარ? ორი დღე არისო, მწერ, ქვეშაგებში ვწევარო, მართლა თუ მატყუებ, რომ მოგეაღერსო. რა ვიცი? შენ ასეთი რამა ხარ, მაგასაცა იქ. ის კი არ იცის ჩემმა გიჟმა, რომ შენი ავათმყოფობის ამბავი და ჩემი შეწუხება ერთია. შენ გეთაყვანე, მართლა ხარ ავათა, თუ ცელქობ, სწორედ შემატყობინე.

მწერ, რომ მე თითონ მოვიდე და ყურები გაგიწივო. გუშინაც კილოკავად მომწერე ეგა. როდის და როგორ? ოლიკო არ მამიკვდება, რომ მე შენზედ ნაკლებ არ მინდა მანდ მოსვლა და შენი ნახვა, მაგრამ ვშიშობ, ქალო, მაგითი საქმე არ წავახდინოთ. თუ საქმე არ წავკვიხდება, მომწერე, დღე იქნება თუ ღამე, სინარულით გამოვიქცევი ჩემ ოლიკოს საკოცნელად.

მასკა ვინ იყოვო, მკითხამ, აკი მოგწერე, კაცი იყო-მეთქი, დღეს შევიტყე მისი გვარი სანიცკი. კაი ოინი დააყენა ზოგიერთასა გუშინ.

15

[12 თებერვალი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! უთუოდ მოვალ. შენ კარებთან მომიცადე, რომ იმდღევანდელსავით არ მაწვალო. სწორედ თერ[თ]მეტზედ მოვალ.

მოვალ.

16

3 часа ночи

[13 февраля, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! Спасибо за сегодняшний день, ты была ко мне любезна. Что значит распеканция – как солдаты говорят. Одно неприятно и даже слишком: правда ли, что ты сильно нездорова, что лежишь два дня, - или пошаливаешь, по обыкновению, обманываешь, чтоб я приласкал тебя? Бог весть, ты ведь такая, что с тебя может и подобная шутка статься. А того не хочешь знать, что Илико, при одной мысли о твоей болезни, может погоревать и даже... Ты спрашиваешь, отчего я похудел? Оттого, что я слишком привязался к одной особе, которую ты также хорошо знаешь, как самую себя. Она недавно, т. е. Сегодня писала и звала лечить ее рану, я засмеялся и подумал: ქაჩალმა წამალი იცოდეს, თავის თავს უშველიდაო.

Извини, за изношенную пословицу, она так кстати. Шутки в сторону, я часто задумываюсь о тебе, мой Ангел! Долго ли протянется это преглупое наше положение? Желать быть вместе, и не иметь возможности, чёрт побери, как скучно!.. Одна отрада читать твои письма,

верь мне. Как вижу, любовь плохая штука, она шутить не любит со своими жертвами. Не так ли?

Извини, немного проговорился насчет чувств моих. Я их высказывать очень не люблю, да и ты сама, кажется, тоже не любишь. Правда, это все лишнее, мой друг, но ты так добра, что простишь маленькое мое увлечение, тем более тогда, когда еще раз повторю, что любовь не свой брат.

Ты интересуешься маской. Я тебе писал, что это был мужчина; сегодня, чтобы исполнить приказ моей Оли, разузнал его фамилию, - он Саницкий. გუშინ, შენმა გარდამ, კაი ოინი დააყენა ზოგიერთსა.

მწერ, რომ მე თითონ მოვიდე და ყურები გაგიწიო, გუშინაც კილოკავად ეგ მომწერე. როდის და როგორ? ოლიკო არ მომიკვდება, რომ ოლიკოზედ ნაკლებ არ უნდოდეს ილიკოს მანდ მოსვლა და შენი ნახვა, მაგრამ რა ვქნა, შენ გეთაყვანე? ვშიშობ, რომ მაგითი საქმე არ წავახდინოთ, შენ სახელსა ვუვიცავ, ოლიკოჯან, და რაც კი რამ მწამს მე ქვეყანაზედ, იმასა, რომ თუ ჩვენი საქმე რითიმე დაშავდა, მე ვერ გაუძლებ. ამისი მეშინიან, თორემ შენი ნახვა როგორ არ მენდომება! თუ გული დაჯერებული გაქვს, რომ მაგითი საქმე არ წავგვიხდება, მომწერე - რა დროსაც გინდა, მაშინვე შენთან დავიბადებ.

ქალო! რატომ არაფერი მომწერე, როგორ მოგეწონა ჩემი პროექტი და მხატვრობა ზაპონკებისა? მწერ, რომ როგორ შევინახოვო. როგორც შენი ნება იყოს. შენ ხომ ჩემზედ მოხერხებული ხარ, რასა მკითხამ, შე გიჟო! დამაცა, შენი ჯავრი მჭირს, თავის დროზედ ამოვიყრი შენს ჯავრსა. ნეტავი ეხლა ვ ნაказание შენთვის მაკოცნინა! . .

შენი სამუდამოდ ილიკო ჭავჭავაძე

[თავზე მინაწერი:]

Я был у сестры, она передала конфеты. Благодарю, хотя их недолюбливаю. Шени ჭირიმე, ოლიკო, მართლა ხარ ავათა თუ ცელქობ? რა დაგემართა?

[13 თებერვალი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! Не сердись ли ты, что я сегодня не ответил на письмо, доставленное твоею Барбаре? Не сердись, мой дружок! Мне лень было встать с постели, - так изленился после вчерашнего свидания, тревожного и почти что трагичного. Слово даю, до самой моей квартиры не переставал смеяться. Не знаю только почему?.. Что твоя тетушка, здравствует? Это она догадалась об нашем свидании? Молодцом и хитро отделяешься ты - это похвально.

Пишу второпях из типографии и отсюда же посылаю тебе тысячу поцелуев и объятий.

Твой и днесь и навеки
Илико Ч.

[13 თებერვალი, 1863 წ.]

Оля, душа моя! Только что вспомнил, что у Вас забыл свою палку, которою не дали мне тебя побить. Прошу или прислать, или же припрятать под ставнями, на которых вчера я восседал со своею царицею. Когда другой раз приду, сам возьму. Ради Бога, сейчас же сделай распоряжение упокоить под ставнями мой царственный скипетр. Палка вообще дурная вещь, в особенности в подобных случаях. Она способна открыть нашу тайну. Сейчас же коротко на этом же письме отвечай, что моя царица делает с моей палкою. Вот тебе и на!.. Ты так поторопилась выгнать меня, что я второпях должен был свою любимую палку оставить там, где она может простудиться и от злобы проболтаться.

Твоя тетушка не изволит ли отправиться к Аврааму на блины? Кажется так, иначе чего ты так засуетилась? Что прикажешь сказать Ониковой?!

Прошу никому не говорить, что я об ней сегодня сказал. Подобные вещи весьма неприятны для девушки и неприличны молодому человеку, с которым – как тебе не стыдно? – целуешься по ночам.

შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე

19

[15 თებერვალი, 1863 წ.]

შენი სულისა, ილიკო! თუმცა დაგპირდი, რომ ხვალ წიგნს არ მოგწერ-მეთქი, მაგრამ ვერ მომიტმენია. შე გიჟო! რაზედ გამაგიჟე პატოსანი, დარბაისელი რე[და]კტორი?.. მე ვინა და შუალამისას ქალთან წიგნების წერა!.. ამაზედ არის ნათქვამი გლეხური ანდაზა: „ნუ შეხვალ, ნუ იბანებო, ნუ გამოხვალ და ნუ თრთიო“.

20

[16 თებერვალი, 1863 წ.]

Друг мой, Олико! Твое письмо тоску навело на меня. Что с тобой? Ты такая благоразумная, как позволяешь себе скучать и тосковать? „არ იცი, „ვარდი უეკლოდ არავის მოუკრეფია“, - говорит наш старец Руставели. Что тебя тревожит? Ты моя, мой друг, и будешь моею. Пусть там отец твой и откажет, если хочет, разве без него не может Оля быть моею? Что он сделает? Проклянет, что ли? Пусть проклянет. Бог не так глуп, чтобы внимать неблагоприятию людей. Если ты меня хоть сколько-нибудь любишь, оставь беспокойные мысли, не тревожь себя. Самое большее, что может с нами случиться – это отказ в приданном. Что за важность? Пусть тебе и отказывают. Неужели уж я так негоден, что трудами не заработаю насущный хлеб. Далеко, мой друг, я не таков.

Мы с тобой проживем и без чужой помощи, если только ты сама согласишься на это.

შენი ჭირიძე, ტყუილ-უბრალოდ ნუ ჰსწუხარ, რა გვიჭირს? შენც ჯერ ყმაწვილი ხარ და არც მე ვარ ბებერი. Мы будем жить и, увидишь, завоюем себе счастье, если оно само не прилетит к нам.

Жизнь тогда хороша, когда с нею борешься, а мы с тобой так молоды еще, что силы хватит на эту борьбу; - чего же ее бояться? Не страшись ничего. Я надеюсь в тебе найти подпору и ты ту же самую ищи во мне – даю слово, все потечет по маслу.

Я не люблю никогда затрагивать подобных вещей, но твое письмо навело на них, и я счел необходимым слегка, до них коснуться, говорю – с легка, потому что я надеюсь, что эти вещи и без меня понятны моей умнице. Оле.

ილიკო არ მომიკვდება, სწორედ ამრია შენმა წიგნმა, ნამეტნავად იმან, რაც ბარბარეს ეთქვა ლაზარესათვის, მიკვირს, ღმერთმან იცის, რა დაგემართა? შენს გულში რაღაც მწუხარებაა და მე მიმაღავ. მე კი გიჟსავით ხან აქეთ ვეცემი, ხან იქით, ვვიქრობ და ვერა გამიგია რა, ვერაფერს მიმხვდარვარ.

То бросаюсь на одну мысль, то на другую, то подозреваю, что что-то такое неприятное заговаривает в тебе, и сейчас же спешу сколько-нибудь рассеять в тебе эти неприятности, - но из всего этого выходит, что я просто туп на догадки. И знаешь почему? потому что ты все-таки тревожишься и скучаешь. Или ты мне совсем не веришь, или же ты мнительна и очень даже, или же меня не жалеешь. Все эти три вещи не слишком хороши, их надо сколько возможно избегать, мой Ангел! Хотя ты и моя жена, но все-таки я не имею никакого права делать тебе какие бы то ни было замечания; если я это говорю тебе, не для того, Оликоджан, чтобы прочесть тебе нотацию, а для того, чтобы дать хоть сколько-нибудь знать тебе, в какие неприятные догадки бросают меня твои тоскливые жалобы. Пожалей меня и викинь из головы все то, что беспокоит тебя насчет нашего будущего. Будущее нам принадлежит, а не мы ему; мы

сумеет, мой друг, при всех невзгодах настоящего сделать его если не блестящим, то сносным. Мы с тобой ведь не требовательны, мы можем при взаимной любви и доверии и малым довольствоваться. Так чего же горевать? Еще раз прошу, Оликоджан, не давай воли мнительности, никаким неприятным мыслям и догадкам. Знай, что Илико в тебе тебя только любит и при всем несчастье останется всегда честным в отношении к тебе. Не обижай меня!...

თუ გიყვარდე, ოლიკო, გამიმხიარულდი, თორემ, შენს სახელსა ვჰფიცავ, შენს ილიკოსა ცუდს დღეს მიაყენებ.

შენი სიკვდილამდე ილიკო ჭავჭავაძე

21

[18 თებერვალი, 1863 წ.
ღამის ორი საათი]

Оликоджан! Зачем тебя уложили доктора! Это твоя хитрость, или же что-нибудь другое? Впрочем можешь и не отвечать на эти вопросы, я приказал человеку дать мне знать, когда Барбаре придет, я ее спрошу, хотя ты приказываешь, не слушать ее.

Сегодня меня позвали к Елене Чолокаевой. Она начала говорить, что для меня готовят прекрасную невесту, что ей приятно было бы, если б я на ней женился. Я догадался, что о тебе идет дело и, чтобы одурачить сваху, я сказал, что трудно при моем положении и моей молодости жениться, - тем более, - добавил я, - что в Тифлисе нет никого, которая бы мне нравилась. Через минуту вошла твоя Лиза Мухранская. Она откуда-то узнала, что ее ненавижу – вот не думал! Мои чувства, каковы бы они ни были, так мне дороги, что не трачу их так легко, как им это может казаться. Заговорили о том, о сем. Я многое что сказал ей злобно, но она не поняла кажется. Да, Бог с ней!..

Твои часы уже отданы мастеру, на днях будут готовы. კრიალოსანი კი უბეში მიდევს: არა უშავს რა, თბილად იქნება. არ ღამცინო, ჩემო გიჟო, რომ შენს ძველ

წიგნს მოვხიე ქალღი და იმაზედა გწერ. რაც ქალღი იყო, სულ შენ გამოგიგზავნე და ვეღარ მომაგონდა, რომ მეყიდვინებინა. ესლა კი ორი საათია ღამისა, სად ვიშოვიდი?

კარგად იყავ და ჭკვიანად, თორემ არც მე და არც შენ. უჰ, უჰ, რა გიყვს გადაგეკიდე! არა უშავს რა, დაგაჭკვიანებ, დაიცა, ჯერ ხელში ჩამივარდე!.. – მგონი იტყვი, ნეტავი კი, ეგრე იყოს და რაც გინდა, ის მოახდინეო. მეც ეგრე ვფიქრობ, ჩემო ოლიკო: ნეტავი კი, ეგ მალე მოხდეს და შენს სიგიჟესა ყურსაც არ ვათხოვებ.

ყურნალს ხვალ საღამოზედ გამოგიგზავნი, ესეც კი იცოდე, თუ ვინმემ ნახა, ცუდი იქნება, ისეც ქვეყანა ჩვენზედ ლაპარაკობს.

Сегодня Елена мне сказала: что вы отделяетесь от моих слов! Я даже знаю, что невеста, которая вам готовится, вам нравится и вы даже влюблены в нее и т. д.

Вот видишь, мой Ангел, до каких вещей мы с тобой дожили. Надо быть слишком осторожными, чтобы со славою вывернуться из такого положения, в котором мы находимся. Главное благоразумие, в котором у тебя, моя умница, недостатка нет! . .

Твой навсегда Илико Чавчаваძე

22

[19 თებერვალი, 1863 წ.]

Оля! Слушай: если на днях Лиза Мухранская будет у тебя, то ей скажи, что ты слышала от Габаевых, которые в свою очередь слышали от Магалова, что у Елены Чолокаевой были студенты и читали что-то. Прибавь еще, что они же говорили, что у Елены будет литературный вечер, на котором будут читаться молодыми людьми разные сочинения.

Попроси, чтоб она взяла тебя туда, я с товарищами действительно на этой неделе у нее соберемся, и я, - твой маленький редактор, - буду читать кое-что.

Только помни одно: будь осторожна в отношении ко мне, не бросайся прямо на меня, а то дурно будет. Ты, разумеется, не обидишься, если я с тобой там так буду обращаться, как будто мало знаю.

Странно, как твоя Барбаре меня торопит.

Присылаю журнал, читай со вниманием, мой дорогой Ангел!

Целую тысячу раз мою шалунью и обещаюсь сегодня в 10 часов еще больше.

Твой навеки Илико

23

[19 თებერვალი, 1863 წ.]

უთუოდ შევატყობინებ ჩემს გიჟსა, როცა წავალთ ელენესთან, მაგრამ არ ვიცი კი, როგორ. ჩემი ბიჭი ხომ ვეღარ მოვა შენთან, ჩემო კარგო, და როგორ მოგწერო. თუ ბარბარეს ყოველ დილას გამოგზავნი და საღამოზედაც, მაშინ კი შეიძლება, თუ არა, შემატყობინე, როგორ მოვაწვდინო შენამდე ამბავი.

ხომ კარგადა ხარ? მართლა გაცივებს, ქალო? წუსანდელმა ღამემ კარგი რა მოგახსენა? იასეს ჯერ ნურაფერს ეტყვი, მე თვითონ მოგახერხებ, თუ შენ არ გინდა და გცხვენია. მომიტყევე, რომ ასე გწერ მოკლედ, ჩემი სახლი გატენილია სწორედ ყოველგვარ ხალხით. თუმცა მინდა შენი კოცნა, მაგრამ სად მოგწვდები? დამრჩენია, მხოლოდ სურვილით დაგკმაყოფილდე: გკოცნი და გკოცნი დაუსრულებლად.

შენი სამუდამოდ ილიკო ჭავჭავაძე.

24

[20 თებერვალი, 1863 წ.]

ოლიკო! მე შევიტყე, რომ ამ ჩემ წიგნსა შენს გარდა სხვა მკითხველიც ეყოლება, ამის გამო მე ბევრს

არაფერს მოგწერ, თუმცა სათქმელი ბევრია. ცუდად დატრიალდა ჩვენი საქმე, როგორცა ვხედავ, - არ ვიცი - შენ მოგწონს თუ არა ჩვენი ეს ყოფა? მე კი, სწორედ მოგახსენო, ვერაფრად მეჭაშნიკა. მართლა, ქალო, კვირაში ორჯერ უნდა ვწეროთ ხოლმე და მეტი არა? ეგ ვერაფერი ხუმრობაა. შენი პორტრეტი გამოგზავნე, რამკა ვიყიდე კიდეც.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

P.S. პასუხი მოიწერე.

25

[23 თებერვალი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! Меня очень огорчает почти что прекращение нашей переписки. Только и было отрады в моем трагичном положении получать от тебя письма - и этого не стало. Бог да простит тому, кто этому виною! Но от этого мне не легче: ты не знаешь, как это неприятно на меня действует, как это давит и томит. Плохо, мой Ангел, плохо!..

Ты, к моему несчастью, именно тогда стала скупа на письма, когда я слишком щедрь на надежду каждый день получать их. Я весь потерян в догадках и сомнениях, кругом нет ни одного обстоятельства, ни одного случая, на котором можно было бы основать надежду на успех нашего дела. Верь мне, в жизни в моей не случались такие неприятные минуты, какие я теперь целыми днями переживаю - тем более дни эти невыносимыми делаются. Что их близкого конца не предвидится. Тоска нестерпимая, - и тут-то не хочешь веселить меня твоими письмами. Я весь растерян. Думаешь, Думаешь, как бы добиться того, чего так хочешь, ни до чего не додумаешься. Плохо... Хотелось отправиться к твоему отцу и без трагических возгласов и сентиментальных слез просить твоей руки, но, говорят, никого к себе не принимает. Хоть бы и принял, навряд ли я в чем-нибудь успел бы. Ведь это старый люд требует от человека

блесток, чего у меня нет, требует чинов, чего судьба мне не дала по моей же просьбе и т. д. Обратиться разве к твоей сестре? Да она, по некоторым обстоятельствам, тебе и ей известным, ничего делать не может, - если б и очень захотела. К другим твоим родственникам мне не хочется Обращаться, мне все кажется, что или я глупа для них, или же они глупы для меня. При таких счастливых данных навряд ли друг друга пойдем: глупо мы с ними сойдемся, и еще глупее разойдемся. Да, дружочек, это так же верно, как дважды два четыре. Что же мне остается делать? Разве утешаться до поры до времени одною грузинскою сказкою: იქნება იცოდე: კატა რომ ძეხვს ვერ შეჰსწვლა, გულამოსკვნით წაიბუტბუტა: დღეს პარასკებიაო. ჩემთვისაც, ჩემო ოლიკო, პარასკებია, მგონი, კაი ნუგეშია!

Шутки в сторону, научи меня, что делать. Клянусь тебе, я дальше не вынесу того, что есть, - тем более, что ты в последнем письме отняла надежду не только видеться с тобою, но и переписываться больше трех раз в неделю. Ради Бога, не делай этого. Я больше чем когда-либо теперь нуждаюсь в твоих письмах.

Хотелось, тебе свежую и очень неприятную новость сообщить, новость, которая собственно до меня касается, но лучшим счел дожидаться свидания с тобою. Она на словах не так страшна, как на бумаге казаться может. Ради Бога, ради успеха нашего дела, моих писем никого не показывай, есть такие существа в мире, которые от подобных писем требуют пышных фраз, которых, к счастью нашему, мы с тобою не любим. И прекрасно! Пышные фразы – это румяны для чувств, а ты прекрасно знаешь, что румяны тот употребляет, который хочет казаться тем, чем он не является на самом деле. Наши чувства в румянах не нуждаются, мы верим друг другу и уважаем – это гораздо прочнее, чем все междометия и восклицания румяно-мазов.

Целую тебя тысячу раз

Твой навеки И л и к о Ч.

P. S. Когда увидимся? Напиши.

В моей жизни немного таких отвратительных дней бывало, как сегодняшний день. Я так привык тебя видеть каждый день, что мысль, что уже долго не увижусь с тобой, делается для меня невыносимою.

Сегодня с утра я жил надеждою, что тебя увижу вечером, но и это не удалось. Боже, ты мой! Неужели в самом деле надолго не увидимся? Это больше меня тревожит, чем что-либо на свете. Грустно!

Что эта ведьма у тебя делает? Не хочет ли она, по обыкновению, как-нибудь и чем-нибудь пригреть там руки? Неужели для ее кровожадности и корысти нашлась у тебя пища? Иначе она не решилась бы посуетиться около тебя и тем потратить златое время, так необходимое ей для тысячи других шашней. Бога ради, бойся ее, как заразы, избегай, сколько это возможно, и ничего, решительно ничего не доверяй. Ты знаешь: она на все гадости способна, для нее не существует в мире ни хороших, ни дурных средств, - или лучше сказать – для нее все средства хороши, лишь бы они достигали самой гнусной, но для нее необходимой, цели.

Не знаю, но что-то говорит мне, что если что-нибудь дурное с вами случится – это будет проделка этой ведьмы. Да, мой друг, дела наши плохи, и тем менее надежды на хороший исход, чем более представляется, что это ядовитая гнусная тварь в делах наших играет довольно выпуклую роль.

Не знаю, чем все это кончится, но знаю то, что пока все это устроится, я буду сам не свой. Все, что я затеял, все, что я задумал, если не совсем погибнет, то по крайней мере заметно повредится.

Представь себе: я ровно ничего не могу делать, когда надо больше всего делать; ни к чему сердце не лежит, ни о чем не хочется подумать, кроме того, что нас обоих занимает. А тут, сама знаешь, тысяча подозрений, тысяча сомнений, предположений идут в голову и туманят ее. Бьешься, бьешься, как бы отделаться от них, но нет никакой возможности. Нет, уж я не вынесу такого положения!

Прошу тебя, обстоятельно написать – от слова до слова – все, что ты передала Яссе и что он тебе сказал. Это мне необходимо, чтоб знать, мне ли отправиться к нему или его к себе ждать. Надо как-нибудь скорее выйти из этой невыносимой неизвестности и чем-нибудь покончить.

Не знаю зачем, страшно меня тревожит, что это исчадие ада вокруг тебя увивается, что она около тебя. Она способна дыханием отравлять людей. Ее присутствие в твоём доме не к добру – помни это, это не пустое предчувствие.

Илико

27

[26 თებერვალი, 1863 წ.]

ჩემო გვრიტიკო ოლიკოჯან! Я непременно увидаюсь с Яссеем, потом и с твоим отцом. Ты ни о чем не беспокойся, мой Ангел! Пока ты сама меня к чёрту не пошлешь, до тех пор я с тобою в огонь и в воду. Пусть отец твой лишает всего, - я все-таки твой Илико. Лишь бы, дружочек, ты не испугалась моей бедности, остальное все к чёрту пусть летит. Может быть, моя Олико сама боится моей бедности – это другое дело. Ты мне откровенно сознайся, как честная девушка. что же касается до меня, я давно тебе писал, что в Олико люблю собственно Олико, а не что-нибудь другое. Пусть даже с тебя последнюю рубашку снимут, поверь, что ты тогда еще милее покажешься, еще прекраснее, даю тебе слово. Ты что-то часто начала настаивать на том, чтоб я подумал. Не знаю, право, как понять это частое замечание. Ты обо мне беспокоишься, или же о себе больше? Не хочешь ли узнать от меня, буду ли в состоянии сдержать свою жену собственными средствами? Ты это хочешь знать, чтобы впросак не попасть, или же ты обо мне беспокоишься? Ради Бога, рассея мое неприятное подозрение. Что я буду счастлив с тобою и мне будут завидовать, что имею такую жену, как ты, в этом я не сомневаюсь. Ведь вчера же тебе

42

об этом писал. შენ გვთყვანე! Верь мне, Клянусь успехом нашего дела – выше этой клятвы у меня теперь нет, что если б ты мне не понравилась твоими нравственными достоинствами, твоим умом и сердцем, будь хоть у тебя богатство Креза, я от тебя отказался бы при первом же свидании. Может быть, много дурного говорят обо мне добрые люди, похожие на Ираклия, но о честности моих чувств к тебе, моей привязанности к дорогой Оле, никому не позволю разговаривать – вкось и вкривь. Я слишком себя уважаю, чтоб не позволить заливать грязью то, что мне всего дороже, т. е. мои чистые чувства и честные намерения. Клянусь тобою, ოლიკოჯან! Что если у тебя отнимут все, что только могут отнять, и ты тогда все-таки согласишься быть моей, ты этим такой сюрприз сделаешь мне, так высоко поднимешься в моих глазах, такой бриллиант заблестит меж прочими твоими достоинствами, что миллионами купить невозможно будет. Я знаю, что ты способна на такие славные дела, потому-то так самонадеянно рассчитываю на счастье, которое принесет мне моя Оля. Что значит богатство? Оно хорошая вещь, ჩემო კარგო, – против этого я ни слово не скажу, - но оно не есть еще необходимое условие счастья: без него счастье очень легко обходится и обойдется, если мы не перестанем быть людьми, которые прежде всего должны искать удовлетворения в своей нравственной стороне, - иначе лучше сейчас же разойтись, чтоб никогда уж не встречаться.

Припомни, мой Ангел, что я тебе писал о моей бедности, о моем нечиновничестве и т. д. Я далеко не так беден, как я тебе писал: у меня достанут средства прожить с тобою, как многие живут; но я старался беднее выказать себя, чем на самом деле есть. Знаешь, почему? Потому, что если такая пустая вещь может пугать тебя, чтобы ты сейчас же отказалась от меня; я такую жену не хотел бы иметь, а во-вторых, Потому, что я хотел на самом деле убедиться, что ты на человека смотришь не как на сундук, наполненный золотом, или же не как на вывеску,

43

разукрашенную крестами и звездами, а как на Божье создание, в котором прежде всего должен слышаться Его дух. Да, ოლიკოჯაბ! Ты была так славна, что успела убедить меня в том, в чем я желал убедиться, и тем связала с тобою так крепко, что меня клещами не оторвут от тебя, если сама не захочешь. А если хочешь этого, говори откровенно, не жалея меня. Первый раз во мне заговорило сердце, - пусть это будет и последним. Я его похороню, мой друг, если моя Оля, - Боже упаси – пропоет ему вечную память.

Остальное сама знаешь, мой Ангел! Я весь в этом письме, хочешь держи его у себя, чтобы уличить меня, если хоть одному слову, здесь написанному, я изменю в моей жизни.

Я твой при всех невзгодах, при всех несчастьях, лишениях до тех пор, пока ты будешь называть меня своим.

Напиши сейчас же ответ, если любишь. Увидимся ли сегодня? Послушай, Олико! Если ты говеешь, ходи в церковь семинарии, там можно тебе забраться на хоры, и я буду приходить туда на вечернях. На хорах тебя никто не увидит и меня тоже, там мы можем до света наговориться, тем более, что вечерня поздно оканчивается, Потому что вместе с нею отслуживают и утреннюю. Согласна ли?

Твой навеки И л и к о

გაკოცე მრავალჯერ.

28

5 часов утра
[28 февраля, 1863 წ.]

Душа моя, Олико-ჯაბ! Где, когда и откуда ты вчера меня заметила? Неужели я так был несчастлив, что пропустил случай, видеть самый дорогой предмет для глаз

моих!.. Странно и непонятно: до 5 часов вечера сидел все у себя, в 5 же вышел с тем, чтобы тебя видеть, но, к несчастью, тебя нигде не видеть было. Когда же меня ты видела? Напиши – это интересно. Отчего вчерашнего моего письма не возвращаешь, понравилось оно что ли?

Ой, ой, ой! Какими дорогими вещами заклинаешь ехать к Георгию. Изволь, мой Ангелочек, я поеду, но, признаться, надежды нет на успех, Потому что мое официальное предложение для него будет слишком холодным, как и все, носящее название официального. Если он будет так снисходителен, что поймет убогую речь убогого человека, - хорошо, нет, - так все, что из этого дурное может случиться, на моего Ангела свалю, пусть на себя пеняет. Кто это подговаривает послать меня к Георгию? Он значит недобр к нам. Все мое несчастье в том и заключается, что я Георгию не верю, чтоб он хотел благого конца нашему делу. Мухран-Батони наврядли унижится до моего родства с ним. Это что-то сверх вероятного будет, если и случится.

Да разве один он так настроен? Все твои родные, начиная с самых близких до самых отдаленных, одинаково наэлектризовались против нашего дела. Если кто и соглашается с тобой таперь, то не потому, чтоб в самом деле согласиться и после, когда дело до этого дайдет, итак – покоряются необходимости и даже твоей энергии, надеясь на то, что окружив тебя блестящей молодежью, с помощью всеуничтожающего времени и ловкого искусства тебя окружающих, ты постепенно избавишься от увлечения мною и, наконец, совсем выкинешь из головы эту дурь, т.е. меня. Верь мне, ни одно существо, которое в огромной цене твоих родных занимает хоть место последнего звена, ни одно из них не действует так искренно и честно, как думает. Все тебя обманывают, поддаются на время, чтобы вернее достигнуть цели, которая должна в том состоять, чтобы ты выкинула и забыла это дело, за которое ты так теперь горячо принимаешься. Правда, некоторые из твоих очень близких

желали бы расстроить, это дело из-за одного желания тебе счастья, потому что они уверены, что со мною будешь несчастлива, т.е. не богата и знатна, а у других и этого нравственного побуждения нет, - а если вредят нашему делу, так только из любви к искусству – вредить ближнему. Они-то достойны презрения. Ты слишком добра, мой Ангел, чтобы заметить эти рассчитанные наверняка уловки, а я не могу, к несчастью, тем же похвастаться: я очень хорошо знаю, что язык твоих родных то говорит, что их сердце совсем не может допускать. Это слишком печальная истина и мне очень и очень неприятно, но что делать? Лучше знать печальную истину, чем отрадную ложь. Кажется, не ошибаюсь.

Все эти уловки твоих родных пугают мое предчувствие и к несчастью, его направляют. Но ничего, пусть что будет, то будет! Я так счастливо создан, что если счастье меня может оживить, зато несчастье – не может убить меня, может, пожалуй, и пошатнуть, но с ног свалить – никогда! У меня открыта дорога – если не удастся по ней пройти с тою, с которою мне бы это хотелось, т. е. если Олико раздумает встать со мной вместе на ту дорогу – чего не дай Бог, - то потеряв все, не потеряю надежды жить для той святой цели, которую я себе избрал уже много лет тому назад. След[овательно], будет чем засыпать могилу потерянного счастья, будет чем еще дышать мне.

Эти грустные мысли вот уже три дня беспорядочно толпятся в моей глупой голове и также беспорядочно выложились на бумагу сегодня. Сил нет перечитать и тем снова повторить себе эти мысли, от которых я бы хотел скорей освободиться.

Когда я собрался писать тебе, думал, что они рассеются, но, как видишь, и на этих строках сгустились, может быть, не с такою подробностью, но наверное в том же настроении, в каком и было в больной голове твоего Илико. Да, эти три дня что-то меня давит! Дай Бог, чтоб только этим ограничилось!..

Физиологи, мой Ангел, говорят, что кто беспрестанно об одном и том же предмете думает, тот сумасшедшим зовется. Если это правда, то значит и я с ума сошел, потому что нет минуты, когда тобой не занят и о тебе не думаю. Что будет впереди, не знаю, - я знаю только то, что теперь порываюсь обнять мою милую шалунью и замучить ее поцелуями.

До свидания, дорогой друг мой! Вот уже второй раз рассвет застает за твоим письмом твоего же на веки

Илико Ч.

29

[1 3030, 1863 7.]

Ангел ты мой! Какая ты [...] право! Твое письмо, в особенности вчерашнее, для меня просто [p]o[дн]ик, откуда я почерпаю себе и энергию и надежду. Каждое твоё слово живительная роса для меня. Вот почему в твоих письмах я так нуждаюсь. Я не стою тебя, ты далеко выше меня. Это говорю без лести. Придется уж от тебя многому и многому научиться и, если исправлюсь, буду обязан моей дорогой и дивной Оле. Какая ты умница у меня! Как ты хорошо умеешь напоминать ошибки мои, нежась и ласкаясь! Вот опять новый алмаз между прочими твоими достоинствами, моя чудная Олико! Судьба лучшего подарка мне не могла сделать, какого готовит мне в Олико. Спасибо и тысячу раз спасибо ей.

Позволь мне оправдаться в своем вчерашнем письме. я больше злюсь – знаешь от чего? От того, что мне запрещено тебя видеть. Я избалован слишком своею судьбою: чего только когда-нибудь желал, все это легко мною достигалось – это меня сделало заносчивым, нетерпеливым и – что хуже всего – слабым при малейшем препятствии. Да, мой Ангел, судьба так и потворствовала когда-то моим желаниям. Может быть это и от того, что мои желания до сих пор были слишком мелочны, а мелочи

мелочами же покупаются. Теперь же совсем другое дело: предмет моих желаний – это ты, мой Ангел, а ты так дорога, что и судьба не хочет дешево уступить мне мою Олю.

И не удивительно, что эта строгость судьбы с непривычки меня испугала и заставила меня написать вчерашнее письмо. Твое письмо мне напомнило одну истину, которую я чуть не забыл: каждая вещь имеет свою цену. И прекрасно!..

Все, что есть теперь во мне и вокруг меня, все это ново, и потому-то так неловко поворачивалось в этом новом положении и высказываю кое-что похожее на глупость и бессмыслицу. Ты прости, дружочек!

Насчет нашего свидания, мой Ангел, скажу, что на все согласен, лишь бы тебя хоть раз поцеловать. Устрой, устрой, ради Бога! Ты не знаешь, с какою радостью я всегда иду к тебе, когда это возможно. Сегодня буду у Яссе, если успею и у Георгия. Желал бы, чтобы ты из щели смотрела, когда я прикинусь ягненком пред этими львами без гривы и хвоста. Впрочем, это не может касаться до доброго Яссе: он таким Христосиком смотрит.

Получил твои карточки; они из рук вон плохи, а еще уверяешь, что очень похожи. Как можно сниматься у Вестини? Знаешь, что я тебе скажу? Если только ты меня послушаешься, ты чудные карточки можешь иметь. Как от Ренье идти по тротуару, направо в первые ворота войди и несись прямо, подойдешь к самым дверям фотографии Дюбилера. Если ты приедешь туда с какою-нибудь особою, которая меня никогда не видала и не знает, то я там встречу с тобой, прикинусь фотографом и сам выберу тебе позу, от которой зависит более или менее доброта снимка, сам же наведу фотографическую машину. Ты увидишь, какой портрет выйдет. Только причешишь, как причесана была в первый раз у Вестини. Эта прическа так идет моей умнице! Можешь ли сегодня это устроить, дай знать сейчас же, надо кое-какое приготовление сделать заранее. Медальон присылаю.

Твой навеки И л и к о

[2 მარტი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! Что ты вздумала отложить до сентября нашу свадьбу? Откуда эта мысль зародилась в твоей умной головке? Ты будешь моею в апреле, во что бы то ни стало. Ты это хорошо знай, мой Ангел! Дальше ждать сил не хватает. И к чему ждать – ведь мы оба желаем, чтобы это как можно скорей случилось, зачем же ты притворяешься? Нет, моя дорогая, мне невозможно так долго ждать. Я много думал и передумал, наконец решил, в случае какого-нибудь препятствия, на одно славное дело. Об этом, когда будет время, я тебе сообщу.

Был у Яссе, не застал его дома. Сегодня в 9 часов отправляюсь снова, может быть счастье улыбнется и наше дело будет в шляпе. Дай-то Бог! А то смерть, как скучно!

Прическа, о которой я писал, в самом деле тебе идет, я благодарю, что вчера ты так причесалась. Ты такая славная была, так и бросилась в мои объятия.

Ты пишешь, что нездорова. Это меня огорчает.

რათა, შენი ჭირიმე, რათა ხარ ავად? თუ კიდევ ავად იქნები, მე მაინც აღარ გამოვივლი. სვალ კი მოვალ მეთორმეტე საათზედ. შე გიყო, ჩემ პორტრეტს რომ ჰკოცნი, მე რა? მე მაინც გაუკითხავ გლახასავით გულნატკენი დაგბრუნდები სოლმე. შენი ჭირიმე, ოლიკოჯან, ერთი კიდევ როგორმე მოახდინე, რომ გნახო და მეტს აღარა ვთხოვ.

Кто тебя называет патриоткой. Ты в самом деле у меня патриоткой будешь, там что бы они не сказали. Не правдали, душа моя? Это славное название их может обижать, ჩემო კარგო, но ты будешь гордиться и потому-то ты мне дорогою кажешься, потому-то твой Илико любит Олю.

Я помню на скачках ты мне сделала комплимент, назвав меня патриотом, хотя далеко таким малосильным людям, как я, до патриотизма, но я сейчас же из твоих слов и тона, с каким они были сказаны, догадался, с кем я имею дело...

Вот, когда Бог приведет быть вместе, я тебе укажу человека, которому насчет тебя, кажется, сказал, что это девушка [которая носит в сердце образ родины].

31

[3 მარტი, 1863 წ.]

მლოკოჯაბ! Я был у Яссе, он ме[ня] обнадежил, спасибо ему. Значит наше дело, более вероятно, [хо]роший конец будет иметь. [После] свидания с ним с такой [радос]тью прошелся около ... твоей [комна]ты, к несчастью, так было ... что это меня поразило. [Что] с тобой, мой Ангел? Ты даже не улыбнулась мне – какая ты злая.

Не случилось ли что-нибудь, недоброе с тобою? Ради Бога, сейчас же ответь на мое письмо. Ты не знаешь и не можешь знать, как расстраиваюсь, когда ты так грустная бываешь, как сегодня казалась. я не [могу] дожидаться до вечернего письма. [Напиши] сейчас же, что с тобою? К [] часам опять пройду мимо [твоего] доброго окна, авось мой Ангел, улыбнется, а то я буду скучать. [Если] ты напишешь, я сейчас же снова пр[илечу], чтоб получить мне дорогую улыбку от моей дивной Олико.

Твой навеки И л и к о Ч.

У Георгия вечером буду.

32

[4 მარტი, 1863 წ.]

Мой Ангел! Я всегда здоров, когда знаю, что моя Олико здорова и весела. Как ты была хороша сегодня и как мне приятно было видеть тебя улыбающейся!

Ты просто волшебница, - не спрашивай, почему так тебя называю, про это мое сердце знает. Душка ты моя! Завтра на 8 часов прислать Лазарку или сегодня же? Мне

так хочется тебя видеть! будь так добра, устрой сегодня же, შენც ჭირბო!

У Георгия я сегодня не могу быть, Завтра в девять утра явлюсь с нижайшим поклоном, и все тебе сообщу. Сегодня в половине пятого и в пять четвертью также прошел мимо твоего окна, но Оля была такая недобрая ко мне, что не показывалась. Подожди, когда встретимся с тобой, поцелуями накажу.

Твой навеки И л и к о

33

[5 მარტი, 1863 წ.]

Мой Ангел! Как ты догадалась стоять у окна, когда мне пришлось пройти по вашей улице? Спасибо тебе за это. Это окно будет мною любимо. Каждый день около 2-х часов буду прохаживаться около этого окна, чтобы за его стеклами завидеть мою Олю. Я тебя и на тротуаре видел, мимо тебя два раза проехал и ни разу меня не заметила, взгляда не бросила – ух, Какая ты злая!

Был сегодня у Георгия. Наконец-то надел глупый фрак, скорчил глупую физиономию и сглупейшим настроением духа отправился к нему. Два раза зашел, но ни разу не застал его дома. Я еще раз отправлюсь пот[ому] что моя Олико приказывает отправиться. Когда ты стояла у окна, я знаками старался дать тебе знать, что у Георгия был, нарочно растегнул пальто, чтобы показат, что я во фраке. Отсюда ты могла догадаться, что ездил куда-то на официальное свидание, но ты не поняла меня, мой бесценный друг!

Вечером часов в 5, прошелся мимо этого окна, близ которого так неожиданно мелькнула немного раньше этого моя звезда, но увы, ее уже не видеть было!

Ну, что нового узнала о нашем деле? Как поживаешь? Меня уже не спрашивай, я совсем потерялся, скучно, тем более скучно, что ты не прислала сегодня вечером письма.

Я так привык засыпать, читая, вместо молитвы, твои вечерние послания, что не получив его сегодня – тревожусь и скучаю. Почему поскупилась прислать с письмецом твоего кучера? Не надоело ли тебе писать?

Медальон готов, но портрет еще нет. В воскресенье утром ты его будешь иметь в медальоне, если ты не раздумала иметь его. Смотри, как я ревнив в отношении к тебе. Что делать? Над дорогим предметом всякий трепещет, и я тоже.

Ты ведь слишком дорога мне, мой Ангел, даже больше, чем ты можешь это предполагать, - и не удивительно, что каждая мелочь меня тревожит и пугает, как напр., то что сегодня вечером лишен счастья читать твой письма. Кому я этим обязан? Твоему невниманию или развлечению? Ты приучила меня и утром и вечером к чтению твоих писем и, вдруг хочешь отучить, придерживаюсь строгой пословицы: хорошего понемногу. Я не из тех умеренных натур, мой друг, - или все, или ничего! – для меня середины нет.

ერთი ეს მითხარი, ოლიკოჯან, გიორგისთან რომ წავიდე და უთხრა ყველაფერი, არც მაშინ მექნება ნება, შენთან ვიარო? გაგონილა ამისთანა უხვირო საქმე, როგორც ჩვენი საქმეა?

Устрой как-нибудь, чтобы хоть на одну секунду быть около тебя, а то уж слишком строгою и безжалостною стала ты к твоему Илико, который так хочет тебя видеть и слышать. რა ვქნა? როდის უნდა ვნახო ჩემი გიჟი? ღმერთს ამ საქმეში ღმერთობა არ ეტყობა, თორემ ისე ხელი როგორ აიღო ჩემზედ, რომ შენთან აღარ შემახვედრა. ნეტავი მაშიდაშენი ისევე ცოცხალი ყოფილიყო, გნახავდი მაინც, თუ სხვა არა იყო რა.

А ведь эти дураки поэты, начиная с Сафо и кончая Кереселидзевым, уверяют почтеннейшую публику, что в этих желаниях, в этих трепетаниях, боязнях и есть счастье. Желал бы, чтоб они были на моем месте и в моем настоящем положении, навряд-ли у них достало бы силы так глупо надувать публику. Верно они тогда на другой лад запели бы песню. Ей Богу, ума не приложу, как выйти

из этого безвыходного положения? Что ты думаешь? Я так потерял и замучен и загнан, что отвратительно становится смотреть на себя.

Ой, Оля, Оля! Если бы ты так дорога не была бы для меня, тогда все же легче было бы, но что делать, когда я весь живу тобою и днем и ночью.

О как хотелось бы хоть на одну секунду возле тебя успокоиться, я этот покой счастьем бы назвал!

До свиданья, мой добрый Ангел! Лишь ты будь спокойна, а я пусть страдаю.

Твой навеки Илико

[კიდევბზე მხაწერები:]

Если ты по вечерам писем не напишешь, то и я перестану писать. Если что меня расстроило, так это то, что твоего письма не имею.

Я боюсь, может приписку не разберешь. Вот она: Если ты по вечерам не будешь ко мне присылать писем, как прежде, то и я перестану писать. Если, что меня расстроило сегодня, так это то, что твоего вечернего письма нет.

Присылаю бумагу. Пожалуйста, не скупись на письма. Ты этим последнее утешение отнимаешь у меня. Это не фраза, мой прекрасный друг, а истина.

34

[6 მარტი, 1863 წ.]

Мой Ангел, Оликоджан! Наконец-то застал Георгия. Он с улыбкою встречает меня, протягивает и дружески жмет руку. Твой покорнейший слуга отвешивает солиднейший поклон и ищет места, где бы приотить мокрую шляпу. Мы садимся. Он разговаривает о журнале, о том, о сем. Я, признаться, не хотел ни о чем другом распространяться, как о деле, по которому пришел

к нему и которое мне так дорого. Потому-то я старался во всем с ним соглашаться.

После некоторых отклонений от дела, мы воротились к делу. Он ничего положительного мне не сказал, но то утешительно, что он больше надежды дал на „да“, чем на „нет“.

Только просил подождать немного, чтобы приготовить отца твоего к соглашению. Ничего было делать, надо было согласиться, хотя я старался намекнуть, что чем скорее это сделается, тем лучше; что это неизвестность отвлекает меня от моих занятий и т. д. Ничего не помогло. Он практичнее обоих нас, мой Ангел, а пред практикою все пас. Вот в коротких словах все тебе передал. Впрочем, надо еще сообщить тебе, что мы довольно долго толковали о моем собственном состоянии. Я ему сказал, что крайним бедняком никогда не буду и богатым быть не обещаюсь. Мне, кажется, - прибавил я, - что тут всего одна вера надобна, одно убеждение, что можно быть и без богатства счастливыми, - остальное все снесется. Я знаю, что она верит в возможность счастья и без богатства – мне и этого достаточно.

- Ведь вы мало ее знаете?

Я улыбнулся на этот вопрос и подумал, что наверно больше, чем ты.

- Правда, - отвечаю, - я мало знаю, и по тому, что я знаю, сужу об ней и т. д. –

Словом, он очень вежлив был и еще более разумен и откровенен, что мне очень в нем понравилось.

Итак, мой Ангел, надо ждать, как скучно!!!

Твой навеки Илик о

35

[7 მარტი, 1863 წ.]

შენი ჭირიბე, ოლიკო! რა კარგად ჰქენი, რომ მუხრანთან არ გადახვედი. ასეთი მიამა, ოლიკო არ

მამიკვედა, რომ მეტი აღარ იქნება. ძალიან ვწუხვარ, რომ ამაღამ ვეღარა ვნახამ, მაგრამ რა ეშველება, ნიკოსთან ხშირად იარე ხოლმე, გაუმეგობრდი იმის ცოლს და იქ ერთმანეთსა ვნახამთ.

გაკოცებ მრავალჯერ, უფრო მრავალჯერ ვინატრი შენთან ყოფნას.

შენი სამუდამოდ

ილია ჭავჭავაძე

ამაღამ მე ელენესთან წავალ, არ ვიცი, შევიძლიან შენ მოსვლა თუ არა. ოთხს წყვილს საყურეს გიგზავნი, რომელიც პელოს მოეწონოს, ის აიღოს.

შენი ილია ჭავჭავაძე

36

[8 მარტი, 1863 წ.]

Душа моя, Олико! Ты меня спрашиваешь, знает ли Нико об нашем деле, - решительно ничего не знает и не будет знать до дня самой свадьбы.

Зачем ему знать?

Мы и без него устроим свое дело, хотя он и его жена намекают иногда на тебя и на нашу женитьбу, но все это остается намеком, потому что я увертываюсь всегда и везде. Как ни стараюсь скрыть, а все-таки....

37

[9 მარტი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! ნუ გეშინიან, ქალო, განა ისეთი ავათა ვარ, რომ ვეღარ წამოვზდგე ქვეშაგებიდამ. წუნელ შუალამისას სისხლი მომაწვა გულზედ და მთელი გული დამიხუთა. დღეს ორლანდინმა მითხრა, რომ ერთი ორიოდ დღე ქვეშაგებში იყავიო, კარგად შეიქნებო. მეც მთელი დღეა, ქვეშაგებში ვარ.

დილანდელ წიგნის პასუხს ლაზარეს გამოვატან
სალამოზედ.

ნუ გიჟობ და ნუ ჰსწუხარ, თორემ არ ვიცი, რას
გიზამ.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

38

[10 მარტი, 1863 წ.]

ჩემო მტრელო! Не знаю, праотец наш Ной мог ли
обрадоваться так, когда голубь прилетел к нему с зеленою
веткою, как я, когда тебя увидел? Не думаю. Жизнь как ни
хороша, а все-таки зеленая ветка не так ее веселит, как
букет поцелуев, который ты мне принесла с собой.

Только мне кажется, что я недостаточно
воспользовался случаем целовать тебя, - что-то похоже на
сожаление и упрек себе осталось во мне. Впрочем,
сколько бы не целовал, все-таки мне показалось бы , что
это мало. Такова-сь моя натура-сь, мой Ангел! Да и сама
ты так чудна, что раз привязавшись к тебе, после и не
думай оторваться. რა კარგი იყავ, შე გიჟო! ჯადო ხარ,
ჯადო! Если бы ты не забежала ко мне, вчерашний день
был бы мертвым днем, мой дивный гений. Оля оживила
его. Это запишется – знаешь где? – там, где сидит моя
шалунья, т.е. в сердце. Ах, если б еще раз могла
повториться подобная вещь? Но Оля скромница этого не
захочет!

შენი კი ჭირიმე, ჩემო ოლიკო! ეს რა გამიხნდი?
დაილოცა ის საათი, როცა მე შენ შეგხვდი. ღმერთმა
უშენოდ ნურც ერთი საათი ნუ მაცოცხლოს.

Незачем и жить без тебя: ведь жизнь и ее цель я понял
после того, как я тебя полюбил, - иначе говоря, - я до сих
пор прозябал, мой друг, - ты явилась и я начал жить
полной одушевленной жизнью. Невозможно и жить без
тебя, если бы и хотел. Ведь жизнь-то собственно это ты
для меня, а без жизни можно ли жить? Не даром я тебя
волшебницею называю: само волшебство во всей силе

56

своей не могло сделать со мною того, что сделала ты, мой
чудный и добрый гений. Бог ты мой! Когда только ты
уступишь мне мою Олю? Скучно без нее. Дни проходят, а
моей Оли нет со мной. Чем прикажешь утешиться?
ნეტავი, მაგისტანა მაინც არ იყო; რა ვქნა, რა გიყო,
რომ ისეთი კარგი ხარ, რომ როდესაც შენ ვერა
გნახამ, ის დღე ჩემთვის დაკარგულია, მითამ არც კი
გათენებულა.

შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე

P.S. Ты, мой дружок, обо мне не беспокойся. Я буду
здоров: ведь ты вчера поцелуями такое лекарство дала,
что и мертвого заставила бы воскреснуть, где же после
этого устоять простой болезни.

Послезавтра, судя по сегодняшнему моему состоянию,
буду совершенно здоров и покажусь тебе как-нибудь

Прими портрет, он негоден. Я другой раз снимусь.

Твой навеки Илико Ч.

39

[11 მარტი, 1863 წ.]

Душа моя ოლიკოჯან! Неужели ты не знаешь о чем
мы будем говорить? Я боюсь, как бы нескромными
наставлениями не взорвали меня, а то я бываю очень
дерзок.

Вчерашнее свидание было великолепное; только если
в семинарию не будешь одна ходить, я не приду туда.

Ты говоришь, что Лиза тебе ничего не скажет; разве я
боюсь ее глупих слов, пусть себе толкует, что угодно, но
только я бы не хотел дать хоть маленький случай –
поговорить о себе.

Торопит твой кучер, До свидания

Твой навеки

57

40

[12 მარტი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! Благодарю за твой тебя достойный ответ. Я от твоей сестры получил приглашение приехать к ней или сегодня в 8 часов или же завтра в 12. Благодарю ее от меня и скажи, что завтра в назначенный час явлюсь со страхом и трепетом ждать предстоящий страшный суд. Хотелось было сегодня же приехать, но боюсь, что у Вас будут, по обыкновению, гости, которым мое присутствие может в глаза броситься; кроме того они помешают переговорить о деле. Впрочем, если Вы надеетесь, что никого не будет, дай знать, я приеду.

Извинись от меня перед сестрой, что я ей письмом же не отвечаю, я тебя прошу передать мой ответ. Правда с моей стороны это невежливо, но она простит.

Твой Илик

41

[14 მარტი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! ეს არის შენმა მოწონებულმა ლაზარემ გამაღვიძა და მითხრა, რომ ქალბატონს წიგნი უნდა მიჰსწეროთო. — რას მიჰქარავ? ვის ქალბატონს? — აი, ახალ ქალბატონსაო; მაშინ კი მივხვდი, რომ შენზედ მეუბნება. ჩემო კარგო, ძლივ ავიხილე თვალები და ისე გწერ, რომ ვერც ვერაფერს ვხედავ და ვერც ვერაფერს ვფიქრობ. ამიტომაც ვიცი შენის სიკეთისაგან, მაპატივე, რომ გუშინდელ წიგნზედ ეხლა, ამჟამად მოკლეთ მოგწერ.

შენა მკითხამ, როგორა ვნახოთ ერთმანეთი; როგორც გინდა, შენ ოღონდ ბძანე და ასრულება ჩემზედ მოაგდე. გინდა გუშინდელსავით აქ მოდი, ჩემთან, არაფერ არა გნახავს, გინდა მე მანდ მოვალ. გუშინდელ წიგნში მხოლოდ ერთი რამ არ მამეწონა: შენ დას რად უთხარი ყველაფერი? მართალია, შენი და

მთელ ქალაქის ქალებში უკეთესი ქალი მგონია, მაგრამ მაინც კიდევ არ უნდა გეთქვა.

რაც შეეხება წერილების გზავნას, ბარბარეს საშუალებით გადმოვგზავნი. მან დაიწყო, მანვე დაასრულოს.

შენი მარად

ილიკო ჭაკჭაკაძე.

42

[14 მარტი, 1863 წ.]

ჩემო კარგო ოლიკო! რათა ფიქრობ, რომ მე შენზედ გავჯავრებული ვარ? შენს დას რაც უთხარი, — ეგ მე რად მეწყინებოდა ისე, რომ გავჯავრებულიყავი და ან რა ნება მაქვს გავჯავრდე შენზედ, მე და შენ თავთავისი ბატონები ვართ, ჩემო ოლიკო! შენ ფიქრი ნურაფრისა გაქვს. მხოლოდ ეს კია, რომ დღეს უნდა შენ დასთან ვიზიტად წავსულიყავ და რაკი შევიტყე, რომ იმან ჩვენი ამბავი იცის, — ამასაც თავი დავანებე. Она меня почтет за невежу за это, но что делать? Впрочем есть утешение: она настолько умна, что поймет, что могло меня заставить не делать ей визита. Знаешь-ли? Как-то неловко. Надеюсь в свое время исправить пред ней свою вину, а пока так останусь, как и есть. Прошу тебя, душа моя, ни одной строки моего письма не показывать ей. Ты не думай, что я ей не доверяю, Боже сохрани, а прошу это, потому- что как-то лучше, когда знаешь, что письмо читается только тою, к которой одресовано.

ესე, შენ გეთაყვანე, მე ეხლა ვარვარა ილინიშნასთან მივდივარ. ამ წიგნს მალე არ გავათავებდი, მაგრამ სტუმარი მოვიდა.

გაკოცებ ათასჯერ.

შენი სამუდამოდ ილიკო ჭ.

[14 მარტი, 1863 წ.]

Как раб раболепно исполню приказ моей Царицы. В 11 часов, если удастся, обниму мою дорогую Олю. Я здоров, обо мне не беспокойся. Прости за короткое письмо, у меня сидит такой „боболола“, что не ловко много писать.

Целую Олико!

Твой навсегда Илико Ч.

[15 მარტი, 1863 წ.]

შენი კი ჭირიმე, ჩემო ოლიკო! Зачем чем больше дней проходит, тем больше и больше ты для меня дороже становишься? О, ты волшебница такая! Ты сегодня, в токой пасмурный день, с обычной веселостью улыбалась с заветного окна, значит и я целый день буду в сносном расположении духа. Когда я дома один, задумываюсь кое о чем, между прочим и о том, что ты меня совершенно себя покорила. А было время, когда я надменно предполагал себе, что я буду всегда господином самого себя, - теперь же у меня появилась владычица, которой покориться так приятно, что сама свобода пред этой покорностью кажется скукой! Да, мой друг, жизнь тогда значит тепла и светла, когда в ней кроме ума и чувство заговаривает.

Там в первом моем журнале в повести „გლახის ნამბობი“ Джимшеридзе великолепно эту самую мысль выразил: ჭკ[უ]ა გზას გაგინათებსო, გული კი გაგათბობსო.

Эту мысль во всей своей красоте я теперь только понял, она слишком верна и справедлива.

[16 მარტი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! ეს-ეს არის შინ მოველი ბულგარიდამ, სადაც შენა გნახე. ხომ არ გაჯავრდი გულში, რომ არ მოველი თქვენთან? როგორ მოვსულიყავ? ქალაქის ჭორებს ვილა გადურჩებოდა. დარწმუნებული იყავ, რომ შენი ნახვა, იქნება, მე უფრო მინდოდა, ვიდრე შენა ჩემი ნახვა, მაგრამ ჯერ ჩვენი საქვეყნოდ ნახვა ჩვენთვის მარხვანა. დღეს შიოევის სახლებში პორტრეტი აველო, რატომ არ შემატყობინე? ხომ არ დაგავიწყდი?

იმ დღეს ელენემ რაღაცაები მითხრა, მე რუსული „ატკაზი“ ვუთხარი, მე არა ვიცი რა-მეთქი. გაჯავრდა, მგონი ჩემზედ. შენ დასთან ჯერ ვერ მოვალ, მინამ მამიშენიდამ პასუხი არ მომივა. გუშინ, ვილაც სოლომანაა, ის გაუგზავნე, დიდი იმედი მომცა და არ ვიცი, რატომ არ შემატყობინა პასუხი, რომელიც დღეს უნდა მოეტანა. ეს კი იცოდე, ჩემო ოლიკო, რომ არც ერთს შენს ნათესავს არ უნდა, რომ მისიძონ. მე, რასაკვირველია, ეს თუმცა მწყინს, მაგრამ ისე კი არა, რომ ჩემს ოლიკოზედ მინდობილი არ ვიყო. თუ ჩემი ოლიკო თანახმაა, იმათ ბევრი ქოქოლაც რომ გვაყარონ, მაინც კიდევ ჩვენებურად ბედნიერნი ვიქნებით. ტყუილია თუ?

Трепетом, дружок, жду ответа от твоего отца. Мне что-то говорит, что ответ будет не совсем приятный. Дай Бог, чтобы я ошибся бы в этом!.. Ну, ты Как поживаешь? Мне сказали, что тебя злят, правда-ли? Ты их по-своему отдели, мой Ангел, чтоб они немного язык бы прикусили, а то страшно завираются.

Присылаю много бумаги, я думаю, пока ты эти листы испишешь, ты уже будешь моею женою. Тогда она не нужна будет, потому что мы всегда будем вместе. შენი ჭირიმე, ოლიკო!

Устрой как-нибудь завтра после шести часов вечера заехать ко мне. Мне так хочется видеть мою Олю!

Если не можешь, напиши когда у Елены будешь, я туда приеду. Завтра опять пришлю человека.

Твой навеки Илико Ч.

Я был сегодня у Лаксина; этот крест будет твой. Не можешь ли еще раз захватить к Лаксину? Посмотри хорошенько браслеты. Там, между прочим, осведомись о цене каждого браслета, и на тот, который стоит, по его расчету, 700 рублей – обрати особенное внимание, понравится тебе, или нет.

Извини за письмо, я тороплюсь прислать, потому что боюсь, чтобы ты куда-нибудь не поехала.

Твой Илико и вечно Твой Чавчавадзе

46

[17 მარტი, 1863 წ.]

ო ლ ი კ ო ჯ ა ნ! დღეს ბარბარემ რაღაცა კაი ამბავი მომიტანა თქვენის სახლიდამ, არ ვიცი, როგორ დაბოლოვდა. რა უნდა შენგან იმ სულწაწყმენდილს, ნინოა ვიღაცა? ნუთუ მე და შენი საქმე ისე უღვთო რამ არის, რომ იმაში ღმერთმა გარია ეგ ქაჯი და სულთამხუთავი? აი, დაშამათოს ღმერთმა, – აქედამევე ქოქოლას ვაყრი მის ბრწყინვალეებას. სხვა რასა იქ შენს ახალს სადგომში? როგორ მოეწყე? შენი ოთახის ფანჯრები საით არის? დღეს ორჯერ გამოგიარე და შენ ისეთი უგულო იყავ, არცკი გადმოხედე. შენი ჭირიმე, ოლიკო! არაფერი არ დამიმალო, ყველაფერი მომწერე, რაც მუხრანსკის ცოლისაგან შენ გადაგზღება.

შენი სამუდამოდ

ილიკო ჭავჭავაძე

47

[18 მარტი, 1863 წ.]

ო ლ ი კ ო ჯ ა ნ! გუშინ ვიყავ შენ დასთან. იმისთანა ამბავი არა მომხდარა, რომ ცოტა იმედი მოგვმატებოდა. სწორედ გითხრა, ვერც რიგიანად მოვილაპარაკეთ, ვიღაცა ქალი იჯდა და იმან დაგვიშალა.

ჩემო კარგო! შევიტყე, რომ შენ თურმე გაწუხებენ, რაღაცა ნივთებს და კამოდებს გთხოვენ, შენ ნუ სწუხარ, დაე, სულ წაიღონ, ოღონდ შენ კი მოგასვენონ. მაგის გულისათვის ჩხუბს და დავიდარაბას ნუ გაძარტამ, თუ გიყვარდე. თუ ვინიცობაა, დაგჭირდეს რამე, მე შემატყობინე, ყველაფერს ვიმოვნი. ერთი რამ უნდა გითხრა და მეშინიან, არ გამიწყრე, მაგრამ რადგანაც მე შენი ვარ და შენ ჩემი, იმისათვის ვბედავ თქმას. აი, რა მინდა, გითხრა: თუ ფული დაგჭირდება, მე ძალიან მეწყინება, რომ არ შემატყობინო. ან რად უნდა გაჯავრდე ამაზედ. მე ხომ შენი ილიკო ვარ და შენ ჩემი ოლიკო, თუ ეგრეა, ნურაფერში ნუ მომერიდები, შენ გეთაყვა.

დღეს თორმეტს საათზედ ელენეს დაუბარებივარ, ნეტავი, შენც მოხვიდე, საშინლად მინდა შენი ნახვა. მოხვალ თუ არა?

შენი უკუნითი უკუნისამდე

ილიკო ჭავჭავაძე

48

[19 მარტი, 1863 წ.]

Друг мой, Олико! Я вчера сидел до 11 часов у твоей сестры, думал, что ты приедешь, но увы! – не приехала!

Сегодня жду тебя, хорошо сделаешь, если приедешь. Смертельная таска напала на меня, не знаю потому ли, что жду дорогую гостью, - или по какой-либо другой

причине. Завтра приезжай ко мне, я буду свободен, хоть до полуночи. Если можешь, приезжай и сегодня, страшно мне хочется тебя видеть и распечь за твое вчерашнее письмо.

Пишу так мало, потому что надеюсь на твой приезд. Приезжай, ради Бога, хоть на минуту.

Твой навеки И л и к о

Сегодня у меня решительно никого не будет, - я до 10 буду ждать, смотри не опаздывай.

49

[20 მარტი, 1863 წ.]

Душа моя, Олико! Какая ты недобрая, что сегодня не хочешь ко мне заехать. Ты ведь обещалась как-нибудь ухитриться до воскресенья быть у меня. Ну, не грешно ли тебе, сперва радовать, даря надежду видеть тебя, потом заставить скучать, отнимая ее. И эта потеря тем более скучна, чем отраднее была радость от надежды тебя видеть, мой Ангел! Впрочем, ты так развлечена дома и вне его, что верно тебе теперь не до меня. Не правда ли? Среди развлечений без особенного усилия трудно и вспоминать, что где-то есть одно существо, который так настроен, что может по тебе скучать.

Несмотря на столько дел, которые я разлюбил после того, как полюбил одну шалунью, а в эти три дня с 12 до 6 часов вечера прогуливаюсь по бульвару, надеюсь тебя хоть мельком увидеть. Мне сказали, что ты каждый день изволишь прогуливаться, ну, как тут было удержаться не выбежать к тебе навстречу. Вчера только судьба привела тебя видеть, спасибо ей, как видно, она не совсем индейка.

Правда, что тебя обижает мой выбор посредника? Дарчианов не аристократ, это правда; но это разве мешает ему быть хорошим посредником? Мне сказали, что он близкий господин твоему отцу, что его он больше слушается, чем других, - как же после этого не отыскать

64

было такого дорогого человека ради успеха того дела, который и мучает и радует нас в одно и то же время. Хоть бы этого не было, чем хуже он твоей выборной მაჭანკალი, которую в первый раз ты ко мне прислала? Кажется, что они друг от друга не далеко ушли, так мы квиты, мой Ангел! Но, без шуток, мне хочется тебе передать один из моих коренных недостатков: моя натура так построена, что в этих простых, без спеси надутых смертных, я всегда предполагаю гораздо меньше грязи и побольше здравого смысла, чем в некоторых господах, в которых течет в спеси запекшаяся кровь наследственного благородства. Ты так умна, мой Ангел, что не упрекнешь меня за эти слова, справедливость их опирается на фактах.

Посмотрим, какой ответ принесет мне от твоего отца этот армянин, потом – если нужно будет – отправлюсь и к Ираклию. Хотя это мне и очень тяжело, но что делать, когда моя Олико закликает свою любовь? Тут и в огонь не задумался бы броситься, тем более уже идти к Ираклию, выпрашивать то, что так желательно и во сне и на яву.

თუ გიყვარდე, ოლიკოჯან, დღესვე შეიარე ლაქსინთან და კარგად გასინჯე ის ბრასლეტი თავის მოწყობილობით, რომელიც იმის ფიქრით, სამოცდაათ თუმნათ ღირს. ნუ გეშინიან, შენ ოღონდ მოიწონე, მე იეფად გამოვიტან. ეს კია, რომ არავინ არ უნდა იცოდეს ეს ამბავი.

შენი ჭირიძე, ოლიკო! ახლა მინამ ჩვენი საქმე არ გათავდება, არ მეჩვენები მე? რა არი, ქალო, მოიგონე რამ, ან სტარიცკისთან წადი, ან დობლანსკისთან და იქილამ ჩემთან შემოფრინდი. შენი დის ფაეტონით კი არ მოხვიდე, იქირავე და მე გავისტუმრებ. ელენესთან თუნდ რომ გნახო, რა გამოვიდა? ზომ ვერ გაკოცებ? ა მნე так хочется тебя расцеловать, мой дружок!

Твой навеки И л и к о Ч .

P.S. Правда, что каждый день нельзя человека присылать?

65

[21 მარტი, 1863 წ.]

Ангел мой! Ну, что отец тебе сказал. Верно, что-нибудь неприятное. Не жалею меня, пиши все, что было, чтоб знать, как потом действовать. Страшно надаело такое глупое, неопределенное положение, надо скорей все кончить. Я непременно к Ираклию отправлюсь, если без него уж нельзя ничего добыться. Сегодня, или же завтра, я явлюсь к нему с нижайшим поклоном и с покорною просьбою. Если и тут не успеем, остается на что-нибудь романтическое решиться, чтоб поразить хоть тем тех, которые отнимают у меня мое счастье.

ლაქსინთან იყავი? მოგეწონა თუ არა. ოხ, როდის იქნება, გნახო, მე კი ჩემი დამემართა და შენი კი არ ვიცი. რომ მნახო, ვერც კი მიცნობ, ისე თურმე გამხდარვარ. მოხვალ დღესა? შენი ჭირიმე, თუ გიყვარდე, მოდი. შეყოფა, რაც შენს უნახაობაში მე ჭირი გამოვიარე.

შენი სამუდამოდ ილიკო ჭავჭავაძე

მომიტევე პატარა წიგნზედ, საჩქაროდ ვწერ. შენი და როგორ არი? ხომ არ დაწვა?

[22 მარტი, 1863 წ.]

ჩემო კარგო ოლიკო! Не уезжай, не уезжай, мой Ангел, а то мне плохо будет. Оставайся в Тифлисе и если все против нас восстанет, то все-таки ты моею будешь, а я буду твоим. Только, разумеется, надо быть очень и очень осторожными.

К Ираклию, ради Христа, не посылай меня, ты его хорошо не знаешь, дружочек! Если кто-нибудь мешает нашему счастью, так это он, я это из верных источников знаю.

Третьего дня заговорили насчет меня у твоего отца и, говорят, что твой Ираклий честил меня на чем свет стоит. Как же после этого быть у него? Ведь желчь не сойдет с языка при виде такого господина; трудно будет мне удержаться от дерзости и грубости, которых он стоит. Впрочем, кажется, в его помощи большой нужды не будет. Отец твой сегодня чуть не согласился на мое предложение и подал тем надежду на благополучное окончание нашего дела. И это наверно можно сказать, что отец согласится, если Ираклий и ему подобные, люди не постараются поподличать с твоим отцом. Завтра я хочу письмом просить отца твоего аудиенции; вот там-то придется прикинуться мне Христосиком, чтоб тут же уломать его. Впрочем, чего нам слишком беспокоиться? Меня убивала мысль, что ты не захочешь бежать, если на то дело станет – а уж как ты согласна, то море по калено. აი, მაგისტვის მიყვარხარ, ჩემო ოლიკო! ყოჩალი ხარ, ყოჩალი!

И после этого у тебя доставало духу сказать мне: подумай, чтоб через меня не быть несчастливым. Друг ты мой! Разве я тем буду несчастлив, что я самому себе стану завидовать, что моя дорогая Олико, такая славная, а то другой причины нет быть несчастным. Ты обо мне не беспокойся, Олико будет такая женщина, что муж того не будет стоять. Если хочешь, ты сама подумай, взвесь все, чтоб потом быть довольной, потому что люди довольство и называют счастьем. ეგრე, გეთყვანე, გამახარე ხოლმე, როგორც შენმა წიგნმა დღეს საღამოზედ მე გამახარა და მე ბედნიერი ვიქნები.

Счастье, знаешь, когда дорого? Когда его добываешь, страданием купишь, как говорят поэты. Победа без препятствий не есть победа, так полководцы говорят. А нам ведь также приходится маленькие препятствия преодолевать, преодолеем, мой друг! На то Бог дал чувства, чтоб ими согреть нашу жизнь, и чтоб во имя их бороться и побеждать. И эта борьба, чем бы не

покончилась, - все-таки будет достойна человека, все-таки будет славна в самом поражении.

შენი პორტრეტი მე დილასვე გამოვართვი. Какая ты грустная, мой Ангел! Я всех их у себя оставлю. Они не так хороши, ты на самом деле лучше, чем на карточках. ნეტავი, დღეს მოსულიყავ: რა რიგად გელოდი? რამდენი რაღაცეები უნდა მეჩვენებინა შენთვის.

შენი უკუნითი უკუნისამდე ილიკო ჭავჭავაძე

[ცალკე ქაღალდზე მინაწერი:] Те вещи, которые ты смотрела у Лаксина, за мной оставлены. Часы с своим прибором (ты их не видела), крест, и браслет с булавками, сережки и брошки, три золотые цепи для разных разностей – все это за собой оставил с условием их назад же возвратить, если тебе не понравятся и если отец твой не даст доброго позволения. В самом деле если отец не позволит, лучше эти деньги для тебя припрятать для необходимых вещей. Не правда ли, дружок!

52

[23 მარტი, 1863 წ.]

შენი სულისა ოლიკოჯან! დანაშაული მაქვს, შენ გეთაყვანე, რომ წიგნი არ მოგწერე. მე მიხლოდა, ჯერ ირაკლი მენახა და მერე მომეწერა ყველაფერი. ნუ გამიჯავრდები, რაღა ეგ მიხდა, ისიც მეყოფა, რაც ბედი ჩემზედ ჯავრობს, რომ შენს თავს არ მაჩვენებს ხოლმე. შენთან, რაც უნდა საქმე მქონდეს, როგორ დამზარდება წიგნის მოწერა. Ведь эта переписка, мой дорогой Ангел, для меня насущный хлеб, ты это знай, - и прости.

შენ რომ გნახე, ირაკლისთან წავედი; შინ არ იყო, მაგრამ მე ახალი ამბავი შევიტყე. დილას ერთი ჩემი ამხანაგი წინამძღვრიშვილი ყოფილა მამაშენთან. ჩემზედ დაუწყევიათ ლაპარაკი, წინამძღვრიშვილს უთქვამს, მოგილოცოთო ქალის ბედნიერებაო. მამაშენს შორს დაუჭერია. მე მოლოცვისა არა ვიცი რა, თუ უნდათ ერთმანეთიო, ღმერთმა მშვიდობა მიჰსცეთო. მე არც

68

არას ვეტყვიო, არც ჰოსაო, როგორც დაუწყევიათ, ისეც გაათავონო. ესეც შევიტყე, რომ ჩემი მიღება არ უნდა, აბა, აქ, ამ ქონხმასშია სად მივილოო, – უთქვამს მამაშენს.

აი, მოკლედ ის, რაც ულაპარაკია მამაშენს, სხვა რაც უთქვამს, ისე სასიამოვნო არ არის, როგორც საწყენია. რად გინდა, რომ იცოდე.

რა უყო, შენი ჭირიმე, ოლიკო? წუხელ მთელი ღამე არ მძინებია სიხარულითა, რომ ხვალ ოლიკოსთან ვიქნები-მეთქი, მაგრამ აქაც მოვჰსტყუედი და ვეღარ მოვალ. შენც არ მამიკვდე, ხომ იცი, შენს სახელს ძნელად დავიფიცამ, რომ ჯავროსაგან აღარა ვარ. თავი გატენილი მაქვს უსიამოვნო ფიქრებითა და თუ რამ სასიხარულო მაქვს, ეგ ისა, რომ ოლიკო ჩემკენ არის და ჩემი იქნება, ნეტავი, მალე გახსნილდეს მაინცა, მე ვიცი, ამ საქმეს რა რიგად მოვუღებ ბოლოსა.

Мы заставим в свою очередь судьбу плясать по нашей дудке до изнеможения. Как она нас с тобою не пожалела, так и мы ее, дуру, не пожалеем. Пусть там отец твой ворчит на нас, если ему приятно. Хорошо было бы его благословение, - нет, так Бог с ним, - и без благословения можно счастливо жить: твоя сестра живой пример.

Я от четырех до пяти и шести, если хочешь, буду в саду. Приходи.

Твой навеки Илико

Хотелось поцелуй прислать, но ты сердита на меня, - не примешь.

53

[24 მარტი, 1863 წ.]

Мой Ангел, Оликоджан! Прости, что так поздно отвечаю на твое письмо. У меня сидел Загурский и засиделся до 2^{1/2} часов ночи неловко было при нем писать. Какая ты странная, мой ტრელო! Я был скучен сегодня и тебе это показалось, что рассердился на тебя, потому что ты говорила с Платоновым и Брюгелом. Что я ревную

69

тебя что ли к ним? Знай, мой Ангел, где ревность, там доверия и уважения нет, я бы не хотел, чтобы ты обо мне так дуамла. შე გიჟო! მაგისათვის ყურების გასაწევი ხარ, მაგრამ რა გიყო, რომ შორსა ხარ.

Я был скучен не потому, что ты веселилась, а потому, что я был очень слаб и со мною дурно делалось. Если бы ты не оживлял меня твой укороткой брошенный веселый и задорный взгляд, Бог знает, что бы со мною случилось. Я не мог выстоять полчаса на ногах. Да, мой друг, плохо я себя чувствую, страшно расстроен. Не знаю, чем все это кончится, знаю только то, что я снова принужден лечь в постель, так слаб. Вчера какой-то рецепт ты мне прописала, готов тебя послушаться, но знай, мой друг, что мне все запрещено есть, кроме кислых вареньев, апельсин и разных фруктов. Вот сегодня уже четвертый день будет, как мне ничего не дают есть. Впрочем, ты будь покойна, все пройдет, и я буду здоров.

ჩვენი საქმისა რა შეიტყე? რატომ არასა მწერ? რა კარგი იყავ დღესა! შენც კი რამდენიმე ხანს დამიღონდი, ჩემო გვრიტო, მე რომ ისე მნახე. მე შემეცოდე და მერე, თუმცა არ მეცინებოდა, გიცინებდი ხოლმე. მაშინ ჩემი ოლიკოც გამიმზიარულდა. შენი ჭირიმე, ოლიკო, წიგნები არ მომაკლო, თორემ უკეთესს წამალს წამართმევ მე და მერე ცარიელი დამჩები. ასე, ნეტავი, კიდევ ერთხელ მაინც ჩემთან შამოჭვრინდე! ღმერთს გეფიცები, რომ მკვდარიც რომ ვიყო, გავცოცხლდები. გაგონილა ამისთანა უღვთობა: დღესა თუ ხვალ ჩემი ცოლი უნდა იყო და როცა კი მიჭირს, ვერა გხედამ.

შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე

54

[25 მარტი, 1863 წ.]

Очень рад, мой Ангелочек! Дай мне тебя поцеловать за добрую весть.

Твой Илико.

55

[26 მარტი, 1863 წ.]

ჩემო ანგელოზო! мне немного кажется лучше; я жду доктора, посмотрим, что он скажет. Вероятно, позволит мне на полчаса выйти. Я церемонию не хочу видеть, собственно хочу моего прекрасного Ангела хоть мельком заметить.

Будь здорова.

Твой навеки Илико

56

[27 მარტი, 1863 წ.]

Друг мой! Сейчас был у меня доктор, он позволил завтра, если погода будет хорошая, выйти. Правда я слаб, но не от болезни, а от того, что двое суток кроме апельсин и кислых вареньев ничего в рот не брал.

Завтра я выйду, чтобы тебя видеть. Очень рад, что ты мне сообщила насчет нашего дела добрую весть.

Дай Бог, дай Бог, мой Ангел! Сестра все со мною и еще около года останется здесь.

Будь покойна, насчет

Твоего навеки Илико

57

[28 მარტი, 1863 წ.]

Мой друг Илико! Извини, что так поздно присылаю письмо. Мой почтеннейший Лазарь уже целую неделю напрашивается на дерзость и бесил меня, наконец, чтобы что-нибудь дурного против него себе не позволить, я решил прогнать его и прогнал. Не знал с кем сегодня

прислать записку, у меня есть еще люди, но не думал, что кто-нибудь из них знает ваш дом. Однако же после распросов оказалось, что все знают. Я радуюсь этому и пишу.

Вчера был у меня Хечо, есть надежда, как он говорит, что отец благословит меня, только он, говорят, обижен тем, что мы не дали знать и без него устроили дело. – Это между прочим. Сегодня вечером отправлюсь к Ираклию, в полдень же – к Ивану Малхазичу просить содействия.

Вчера от 5 до 7 часов как собака таскался по Сабачьему саду. За мою небрежность в отношении письма, ты меня порядком наказала.

Прошу тебя, если Лазарка придет к тебе, *ოუ გოვარდე*, не принимай и не допускай к себе, а то ты меня огорчишь жестоко.

Твой Илико Ч.

58

[1 აპრილი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! „Ура“ кому? Мне или тебе? Никому из нас, а одному Хечо, бессмертному Хечо прокричим мы с тобой в одном голосе: Ура! Вот видишь, мой друг дорогой, что он сделал! Знай же после этого, что и маленькие люди иногда способны на великие дела. Слава и честь ему, что он успел без особенных сцен закончить наше дело. Ему, мой друг, прокричим „Ура, и наденем на его остроконечную голову лавровый венок: он таким Алкивиадом будет глядеть из-под венка.

Ты успела уже выпить? Плохо же рекомендуешь себя на первых же порах. Впрочем сама радость, в особенности неожиданная, - она ведь тоже опьяняющее средство, - иногда хуже вина пошатывает человека, непривычного с ней. Твой покорный слуга в настоящую минуту от нее тоже самое чувствует, что ты чувствовала от шампанского. ბარიბარში, ჩემო გვრიტო!..

Я пошлю Лазарку, как от тебя воротиться, к Орландии. Если особенной опасности нет, то завтра сам отправлюсь куда следует и все устрою.

ქალო! მართლა ჩემი ხარ?

Твой навеки Илико Чавчавадзе

59

[2 აპრილი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! Я сегодня в пять часов встал и совершенно здоров, знаешь, зачем так рано встал? Чтоб поработать, заехать вперед в своих занятиях и иметь тем больше времени, радоваться с тобой, мой Ангел! Я в утренние часы, когда мой Ангел спит, буду заниматься, чтоб остальное время проводить с нею. Какое счастье! . . .

60

[3 აპრილი, 1863 წ.]

ჩემო გვრიტიკო! რაზედ მიწერებოდი დღეს, რომ შენს სანახავად მაღლა ბალკონზედ ავედი? დღეს მთელი საღამო სულ ბაღში დავალაპე და შენ ვერა გნახე. რა დაგემართა?

ხვალ მაღსახიჩი წავა მამაშენთან და ხვალვე იქნება მეც კიანლო ჩემს ქალბატონსა.

ლაზარესი ნუ გეშინიან, არ გაგვცემს. ცოტასა გწერ იმიტომ, რომ სტუმრებით გატენილია ჩემი სახლი. იმედი მაქვს, პასუხს მაღირსებ. შენი საუკუნოდ

ილიკო ჭავჭავაძე

61

[4 აპრილი, 1863 წ.]

ჩემო *ოლიკოჯან!* დილა კარგა ყოფნისა. რარიგათა ვწუხვარ, რომ შენ მუშტაიდში ყოფილხარ გუშინ და

მე კი – არა. განა არა, გული მიწევდა, მინდოდა წამოვსულიყავ, მაგრამ იმისიც მეშინოდა, ვაითუ, აქ ბაღში გამოვიდეს-მეთქი და მოვცდე ოლიკოს ნახვასა. დღეს სადილს იქა ვკვსვამ, საილამაც გუშინ დავინახე. მეორე საათზედ მოვალ და დამენახვე, თორემ გიჟს დაგიძახებ.

რარიგად მოუთმენლად ველი ივან მალხაზიჩსა! ჩვენი ბედი რომ დატრიალდეს და შენის ნახვის ნება მომეცეს, რარიგად გამოვიქცევი შენკენ. ეს კია, რომ მე და შენ მანდ ცალკე ოთახი უნდა გვქონდეს, რომ მე და შენ ვიყვნეთ ხოლმე და სხვა არავინ. არა, შენ გეთაყვანე, ესე კარგი არ იქნება? შეყვარებულებსო, პოეტები ამბობენ, მარტოობა უყვართ; მე ესლა მჯერა, რომ ეს მართალია. ეჰ, ნეტავი კი, გნახო ხოლმე და საცა უნდა იყოს, სულ ერთია, იმიტომ რომ, ათასი კაცი რომ იყოს, შენს მეტს არავის დავინახამ.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

62

[21 აპრილამდე, 1863 წ.]

ნევესტაჯან! აი, რამდენი ხანია, ამდგარი ვარ და ველი ორლანდინის (ექიმია); არ მოდის ის წყეული, რომ მალე წავიდე და იასეს შინ მივაჰსწრო, მაგრამ არა უშავს-რა, „კომერჩესკის სულში“ წავალ და იქ მოვილაპარაკებ. რა ნახე წუხელ სიზმარში? კარგად გეძინა? მე კი არ მძინებია, გავები, ბატონო, სასიამოვნო ფიქრებში, მეც მეძნელებოდა იმათი თავის დანებება და იმათაც ეძნელებოდათ ჩემი განშორება.

ხეი! დიდი კაცია! ბარაქალა მაგის ვაჟკაცობას! ერთი დრო იყო, რომ გიჟი ოლიკო უწყობოდა ილიკოსა, აბა, ხეი რა ამოსარჩევი იყოვო. ახლა ისევ გიჟი ოლიკო ისევ იმ ხეიოს ტაშს უცემსო. ყველაფერი დღის მოსავალი ყოფილა, ჩემო საყვარელო ოლიკო, ამ წუთისოფელში.

შენი საქრმო ილია ჭავჭავაძე

63

[აპრილი, 1863 წ.]

Мой ангел. Был у всех, благодарил Ираклия и даже поцеловал ручку княгине. Я просил Ираклия, позволить приехать к тебе, но он сказал, что много ждали, - ждите еще день или два. Когда уходил, перед этим снова повторил просьбу, все без успеха, мой друг! Какая скука, разве к Дарчилову обратиться, чтоб он уговорил отца позволить мне к тебе заехать. Что ты на это скажешь? Посоветуй, что делать. Вот комедия. Дали согласие, а не позволяют видеть.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

64

22 მაისი, 1864 წ., ქუთაისი.

ჩემო კარგო ოლიკო!

შენი ორი წიგნი მივიღე, ერთი – გუშინ და ერთი – დღეს. ორივეში იწერები, რომ მოწყენილი ხარ და არა მზიარულებ. თუმცა ქმრისათვის ფრიად სასიამოვნო უნდა იყვეს, რომ ცოლი უიმისოდ ჰსწუხს, მაგრამ მე იმისთანა ქმარი არა ვარ: მე მინდა, რომ შენ ყოველთვის კარგად და მზიარულად იყო. რაზედ ჰსწუხ? მე, ღვთის მადლით, მალე გნახავ და წამოგიყვან, მარტო მირსკის ველი, რომ მოვიდეს და შემატყობინოს, რა ვიქნები, სად ვიქნები და როგორ ვიქნები; – შევიტყობ ამას თუ არა, მაშინავე შენკენ გამოვიქცევი და წამოგიყვან: შენ ნუ ნაღვლობ, კარგად იყავ, თუ გინდა, რომ მეც კარგად ვიყო. ხომ შენც კარგად იცი, რომ მე შენის მწუხარების მეტი სხვა მწუხარება არა მაქვს, ესე იგი, შენ რომ შეწუხებული და დაღონებული მეგულებოდე, მეც მაშინ შეწუხებული და დაღონებული, სხვაფრივ ვერაფერი ვერც შემაწუხებს და ვერც დამაღონებს. ამისათვის გთხოვ, რომ ბევრი არ ინაღვლო.

იქნება, გინდოდეს აქაურობის ამბის შეტყობა, მაგრამ ამხანად მე ვერაფერს მოგწერ, ამის გარდა, რომ თითონ ქვეყანა ძალიან კარგად შეწყობილი მეჩვენა და ხალხისას კი ვერას ვიტყვი, იმიტომ რომ ჯერ ვერავის ვიცნობ. კვირას ვაპირობ კუდიანის ფრაკის ჩაცმას და თაყვანისსაცემლად ყველგან და ყველასთან წასვლას, ამას კი მოგწერ, რომ ჩვენი მოსვლა ვერაფრად ეჭაშნიკათ, „აი ესენი არიან ჩვენი დამლუპავებიო, ჩვენი ყმების წამრთმეველებიო“. ნამეტნავად ჩემზედ თურმე ტლინკებსა ჰყრიან, რადგანაც მე აქაური არა ვარ და იმათი ფიქრით, სხვა ქვეყნიდამ ვარ მოსული. მაგრამ არა უშავს რა, იქნება მოვრიგდეთ როგორმე.

კატო დიდის სიყვარულით და პატივისცემით მომიკითხე და ჩემ მაგიერ მოახსენე, რომ დიმიტრის კარგა მყოფობის ამბავი ვიცი, და ესეც ვიცი-თქო, რომ ოთ[ხ]ს ივნისს „ველიკი კნიაზი“ დაბრუნდება „პახოდიდან“ და დიმიტრიც, რასაკვირველია, მაშინ წამოვა-თქო.

სხვაფრივ იყავ მშვიდობით და ნუ დაივიწყებ, რომ შენი მშვიდობა და კარგად ყოფნა ძვირფასია

შენის ილიკოსათვის

P.S. დამიკოცნე სენა, ნინა, თამარი და ლიზა. ჩემ დას ლიზოს უთხარ, რომ წიგნი მომწეროს. ვინც მე მიკითხოს, შენც ჩემ მაგიერ მოიკითხე. გააკოცებ ბევრს

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

არ გამიჯავრდე რომ წიგნი დაგიგვიანე, მას აქეთ, რაც აქა ვარ, დღეს პირველი დღეა პოშტისა.

[ზემოთ მინაწერი:]

ოლიკოჯან! მე, როგორც ვატყობ, მებელის გადმოტანა მოგეინდება და ვფიქრობ, ფურგონით გადმოვიტანოთ, უფრო დიდიც არის და წვიმისაგანაც დაფარულია. ერთი ჩიკვაიძის მამას როგორმე ჰსთხოვე, შემიტყოს, მაინდამ აქ ფურგონის ქირაობა რა ეღირება

და მალე მამწერე. წიგნი არ დამიგვიანო; მეც თითქმის ყოველ ფოშტაში მოგწერ და ყოველ ფოშტაში ურმებით კოცნას გამოგიგზავნი.

შენი ილიკო

65

25 მაისი, 1864 წ., ქუთაისი.

ჩემო გვრიტო ოლიკოჯან! Три письма я от тебя получил, с третьим – и запонки. Хотел бы тебе сказать: благодарю, но это слово от частого и не всегда уместного употребления так опошилось, так выдохлось, что в нем осталось одно название без предмета, одна форма без содержания. Я этому слову и не хочу доверять того, что я чувствовал к тебе при получении твоих писем и твоего подарка.

Я замечаю, что тебе без меня скучно, - это очень и очень нехорошо, потому что слишком неприятно. Зачем скучать? Правда мы друг к другу очень привыкли, но, когда разлучиться необходимость требует, надо стать выше привычки, надо ее себе подчинить и отнюдь не делаться ее рабом. Если ты любишь твоего Илико, не станешь пренебрегать его советом и слушаешься их, вовсе не обижаясь.

Итак, не скучай, я прошу тебя. Скоро приеду за тобой.

Мирского до сих пор нет; его с нетерпением жду, потому что мой приезд к тебе от него зависит. Между тем я стараюсь приготовить тебе квартиру, мой друг, но к сожалению, не отыщешь ее теперь. По случаю приезда великой княгини и выборов, которые еще не начались, такое большое стечение князей и дворян, что и угла нет, где бы их битком навалено не было.

Как только вся эта суматоха кончится, все в Кутаисе придет в свой обычный порядок, тогда советуют сыскать квартиру себе. Тогда и дешевле, говорят, можно найти и лучше. Пока живу у Гогоберидзе.

Вчера я делал визиты. виделся с женой Левана Гуриели. Она очень рада, что ты сюда приедешь. Познакомился и с имеретинками. Ты себе представить не можешь, что за народ они. Сколько жеманства, кокетства и сентиментальности! Я едва сдерживал смех, говоря с ними и слушая их. С какою-то нежностью закатываются у них глаза, скорчивается смазливая рожица, под видом какой-то смешной сентиментально-глупой улыбки, а потом раскрывается ротик и из него вылетают слова в роде того, что „сердце мое пронзенное насквозь жалом печали, висит на гвозде душеспасительного терпения“ и т. д.

Я тебе прошедшею почтою написал письмо на имя Кати, вероятно ты получила уже.

Передай мой поклон Кате, поцелуй Сеню, Нину, Тамару, и Лизу, поклонись всем от меня.

твой И л и к о

P. S. Узнай, что сделал Чикваидзе с описью? К вам едит Суллье с новым и великолепным составом

66

29 მაისი [1864 წ., ქუთაისი]

ჩემო საყვარელო ოლიკო!

შენი წიგნი ეს არის ეხლა მამივიდა და ძალიან მიამა შენი კარგად და მხიარულად ყოფნა. ბარაქალა, რომ ეგრე ხარ.

ხვალ მირსკის მოველით და მგონი ამ ერთს კვირაზედ წამოვიდე. სხვა რა მოგწერო, იმის გარდა, რომ მე მშვიდობით და კარგათა ვარ. მამწერე, შენი ჭირიმე, როგორ გაატარებთ დროს მამათქვენთან. კატოს ხელზედ აკოცე ჩემ მაგიერ. სენას უთხარ, წიგნი მომწეროს და დამარიგოს, როგორ მოვიქცე ამ უცნობს ხალხში. სხვა, იყავ მშვიდობით. ვერქარები წერას იმიტომ, რომ ყმაწვილები არიან ჩემთან და მაშურებენ და ფოშტაც ნახევარს საათზედ წამოვა.

შენი ოლიკო ჭავჭავაძე

78

67

[2 ივნისი, 1864 წ., ქუთაისი]

ჩემო საყვარელო და კარგო ოლიკო!

შენი წიგნი ამ დღეებში მივიღე და ბევრი მწუხარება იმაზედ, რომ დეზოლომის ამბავი რად მოგწერეო. მაგაზედ შენ ნუ ჰსწუხარ. მაგ სადავლებს, მართალია, მე ვუთხარი, რომ ჩემი ცოლი მოქცემთ-მეთქი, — იმ იმედით ვუთხარი, იქნება პრიკაზის ფულს მოესწრო, რადგანაც ბალდანიოვი დამპირდა; მაგრამ ესეც კი დავატანე, რომ ჩემი ცოლი არ შეაწუხოთ-მეთქი. მაგ სადავლებმა თუმცა მაგის პირობა მომცეს, მაგრამ არ აასრულეს კი. მე მალე მოვალ და მაგათი საქმე მე ვიცი, შენ ნუ შეჰსწუხდები.

მირსკი მოვიდა და დამითხოვა ორის კვირით, მაგრამ ექვს თუ შეიღს დღეს უნდა აქ დავრჩე, რომ ჩემს ოლიკოს სახლები უშოვო. ყოველ[დღე] დავეტრევი და ვერსად სახლი ვერ მიშოვია. რომ სახლი არ ავიჩინო და ისე წამოვიდე, მგონი, შენც გამიჯავრდები. ვიშოვი თუ არა, მაშინვე წამოვალ იმიტომ, რომ ძალიან მინდა, ჩემი კარგი ოლიკო მაგრად და მაგრად მივიკრა გულზედ. უშენოდ მეც ძალიან მომწყინდა ყოფნა. მაგრამ ეხლა, თუნდ სახლები ნაშოვნი მქონდეს, ვერც კი წამოვიდოდი იმიტომ, რომ ველიკი კნიაზის ბრძანებაა, ცხენები არავის მიჰსცენ, მინამ ეგ არ წავა.

ეხლა შენ მამაშენთან იქნები. მამწერე, როგორ მივიღეს, შენც დაგპატიჟეს და ისე წახველ, თუ დაუპატიჟებლად წაჰყევი შენ დას. პრიკაზის და ოცენჩიკების ამბავმა ძალიან შემაწუხა. ნუთუ იმედი არ არის, რომ მეტად დააფასონ?

დიმიტრის ნახვა ძალიან მიამა, თითქმის მთელი საღამო ერთად გავატარეთ.

ნეტავი მაგას, რომ შენა გნახამს! რატომ ლიზო წიგნს არა მწერს, ავად ხომ არ არის? ნინუცას ან მამიდას წიგნი ხომ არ მოგსვლია. მიჰსწერე მამიდას წიგნი, რომ პატარა ბიჭი გამოგზავნონ იმიტომ, რომ მე მალე მოვალ შენს წამოსაყვანად და ეგ ბიჭიც საჭირო იქნება. გიგოს ამბავი შემატყობინე. გოგო ხომ არ გაჯავრებს, თუ გაჯავრებს, ჰსჯობს ეხლავ დაითხოვო

79

და სხვა გოგო მონახო, რომელმაც რეცხვა უთუოდ უნდა იცოდეს, თორემ სააქაოდ გოგოს ვეღარ ვიშოვით. მომიკითხე პატივისცემით შენი და, მამაშენი და სხვანი.

შენი მარად მახსოვარი ილიკო ჭავჭავაძე

ღამე გწერ და არ ვიცი, რასა გწერ, ისე გადავირიე, რომ მგონი ვერა გაიგო რა. ათასჯერ მოგეხვევი და ათასჯერ გაკოცებ.

68

5 ივნისი [1864 წ. ქუთაისი]

საყვარელო ჩემო ილიკო!

ორი წიგნი შენი დღეს ერთად მივიღე და ორივემ ძალიან დამაფიქრა. ეტყობოდა შენს წიგნებს, როცა სწერდი, ქეიფზედ არა ყოფილხარ და ამან ძალიან შემაწუხა.

მიჩივი, რომ წიგნს არა გწერ. შენ არ მამიკვდები და მე არ მოგიკვდები, რომ ჯერ მე ფოშტა არ გამეშვოს ისე, რომ შენთვის წიგნი არ გამომეგზავნოს. არ ვიცი, ჩემს წიგნებს რა მოზღის და რა ღმერთი უწყრება. მარტო ორშაბათის ფოშტას ვეღარ მოუსწარ ერთხელ და ისიც ღმერთმა მიშველა და დიმიტრის გამოვატანე.

ამ წიგნს კი ვწერ და არ ვიცი, ეს წიგნი უფრო ადრე მოვა შენთან, თუ მე. მე სულ მზადა ვარ და ველი, რომ როგორმე ცხენები ვიშოვო და წამოვიდე. ხვალისათვის დამპირდნენ ცხენებს. თუ მამცეს, ორშაბადს შუადღისას შენთანა ვარ.

ჩემს ამბავს კითხულობ, მე ძალიან კარგადა ვარ და უფრო კარგად ვიქნებოდი, რომ შენ თანა მყოლოდი და ეხლა გვერდზედ მჯდომოდი; მაგრამ ბედს რა გაეწყობა, შენ მანდ ნაღვლობ და მე – აქ. პოლტარაცკის უთხარ, რომ რა წამსაც ჩამოვალ, მებელს მაშინვე გამოვართმევ აქ წამოსაღებად; ჩვენი მებელი კი მანდ დარჩეს, გადმოტანაში წახდება.

80

სახლები ვიშოვე, დიმიტრისაც დავაბარე, რომ ოლიკოს უთხარ-მეთქი, მაგრამ იმ წყეულმა სომეხმა მომატყუა, ჯერ ოც თუმნად შემპირდა და მერე ამ ფასად აღარ მამცა, მეც თავი დავანებე. ეხლა აქ სახლების შოვნა ვერასვებით ვერ შეიძლება. რაც ჩამოვსულვარ, მას აქედ ყოველდღე დავეთრევი და ვერად ვერ ვიპოვე. ღმერთა უშველოს ლოლობერიძის ძმას, ამან თავისი სახლები გვათხოვა, ვინემ ვიშოვიდეთ. ამ იმედით მოვდივარ შენთან, შენ მზად იყავ, რომ მალე წამოვიდეთ.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

ესე ცოტას იმიტომა გწერ, რომ მგონია, ამ წიგნზედ ადრე მე შენა გნახო და რაც ვიცი აქაური, მაშინ გიამბობ.

ბევრს მოგეხვევი და ბევრს გაკოცებ, ჩემო კარგო ილიკო! კატო, დიმიტრი თავიანთი შვილებით მომიკითხე.

შენი ერთგული ილიკო ჭავჭავაძე

69

[1864 წ., ქუთაისი]

ჩემო საყვარელო კუკლუშკავ! მე აღარ გამომიშვეს და ძალიანაც ვწუხვარ, რომ მანდ არავის არ გამოვეთხოვე, და მეორე, შენ უჩემოდ უნდა წამოხვიდე. მაგრამ ტიტიკომ მითხრა, რომ დიმიტრი ვეზიროვი მანდ არისო, – უთხარ, რომ მაგან წამოვიყვანოს. ბარვისათვის და დედაკაცისათვის ან ფურგონი, ან ურემი დაიჭირე, და შენ და დიმიტრი, ბიჭები და გოგო, ტარანტასით წამოდი. შემატყობინე დეპეშით, როდის წამოხვალ. ფული მებელისა აიღე, ოცი თუმანი უნდა გერგოს, რაც სასყიდელია, ლიზოსათვის კაბა და კატოსათვის ძეწკვი, უთუოდ იყიდე, მეღუქნეს გაუსწორდი და მეპაპიროხესაც ორი მანეთი უნდა მიჰსცე, სხვა ფული თან წამოიღე.

81

ვანტანგ გურამოვს უთხარი, რომ თუ „ზაპროსი“ მოუვიდა, ახალ თანამდებობაზედ არამც და არამც უარი არა თქვას. სტარიცკის მაგისი ამბავი ყველა უთხარი და პასუხად, აი, რა მითხრა: Если он боится, что эта должность временная, то ответственность за дальнейшую служебную его карьеру я на себя принимаю. ეს იმისი ნამდვილი სიტყვებია და თითონაც კარგად იცის, რომ სტარიცკ[ის] [სიტ]ყვა მაგისთვის დიდი რამ უნდა იყოს, რადგანაც [სტა]რიცკი ეხლა აქ ყოვლად შემძლებელია. ჩემ მაგიერადაც უთხარი, რომ თუ თავის თავის სიკეთე უნდა, უთუოდ უნდა მიიღოს ეგ თანამდებობა.

წერეთელს უთხარ, რომ ჩემთან უსათუოდ წამოვიდეს. მე მივცემ ცხენს, სახლს, ყოველსფერს და ხუთმეტს თუმანსაც წელიწადში; თუ წამოვა, ძალიან კარგი იქნება ჩემთვისაც და მაგისთვისაც. მაგისთვის იმიტომ, რომ იქნება, როცა მანდ ბატონყმობა გადაწყდება, მირავი პოსრედნიკობა გაურიგდეს, რადგანაც უფრო გამოცდილი იქნება მაგვარ საქმეებისათვის მთავრობის თვალში. უნდა თუ არა, საცა უნდა იყოს, დაეკითხე და დეპეშით შემატყობინე.

მომიკითხე ყველანი. იასეს უთხარი, რომ ღვინოს მოგიტანდი-თქო, რომ მე წამოვსულიყავ და ტიტიკოს კი არ მააქვს. დეპეშა უნდა მომეწერა, მაგრამ ტიტიკოს წამოსვლამ მომატყუა, აი, დღეს წავალ და აი, ხვალ, და ამის გამო დეპეშა ვერც იასეს მოვსწერე და ვერც – შენ იმ იმედით, რომ წიგნით უფრო ვრცლად მოვჰსწერ-მეთქი.

ვანტანგის საქმეს ტიტიკო უფრო ვრცლად შეგატყობინებს.

ჩემსა და შენს კარტოჩკებს გიგზავნი, ლევან გურიელს, ნიკოლაი სიმონინის, ღოღობერიძეს, ღრანცოს, ვასილ თუმანოვს მგონი აქვს, თუ არა აქვს, იმასაც მიეცი.

შენმა გარდამ, უშენოდ, ასე მგონია, უცხო ქვეყანაში ვარ-მეთქი, ჩქარა წამოდი, თორემ გაგექცევი სადმე. ლაზარეს უთხარ, რომ მაგის მამის წიგნი მამივიდა, და მაგის ცოლეური ჯერ თურმე ყურსაც არ იბღერტავს, – ამისათვისაც ჰსწერს, რომ ნუ წამოხვალო ჯვარის საწერად.

პერჩატკები აქ ორ მანეთად გამხდარა, მანდ მგონია, იაფია, ერთი ლუჟინი შენი და კატოს ხელისა იყიდე, თუ ფული გქონდეს, წამოიღე. წამოსასხამი რომ და[მა]ხარე, ჯერ ფული არ ამიღია, ამიტომ ვერ გიყიდე, ჩამოხვალ და, შენმა გარდამ, გიყიდი. დეპეშით შემატყობინე მაშინვე წამოსვლა შენი.

გაკოცებ და მრავალჯერ ჩაგეხუტები

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

70

[1864 წ., ქუთაისი]

ოლიკო! ნიკოლაი სიმონინს უთხარი, დაბეჭდილი ველომოსტები გამოგზავნ[ოს]. ახარე, რომ რაცა მქონდა, სულ გამითავდა და ორი წილი მთელის საჯავახოს უჩასტკისა გავათავე. ხუთი სოფელია დამრჩა, იმას ამ ოთხ-ხუთს დღეში გავათავებ და ჩამოვალ მანდ საპრაფერანსოდ. გუმინწინ წიგნი მოგწერე და არ ვიცი, რაც მოგწერე, გამოგზავნე თუ არა. კარანდაშები გამომიგზავნე.

შენი ილიკო

ათასჯერ გააკოცებ.

71

[21 სექტემბერი, 1865 წ.]
ხონი.

ჩემო ოლიკო! მე კარგათა ვარ, ჩემი ფიქრი ნურა გაქვს რა. თუ პეტრე არ წამოსულა, უთხარი, მალე წამოვიდეს, ძალიან საჭიროა; სტარიცკიმ სახლებისა რა ქნა, ყოველივე შემატყობინე. ჩვენი საქმე ურიგოდ არ მიდის ჯერა. მომიკითხე ყველანი. თუ პეტრე არ წამოსულა, პაპიროზები და შაშკა გამომიგზავნე. მომიკითხე ყველანი და ოლიკოს ჩემმაგერ ბევრი აკოცე. იასემ ახალციხისა რა თქვა, დაწვრილებით მომწერე.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

72

ილიას დეპეშა მეუღლესთან [გულაუთიდან] ღუშეთში.

სექტემბერი, 1865 წ.

Душет. Ольге Чавчавадзе.

Будь здорова, не скучай. Что знаешь про Лизу, пиши.

Через неделю, кажется, приеду. Я здоров.

73

17 ივნისი, [1865-1868 წ.]

ოლიკო! მე დღეს, 17 ივნისს მივდივარ ღუშეთიდან მთაში, იქ დავრჩები, თუ მშვილობაა, ერთი კვირა, მერე ერთი კვირაც აქ ღუშეთის ახლომანძლ სოფლებში მომიგვიანდება და მერე მოვალ საგურამოს, რასა იქ, ხომ კარგათა ხარ? კატო, დიმიტრი, მამა და ყმაწვილები როგორ არიან? ნასტია მორჩა, თუ კიდევ ისეა, როგორც იყო? ლიზოსაგან რა ამბავი იცი? სენო მორჩენილა წითელისაგან? წიგნი მომწერე ამ ადრესით: Николаю Гавриловичу Казбегу; Прошу передать Князю Илье Чавчавадзе. მაგრამ მგონია კი, შენმა წიგნმა მთაში ვერ მომასწროს, მაშინ მე ღუშეთში ვიქნები. დიამბეგმა ფული გამოგიგზავნა, თუ ჯერ არ გამოუგზავნია? მშვილობით, ნახვამდე. ეს-ეს არის ცხენზედ ვჯდები და მივდივარ.

საუკუნოდ შენი ილიკო ჭავჭავაძე

74

[27 ივნისი, 1865-1868 წ.წ.]
ყაზბეგი.

ოლიკო! ამ მამაძალს მწერალის გადამიდე ძალიან მიგვიანდება მთაში, ასე რომ, არც კი ვიცი, როდის მოვასწრობ წამოსვლას, მე იმედი მაქვს,

ივლისის პირველ რიცხვებში მაინც მოვიდე და გნახო შენა. მე ძალიან ტანჯვაში და უსიამოვნობაში ვარ ამდენ სულელის ხალხის გადამიდე, მაგრამ რა ვუყოთ, რაც არის, არის. ამას წინად ღუშეთიდან წიგნი მოგწერე, არ ვიცი, მოგივიდა, თუ არა? ეგრე უნდა, რაც წამოვსულვარ, შენი ამბავი აღარ შემატყობინე? დიმიტრი და კატო მომიკითხე და მამაშენი. ნეტავი, ვიცოდე, ნასტია როგორ არი? ძალიან მინდა თქვენი ნახვა, მაგრამ მინამ ამ სულელს ხალხს არ მოვრჩები, ვერასგზით ვერა გნახავთ.

იყავ მშვილობით.

შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე

75

[1865-1868 წ.წ.]

ოლიკოჯან! გიგზავნი ყურძენს და ატამს. მე ეხლა მუხრანში ვარ და სკучაю по тебе; но что делать? Надо дело довести до конца. Если какие-нибудь бумаги есть из Тифлиса, пришли. Будь здорова и весела. Кланяйся бабушке.

Твой навсегда И л и к о

76

[1865-1868 წ.წ.]

Оликоджан! Я завтра рано уезжаю в Тифлис, потому что 13 числа пойдут от нас представления и, как тебе известно, мне необходимо там быть, чтобы об своем представлении похлопотать как следует.

Я к сроку не окончил своих грамот, еще осталось 26, но что делать? Мне еще надобно быть в Тифлисе, чтобы похлопотать об нашем доме.

Присылаю тебе последние шесть руб[лей]. Будь здорова и не скучай. Пришли Чокаевскую бумагу, мое платье новое, рубашки и новые сапоги обе пары. Пришли 30 листов бумаги.

Обнимаю тебя. Твой навсегда

И л и к о

[1865-1868 წ.წ.]

ჩემო ოლიკო! Я в горах, и представ себе, здесь такие холода, что ужас, - это бы еще ничего, но то гадко, что сижу в крестьянской хате и плачу не по тебе, а потому что дым проедаёт глаза.

Дела очень хорошо идут. В день до сотни описываю. Надеюсь этот участок в 8 или 10 дней кончить совсем.

Пришли теплое пальто, чай, свечи, чернила, теплые длинные подштанники, чайник медный и синюю фуфайку.

Целую тысячу раз

твой Илико

[1865-1868 წ.წ.]

ოლიკოჯან! ეს ქაღალდები „ლუბერნსკი პრისუტსტვიამი“ გაგზავნე, მიხეილმა იცის, ჩიკვაიძემ რომ წაიყვანა, იქ მიიტანონ. ნახევარი გირვანქა ჩაიგამომიგზავნე, რკინის კალმები. როგორა ხარ, ჩემო კუკლუშკი, კუტრათა განა? შემიტყე, ჩემს „ნაგრადას“ როდის მამცემენ. იყავ მშვიდობით, კატო და დიმიტრი მამიკითხე, ლიზო შენთან გადმოიყვანე.

— მე კარგათა ვარ და დღეს ქსოვრისს მივდივარ მუხრანიდამ. თუ როგორმე მოახერხო, ერთი თუმანი ფული გამომიგზავნე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

ჩემი ახალი სერტუკი და ერთი შარვალი თავის ჟილეტკით გამომიგზავნე და ჩექმები.

[1865-1868 წ.წ.]

საყვარელო ოლიკო! მე მჭადისჯვარსა ვარ და მგონია ამ ორ კვირაზედ გნახავ, არ ვიცი, ჩემო კუკლუშკი, ამ კუტრობაში როგორა ხარ. ძალიან მინდა შენი ნახვა, მაგრამ შორსა ხარ. „ნაგრადას“ რატომ არა მწერ ს вычетом или без вычета? ხომ კარგად გაიმართე, ჩემო პატარა გვრიტო! ნეტავი შენ მანდა ხარ თბილად, მე ორი ღამე на седловой горе в дымной землянке лежал, дорога была занесена снегом и мы не могли спуститься: ужас, какое испытание! я проклял и себя и всех мировых посредников.

ნინუცას ავთმყოფობასა მწერდი, მართალია, თუ ტყუილი? ლიზო რასა იქს? კატო კიდევ ავთმყოფობს თუ არა? დიმიტრი აქამდინ წავიდოდა: მართო იქნება. მე საშობაოდ შენს კალთაში გავგორდები. გრამოტები თითქმის სულ გავათავეთ და სულ ჩამოვალ და თან ჩამოვიტან. იყავ მშვიდობით.

შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე

28 ოქტომბერი
[1865-1872 წ.წ. ქვიშხეთი]

ჩემო კარგო ოლიკოჯან! დეპეშა მოგწერე, რომ ორლოვსკის დეპეშა აქ გამომიგზავნე-მეთქი ტელეგრაფით და არ ვიცი, რატომ არ გამოგზავნე, ძლიერ საჭირო დეპეშა იყო. ძალიან ვწუხვარ მაგაზედ. მწერ რომა, მამჩემთან წავიდე თუ არაო. მე ამ ხუთს დღეზედ ადრე ვერ ჩამოვალ, თუ მანამდინ შენი და იქ იქნება, მაიცადე, მე წაგიყვან, თუ არ იქნება და, პლატონ იგნატიჩს ცხენები ჰსთხოვე, შეაბმევენე ფაეტონში და წადი პლატონ იგნატიჩთან ერთად. მხოლოდ წყალს უფრთხილდი, ორი ჩაფარი თან წაიყვანე და წყალში კაცები მოაშველებინე სოფლებიდანა. სხვა რა მოგწერო, ლიზოს მუცლის

წახდენამ ძალიან შემაწუნა, საწყალს არ ვიცი, რა ემართება. რასაკვირველია, თუ წამოვა, ღუშეთს წამოვიყვანოთ. იყავ მშვიდობით.

შენი ნახვის მონატრე

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

შაქრო მომიკითხე.

[მეორე ფურცელზე მიწერილი აქვს:] „კენინა ოღლა ჭავჭავაძისას. ღუშეთს“.

81

[1868]

ოლიკოჯან! გიგზავნი ბიჭსა ცხენის წამოსაყვანად. შენი ჭირიმე, ჩემი კალოშები და ძირავოი პოსრედნიკობის ბეჭედი გამოატანე თან. თუ ბეჭედი მანდ არ არის, მომწერე, სად ჩადე. მე ველარ მოვიდვარ შენ წამოსაყვანად. თუ ოთხშაბათამდინ მე ტელეგრაფით არ შეგატყობინო, ხუთშაბათს შენ ტარანტასი დაიჭირე და წამოდი. პალტარაცკის ჩემი ცხენი მოსვლია, ხვალვე ამ ბიჭს გამოატანე, თუ ჩული უნდოდეს, აყიღვინე. ნიკოს უთხარი, პრიკაზის ფულისას რას შვრება, ამას წინად რომ დაგვპირდა. თუ ეხლა გვიმტყუნებს, შემატყობინე, ვადა არ გადაგვივიდეს. მომწერე მანდაური ამბები; აქაური რა მოგწერო. ორი დაქცეული ოთახი ვიშოვე, ერთში კუნა გვექნება, ერთში ჩვენ ვიდგებით. მამაშენმა პური გამოგვიგზავნა. ალაგი ვერ ვიშოვე, სად დამეწყო და ისე ყრია. მინამ შენ მოხვალ, ისიც დალპება. მებელი ჩვენი რივიანად მოვიდა, მაგრამ ასეთს ალავას ყრია უილაჯობით, რომ სულ ერთიანად ობი მოეკიდა. კარგს სიკეთეს შევეყარებით მე და შენ ძირავოი სულიობაში, სულ დავიღუპებით. დაღუპვას და ზარალს ჯანი გავარდეს, ნეტავი, ერთი ოთახი მაინც იყოს, რომ წვიმისაგან შევეფარებით. ყარანგოზოვის სახლს ვიჭერდი ოთხ ოთახს ოცდაათ თუმნად, ნახევარში თითონ უნდა მდგარიყო, ნახევარში ჩვენ, მაგრამ ეხლა ქალები მოსდიან დასაწოლად და თიბათვემდინ ვერ გვაძლევს. ცუდად არის ჩვენი საქმე. მე მანდ თუ ჩამოვედი, მგონი

გუბერნატორსა ვჰსთხოვო, უწინდელი ადგილი ჩემი არავის არ მიჰსცეს, ისევე პასრედნიკობა ჰსჯობია ამ ლაფში ყრასა.

ჩვენი ჩინოვნიკები ძალიან კარგნი არიან, მე იმათი ძალიან მადლობელი ვარ. საქმეები ძალიან კარგად მიდის, რაც კი გვექონია, სულ მორიგებით გაგვითავებია. ეხლახან დავიჭირეთ ერთი საკვირველი რუსის დედაკაცი მოპარულის ნივთებით... იმისი ამბავი რომ შეიტყო, გაოცდები. ამას, როგორც პირველი გამოძიებითა ჰჩანს, ქალაქში ბევრი რამ უნდა მოეპაროს იმიტომ, რომ ამას წინად აქ ღუშეთში ყოფილა ხავერდის სალოფითა, გარშამო სულ ბევრით მორთული და ეხლა ძონძებშია გახვეული. როგორც ეტყობა, უნდა ბევრნი ერიონ ამის ქურდობაში. გამოძიება წარმოებს. გაკოცებ ბევრს.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

ძალო, კატო, ნიკო თავის შვილებით, ლიზა მუხრანსკი მომიკითხე.

82

[1868 წ.]

ოლიკოჯან! Удобство настоящей моей постели заставляет меня забыть прошедшие неприятности. Ты огорчена моим письмом: прости, я был болен, когда писал, и сердит. Теперь я совсем здоров, и немного слаб. К сожалению, я не могу взять тебя из Тифлиса: Квартиры для меня положительно нигде нет. Мебель наша поставлена в подвал, где и предана гниению. Спасибо Нико за все, что по его настоянию мне предстоит в будущем. Не говоря уже о настоящем. Он даже удостоил нас ответом на наши телеграммы. Так Что, приходится с этого времени сноситься со Старицким помимо его. Просто не знаю, Что делать? Если с таким удобством придется еще несколько жить, так я решил отвесить поклон заботливому начальству великого Судебного ведомства и уехать подальше от них. Бог с ними. Лучше

жить куском одного черствого хлеба, чем иметь средства, но не иметь возможности достать себе хлеб. Полторацкому пожми от меня дружески руку и поблагодари за лошадь. Сообщи мне по телеграфу, когда обещанную лошадь приведут. Я с нетерпением ее ожидаю. Мне ее так хвалили.

Расцелуй за меня детей.

Целую тебя

твой навсегда
Илико

83

[1868 წ.]

ოლიკო! ეს კაი საქმეს მიშვრები ხოლმე, ამოღენა ბარგსა გზავნი და ერთს ბალიშს და საბანს არ ატან, რომ დაეწვე რაზედმე. ამას გარდა, რად მინდა ეს ყუთები, თუ კი გასაღებებს არ გამოატანდი. თულაევიდამ რომ გაზეთში განვეული ქალაქები მოიტანეს, გოსტინაში პატარა სტოლზედ რომ იდო, ის ქალაქები სად შეინახე, მამწერე, რაც მანდ გასაღებები გაქვს, სულ გამომიგზავნე. ამას გარდა, ნიკოს კაბინეტში ყვითელი დიდი ეტაჟერკა რომ არის, იმაზედ ორი გრამატა დამრჩა. ისიც გამომიგზავნე. იქავ კაბინეტში განჯინა გააღე და ზემოდ პოლკაში მარცხნივ ორი სხვა გრამატა დავსდე, ისიც ჩამოიღე და გამომიგზავნე.

ჩვენი ამბავი რა მოგწერო. ექვსი კაცი ერთს ოთახში ვდგევართ. მე ავათაც გავხდი შენის წყალობით, რადგანაც ერთის პალტოს სინაბარასდა ვარ. ჩემი საბანიც ის არის და ლეიბიცა. ეს ორი დღეა, ვწევარ. სახლები სულ არსად არ იშოვება. ჩვენი სული ასეთია, რომ ლამის სულ ერთიანად დაწვეს; ამ ერთს თვეზედ მზად არ იქნება.

შენი ილია ჭავჭავაძე

პოლტარაცკიმ თუ ცხენი მომიყვანა, ზურაბას გამოატანე.

90

84

[19 აპრილი 1868-1872
წ.წ., ლუშეთი]

ოლიკოჯან! ეს მეორე წიგნსა გწერ და შენგან ერთი პასუხი არ მიმიღია, რა ამბავია? მომწერე, შენი ჭირიმე, იმ საქმისა რა ჰქენ? ან შენ თითონ როგორა ხარ? თუ ვინიცობაა, ის საქმე გაგითავებია, ზალიკოს შეატყობინე. ქართველოვის სახლში იარმუკასთან აბტეკარის ტარანტასია, იმითი წამოდიო და მალე გამოემურე, თორემ გიჟსავით დავდივარ მარტო ოთახებში. ხომ არა ტირი, ეხლა, მგონი, დიმიტრიც წასული იქნება, და ორივ დები ერთი ერთს კუთხეში ოხრავთ და მეორე – მეორეში. კატო მამიკითხე, ყმაწვილები დამიკოცნე და „ბაბუშკაც“. წიგნი უთუოდ მამწერე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

85

[1868-1872 წ.წ.]

ჩემო კარგო ოლიკო! მე ძალიან კარგათა ვარ, ჩემი ფიქრი ნურა გაქვს რა. ძალიანა ვჰსწუსარ, რომ სტარიცკი უსახლოდ დარჩა და ავათაც არის. ჩვენ ამ კვირია მოვალთ, ჩვენი საქმე ძალიან კარგად მიდის, ხოლო მცირედის დაბრკოლებით. მომიკითხე ყველანი.

შენი ერთგული ილიკო ჭავჭავაძე

86

[1871 წ.]

ოლიკოჯან! ეგ შენი გამოგზავნილი კაცი ისეთის თავაზით მომექცა, რომ გამომეპარა და პასუხი წიგნისა არ წამოიღო. შენი ამბავი რადგანაც ვიცი, რომ წიგნის მოუწერლობაზედ გაჯავრდები, ამისათვის ვგზავნი ეხლა ჩაფარს და ამ წიგნს ვატან. მე იქნება ოთხშაბათს საღამოზედ ჩამოვიდე მანდ. კატოსთან

91

ბოდიში მამხადე в том, что я осмелился
высокопоздравительный день рождения их превосхо-
дительства не явиться с приличным поздравлением и с
подобающим пожеланием. პარასკევს შუადღემდინ სულ
იმედი მქონდა, რომ წამოვიდოდი, ბოლოს საქმეები
გამიჩნდა და პირლია დავრჩი.

მეწყინა ძალიან ფრანცუზების დამარცხება, მაგრამ
რა გაეწყობა.

მამიკითხე ყველანი.

შენი ილია ჭავჭავაძე

87

[1872 წ.]

ოლიკო! იმ საბაგელმა ერისთავმა მომატყუა და
ტყუილად ამომათრია აქ, ბუტკოვმა ისე გაიარა, რომ
არც კი დადგა სტანციაში. მე იქნება სამშაბადს
ჩამოვიდე, იქნება სულაც ვერ ჩამოვიდე ამ ცოტას
ხანში. სარეცხს გიგზავნი, ლიზოს რალაცაები მოუვიდა
და გიგზავნი, მომიკითხე ყველანი. აბრამას უთხარ,
კვიცი წამოიყვანოს და წამოვიდეს.

აქ გუბერნატორი მოდის, ორშაბადს მოვა და მინდა,
ვნახო და ჩემი საქმე გამოვიკითხო და იმის წასვლის
შემდეგ თუ მოვიცალე, ჩამოვალ.

შენი ილია ჭავჭავაძე

88

[1872 წ.]

ოლიკო! იმ დღეს ზალიკა მებაღემ ჩემს ცხენს
უწამლა და მე ისე წამოვედი, რომ ვერა ვაჩუქე რა,
ამისათვის გთხოვ, სამი მანეთი აჩუქო. ოთხ კალოდს
ქალაქს უკანვე ვგზავნით, კნიაზს მთავრად.

მომიკითხე ყველანი. მე ეხლავ მივიღვარ ღუშეთს.

შენი ილია ჭავჭავაძე

89

[1872 წ.]

ოლიკო! შენი ორი წიგნი მომივიდა და არც
ერთში არ იწერები იმ საქმეზედ, რომლის შეტყობაც
მე გთხოვე. შემიტყე ყველაფერი და მომწერე. თუ
სტარიცკი ნახო და იმან ჩემი ბოლონდელი მანდ ყოფნა
იკითხოს, შენ უთხარი, რომ ავადმყოფობის გამო იყო
ორიოდ დღე-თქო. კატო და დიმიტრი მომიკითხე,
აგრეთვე, დიდი კნენა ლიზა. წიგნი მალე მამწერე,
ყოველიფერი, რაც შეიტყო – დაწვრილებით. მალე
წამოდი, თუ არა ჩვენი სიღნაღში გადასვლა
დაგვიანდება.

შენი ილია ჭავჭავაძე

90

15 იანვარი [1873 წ.]
სალამოს შვიდი საათი. ღუშეთი.

ჩემო კარგო ოლიკო! რაც შენ წახვედი, ასეთს
გუნებაზედა ვარ, რომ მოწყენილობისა გამო
ძალსავითა დილიდამ სალამოდე ვლრინავ. რაკი
სუდიდამ გამოვალ მე, შენი ბურთივით რგვალე ქმარი,
დავვორავ ჩვენს დიდ ზალაში უაზროდ, უსაგნოდ და
ყოვლად სულელურად. მარტობა ძნელი ყოფილა. შენ
კიდევ რა გიჭირს? შენ დასთანა, სიძესთან და
დისწულებთანა ხარ. მე ვარ საცოდავად ამ უკაცურ
კაცებ შორის. ეს არის კარგი, რომ ჩემს დამბადებულს
ყოვლისფრის ატანის შეძლება მოუცია ჩემთვის. შენ
იყავ, ჩემო კუკლუშკი, კარგად, და შენის სიკეთით, –
შორს ვიქნები, თუ ახლო, – მეც კარგად ვიქნები.
ნეტავი, ეხლა მეც თქვენთან ვიყო!..

დღეს კარპეკას მოველი, ჩემთან ჩამოხტება.
ვერაფერი სტუმარმასპინძლობა გვექნება, მაგრამ ამასაც
ავიტან და უკანასკნელ უსიამოვნობას ჩემის
სამსახურის უკანასკნელის დღეებისას ამით გადავიხდი.
აბა, წარმოიდგინე შენი გაბლერილი ქმარი და კარპეკა
ერთს ოთახში მარტოდმარტონი. თუ ამ

წარმოდგენაზედ ჩემის სიბრაღულით ცრემლი არ მოვივა, გაიცინე მაინცა. სულ ერთი იქნება: ამ ბედნიერსა და ცუდლუტობით სავსეს ქვეყანაში ცრემლი და სიცილი და-ძმანი არიან. ახ, ნეტავი, ესლა თქვენთან მამყოფა და კატოსთან მახზუბა!..

ჩემს საკუთარს დაზედ უფრო დას ეკატერინეს, ანუ კატოს (ჯერ ხომ არ დაბერებულა რომ ეკატერინედ ვიხსენიებ) ჩემი ძმური და მართლად გულითადი სიყვარული და პატივისცემა მოახსენე. ჩემ მაგიერ კატოს უთხარი: მეცა ვწუხვარ-თქო, რომ ამისთანა უგუნური, წინდაუხედავი და ქვეყნის მლანძღველი ძმა გყვეარ-თქო, მაგრამ ღვთის განგებას ვინ წაუვა-თქო. მაგრამ მაინცა და მაინცა კატოსაგან მე ლოცვა-კურთხევას მოველი და არა განკიცხვასა. ახ, ნეტავი, მანდ ვიყო, მე ვგრძნობ, რომ კატოს გავაჯავრებდი.

მე რვას შინ მოვედი და „გლახის ნაამბობი“ თითქმის შევასრულე. მგონია, ურიგო არ გამოვა. ესლა დანარჩენსა ვწერ: ეს კია, რომ კარპეკას მოსვლა ვერაფრად მოუხდება ჩემს გლახის ნაამბობსა. კატოს უთხარი, რომ ამ ჩემს ნაამბობში არავისა ვლანძღამ-თქო.

ნეტავი შენ, რომ შენს ახლო ნათესავებში ხარ და მე კი, ასე განმარტობული, თქვენგან შორსა ვგდივარ ამ უბედურს დუშეთშია!..

გუშინ ჩვენი მოურავი მობძანდა და ანგარიშები მომიტანა. გამოვიდა, რომ ოთხმოცდასუთი თუმნის პური მოგვსვლია, მაგრამ დახლი სამთუმანნახევარი მაძიტანა, რომელიც უკანვე სახარჯოდ წაიღო. ღვინო სულ ოცის თუმნისა მოგვსვლია. ჩემი ფოდრაჩიკი სახლების აშენების თავდარიგს შეჰსდგომია. კატოს უთხარი, როცა სახლებს გავაკეთებ-თქო, დაგპატიჟებ-თქო, ხოლო შალიკოვის დაპატიჟება არ შემიძლიან, იმიტომ რომ ჩემს პატარა ოთახებში მაგისი დიდი ცხვირი ვერ გაიმართება. ნეტავი, მეც ესლა თქვენთან ვიყო!.. ესლა, მგონია, ბნელ-ბუნდად განათებულს ოთახში ჩაიხედ ყველანი ერთობ შეკრებილნი ხართ; გარს გახვევიან ყმაწვილები. ყმაწვილების ცელქობა, ჟღავი-ჟღუვი, სიცილი, მხიარულება გართობთ. კატო, ვითარცა ბედნიერი დედა, თავის ჩვეულებრივის ღიმილით დაჰხარის თავის შვილებსა, შენ ჩემზედ

ფიქრობ. ბოლოს სენომ რაღაცა დააშავა, კატო გაუჯავრდა. სენო ცხვირს ჩამოიშვებს და გაიბუტება, ცუდლუტი თამრო ყურებს აცქვეტს, გულისხმიერი და დინჯი ნინო ჩაფიქრდება, ლიზო ყურს არაფერს ათხოვებს, რუსია ბოლთასა ჰსცემს და კოლა ტახტზედ უდარდელად დაგორავს, გივსა კი ჰსძინავს. ცხადად მაქვს წარმოდგენილი ეს კეთილგანწყობილის და ბედნიერის ოჯახის სურათი და მეც გულითა და სულით მაგ სურათში ურევივარ უხილავად.

ბოლოს გაიღო კარი და შემობძანდა ბოქოული შალიკოვი. კარებიდანვე კრეჭით მოდის იგი ბროლიაგა, თმა უკან გადავარცხნილი, ულვაშებგაბზეკილი, გაჭიმული და დაგვილ-გაწმენდილი. აი, მოვიდა, ხელი ჩამოგართოთ და სიამოვნების ნიშნად კბილები კიდე დაკრიჭა. მერე მოჰყვა, ბატონო, ყბელობას და ოხუნჯობას, და რით გაათავა. — ეგ თქვენ უფრო უნდა იცოდეთ.

წიგნის წერას ამით ვათავებ, რომ კიდე თქვენს ერთობ ნახვას ვნატრულობ. დიმიტრი დამიკოცნე, კატო და ყმაწვილები; შალიკოვს ისიც ეყოფა, რომ წიგნში იმის სახელს ვახსენებ, მოკითხვა მეტი იქნება.

შენი მარადის ერთგული

ილია ჭავჭავაძე

91

1 თებერვალი, 1873 წ.,
დუშეთი.

ჩემო კარგო ოლიკო! შენი წიგნი მამივიდა დღეს და სამღურავს მითვლი მასზედ, რომ წიგნსა არა გწერ ვითომ. მე შენი ტელეგრამმა რომ მამივიდა, მეოთხე თუ მეხუთე დღეს წიგნი მოგწერე, აქამდის უნდა მოგსვლოდა.

კარპეკამ რვეზია გაათავა. მოიწონა აქაურობა და ღვთის მადლით, წავიდა. მე უშენობით ძალიან მოწყენილი ვარ, არსად არ დავდივარ და სულ ვწერ და შინა ვზივარ. „გლახის ნაამბობი“ გავათავე, და

იბეჭდება კიდეც, დაბეჭდილს გამოგიგზავნი. ზოგიერთი ადგილები, მგონი, კარგი გამოვიდა, ამას კი გეტყვი, რომ მაგის გათავებაზედ გული აღარ მიმიწევდა, მაგრამ როგორც იყო გავათავე და გულიდამ თითქოს ლოდი მომეხსნაო.

რაც შენ წასულხარ, ჩვენი ბანკისა არა შემიტყვია რა. არ ვიცი, როდის მომიხდება ან ქუთაისს და ან რუსეთს წასვლა. თუ დამიგვიანდა, იქნება მანდეთ გამოვიარო და მაინდამ წავიდე რუსეთსა.

მწერ, რომ კატო მხიარულად არისო. ღმერთმა შენცა და ეგენიც – ყველანი ყოველთვის მხიარულად და ბედნიერად გამყოფოთ. ეგ ჩემთვისაც კარგი იქნება და თქვენთვისაცა. ძალიან მინდა თქვენი ნახვა, ნეტავი, ამ მარტში მაინც მოვიგოთ ოცი ათასი თუმანი, რომ ყველანი დავბედნიერდეთ. მაშინვე ამერიკაში წავალთ მე და შენ და ვნახავთ ქვეყნის სიკეთესა იქ მაინც.

ჩვენმა ნიკომ ძალიან დევნა დამიწყო სამსახურში. მე მეცინება იმის სულმოკლეობაზედ და არა ვწუხვარ კი. რაც უნდა ქნას, მე მაგდენს არაფერს დამაკლებს. ეს კია, რომ მეტად ცუდის გულის ადამიანი ყოფილა. ვწუხვარ, რომ მე ამოდენა ხანი ეგრე სულელურად მასზედ ვცდებოდი. მე ის ყოველთვის თხელი ჭკვისა მეგონა, მაგრამ ასეთი მყრალი კი არა, როგორც ეხლა ჩანს. ღმერთმა მშვიდობა მიჰსცეს.

ჩვენი სახლების აშენების საქმე სულ დავაბოლოვე, მასალა მზადდება და არ ვიცი კი ბოლო რა იქნება, მე რომ რუსეთიდან დავბრუნდები ყველა მასალა შინ მიტანილი უნდა დამხვდეს. ორასი თუმანი დაგვიჯდება სულ ერთიანად და ეხლა კი ორასი გროშიც არა მაქვს, როგორც შენ თითონ იცი. ბილეთების იმედია.

დიმიტრი და კატო მამიკითხე. კატოს უთხარი, რომ მე მაგის მხიარულებით ვმხიარულობ. ეგ ბაქო ძალიან ბაქო ყოფილა, რომ კატო გაუმხიარულებია. მაგრამ მოსაწყენი მაინც რა ჰქონდა: კაი ქმარი, კაი შვილები თავს ახვევიან, რატომ არ უნდა იმხიარულოს, თორემ ამ წუთის სოფლისა სხვა არა შეჰრჩება რა. მწერ, რომ სენოს წასვლაზედ ჰსწუხსო. დედისათვის შვილის მოშორება ძნელია, მაგრამ შვილის სიყვარულითა შვილის კეთილად წარმართებით და სწავლის გზაზედ დაყენებით უნდა გაიადვილოს მწუხარება. მერე, როცა

სენო ნასწავლი, კაცად გამოსული მოვა, მაშინ სხვა იქნება, მაშინ ერთი ათასად იმხიარულებს.

მეც რა ახალს ამბებსა გწერ?! მგონი კატო იტყვის, მაგისთანა ნუგეშები ქუჩაში კი არა ყრიაო; მაგისთანა უბრალო ჭეშმარიტებანი შალიკოვს კი არ მოუვა თავშიო?! საწყალი შალიკოვი! წუხელ სიზმარში ვნახე, რომ ცხვირი ისე ჩამოსლოდა, რომ ფეხებზედ მიჰკერებოდა, და ამრიგად, ჩვენი ფრანტი შალიკოვი შვილდ-ისრად ქცეულიყო და ალყის მაგიერ მისი უღვაშები იყო გაბმული. უთუოდ შაჰი რომ გეწვევათ, ჯილდოს მიჰსცემს. ჩემმაგიერად შალიკოვს უთხარი, რომ შახს ერთი ქაბული უძღეროს თავის სირინოზის ხმითა, მოუწონებს.

ყველა ყველა და შენ რატომ ეგრე გვიანა მწერ წიგნებსა? სართის დასწრობისაო, შენ მე დამასწარ სამდურავი. ის კი არა თუ, მე მაქვს შენზედ სამდურავი.

მწერ, რომ ბალები ხშირიაო და მე არ დავდივარო. ძალიან ცუდსა შერები, რატომ არ დადიხარ? იარე და იმხიარულე, ღმერთი მოწყალეა, ყველა ჩვენი საქმე კარგად მოეწყობა. იქნება ფულები შემოგაკლდა? მამწერე, როგორმე გიმოვნი, თუმცა მეც ძალიან კუტრად ვარ. ერთი სამოცდაათი თუმანი მიჭირს და ვერსად მიშოვნია. ყაზბეგმა არ მამცა აქამდის.

სენო, ნინო, თამრო, ლიზო, რუსო, კოლა და გივი დამიკოცნე, დიმიტრიცა, კატოცა.

ასეთი მინდა თქვენი ყველას ნახვა, რომ მეტი არ იქნება.

შენი ილია ჭავჭავაძე

კვირაში ერთხელ მეც წიგნს მოგწერ და შენც მომწერე ხოლმე.

ჩემო კარგო ოლიკო! რაც შენ წასულხარ, ორის წიგნის მეტი მე შენგან არ მიმიღია. არ ვიცი რას მივაწერო. მე ძალიან ცუდს გუნებაზედა ვარ, თუმცა

სიმრთელით არა მიჭირს რა. ნიკომ ჭავჭავაძემ ასე გამიჭირა საქმე, რომ უსათუოდ სამსახურს თავი უნდა დავანებო და ძალიან მალეცა. ასეთს მდგომარეობაში ვარ, რომ არ ვიცი რა ვქნა. ნეტავი, შენ მაინც აქ იყო ამ გაჭირებაში, დაგვეწყო რამე ჩვენის უიმედო მომავლისათვის. ძალიან შევცდი, რომ შენ მანდ გაგისტუმრე. ჩვენი ბანკის საქმე, ამბობენ, ცდილობენ, რომ წაახდინონო. საქმე ეხლა ისე მოეწყო, რომ მე ბანკის საქმეს აღარ უნდა მოვუცადო და რაც შეიძლება, მალე დავახწიო თავი სამსახურსა და მოვმორდე სულის ნაწილის სიღამპლესა და სიმყრალესა. იქნება ამ თვის ბოლოს „ატსტავაკა“ მივცე და შენს წამოსაყვანად წამოვიდე. ქვეყანა დიდია, იქნება უსამსახუროდაც თავი როგორმე დავირჩინოთ. შენ ყოჩალი მყევხარ, ჩემთან ყველაფერს მოითმენ. სხვა დარდი არაფრისა მაქვს. მარტო ეს მაწუხებს, რომ ცხოვრების სახსარი ჩვენი, სამსახურიდამ რომ გამოვალ, ყინულზედ იქნება დაწერილი და ამ უილაჯობაში მე სულელმა კახეთში სახლების აშენება დავიწყე. რა დროს სახლები იყო?

აბა, წარმოდგინე ჩემი ყოფა ამგვარ გარემოებაში და უშენობაში. ასეთი ვარ, რომ დანა მკრა, სისხლი არ გამამივა. ამ მარტობამ ხომ სრულად მომიწყლა გული. ვაპირობ ქალაქში ორის დღით ჩაპარვას თავის განსართობლად. ან, ნეტავი შენ ეხლა ჩემთან იყო, ან მე შენთან! რაღაც მენუგეშება ხოლმე, როცა შენ მე გვერდით მყევხარ.

მე არსად არ დავდივარ, ისე მომძულდა ეს ღვთისაგან დალოცვილი უბედური დუშეთი და მისი უკაცურნი კაცნი. ამას წინად, ღმერთმა უშველოს, ვანო თულაშვილი გადმოვიდა ჩემთან ერთის ღამით და ცოტად გამამხიარულა. ქალაქში წავიდა ჯვარის დასაწერად. ბევრი მეხვეწა და მეპატიჟა, მაგრამ არ გავყევე საქორწილოდ. ძალიან ჰსწუხდა, რომ შენ არ იქნები იმის ქორწილში, თუმცა დიდს ქორწილს კი არ აპირობს. ნეტავი კაი ქალი გამოდგეს, თითონ კაი ბიჭია. ცოლოა, რომ ჩვენი ხალხი მაგას ვერ იცნობს ისე, როგორც მე ვიცნობ.

კატოს უთხარი, რა არის, რომ ერთი სტრიქონი მაღირსოს, მაგის დიდკაცობას მაგით რა დააკლდება.

სეკრეტარი ხომ ჰყავს, უფალი შალიკოვი, უბრძანოს და ერთი высочайшее благоволение მომწეროს, მაგით მაინც ვინუგეშო ამ უნუგეშო დუშეთში.

შენი ჭირიძე, ოლიკო, დიმიტრის მოაგონე ჩვენი ბერძნის საქმე. ამ საწყალს ლოდინში სული დაეღია და ხომ პატარა იყო, უფრო დაპატარავდა.

თუ მანდ მალე წამოსვლა მომიხდა, ჩემს მობძანებას წინათვე ვაცნობებ მის ბრწყინვალეობას შალიკოვს, წესიერად დამიხვდეს მანდაურის ბეგებით და ხანებით. დიდს ხალათს ვუმზადებ შალიკოვსა: ის სერთუკი ხომ გახსოვს, იმას ჩემის ხელით ვადირსებ ხალათად და ამასთანაც ხალხში ხელს ჩამოვართმევ. ეგ მაგისათვის დიდი ნუგეში იქნება, რომ მე მაგას ხალხში ხელის ჩამორთმევა ვადირსო. შალიკოვს უთხარი, რომ ქვეყნის გასაკვირვებლად მაგისმა ვენახმა იანვარში ყურძენი დაისხა და ეხლა გაჩაღებული რთველი თურმე აქვს. ნეტავი მაგას, მაგისთანა ბედის პატრონი რასა გდია მანდა და არ მოდის თავის მამულის საპატრონოდ, როგორც ეხლა მე ვაპირობ.

შენი და ჩემი საკუთარი და კატო სიყვარულით მომიკითხე, აგრეთვე დიმიტრი. პატარები სულ ერთიანად დამიკოცნე. წარმომიდგენია, რარივი ჟღავი-ჟღუვი უნდა ჰქონდეთ, როცა ერთად შეიყრებიან თქვენს ოთახში და კატოც კაი გუნებაზე იქნება. მენატრება მანდ ყოფნა თქვენთან ერთად, მაგრამ ნატვრა ნატვრად მრჩება. მე არა მიშავს რა. თქვენ ერთობ იყავით მშვიდობით და მხიარულებით; მეც დღესა თუ ხვალ ყოველს ჯავრს გადავიყრი, როგორც ჩემი ხასიათი იცი და ისევე გავმხიარულდები. ჩვენი გლეხი იტყვის ხოლმე:

„ჭირში გატეხა არ უნდა, თუ კაცი გონიერია, წავა და ყველგან დარჩება, ქვეყანა ღონიერია.“

შენი ილია ჭავჭავაძე

P.S. მაპატიე მოკლე წიგნი: დღეს ბევრი ვწერე და ძალიან დაღალული ვარ. იყავით მშვიდობით ჩემდა სასიხარულოდ.

23 თებერვალი [1873 წ.]

ჩემო საყვარელო ოლიკო! მე ძალიან მიკვირს, რატომ ჩემი წიგნები არ მიგიღია. შენი მე სამი წიგნი მამივიდა და მე ოთხი წიგნი მოგწერე. ეს მეხუთეა.

მე გუშინწინ ქალაქილამ მოვედი და აი, რა ახალი ამბები შევიტყე: 1) ჩემი რუსეთში წასვლა, მგონია, აპრილის ადრე ვერა ხერხდება და ვერც ჩემი „ატსტაკვა“. ეს არის კარგი, რომ რაკი ესე დაგვიანდა, მაინდ გამოვივლი და მაინდამ წყლით წავალ პეტერბურგს. უფრო ადრე გნახავ. 2) ამბობენ, ბაბო მუხრანსკისა გაათხოვესო და მიხეილ წერეთლიშვილს მიჰსცესო, ა, იმ იდიოტსა. მე კი დარწმუნებით ვერა შევიტყე რა; 3) მაიკო ბარათოვისამ ვილაც ამილანგარზედ ჯვარი დაიწერა და 4) გიორგი შერვაშიძემ მოკითხვა შემოგითვალა და თქვა „უკნეინოთო ბოლონდელს მასკარადს ლაზათი არა ჰქონდაო“.

მანსვეტოვს დიმიტრისთან ქალაღი გამოუგზავნია, დენხმარე. კაი ბიჭია. ჩვენი „გრეკის“ ამბავი რამ შემატყობინე, თორემ ტვინი წაიღო.

სოსიკო შალიკოვის სახელზედ ოცდახუთს მანეთს გიგზავნი. მაპატივე პატარა წიგნი, მეშინიან, ფოშტამ არ გამასწროს. ყველანი მომიკითხე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

23 თებერვალი [1873 წ.]
ლუშეთი.

საყვარელო ოლიკო! შენი ტელეგრამა მომივიდა და ძალიან შემაწუხა. რაზედ გაგინეთქნია გული? განა ეგრე უნდა შეუშინდე ხოლმე ქვეყნის უსიამოვნობას! ან სამაგისო რა მოხდა? დიდი რამ ნუ გგონია, რომ სულმოკლე ნიკომ შურისძიება დამიწყო. მითამ რას მიზამს? შენ ძალიან კარგად უნდა იცოდე, რომ

ცხოვრების ჩემის ვითარება არა კაცზედ არა მაქვს მე დამოკიდებული და ნამუტნავად, მაგისთანა კაცზედ, როგორც ნიკომ თავის თავი გამოიჩინა. ჩემი ცხოვრების მიმდინარეობა რომ მაგისთანა კაცის ხელთ იყოს, მაშინ მეც სანუხვეზედ გადასაგდები ვიქნები. შენ ნურაფრის ფიქრი ნუ გაქვს: ძალლი იყეფებს და ქარავანი კი თავის გზაზედ წავა.

ეხლახან ქალაქში ვიყავ, ბანკის თაობაზედ დავებარებინეთ, მაგრამ არსად თავი არ გამომიჩენია. ერთხელ რევაზ ანდრონიკაშვილთან ვიყავი და ერთხელაც ლიზა მუხრანსკისას. ლიზასთან გიორგი შარვაშიძე ვნახე და მთხოვა, რომ იმის მაგიერ მოკითხვა მოგწერო და მოგწერე კიდევ. გარდა ამისა ვნახე ლავიციკის ცოლიცა. სახლების გასყიდვისა დიდი იმედი მომცა. ნეტავი, შენის სიცოცხლით, მალე გაიყიდოს. ვიცი, ეს შენი სურვილის წინააღმდეგია, მაგრამ სხვა გზა არ არი. მაგ სახლებს პრიკაზი დღესა თუ ხვალე გაჰყიდის, იმიტომ, რომ მაგის „პაჩინკას“ მთელი ჩვენი ქონება არ ეყოფა და სარგებლის შეტანას კიდევ. აბა იფიქრე: 1866 წელს მაგ სახლების გადაკეთება 3.500 მან. დაგვიჯდა. მერე ორმოცი თუმანი, პოლიბინს რომ კუნები გავუკეთეთ; 3.00 მან. მაშინ დაგვიჯდა, როცა ის ვილაც ღენერალი იღვა და გავიდა ქვევით ეტაჟაში; ოცი თუმანი კავალენსკის გასვლის შემდეგ და თვრამეტი თუმანი პოლიბინის ხელში; ახლა ყოველწლივ ხუთმეტი თუმანი „გოროდოვის უპრავლენიეს“ მიაქვს. სულ 5.630 მან. ხარჯია, შემოსავალი ამ შვიდს წელიწადში 7.000 მან. იმას აღარა ვთქვლი, რომ ამ შვიდის წლის განმავლობაში ქვევითი ეტაჟა თითქმის წელიწადნახევარი ისე უქმად ეგდო. აბა რა სახეიროა ამისთანა სახლის ქონვა. ეხლა რომ 16.000 მოგვცენ, ხუთასი თუმანი ჩვენ დაგვრჩება. ხუთასი თუმანი წელიწადში ბანკის პროცენტს შემოიტანს 350 მან., შვიდს წელიწადში ეგ პროცენტი 2.450 მან. იქმს.

ჩემი ქუთაისში წასვლა აღარ მოხერხდა, არავინ არ იცის, როდის მოხერხდება რუსეთში წასვლა. ჩვენი ბანკის პროექტი უგდია „გლავნი უპრავლენიაში“ ბარანოვსკის და ლეჭავს. ნეტავი, სამაგისო კბილი მაინც ჰქონდეს. ესეა ჩვენი საქმე და ვითარება, მაგრამ

მანც იმედი მაქვს, რომ აქ ყოველიფერი აპრილამდე გათავდება. რაკი ასე დაგვიანდა საქმე და მანც დამაც წყლის გზა გაისხნება, მე მანც წამოვალ და ვნახავ ჩემს კუკლუმკასა.

შენა მწერ, რომ აქ ბევრი სტუდენტები არიანო და შენ ვიცნობენო. არა მგონია, რომ მანც მართლა მიცნობდეს ვინმე, იმიტომ რომ მე უნივერსიტეტში თითქმის არავის არ ვიცნობდი ზოგიერთის მეტს და ზოგიერთები ბაქოს არ წამოვიდოდნენ სამსახურისათვის. მაგრამ ვინ იცის? იქნება მართლა ჩემი ნაცნობი იყოს ვინმე. ყველაფერი შეჰსძლება ღროსა და ღროთა ბრუნვასა.

ძალიან ვნანობ, რომ ჩემი საქმე, უფულობისა გამო, ისე მოდის, რომ ესლა ვერ გამოვედი სამსახურიდამ. ყაზბეგმა ფული არ მომცა. პალტარაცკის [მართებს] ჩემი ფული და დამპირდა, რომ რაცა მმართებსო, თავის სარგებლით მალე გამოგიგზავნიო. ზურაბ სიმონიჩს რომ ჩვენი ორმოცი თუმანი მართებს, უნდა გამეყიდნა, მუშტარი ვერ ვიშოვე. ეს ფულები რომ მომეკრიფა, ჩემი საქმე ლაზათიანად მოიწყობოდა.

ოლიკო! მეკიშოვმა ძალიან მოგვატყუვა. ვლადიკავკასიიდან სრულად წასულა და არაფერი მაცნობა ჩვენის საქმისა. მანდაურს ნოტარიუსს ჰსთხოვე კანონიერი „დოვერენოსტი“ შეადგინოს და ჩემს სახელზე დააწერინე. Скажи нотариусу, чтоб он составил полную доверенность с правом передоверия о том, чтоб управлять твоими именьями, продавать и закладывать их, начинать по твоим делам иски, тяжбы, и отвечать по всем искам, на тебя предъявленным. მალე გამოგზავნე ეს „დოვერენოსტი“ მოზლოკის საქმისათვის ძალიან საჭიროა, და თუ სახლები გაიყიდება, იმისათვისაც საჭირო იქნება.

დიმიტრი, კატო თავის შვილებით და სოსიკო მომიკითხე. ერთი ჩვენი გრეკის ამბავი მამწერე.

საუკუნოდ შენი ერთგული ილია ჭავჭავაძე

[თავზე მინაწერი:]

სოსიკოს სახელზედ ფული გამოგიგზავნე ოცდახუთი მანეთი. გაჯავრდები, ცოტაა, მაგრამ რა კქნა?

1 მარტსა [1873 წ.]

საყვარელო ჩემო კარგო ოლიკო! უშენობამ, სწორედ უნდა ვითხრა, ძალიან შემაწუხა, მაგრამ მოთმინებითა ჩემითა უნდა მოვიპოვო სული ჩემი. მეტი ჩარა არ არის. მარტობამ რომ ძალიან შემაწუხა, ავდეგ და ამ ოთხის დღის წინად მამაშენს ვეწვიე და ორი დღე იმასთან დავრჩი. საგურამო უთქვენოდ საგურამოდ არ მეჩვენა: ისეთი მიყრუებულია, რომ სევდის მიცემის მეტს კაცს არაფერს ნუგეშს არ აძლევს. ვერც იქ გადავიყარე მარტობის ჯავრი და ნალველი. მერე კი, როცა ყური და თვალი შევაჩვიე იმ მყუდროებას და ცარიელობას, სადაც კი გავივლიდი, სულ თქვენ წარმომიდგებოდი ხოლმე, ასე მგონია, თქვენც იყავით, ჩვეულებრივ მსხლომიარენი. საითაც მივიხედავდი, პატარები კატოსი მელანდებოდნენ, მაგრამ ლანდი ლანდად დარჩა და მე უფრო ნალველი მომიმატა იმითი, რომ ცხადივ თქვენ ეგრე შორს იყავით ჩემგან. მაშინ უფრო მომემატა თქვენი ნახვის წყურვილი და სურვილი.

ერთხელ კატომ ჰსთქვა, რომ ადამიანი ცოლეურთა ნათესავებს უფრო ეტრფისო, ვიდრე თავის საკუთარ ნათესაობასაო. ამა აზრის სიმართლე სრულად ვიგეგე მე და სრულად გამოვცადე. ალბად სოფელი ასრე მქნელი ყოფილა.

ჩემი „გლახის ნაამბობი“ სრულად იბეჭდება და როცა დაიბეჭდება, გამოგიგზავნი. ვინც ხელნაწერი წაიკითხა, მოიწონა. ამასთანაც გაცნობებ, რომ ქალაქში მესტამბე მელიქოვმა მითხრა, რომ შენი თხზულებანი სრულად უნდა დაგებეჭდოო იმ პირობით, რომ ნახევარი მოგება ჩემი უნდა იყოს. ჩემი თხზულებანი სულ სამი ტომი გამოვა ანგარიშით. ჯერ გადაწყვეტილად ნება არ მიმიცია იმიტომ, რომ ჩემი თხზულებაების დაბეჭდვის ნება ამას წინად ნიკოლაძემ მთხოვა და მითხრა, რომ მეტად მდიდრად უნდა გამოვცეო და ნურავის მიჰსცემ

დასაბეჭდათაო. ეხლა ნიკოლაძე ისევ პარიჟში წავიდა და ის რომ მოვა, მაშინ გადავწყვეტთ ამ საქმის ვითარებას.

ჩვენი ბანკის საქმე ამ ორს-სამს კვირაზედ უნდა გათავდეს აქ „გლავნი უპრაველენიაში“. დიდი იმედია, რომ არ მიჰსცემენ არაფერს დაბრკოლებას. იქნება ღმერთი შემეწიოს და მარტის დასასრულს, ანუ აპრილში, გნახოთ თქვენ ყველანი ბედნიერად და სიმრთელითა. ქუთაისში წასვლა, არა მგონია, მომიხდეს იმიტომ, რომ დაგვიანდა მეტად.

ამ დღეებში ქალაქში დუკელსკის და კონცერტს აძლევს და გლუხარინი რუსულად ლექსებს კითხულობს იმ კონცერტში. მინდოდა წასვლა, მაგრამ ვერ მოვახერხე. გლუხარინმა რუსულად ძალიან სხარტე ფელეტონი დაწერა ქალაქის არისტოკრატიაზედ და ქალი თუ კაცი ძალიან ლაზათიანად გამოცანებსავით გამოხატა. გიორგი მუხრანსკის დაარქვა Князь Ассимиладзе–Синекурский, ვიტგენშტეინს – Виконт д Арапера, ბარონესა საკინს – ბარონესა ნიხტს-ჰაბენ, კოლა ერისთავს – ცუნცულაძე, გიორგი შერვაშიძეს Князь Коко, ირაკლის გრუზინსკის ცოლს – Княгния Пикникадзе და სხვ. ასეთი ალიაქოთი აუტყდათ ქალაქში მაგ არისტოკრატებს, რომ მეტი არ იქნება. გლუხარინი კი ყურსაც არ იბღერტს.

დღეშეთი ისეთი მკვდარია, როგორც აქამდის იყო და უშენოდ უფრო შემდგა. რადგანაც შენ ჭორები გიყვარს, აი, დღეშეთის ჭორიცა: მიხაილოვსკისა და თომაევს ცოლის თაობაზედ დიდი კინკლაობა მოუვიდათ და ის დიდი კინკლაობა იმით გათავდა იმათ შორის, რომ პატარა ხანს შემდეგ ერთი ერთმანეთი დაჰკოცნეს და შერიგდნენ. ბედნიერი ხალხია!..

დიდიბრი, კატო, ყმაწვილები დამიკოცნე, შალიკოვს ჩემი სამსახური მაახსენე და უთხარი, რომ არ გაგიწერეს ღმერთი-თქო და სომხის ქალი არ შაირთო-თქო. თუ შეირთამს, სერთუკს აღარ მოვუტან. სენოს როდის გზავნიან რუსეთს, შემატყობინე; ერთი ჩვენი ბერძნის საქმეც მაცნობე.

მარად და მარად შენი ილია ჭავჭავაძე

ჩემო კარგო ოლიკო! საკვირველია, რომ წიგნები ეგრე გვიან-გვიან მოგდის. ყოველ კვირა გწერ; მხოლოდ ერთს კვირას წიგნი ვერ გამოგიგზავნე, თორემ სხვა კვირებში ყოველთვის მამიწერია.

შენი წიგნი 1-ს მარტისა დღეს რვა მარტს მამივიდა. იწერები, ფული გამოგიგზავნეო; ამას წინად სოსიკოს სახელზედ ოცდახუთი მანეთი გამოგიგზავნე და მიკვირს, რატომ არ მივიდა.

ამას წინად მწერდი, რომ ლიზა მუხრანსკისა და ასტაფიევს ჩხუბი რაზედ მოუვიდათო. აი, რაზედ: ელენა პავლოვნა, თუ მიხაილოვნა რო მოკვდა, მაშინ ასტაფიევმა თურმე ბალის გამართვა დააპირა და ველიკი კნენას აცნობა, ხომ საწყენი არ იქნებაო. ველიკი კნენა გაჯავრებულყო და ეთქვა, ჯერ პანაშვიდი ელენა პავლოვნაზედ არ გადაუხდიათო და როგორ არა ჰსცხვენინანო, რომ ბალს აპირებენო, შემდეგ პანაშვიდი რომ გადაეხდნათ, ასტაფიევს გოფემისტრინის პირით ეცნობებინა ველიკი კნენასათვის, – ეხლა ხომ პანაშვიდი შეუსრულესო, ნებას მომცემ თუ არაო ბალის გამართვისასაო. ეს უფრო ჰსწყენია ველიკი კნენას, რომელსაც დაებარებინა თითონ ასტაფიევი და დიდი სამღურავი ეთქვა, სხვათაშორის ისიც ეთქვა, რომ ეგ სულ თქვენი ცოლისა და ვიტგენშტეინისა ეშმაკობა არიო. ასტაფიევს თავის ცოლისა და ვიტგენშტეინის ერთად ხსენება ძალიან ჰსწყენოდა და ენამტანიანობისათვის მიეწერა; ეფიქნა, ამის ცოლზედ და ვიტგენშტეინზედ ლიზა მუხრანსკისა მიუტანდა ენასაო. საკინის სახლში ვერერი ყოფილიყო და იქ ასტაფიევი და ლიზა მუხრანსკისა ერთმანეთს შეხვედროდნენ. ასტაფიევი ძალიან ცივად მოჰტყეოდა ლიზას. ლიზას მიზეზი ეკითხნა. მაშინ ასტაფიევს ეთქვა, რომ я гнушаюсь теми личностями, которые при дворе то и делают, что занимаются сплетнями. ლიზას ეს ძალიან ჰსწყენოდა და რაღაც მკვანე სიტყვები ეთქვა ასტაფიევისათვის. ამდგარიყო ლიზა და ვერერიდან წამოსულიყო. ესე

მიამბეს ეს ამბავი და მართალია, თუ არა, არ ვიცი. ესეც დაატანეს, რომ ამის შემდეგ მითამ ვიტგენშტეინს ლიზასათვის მიეწეროს, რომ მე ეხლა პეტერბურგში მივდივარო და თუ რამ ჭორები იციო, მიბრძანეო, რომ იმპერატრიცას მოვასხენოო. მითამ ამით ვიტგენშტეინს დაუცინია ლიზასათვის.

ეს ამბავი ხომ მოგწერე, მაგრამ მეცინება, რომ ამისთანა ამბავს მე გწერ, მე, რომელსაც ჭორიკანაობაში გარევა მეჯავრება.

ქალაქში მე სახლები არ დამიჭერია. მართალია, ლიზამ მითხრა, რომ სანდრო ორბელიანის სახლებს გაძღვევო, მაგრამ დაჭერა ვერ გავბედე. ეხლა სახლების დაჭერა ჩვენთვის ანგარიში არ არის, იმიტომ, რომ, მინამ მე რუსეთიდან დაბრუნდები და ქალაქში გავეწეობით, მინამდე საგურამოს უნდა ვიყვნეთ, ესე იგი, ოქტომბრამდინ მაინცა. ამის გამო მეტი ხარჯი იქნება სახლების დაჭერა და ქირის მიცემა.

ჩვენი ბანკის საქმისა ველარა შევიტყე რა. ჩემს „ატსტავკას“ გამოსვლას ბანკის საქმეს არ ველი, ველი მარტო იმას, რომ ერთი სამოციოდ თუმანი მომიგროვდეს როგორმე, იმიტომ რომ პირველ ხანებში ფული საჭიროა, მოვაგროვებ თუ არა, იმავე დღეს „ატსტავკას“ მივცემ. მე ეხლა მაქვს ხუთმეტი თუმანი, ამ მარტის ჯამაგირს ავიღებ – განდება ოცდახუთმეტი, პოლტარაკვიც დამპირდა ჩემის ვალის მოცემას – ისიც ოცდაათ თუმნამდე იქნება, ოცი თუმანიც ყაზბეგმა უნდა მამცეს, ეს ოთხმოცდახუთი თუმანი, ზურაბ სემიონიჩის ვალსაც ვყიდი ორმოც თუმნად – ეგ სულ რო მოგროვდეს ას ოცდახუთი თუმანი მექნება. კაი ფულია. მერე, აქ რაც ვალები მქონდა, სულ მოვიშორე, სახლის ქირა მივე, ყაზაროვსაც ნახევარზედ მეტი მივე; ვალადა მრჩება ამ წლის სამი თვის სახლის ქირა, სამ-თუმან ნახევარი ყაზაროვისა, ნინოს ჯამაგირი ექვს თუმნამდე და დიმიტრას ჯამაგირი სამ თუმნამდე – სულ თვრამეტთუმან ნახევარია. ამ თვეში ამაებს სულ გავწმენდ. ასე რომ, იქნება ასს თუმნამდე თავისუფალი ფული დაგვრჩეს. სულ შენ მოგიტან, რომ პირველ ხანებში მაგითი სული მოვიბრუნოთ.

ეხლა მე და შენ დიდი გაფრთხილება გვმართებს ფულებისა. ამას ხომ გეუბნები, მაგრამ ხუთმეტი „კარტინა“ პარიჟიდან დავიბარე. აი, გაფრთხილება, თუ გინდა, ამასა ჰქვიან.

თუ ჩემი სიყვარული გაქვს, ჩვენი ბერძენის საქმისა შემიტყე რამე დიმიტრისაგან და მაწერე: საწყალს ლამის სული დაელიოს.

კატო, დიმიტრი დამიკოცნე. ყმაწვილებს თვითეულად ჩემ მაგიერ აკოცე.

იყავით მშვიდობით და დღევრძელობით ყველანი ერთად.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

97

[16 მარტი, 1873 წ.]

ჩემო საყვარელო ოლიკო! რარიგად მოუთმენლად მოველოდი ამ კვირია შენს წიგნსა, მაგრამ არ მომივიდა. არ ვიცი, რას მივაწერო, რატომ არა მწერ?

აქ, დღეშითში ასეთი ცარიელობაა, რომ არც კი ვიცი, რა მოგწერო და რით შეგაქციო შენ. ჩვენი ბანკის საქმე ჯერ კიდევ დამშია. მეც ამის გამო ორწყალშუა ვარ დარჩენილი, არ ვიცი, საით და როგორ წავიდე. თუმცა შენის მიზეზით ძალიან მეძნელება სამსახურიდან გამოსვლა, მაგრამ მაინცადამაინც უნდა გამოვიდე. აპრილში ვაპირობ ქალაქის მიცემას, თუ უეცარმა რამ მიზეზმა არ დამაბრკოლა კიდევ. ერთი ფიქრი მაწუხებს, ვაითუ, ამ ვაინაჩრობის ცხოვრებიდან სიღარიბეში ჩავცვივდეთ, და შენ, ანუ მე, ეგ ვერ ავიტანოთ. ეს ფიქრი რომ არა მწყლამდეს, დღესვე ამ ოხერს სამსახურს თავს დავანებებდი. აი, რა არის კაცის უხეირობა და ის აღზდა, რომელიც ჩვენ მიგვიღია: თავით თვისით ცხოვრება გვაშინებს და გვაბთხოვს. ცუდადა ვართ გაზრდილნი და გავეშლინი. ნაცარქექობით პურის მოვნას კაცის ხასიათი უმცირებია და უდუნებია. აბა, ეხლა მე და შენ ანგლიური გაზდილობა გვქონოდა,

რარიგად უშიშრად დავიწყობდით ბრძოლას ბედთანა და რა ძლევამოსილობით ბოლოს გავატანდით!.. და რადგანაც მე და შენ ანგლიელები არა ვართ და ვეკუთვნიტ უხერო ხალხს, რომელსაც ქართველობას ეძახიან, ამისათვის სვალინდელის დღისა შიშიცა გვაქვს და ფიქრცა და არც ჩვენს თავზედა გვაქვს დანდობა და იმედი. კაცი, რომელიც თავისთავს არ ენდობა და თავისთავის იმედი არა აქვს, ის კაცი კაცი აღარ არის. ნუთუ მე და შენ მართლა ამისთანანი ვართ? ღმერთმა ნუ ქნას.

ამ წიგნის წერაში შენი წიგნიც მომივიდა „ღოვერენოსტი“ და მამა ძალიან. მწერ, გრეკის საქმე დიმიტრის დავიწყებიაო. მოაგონე რომ в бытность свою в Тифлисе он пожелал, чтоб Димитрий Георгиевич Томанов подал ему докладную записку. Докладная записка Грека послана Дмитрию Семеновичу в Баку, - и я удивляюсь, почему до сих пор Димитрием не получена. შენი ჭირიმე, მოაგონე, თორემ ლამის მაგ გრეკის საქმემ და ცოდვამ დამლიოს. ფული მივიღია, თუმცა ცოტაობაზედ არას იწერები, მაგრამ კი დიპლომატიურად კიდევ ითხოვ. ამ კვირია კიდევ მაგდენს გამოვიგზავნი.

„გლახის ნაამბობი“ ჯერ არ დაბეჭდილა და იმიტომ ვერ გიგზავნი. ბეჭვდენ კი და როცა დაიბეჭდება, შენა და კატოს თითო ეგზემპლიარს გამოვიგზავნი. თუმცა ჩემი ნაჯღაბი კატოსათვის დიდი არაფერი იქნება, მაგრამ იმოდენა მაინც შეეძლება, რომ სასსოვრად შეექმნეს კატოსა.

ბაბო მუხრანსკის წიგნი მოგსვლია, რომელშიაც ჩემზედ სამღურავი მოუწერია. მართალია, ქალაქში რო ვიყავ, იმათის ნახვისათვის ვერ მოვიცალე. მიკვირს, რათ მოჰკონებინარ დიდ მუხრან-ბატონებს, ანუ ჩემი მათთან მიუსვლელობა რად შეუძნევიათ. მახლას, ქვეყანა ასრე მქნელიაო, ნათქვამია. უპატარაკაცოდ დიდკაცებს ცხოვრება თუ არ შეჰსძლებიათ?! ყველას ღმერთმა მშვიდობა მიჰსცეს და მე და შენაც კარგად ვიყვნეთ ჩვენის ნათესავებითა.

დიდის იმედით ვიყავ, რომ ამ მარტში 200.000 მოვიგებდით. ახ, ნეტავი, მომეგო და მამინ ნახავდი, რა დიდის ყოფით ეწვევოდა კატოს პატარა და ბურთივით

რგვალი ლიბერალი სიძე. ეს არის ჭირი, რომ გრომიც ვერ მოვიგეთ და სინარული კიდევ იმაშია, რომ ჩვენი ბილეთები ტირაჟში არ გამოვიდა და ესეც ნუგეშია. არა უძავს რა, თუ წელს არ მოვიგეთ, კულავ კი 200.000 მანეთი ჯიბეშია.

ლუშეთის ამბავიც ეს არის: ზუბალაანი მაისში საზღვარგარეთ მიდიან, კოსტა თუმანოვი ძალიან ავად იყო ასე, რომ დედაც მოუვიდა, მაგრამ ესლა კარგად არის. მამაშენმა პური და ღვინო გამომიგზავნა და მეტად მაღლიერი დავრჩი. არა გრცნენიან, ოლიკო, რომ ჩვენს გაზილას არა კითხულობ, ასეთი ბრძენი ძალლია, რომ პლატონ იგნატიჩს იოსელიანს ესლავ ჰსჯობია ფილოსოფიაში. ბევრი რალაც შტუკები ისწავლა. ჩემი შემაქცევარი და დროს გამმატარებელი გაზილა არი. სახატრელია ის ქვეყანა, სადაც კაცის შექცევა ძალზედ არის დამყარებული. უხ, რა ყრუ რამ არის ესლა ჩემთვის ეს დარბაისელი ღუშეთი. კატო, დიმიტრი შვილებითურთ დამიკოცნე. ძალიან მიხდა თქვენი ნახვა.

სამუდამოთ შენი ილია ჭავჭავაძე

[23 მარტი, 1873 წ.]

ჩემო კარგო ოლიკო! დაპირებისამებრ გწერ ყოველ ფოშტაში წიგნსა. შენი წიგნები თავ-თავის დროზედ არ მომდის. არ ვიცი, რას მივაწერო ამისთანა ფოშტის უთავბოლობა. გუშინ და დღეს შენი წიგნის მოსვლის ვადა იყო, მაგრამ არ მომივიდა.

სოსიკოს ტელეგრამმა მოვწერე ჩვენის ბერძნის საქმეზედ, პასუხის ფულიც მივეცი, მაგრამ მაგ წყეულმა პასუხი არ მომწერა და ამის გამო ბერძნისაგან დღედაღამ მოსვენება არა მაქვს. ამას წინედ, დიმიტრი სემიონიჩი რო ქალაქს იყო, ვჰსთხოვე, რომ ბერძენს ადგილი რამ მიჰსცეს და იმან პასუხად მითხრა, რომ „დაკლადნაია ზაპისკა“ მამცესო. საწყალმა ბერძენმა ქრისტისშობის თვეში ბაქოში გამოუგზავნა „ზაპისკა“ და აქამდინ ვერ შევიტყეთ, სად დაიკარგა ის „ზაპისკა“. ერთი სოსიკოს უთხარ, შეიტყოს რამე ამ საწყალის ბერძენის საქმისა და ტელეგრამით მაცნობოს.

ჩვენი ბანკის საქმისა ვერა შევიტყე რა გარდა იმისა, რომ გლავნი უპრავლენიეს ჩვენი პროექტი დაუბრუნებიაო. რალასაც ცუდლუტობენ დიდნი და პატარანი და მე ვერ გამიგია, როდის უნდა დაბოლოვდეს ჩვენი საქმე. Неопределенное положение, в котором я нахожусь, просто давит и гнетет меня. Вдобавок ты не со мною, - и это больше увеличивает нестерпимую скуку, которую я испытываю со дня разлуки с тобой. დიდი სულელობა მოგვივიდა, რომ შენ ბაქოს წახვედი. ღმერთმა ქმნას, რომ ეგ უკანასკნელი სულელობა იყოს. ხანდისხან ფიქრად მომივა ხოლმე, რომ შენ დაგიბარო, მაგრამ გარემოებანი მბარკოლებენ და ის, რომ მეც ძალიან მინდა ბაქოს მოსვლა, დიმიტრის და კატოს ნახვა. ამ უქმეებში მე ქალაქში ჩავალ და მაშინ კი, მგონია, გადაწყვეტილად ერთს საგანზედ დავდგები, ან წამოვალ მანდ და ან დაგიბარებ, თორემ ესე შორიშორ ჩვენი ყოფნა თავს არ მოდის და მოსაწყენია.

ახალი ამბავი აქ არა არის რა ამის მეტი, რომ ქალაქში მუხრანინი ძალიან თურმე ცდილობენ, რომ ველიკი კნენას დიდი საჩუქარი გაუკეთონ, ქალაქის არისტოკრატები დღედაღამ სულ ამ საქმისათვის ფაციფუცობენ და ერთი ყოფა აქვსთ. ქეთო ქაიხოსროს მუხრანსკის ქალი თურმე ძალიან თაოსნობს და დიდს მეცადინეობაში არის. ქიზიყში დიდი შიმშილია, ამის გამო ქიზიყელთა საშველად ირაკლი გრუზინსკის დიდი კონცერტი გაუმართავს, ასი თუმანი მოუგროვებია. კონცერტში ზაქარიას ცოლს კაკოს უმღერნია. არ ვიცი, კარგად იყო, თუ ცუდად კაკო, მაგრამ მე ძალიან მომეწონა, რომ კაკო მაგისთანა კარგ საქმეში გაერია და არისტოკრატიულად არ ითაკილა ღარიბთათვის გარჯა. ესლანდელს ქონდრისკაცობაში და ზნეობით დავარდნილს დროში მაგისთანა საქმე კაი დედაკაცობად ჩაითვლება. ესლა ქალაქში რო ჩავალ, კაკოს უსათუოდ ვნახავ და დიდს ქებას ვეტყვი, იქნება უფრო წახალისდეს საკულოდ.

„გლახის ნაამბობი“ იბეჭდება და ჯერ კი არ დაბეჭდილა. ისიც ბანკის საქმედ გახდა: აღარა თავდება. ეგ ორწყალშუა რო ვარ დარჩენილი, გული არაფერზედ მიმდის, კალამი ხელში ვერ ამიღია, რომ დავწერო რამე. თავი გამოყრუებული მაქვს ასე, რომ

ერთი ხეირიანი და რიგიანი აზრი არ მომდის. ნეტავი, ან შენ იყო აქ და ან მე ვიყო მანდ თქვენთანა.

დიმიტრი, კატო თავის შვილებით დამიკოცნე და კნენა ოლგასაც ჩემ მაგიერ ბევრი აკოცე.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

სოსიკოს სახელზედ ორს თუმანს გიგზავნი დღესვე.

99

[31 მარტი, 1873 წ.]

ჩემო საყვარელო ოლიკო! მიხარებია შენთვის: ჩვენი ბანკის პროექტი აქ მიიღეს და 14-ს მარტს პეტერბურგში გაგზავნეს დასამტკიცებლად. ესლა კი, მგონი, იმედია, რომ ბანკის საქმეს ბოლო რიგიანად მოუხდეს. დღეს მე „ატსტავკას“ ვაძლევ და იმედი მაქვს, რომ აპრილში გნახოთ.

შენი წიგნი გუშინ მამივიდა და ძალიანა ვწუხვარ, რომ საწყალის ბერძნის საქმე დიმიტრის დავიწყებას მიუცია. ასეთს საცოდაობაში არის საწყალი, რომ სიტყვით არ ითქმის. ამ სულელმა ცოლი შეირთო იმ იმედით, რომ მანდ ადგილს მიიღებდა და იცხოვრებდა. მაგრამ ავად მოუვიდა თავისი თათბირი და დანაპირები. სულითა და გულით ვიტანჯები, ამას რომ ვუყურებ: ლუკმა პური არა აქვს.

ხვალზევით ქალაქს მივდივარ. იქ შევიტყობ, როდის მომცემენ „ატსტავკას“, რა დღე მომეცემა სიკეთე თქვენის ნახვისა. იქილამ, ესე იგი, ქალაქილამ, დეპეშით გაცნობებ, როდისაც ქალაქილამ გამოვალ. არ ვიცი, ბოლოს რა იქნება, ესლა კი მეტად მხიარულადა ვარ, რომ მომეცა სამსახურიდა[ნ] გამოსვლის ღონისძიება. მდიდრად, თუ ღარიბულად, მაგრამ კი თავისუფლად ვიცხოვრებთ.

იწერები, საფენი იაფიაო. ჩვენ არ გვგონია, საფენი დაგვჭირდეს, საწყალს მამიდას ბევრი დარჩა. ერთი ძალიან კარგი ხალიჩა მოგვინდება კაბინეტის ტანტიისათვის. არ იქნება ურიგო, რომ მაგისთანა ხალიჩა ესლავე შეიგულო სადმე.

იქნება მანდ კაბინეთის მოსართავად სპარსული რამ მატერია ფარდებისათვის და მებელისათვის იშოვო, ძალიან კარგი იქნება.

რაც მებელი და ავეჯი გვაქვს, სულ საგურამოში ვგზავნი და პატარა ბიჭსაც დიმიტრას ვგზავნი კახეთს ჩემს მოსვლამდის. მე აქედამ რომ წამოვალ, კახეთს გამოვივლი, რომ შინ ჯეროვანი დარიგება და დაწყობილება განვაწესო. იქ რაც ვალები გვქონდა, სულ ერთიანად გავისტუმრე. რაც შენ წახვედი, ორმოცდაათი თუმნის ეკონომია მქონდა ჩემის ჯამაგირიდან და ამით ყველა ვალები მოვიშორე. შენც ოთხ თუმან ნახევარი გამოგიგზავნე, შინაც ფოდრანის ფული მივე, ცხრაშეტი თუმანი სახლების ქირა მივე, და სხვა და სხვანი მრავალნი. ეხლა ოც თუმანამდე თავისუფალი ფული მაქვს. ყაზბეგს და პოლტარაცკის გროში არ მოუცია ჩემთვის. რა კუტრებს გადავეკიდე!..

ქალაქიდან ახალი ამბავი არა ვიცი რა. რაც მოგეწერა, ყველაფერს მოგიტან. ნეტავი მაცნობო, ყმაწვილებს რა მოვუტანო საჩუქრად. ამას იქით წიგნი ქალაქში საგინოვის სახელზედ მოიწერე.

კატოს ბევრს ვაკოცებ, აგრეთვე მის კარგ შვილებს. დიმიტრი და ყველანი მამიკითხე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

100

19 აპრილი [1873 წ.] დუშეთი.

ჩემო საყვარელო ოლიკო! მომილოცავს თქვენთვის წარსული უქმეები; ღმერთმა მრავალ და მრავალჟამიერ მშვიდობით, სიმრთელით და ბედნიერად გამყოფოთ შენა, შენი და კატო თავისის ქმრითა და შვილებითა. მე დიდს ბოდიშს ვიხდი შენთან, რომ ერთი ფოშტა ავაცდინე და წიგნი ვერ მოგწერე. ქალაქს ვიყავ, „ატსტავკა“ მივე, რომელიც აქამოდე „ოკრუჟნი სუდს“ არ გაუსინჯავს. რა დღესაცა „ატსტავკა“ მამივა, მაშინვე შენკენ გამოვფრინდები და დეპეშასაც მოგწერ. შენმა უკანასკნელმა წიგნებმა გული ძალიან

გამიკეთეს: ღმერთმა ქმნას, რასაც იწერები, ის გაამართლო შენცა და მეცა.

ჩვენი ბანკის პროექტი, ამას წინადაც მოგწერე, გავზავნეს ქალაქიდან პეტერბურგს; ეხლა, იმედია, რომ ბანკის საქმე შესრულდება.

ქალაქში ბევრი ახალი ამბები შევიტყე: ნიკო ჭავჭავაძის ცოლის და გათხოვილა და შეურთავს მიხეილ გივის შვილი ამილახვარი; კონას ქალი გათხოვდა და შეირთო ალექსანდრე თარხნიშვილის შვილი – სტუდენტი; ჩვენი ტერ-სტეფანოვის რძალი მოკვდა; დათიკო გლუხარიჩს და ზაქარია ატამანის შვილს შარვაშიძის ქალის თაობაზედ დუელში გამოუთხოვიათ ერთმანეთი და სხვანი და სხვანი.

მე ჩვენი მებელი და ყოველივე ბარგი და ავეჯეულობა საგურამოს გადავატანინე; ნინო დავითხოვე, სხვა მოსამსახურენი არ დავითხოვე; ჩვენი სახლიდამაც გამოვედ და ივან იაგორიჩთან ვდგევარ, ვიდრე „ატსტავკა“ მამივა. ივან იაგორიჩი თავისის ცოლით და ქალით ხუთს მაისს საზღვარგარეთ მიდიან. ნეტავი, იმ დრომდის მაინც მამივიდეს „ატსტავკა“, რომ შენკენ წამოვიდე და ერთი ლამაზად ჩაგეზუტო შენ, ჩემს კუკლუშკასა. ამას წინად ორი თუმანი ფული გამოგიგზავნე სოსიკოს სახელზედ, არ ვიცი, მიიღე, თუ არა. შენი კისაიას კაბა არ მომაქვს, ჩამადანში ალაგი არ იყო და წახდებოდა. მე ვამჯობინე, რომ ქალაქში მატერია საკაბედ გიყილო და წამოვილო. უფრო ადვილად წამოიღება.

ლიზა მუხრანსკისა თავის ქმართან პოლკში წასულა. ქალაქში ვილასაც მასხარას ლიზა მუხრანსკისათვის ინსტრუქცია დაუწერია და დარიგება, როგორ უნდა მოიქცეს პოლკში, – სასაცილო რამ არის ეს ინსტრუქცია. სხვათა შორის, იმ ინსტრუქციაში, აი, რა სწერია: Строго воспрещается княжне говорить с офицерами полка о дрове, ибо офицеры, по простоте сердечной, могут подумать, что княгиня изволит говорить о ротных дворах.

ამისთანანი დარიგებანი იმ ინსტრუქციაში მრავალია. დამზარდა გადაწერა, მაგრამ იქნება წამოსვლის დროს კიდევ ვიშოვნო და გადავიწერო, რომ თქვენდა გასამხიარულებლად მოგიტანოთ ბაქოს. ამბობენ, ამ

ინსტრუქციის დამწერს ერთი ეგზემპლარი ლიზასთვის გაუგზავნია. საწყალი ლიზა!... რაზედ არიან გადაკიდებულნი? ქალაქის ქრძიანს ქალებში ეს თუ არ უკეთესი, უარესი არ არის.

აი, კიდევ ერთი ახალი ამბავი: ქალაქის არისტოკრატიის ქალებს მოუგროვებიათ ოთხასი თუმანი ფული, რომ ველიკი კნენის ათის წლის იუბილესათვის სტეპენდიები გაემართათ. ველიკი კნენისათვის პეტერბურგში უცნობებიათ. მას შემდეგ, რაკი ლორის-მელიქოვის დიდი იუბილესათვის იმოღვანა ფული მოგროვილა, ველიკი კნენას ჰსწყენია, რომ ჩემთვის ასე ცოტა მოაგროვესო, და ამის გამო ქალაქის არისტოკრატიის ქალებისათვის სტიპენდიების მიღების უარი შემოუთვლია და ქალები ჯავრით თმას იგლეჯენ. არ ვიცი, ეს ამბავი სწორეა, თუ ტყუილი, მე კი ესე შევიტყე. წამოსვლის დროს კატოს შვილებს საჩუქრად მინდა ვუყიდო რამე და არ ვიცი, რა ვუყიდო... ქალებს კიდევ შლიაპებს ვუყიდი, სენოსი, კოლასი და გივისა კი არ ვიცი. მენ მოგწერე და შენც არაფერს არა მწერ ამ საგანზედ.

ჩემი წამოსვლის დროს ვერ გინიშნავ ეხლა იმიტომ, რომ მეც არ ვიცი, როდის მომიხდება წამოსვლა. ეგ დამოკიდებულია „ატსტავკაზედ“. მე მინდა, კახეთზედ წამოვიდე და ერთი ხუთიოდ დღე ყვარელში დავრჩე, რომ იქ რაც საქმე მაქვს, ყველა გავათავო და დავაწყო.

ჩემი და ლიზა ავად იყო ხველებით, ეხლა უკედ არის, ნინოც ძალიან ავად ყოფილა, ეხლა კი, ღვთის მადლით, კარგად არის. მოგეხვევი და ბევრს გაკოცებ, ჩემო კარგო ოლიკო! დიმიტრი, კატო დამიკოცნე თავის შვილებითა.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

ზუბალანი მოკითხვას გიგზავნიან.

ჩემო სანატრელო ოლიკო! ეს მესამე კვირაა, რომ მე შენი წიგნი არ მიმიღია. ძალიან შეწუხებული ვიყავ, მაგრამ დღეს შენმა დეპეშამ გული დამიმშვიდა. მადლობა ღმერთს, ყველანი მშვიდობითა ხართ. თუ წიგნებს საგინოვისას ჰგზავნი, მიკვირს, ლიზო რატომ აქ დუშეთში არ მიგზავნის შენს წიგნებს.

მე ყოველდღე მოველი „ატსტავკას“ და არ მაძღის. არ ვიცი რა მიზეზია. ეხლახან შევიტყე, რომ ჩემს მაგიერ ალექსანდრე სავანელსა ნიშნენო. ვერაფრად ეამათ აქაურებს იმისი დანიშვნა, მაგრამ ძალა აღმართსა ხნავსო, ნათქვამია. შენმა გარდამ, ასეთი მოუსვენრად ვარ, რომ მეტი არ იქნება. თითქმის გზაზედ ვდგევარ და ვერ წამოვსულვარ კი. ასეთი მდგომარეობა მეტად მოსაწყენია, იმითი ვცხოვრობ, რომ დღეს იქნება, თუ ხვალე, გნახამ შენ და ჩაგხუტები, ჩემო კარგო კუკლუშკი. რამდენი ხანია არ მინახვიხარ!...

ცხენები კახეთს გავისტუმრე, ჩვენი გიორგი კუჩერი წაჰყვა ცხენებსა. ორი პოვოსკა ვიყიდე ქალაქში და გავისტუმრე კახეთს მასალის საზიდლად. ამბობენ, წელს თუ კალია არ გაჩნდა, დიდი მოსავალი გვექნება პურისა და ღვინისა. ღმერთმა ქმნას და კარგი მოსავალი მოგვივიდეს, რომ მე და შენი თვალი გაძღეს ბევრის პურის ხილვითა.

აქ ახალი ამბავი არა არის რა გარდა იმისა, რომ ზალიკო ჭავჭავაძე მოვიდა რუსეთიდან და ისევ მალე აპირობს წასვლას.

შენი მოზღოვის საქმისა ამბავი მომივიდა, მაგრამ ფრიად ცუდი: მიაკიშოვი სადღაც წასულა და შენი „ისპოლნიტელნი ლისტი“ თან წაუღია და საქმე სრულად არ უწარმოებია. ძალიან ცუდი საქმე გვიყო მიაკიშოვმა. იქნება ჩვენი „ისპოლნიტელნი ლისტი“ მიჰყიდა ვისმეს და ჩვენ ცარიელნი დაგვაგდო. ეგლა გვაკლია!... ეხლა ყიფიანს მივწერე წიგნი, რომ დაწვრილებით შემიტყოს ეგ ამბავი და მომწეროს, კოლჩინსა რამდენჯერმე ეგევე ვჰსთხოვე და პასუხი არ

მადირსა. ერთის სიტყვით, ჩვენი საქმე ვერ მოდის რიგზედ.

მე იმედი მაქვს, რომ ხუთმეტ მაისამდე გნახოთ. ზუბალაანი მოკითხვას გითვლიან. ყველანი მამიკითხე.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

P.S. ფოშტა მოდის და ამიტომ მოკლე წიგნსა გწერ.

102

4 მაისი [1873 წ. ღუმეთი]

ჩემო კარგო ოლიკო! აღდგომას აქედ დღევანდლამდე შენი წიგნი არ მომსვლია. დღეს მომივიდა სამი წიგნი ერთად და ძალიან მიაძა. დიდი სამდურავი მოგიწერია და ეგ სამდურავი მეტად მეწყინა. მე მარტო ერთი ფოშტა ამცდა და შენ კი სამივე წიგნში სამჯერ მიჯავრდები. ერთი დანაშაულობისათვის სამჯერ გადახდევინება – რჯულის წინააღმდეგია. მაგრამ რადგანაც მაინცდამაინც მე შენს წინაშე, ჩემო კუკლუშკი, დამნაშავე ვარ, – შენი ყვედრება და სამდურავი „კისრად ვიღე და დავღუმდი“.

მე ქალაქში ჩავედი 5-ს აპრილს და ათს აპრილს უკანვე დავბრუნდი. ამ დღეებში ამცდა ფოშტა და შენ ესეც არ მაპატივე. დამაცა, მანდ მოვალ და შენს ჯავრს სრულად ამოვიყრი. აღდგომა დღეს მე, ალექსანდრემ და ლიზომ ტელეგრამა მოგწერეთ, ეგეც არ მიგიღია. მიკვირს და მიკვირს, რატომ არ მოგსვლია.

შენმა გარდამ, ქალაქში ასეთი მოწყენილი ვიყავ, რომ მეტი არ იქნება. არავინ არ მინახავს ირაკლის სახლობის მეტი, ისიც იმიტომ, რომ მთხოვეს.

მწერ, მალე მოდიო. მეც ძალიან მინდა მალე წამოსვლა, მაგრამ „ატსტავკა“ აქამდის არ მომსვლია. ლოდინით გული დამელია. ვიდრე „ატსტავკა“ არ გამამივა და საქმეებს ჩემს მოადგილეს არ ჩავაბარებ, ვერ წამოვალ. ვერ წარმოიდგენ, რარიგად მინდა თქვენი

ნახვა და ნამეტნავად შენი, ჩემო კარგო კუკლუშკი. სულითა და გულით თქვენთანა ვარ, ეს ჩემი სხვილი ტიკჭორა ტანი კი აქა გლია.

კატოს უთხარი, რომ ჩემთვის ტყუილად დაურქმევია ტიკჭორობა, მე კლასიკური სახელი მაქვს გ. ორბელიანისაგან მოცემული: ის ლიბერალი, ბურთივით რგვალი. სხვა სახელს არა კვისრულობ. კატოს უთხარ, მეფეროს, თორემ ქართველების ბანკიდან ფულებს აღარ ვასესხებ და ცარიელი დამჩეხება. ძალიანა ვწუხვარ, რომ არ მომწერე, ყმაწვილებს რა მოუტანო. მე, ხომ იცო, გამოუსადევი საჩუქრების მოტანა არ მიყვარს. მინდა, ქალებს ან კაი წიგნები ვუყიდო, ან ზაფხულის შლიაპები. კოლასა და გივსა სათამაშოებს მოვუტან, სენოსი კი არ ვიცი, რა მოვუტანო. ვფიქრობ და ვერ მომისაზრებია.

მე მგონია, რომ ჩემდა საწყენად, მაისსაც აქ გამატარებინებენ. ერთის მხრით კი, კარგია: ოცს თუმანს ჯამაგირს კიდევ ავიღებ, მეორე მხრით კი, შენი ნახვა მიგვიანდება, ფრიად მწყინს და ვწუხვარ. მაგრამ არა უშავს რა: უფრო ტკბილი იქნება ჩვენი შეყრა. ახ, ნეტავი, ეხლა მე შენთან ვიჯდე და შენს ტიტინს მე ყურს ვუგდებდე!.. მაგასაც, ღვთის მადლით, მოვესწრობით.

Дмитрию передай, что я ему благодарен за внимание, которое оказал моей просьбе относительно грека: что рекомендуемый мною грек способен управлять уездною тюрьмою; что за честность и аккуратность его я ручаюсь. В этом смысле я послал Дмитрию депеш.

ღუმეთში პირველის მაისიდან სულ სადილებს გვიმართავენ, საზანდრებიც დაიბარეს ქალაქიდან და ვიდრე მე წამოვალ, იმ დრომდე საზანდრები აქ ეყოლებათ. მაგრამ ნუკი გვინია, რომ მე ფრიად დიდს სიამოვნებაში ვიყო: რაკი შენ ჩემთან არა ხარ, ისე ვერ ვმხიარულობ. როცა შენ ჩემთან ხარ, შენი ფასი არ ვიცი ხოლმე, როცა ცოტას მოგშორდები, მაშინ შევიტყობ ხოლმე, რა საუნჯეც მაკლია. კომპლიმენტად ნუ მიიღებ. ხომ იცო, რომ მე ალერსი და პირფერობა არ მიყვარს. რასაცა გწერ, მართალსა გწერ. ახ, როდის იქნება გნახო! მე დიდი იმედი მაქვს, რომ ამ ერთს თვეზედ თავს დაგიკრავთ. ჩემ მაგიერ სავანელი

დანიშნეს, სავანელის მაგიერ თულაევი და თულაევის მაგიერ ფურცელაძე. ვგონებ, სავანელი მალე გამოვზავნონ. თუ არ გამოვზავნიან ოცს მაისამდე, მე ავადმყოფობის ქალაქს მივცემ და თავს დავანებებ. მაშინაც, ვიდრე საქმეებს არ მივაბარებ, წამოსვლა არ შემიძლება.

თუ გიყვარდე, მამწერე ყმაწვილებს რა წამოვუღო; შენ რა საკაბე გიყიდიო ზაფხულისა. თუ იაფი ფასის საკაბეებს მამწერ, თუნდა ორს გიყიდი.

დიმიტრი, კატო თავის შვილებით დამიკოცნე. აქაურები მოკითხვას ვითვლიან. ყოველს სადილზედ შენს სადღეგრძელოს დიდის ყოფითა და ამბითა სძენ ხოლმე. ურასა და მრავალჟამიერს ბოლო არა აქვს. ღმერთმან გაცოცხლოს, ჩემო კუკლუშკი, მრავალჟამიერ ჩემდა ნუგეშად და სასიხარულოდ,

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

103

11 მაისი [1873 წ.] ღუშეთი.

ჩემო საყვარელო ოლიკო! შენმა ჩივილმა და მოწყენილობამ ძალიან შემაწუხა. ყოველ წიგნში იმას იწერები, რომ გოგო არა გყავს, ბიჭი არა გყავს და სხვანი და სხვანი. მიკვირს ესე ყველაფერი, შენს დის სახლში რომ უცხოთ ხარ – საკვირველია!

მე „ატსტაკა“ არ გამამსვლია და არ ვიცი, როდის გამომივა. „უატსტაკოდ“ ჩემი აქედამ წამოსვლა შეუძლებელია. თუ ამ მაისის ოცამდინ „ატსტაკა“ არ მომივიდა, უნდა ავადმყოფობის ქალაქი მივცე. ადრე რომ მოვასწინო ეგა, ოცს თუმანს ფულს დავკარგავ და ოცის თუმნის დავკარგავ – ეხლა ჩემთვის მილიონის დავკარგავა. მანდ რომ მოვალ, მაინდამ უსათუოდ რუსეთს მომიხდება წასვლა ორისა თუ სამის თვითა. თუმცა ეს ამბავი შენ შეგაწუხებს, მაგრამ შენ უნდა მოითმინო ისე, როგორც მე ვითმენ შენს მოშორებასა. განა მე კი კარგს ყოფაში ვარ უშენოდ, რომ ეგრე ჩივი? შენ შენს დასთან მაინცა ხარ და მე მაგასაც მოკლებული ვარ და ვგდივარ აქ, ღუშეთში უცხო

ხალხში და უცხო სახლში მარტოდმარტო. ხვალ დილით ზუბალაანი საზღვარგარედ მიდიან და მე ამათ სახლში ვრჩები, ვიდრე „ატსტაკა“ გამომივა და მომეცემა იმით შეძლება, გამოვფრინდე შენკენ და ერთი ლაზათიანად ჩაგენუტო. მაგას მიქადლი, რომ შენის გულისათვის, რასაც უნდა, იმას ავიტანო და ეხლა ოთხის თვის მოშორებაც ვერ მოგიტმენია ვაჟკაცურად? მოშორება, მეცა ვგრძობ, რომ ძნელია, მაგრამ როცა ეგ მოშორება საჭირო და აუცილებელია, მაშინ ვაჟკაცობა უნდა იხმაროს კაცმა, რომ ეგ მოშორება აიტანოს. შენ კი სულ ჩივი და ჰსწუხ და ამათ მეც მიმატებ მწუხარებასა. განა ეგრე უნდა? დამაცა ერთი, მანდ, ღვთის მადლით, მალე მოვიდე, მაშინ ნახავ შენს ამბავს, სულ ყველაფერს ერთად გადავახდევინებ.

შენი წიგნები, რაც მაკლდა, სულ ერთად ეხლახან მამივიდა ქალაქის ფოშტამდისაგან. მწერ, რომ „შენი წიგნები არ მომდისო“; მიკვირს, რატომ არ მოგდის, რაც მე შენ დავპირდი, რომ ყოველ ფოშტაში მოგწერ-მეთქი, მას აქეთ ყოველ ფოშტაში გიგზავნი წიგნსა. მარტო ალღომებში, ქალაქში რომ ვიყავ, ერთი ფოშტა ამცდა. საკვირველია, რატომ არ მოგდის წიგნები ჩემი და უფრო ის მიკვირს, რომ ალღომა დღეს მოლოცვის დეპეშა გამოგიგზავნეთ და თქვენ არ მიგიღიათ.

დიმიტრის დიდი, უდიდესი და უდიადესი მადლობა მოახსენე ბერძნის განწესებისათვის. არ ვიცი, როგორ გადუხადო ეგ მადლობა. ღმერთმა მაგის კაიკაცობის და ბედნიერების მეტი არა გამავონოს რა.

წუხელის ზუბალაანთ წვეულება ჰქონდათ და მაშინ მოუვიდა ზუბალოვს დიმიტრის დეპეშა ბერძნის განწესების თაობაზედ. დავიბარეთ ბერძენი და ვახარეთ. ვერ წარმოიდგენ, რარიგად იამა საწყალს გრეკსა დიდიხნის სურვილის აღსრულება; ვერ წარმოიდგენ, რარიგად დალოცეს ყველამ დიმიტრი მაგ სამადლო საქმისათვის. ღმერთმა დიმიტრის მშვიდობა, დღეგრძელობა და ბედნიერება მიჰსცეს და ღირსიც არის.

საწყალი გრეკი სიხარულისაგან სრულად გაშრა და არ იცოდა, რა ექნა და ბოლოს მოვიდა ჩემთან. მე მეგონა, ჩემი კოცნა უნდა-მეთქი და მეც კოცნისათვის

მოვემზადე. მომეხვია საწყალი და ისე აირია, რომ პირის მაგივრად მუცელზედ მაკოცა. სიცილით დავიხოცენით. მართალია, ჩემი მუცელი, როგორც მოგეხსენება, პატივსაცემად გაბერილია, მაგრამ მაინცდამაინც კოცნისათვის დანიშნული არ არის. საკვირველი რამ არის ადამიანი, რა ცოტა ჰსდომება კაცს, რომ სრულიად ბედნიერად იცნოს თავისთავი.

გაზეთებში წაიკითხავდი, რომ ჩიქოვანი სენატმა გაამართლა და სრულად მოშალა ქალაქის პალატის გადაწყვეტილება. ეს ამბავი ყველას იამა და ვიცი, შენც ვიამება.

გუშინწინ გათავდა თავად-ახნაურობის კენჭისყრა. ამოირჩიეს ისევ ის მარშლები, ვინც იყვნენ, სიღნაღის მარშლის გარდა, იმის მაგივრად დანიშნეს ზაქარია ანდრონიკაშვილი. ჩემზედ დაყარეს ხმა, რომ მე ვითომც გუბერნიის მარშლობა მინდა. ამის გამო მე არ ჩავედი ქალაქსა და კენჭის ყრაში არ დავესწარ. არა, რა ისეთი სულელი მე მიპოვეს, რომ გუბერნიის მარშლობა ვინდომო. როცა მე და შენ გავმდიდრდებით, მაგაზედ მაშინ ვიფიქროთ. იმ დრომდე კი შორს ჩვენგან.

შენ მაინც არ მომწერე, რა წამოულო ყმაწვილებს, კატო, დიმიტრი, ყმაწვილები დამიკოცნე; სოსიკო და აგრონოვიჩი მომიკითხე.

იყავ მშვიდობით და ნუ ხარ მოწყენილი.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

P.S. ჩემის დისწულის სენოს წიგნი მომივიდა იმის კარტოჩკით. ძალიან კარგად სწავლობს. იმის ოსტატები იწერებიან, რომ სენო კლასში პირველია, მაგრამ კი ცელქობსო. მეც წიგნი მივწერე და ხუთი მანეთი გაუფუხავნე.

104

[17 მაისი, 1873 წ., ლუშეთი]

ჩემო კარგო ოლიკო! გუშინ მომივიდა ქალაქიდან წიგნი, რომ ჩემს ადგილას სავანელი დაუმტკიცებიათ

და დღე-დღეზედ მეც „ატსტავკა“ მომივა. ძლიერ მიამა ეს ამბავი და შენის წიგნებიდამ ჰსჩანს, რომ არც შენ გეწყინება. ძლივს მელირსება შენკენ წამოსვლა და შენი ნახვა. ვერ წარმოიდგენ, რარივად მოუთმენლად მოველი ჩემს „ატსტავკას“, რომ ერთი თავიდან მოვიშორო სამსახურის ვაი-ვაგლახი და ამ დუშეთს სრულიად და სამუდამოდ გამოვეთხოვო. მომწყინდა უშენობა და აქაურობა. ზუბალანიც წავიდნენ და მე დავრჩი იმათს სახლებში სრულიად მარტო.

რა წამსაც „ატსტავკა“ მამივა და საქმეებს ჩავაბარებ, მაშინვე წამოვალ. სამი დღე, ანუ ორი, ქალაქს დავრჩები, ერთი კვირა კახეთში მომიგვიანდება და მას შემდეგ შენკენ წამოვალ. წინადა არ შეგატყობინებ ჩემის ჩამოსვლის დროს. მინდა, უეცრად მოვიდე და სურპრიზი გაგიკეთო. მაინცდამაინც ივნისის პირველ რიცხვებში შენთან ვიქნები.

ჩვენი ბანკის საქმისა, აი, რა შევიტყე: ჩვენი პროექტი „გოსუდარსტვენნი სოვეტში“ გადაუციათ ფინანსების სამინისტროსა. ეგ ცუდი ნიშანია. დამტკიცდება თუ არა, ღმერთმან იცის. დიმიტრი ყაზიბეგი ზის ქალაქში, მე მელის და სიცხით იწვევა ჩემს ლოდინში. მე და ეგ ერთად მივდივართ ბაქოზედ და მაინდამ ერთად წავალთ რუსეთს. რუსეთში ორი-სამი თვე დავრჩებით, მეტი არა. იქიდან კიდევ ბაქოს მოვალ, რომ წამოვიყვანო.

მწერ, დაჩაში გადავდივართო, შორს არის ბაქოზედ ის დაჩა, თუ ახლოა? ამაზედ არაფერს იწერები, ამას კი მწერ, რომ ვიწროდ ვიქნებითო; თუ გაჭირებაა, კაკლის ნაჭუჭშიაც უნდა დაეტიოს კაცი, არამც თუ სამს ოთანში. მეფიცები, ყველაფერს მოვითმენო და ვიწროობა კი გაშინებს. ახ, ნეტავი, ეხლა შენ ჩემთან იყო, ან მე შენთან და მე ვიცოდი, რასაც გიზამდი.

სოფია ალექსანდროვნა ქალაქში ბძანდებოდა და ერთი კვირაა, რაც მოვიდა. დიდი ტუალეტები გაუკეთებია, ფერუმარილის წასმა უსწავლია, პრანჭიობა მოუმატებია და, ყოველ ამა სიკეთესთან, ისტერიკასაც შეჰსჩვევია, მუდამ იკვების, რომ ისტერიკა მომდისო. ამ სულელს ჰგონია, რომ ისტერიკა დიდკაცობის ნიშანია და მეტად ბედნიერად მიანჩნია თავისი უხეირო თავი...

აქ, ღუმეთში რომ ამისთანა სიცხეებია, მანდ მომწვარ ბაქოში რალა უნდა იყოს ეხლა. გზაზედ სიცხეებისაგან დიდი ფიქრი მაქვს. აბა, ჩემი სიმსუქნე და ჩემსიქე კაცი, და ამისთანა პაპანაქების დროს მაგისთანა შორი მოგზაურობა. მაგრამ ღმერთი მოწყალეა, ყველაფერი კარგად მოგვივა.

შენი მუხრანიანთ ქალები ვერ დაგითხოვდნენ. მგონი, ისინი ამაზედ ისე არა ჰსწუხან, როგორც შენ. მე მგონია, რომ ისინი არც გათხოვდებიან. მეტად დიდკაცობს იმათი დედა. ასე რომ, ეს ქალები მიუწვდომელ ვარსკვლავებად ჰგონია ქვეყანასა და ყველა ერიდება. მერე მეტად რუსინკაობენ და ჩვენ ეხლანდელს ყმაწვილებს რუსიანკობა ჭირზედ უარესად ეჯავრებათ. ჯერ კი ესეა იმათი საქმე და ბოლოს რა იქნება, ღმერთმან იცოდეს.

დიმიტრი, კატო თავის შვილებით დამიკოცნე, შალიკოვი მომიკითხე და უთხარი, რომ სერტუკს უსათუოდ მოვუტან.

შენი სამუდამოდ ილია ჭავჭავაძე

105

[19 ივლისი 1873 წ., მოსკოვი]

ჩემო კარგო და ძვირფასო ოლიკო! მე მშვიდობით და კარგად მოვედი მოსკოვს. მაშინვე შევუდეგ სენოს და კატკოვის ლიცეის საქმეს. ტელეგრამით შეიტყობდი, რომ ლეონტიევმა თანხმობა მითხრა მასზედ, რომ სენოს მეორე კლასში მივიღებო, თუმცა თორმეტზედ მეტის ხნისა არისო. დიმიტრის ურჩიე, რომ სენო ისე ადრე გამოისტუმროს, რომ პირველს აგვისტოს აქ იყოს. ეგზემენიები თექვსმეტს აგვისტოს იწყობა და სენოს ერთი-ორი კვირა უნდა წინა ჰქონდეს, რომ მოემზადოს. მე დღეს ოთხს საათზედ პეტერბურღში მივდივარ, და თუ იქილამ მალე დავბრუნდი, მაგის, ესე იგი, სენოს ეგზემენატორებს როგორმე გავიცნობ და სენოსაც გავაცნობ, რომ ეგზემენიაში არ შეკრთეს. ლიცეი გარედამ გავსინჯე და ძალიან მშვენივრად და დიდკაცურად მოწყობილია,

შინაგანი ვერაფერი ვერ განვიხილე, ვერაფერს თვალი და გონება ვერ დავაკვირვე იმიტომ, რომ დროება არა მაქვს; პეტერბურგს მივეჩქარები, რადგანაც ამბობენ, რომ ჩვენი ბანკის საქმე ძალიან ცუდად არისო, მინისტრს უთქვამს, რომ პროექტს არ დავამტკიცებინებო, რადგანაც ფული ცოტა ჰქონიათო. თუ მართლა ესე იქნება, შენი მტერია, ჩვენი საქმე. მე თითონ კი არა მიშავს რა იმიტომ, რომ მე და შენ როგორც იქნება თავს დავინარჩუნებთ, ვაი, ჩვენს თავადაზნაურობასა.

ელენე გრუზინსკი აქ, მოსკოვში არ არის, დაჩაში გადასულა და იქ წასვლა ჯერჯერობით ვერ მოვახერხე. ვერც მუხრანსკი ვიპოვე. პეტერბურგადამ რომ მოვალ, მაშინ ვნახავ ყველას.

ათი თუმანი ფული გამომიგზავნე, სენო რომ წამოვა, მაშინ. სხვა ფულს კი გაუფრთხილდი, თორემ ჩვენი საქმე ძალიან ცუდად იქნება.

მე ტანისამოსი შევაკერვინე თვრამეტ თუმნად, სამი ხელი ტანისამოსი და ოთხი შალვარი, ძალიან კარგისა. თუ მალე წამოვედი, ფული დამრჩება, რომ შენ ხავერდის წამოსასხამი მოგიტანო.

ჩემი ადრესი ეს არის: Москва, Большой Бронный переулок, номера Андреева №43.

ზახაროვი ვნახე, ძალიან იამა, რომ სენო იმასთან ივლის უქმეების დროს. კარგი კაცი ყოფილა, ღარიბად კი ცხოვრობს. მე ზახაროვმა მითხრა, რომ დიმიტრის მივწერო, რომ სენო ჩემთან მოიყვანონო პირდაპირ. კატოს უთხარი, რომ მეც კაი სახლები მაქვს, თუ სურდეს, სენო პირდაპირ ჩემთან გამოგზავნოს; მე ძალიან მოხარული ვიქნები.

მომიკითხე ყველანი, დიმიტრი, კატო თავის შვილებით დამიკოცნე.

საუკუნომდე შენი ილია ჭავჭავაძე

[წერილის ბოლოში მინაწერი:]

Передай по секрету Дмитрию, что я насчет статьи о красноводском отряде веду переговоры с редакцией Московских Ведомостей. Переговоры еще не окончены.

106

28 ივლისი, [1873 წ.] მოსკოვი

ჩემო საყვარელო ოლიგო! მგონი, ჩემზედ ძალიანა ჯავრობ, რომ ეს მეორე წიგნი ასრე დაგიგვიანე. შენმა გარდამ, ასეთს ვაი-ვაგლანში ვარ, რომ მეტი არ იქნება. თუმცა, ჩვენის უსტავის დამტკიცების საქმე ძალიან კარგად მიდის, მაგრამ ჩვენ არა ბანკში არ გვიშვებენ, რომ რამე შევისწავლოთ. სამინელ გაჭირვებაში ვართ. ქალაქში მივწერე ეს ჩვენი გაჭირებული გარემოება და არ ვიცი, რა პასუხი მოგვივა. ფულები თითქმის სულ შემომენარჯა და ამისათვისაც მოვითხოვე შენგან ტელეგრამით კიდევ ათი თუმანი, ესე იგი, სულ ოცი თუმანი. მანდ დაგრჩება თექვსმეტ თუმან-ნახევარი, რომელსაც გროში არ უნდა მოაკლო, თორემ შინ წასასვლელად ღონისძიება არ გვექნება. მაგ ფულიდამ უნდა ტარანტასი გააკეთებინო, თუ ძალიან ბევრი ვთხოვონ სრულიად განახლებისათვის, მაშინ მარტო ის გააკეთებინე, რაც აუცილებლად საჭიროა. თადარიგი ასე დაიჭირე, რომ წასასვლელად თოთხმეტ – ცამეტი და თუ გაჭირდა თერთმეტი თუმანი მაინც ხელუხლებლად დარჩეს.

დიმიტრის ვერაფრად მოუხერხებია, რომ სენოს ეგრე გვიან გზავნის. ცოტა ადრე უნდა გამოგვზავნა, რომ აქ მომზადებულიყო. ჩემ მაგიერ დიმიტრის მადლობა უთხარ, რომ დღეობა მომილოცა. სასაცილოდ კი შეეშალათ დიმიტრის ტელეგრამა, თუმცა, კი ყველაფერი გავიგე. აი, როგორი ტელეგრამა იყო:

Князю Абадзе

от души поодравняем все желаем успеха все здоровы семья отправляется 2. Сторосельский.

სიტყვასიტყვით და თავის გრამატიკის წესიერობით გადმოვწერე. სასაცილოა.

124

თუ ამ წიგნმა სენოს მოასწროს, ოცი თუმანი სენოს ხელით გამომიგზავნე.

მიხაკო მუხრანსკი, როგორც ელენე გრუზინსკისა, ვერა ვნახე, რადგანაც დაჩებში არიან. თუმცა, ეს მოსკოვი დიდი ქალაქია, მაგრამ მე თითქმის სრულიად მოწყენილი ვარ, პირველი იმიტომ, რომ ყველა დიდი ქალაქი საზოგადოდ და მოსკოვი განსაკუთრებით ფრიად მეჯავრება, მეორე იმიტომ, რომ არაფერი აქაური სიამოვნება არ მიზიდავს. ნეტავი ფული მქონოდა, რომ შენც წამოსულიყავ ჩემთან, რომ ერთად გვეცხოვრა „ერთსულ და ერთხორც“ როგორც სამლო წერილი გვიწერს. რაკი ჩემს საქმეებს გავათავებ ხოლმე, დავბრუნდები შინ და მთელი დანარჩენი დღე მარტოკა ვგდივარ სახლში. ერთხელ სადამოხედ პეტროვსკის პარკში წავედი, იქ სადაც შატო-დე-ქაერ არის და წარმოდგენებია ხოლმე. მაგრამ ასეთი სალახანური წარმოდგენა ვნახე, რომ ჩემს თავს სიტყვა მივეც, რომ მეორედ აღარ წავიდე. წარმოიდგინე, ფრანციზული ტრუპაა, ქალი თუ კაცი სულ უნამუსობას უჩვენებენ პუბლიკას და უნდა ვითხრა, რომ მთელი მოსკოვის მაღალი ხალხი იქ ატარებს სადამოს. დასწყევლათ ღმერთმა!.. დაილოცა კიდევ ჩვენი ნამუსიანი ტფილისი და უფრო ნამუსიანი და მშვიდობიანი ბაქო! ტყუილია ჩვენის დალოცვილის ქვეყნისთანა.

მე ჯერ გარემოებისა გამო არ ვიცი, როდის მომიხდება ჩემს ოლიგოსთან ჩახუტება. ქალაქში წიგნი მივწერე რევაზს ანდრონიკოვს და იმის პასუხზედ დამოკიდებულია ჩემი წამოსვლის დრო. ნუ შეჰსწუხდები, ჩემო კარგო ოლიგო! მეცა ვწუხვარ უშენობას, მაგრამ ვითმენ მწუხარებასა. ოლონდ ის საზოგადო საქმე, რომელშიაც მე ბედმა გამრია, კეთილად წარემართოს და ჩვენი პირადი მწუხარება იმის ჭირის სანაცვლოდ იყოს. რამოდენათაც კაცს ვრცელის გრძნობის დატევა შეუძლიან გულში, იმოდენად იგი დიდია. მე რომ მარტო ყვარელი მიყვარდეს და შენ მთელი კახეთი, შენ ჩემზედ დიდი იქნები და თუ იმისთანაც იქნება, რომ მთელი საქართველო უყვარდეს, ის ორთავეზედ უდიდესი იქნება.

125

აგვიყოლია სიყრმიდანვე ჩვენ ქართვლის ბედმა და, დაე, გვძრაზონ – ჩვენ მის ძებნით დავლით დღენი.

ეს ჩემი ლექსი გახლავს, თუ გაიხსენებ. ამ ლექსს გიგზაენი შენ და თან ვატან ჩემს საყვარელს ოლიკოსთან ზედ დაკლომილს კოცნასა და ხვევნას.

დიმიტრი, კატო თავის შვილებით დამიკოცნე. კატოს უთხარი, რომ სენოზედ ნუ შეჰსწუსდება, ღვთის მადლით, პატრონები კარგნი ეყოლებიან. ზახაროვი ძალიან მომეწონა. მე გუშინწინ მოვედი პეტერბურგიდამ, გუვერნანტკები თუმცა ბევრნი არიან, მაგრამ იმისთანა, როგორიც კატოს უნდა, ვერ ვერსად მიპოვნია. პეტერბურგში ვერავინ ვერა ვნახე, რადგანაც სულ შვიდი დღე ვიყავ და აქა-იქ ჩვენი ბანკის თაობაზედ დავრბოდი. პეტერბურგში კი შეკვეთილი მაქვს, რომ თუ კაი გუვერნანტკა შეხვდესთ, მაშინვე შემატყობინებენ.

მამისშენის საქმეზედ, აი, რა შევიტყე და დიმიტრისაც შენ უთხარი: Министр юстиции...дал предложение общему собранию против состоявшегося в пользу князя решения. На предложение министра не согласились сенаторы, и дело перешло в государственный ... совет. Эсли-б две трети сенаторов ... (из участвовавших в общем собрании в рассмотрении дела) перешло на сторону предложения министра, то князь Тадеоэ проиграл бы процесс без перехода дела на рассмотрение Государственного совета. Но, к счастью, большинство сенаторов было против предложения министра. В сентябре в совете будет по этому делу доклад. Есть надежда, – что процесс не будет проигран. ამასაც კი ამბობენ, რომ „გოსუდარსტვენნი სოვეტში“ ქრთამით ბევრი რამ რივდებაო. ამბობენ, რომ სოვეტის სეკრეტრის ხელში დაჭერა აუცილებელიაო.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

ჩემო ძვირფასო და საყვარელო ოლიკო!

რაც მოვედი, ამით შესაძე წიგნსა ვწერ და მაინც ჯავრობ. ერთი შენი წიგნი, მდივანთან გამოგზავნილი, პეტერბურგში მივიღე, ორი წიგნი კიდევ 15 და 22 ივლისისა, ორივე ერთად ერთ დღეს მოსკოვში მომივიდა. ვერ წარმოიდგენ, რარიგად მიამა შენის წიგნების მოსვლა, ნამეტნავად იმ მხრით, რომ შენ ყოჩაღადა მყევ[ხ]არ, თუმცა ჩვენს მომავალს ცოტა ღრუბელი ეპარება. მე ამას იმაზედა გწერ, რომ ჩვენი ფულიანობა მეტად თხელდება და შენ მაინც გულს არ იტეხ. მადლობელი ვარ და მოხარული, რომ მაგისტანა გულმაგარი მეგობარი მყევზარ. ნუ შევეშინდებით, ქვეყანა ღონიერია.

ამას წინად ტელეგრამით გთხოვე, რომ ათი თუმანი მომამეღე-მეთქი, მერმე წიგნი მოგწერე და გთხოვე, ათის მაგივრად ოცი გამომიგზავნე-მეთქი. ძალიან გაჭირებული ვარ. ეხლა ჯიბეში ოთხის თუმნის მეტი არაა მაქვს და შენი ფული თუ მალე არ მომეშველა, სწორედ დიდს განწირულებაში ჩავცქარდები, ასეთს განწირულებაში, რომ ვერ წარმოიდგენ. აი, ფულის ანგარიში, მე, თუ გახსოვს, სულ ორმოცდათორმეტი თუმანი მქონდა, მაინდამ რომ წამოკვდი, აქედამ, აი, რა დამეხარჯა:

- 1) გზა დამიჯდა – 78 მანეთი.
- 2) მოსკოვში ორი დღე გასტინიცაში – 11 მ. 70 კაპ.
- 3) სამი ხელი ტანისამოსი – 177 მ; 40 კაპ.
- 4) შვიდი დღე პეტერბურგში – 65 მ.
- 5) იქ წასვლა და მოსვლა მოსკოვს – 24 მანეთი.
- 6) მოსკოვში სახლი ვიქირავე თვეში და მივეცი – 45 მანეთი.
- 7) ერთი თვის სადილში – 15 მანეთი.
- 8) შლიაპა ვიყიდე – 8 მანეთი.
- 9) წაღები ვიყიდე – 9 მანეთი.
- 10) ორი საბანი – 6 მანეთი.
- 11) ბალიში – 4 მანეთი.
- 12) სამი პერანგი – 10 მ. 50 კაპ.
- 13) სხვა და სხვა წიგნები – 15 მანეთი
- 14) ორი ტელეგრამა მოგწერე – 7 მანეთი, 50 კაპ.

15) ორი ტელეგრაფი რევაზს – 7 მანეთი, 50 კაპ.

სულ 483 მან. 10 კაპ.

თუ ამ თვის ბოლომდინ შენგან ოცი თუმანი არ მომივა, შენი მტერი იქნება, ჩემი საქმე იყოს. სწორედ ყოველისფრით და ყოველის მხრით კარდანშული ვიქნები. ერთის სიტყვით, უსახლო და მშვიდ-მწყურვალ და ვერჩები. ვიცი, კატოსათვის ძნელი იქნება ეხლა ფულის შოვნა, მაგრამ ათს თუმანს ხომ აგრანოვიჩი მოგცემდა, ათი თუმანიც კატოს გამოართვი, და უსათუ[ო]დ, თუ არ გამოგიგზავნია, მაშინვე, ამ წიგნის მიღებისთანავე, უმალ გამოგიგზავნე.

ახლა კატოს საქმეს მოგწერ. ჩემის წიგნებიდან უნდა ეხლა იცოდე, რომ ელენე გრუზინსკისა და მუხრანსკი ამჟამად მოსკოვში არ იმყოფებიან და ამიტომაც ვერა ვნახე. სენოს ლიცეიაში მიღების თაობაზე დაწვრილებულს ამბავსა მთხოვ. აი, დაწვრილებითი ამბავი: მე თითონ წავედი ლეონტიევთან და პირდაპირ ვუთხარი ჩვენი ნაღველი, ესე იგი, ისა, რომ სტაროსელსკის შვილის მოხარება უნდა-მეთქი, თორმეტის წლისა და ნახევრისა-მეთქი და მხოლოდ მეორის კლასისათვის არის-მეთქი მომზადებული. მიიღებთ თუ არა-მეთქი მაგ ხნისას მეორეს კლასში? რასაკვირველია, რომ მე ესე ყოველი თავის შესაფერის წინასიტყვაობით მოვრთე და ერთი ორიოდ გულგასათბობი სიტყვაც ვუთხარი. ჯერ ცოტა იყოყმანა. მეც გავუძვერ და გამოვუძვერ, ხან რა ვუთხარ და ხან-რა და ბოლოს იქამდინ მივიყვანე, რომ თანხმობა გამომიცხადა. მაშ, იმის დედ-მამას ვაცნობო-მეთქი, რომ თქვენ ნებას აძლევთ მეორე კლასში შესვლისათვის? შეატყობინეთო, მიპასუხა: უსათუოდ, თუ ეგზამენიას დაიჭერსო, მეორე კლასში მივიღებო. რასაკვირველია, მოვავონე, რომ თითონ დიმიტრიმ ტელეგრაფმა მოგწერათ-მეთქი. მაშინ თითონაც მოვიგონა, მართალია, მივიღეო. თქვენ რა ხართ სტაროსელსკისაო, მკითხა. – ქვისლი გახლავ[არ]თ-მეთქი, – ვუპასუხე. ეს იყო ჩვენი ერთმანეთთან საუბარი.

მე ოცდაექვს[ს] ჰეტერბურგიდამ მოვედი. ყოველ ცისმარე დღე ჩვენს ბანკის საქმეზედ დავრბივარ და

ვერა გავხდით რა. არც ერთს ბანკში არ გვიშვებენ, რომ შევისწავლოთ რამე. მე ამისთანა გულშეუტკივარი ხალხი არ მინახავს, ამის გამო ბევრი დრო გვეკარგება და იქნება დიდი ხნით დავბრკოლდე აქა. თუ არ შევისწავლეთ რა და ისე ხელცარიელები მოვედით ქალაქს, ხომ იცი, რამდენს ცილს დაგვწამებენ. აი, ბატონოო, იტყვიან, ჩაიჯიბეს ოთხმოცი თუმანი, გაისეირნესო და ხელცარიელები მოვიდნენო. მე არ მინდა, რომ ჩემზედ ესენი ჰსთქვან: რაც უნდა მოხდეს, თუნიდა ერთი წელიწადი დარჩომა მომინდეს, დავრჩები აქა, რომ შევისწავლო რამე და როგორმე ბანკების კარი გავიღო. ჩემი მწუხარება მარტო ის იქნება, რომ შენ ჩემთან არ იქნები, თორემ სხვაფრივ რის დარდი უნდა მქონდეს. რაკი ეს საქმე ვიკისრე, რიგიანი ბოლოც უნდა მოვუღო. იქნება მე აქ სექტემბერი და ოკტომბერიც დავრჩე, ჯერ კი სწორედ არ ვიცი. აკი გეუბნები, ერთი ეს მაწუხებს, რომ შენ შეწუხდები, თორემ სხვა არაფერი. მაგრამ შენი კაი დედაკაცობის იმედი მაქვს, რომ ამ დროებით მწუხარებას ისე აიტან, როგორც მე. ნუ გგონი[ა], ჩემო კარგო ოლიკო, რომ მე არ მაწუხებდეს შენი დიდიხნის უნახაობა. უშენობა მე უფრო მტანჯავს, იმიტომ რომ სრულიად მარტო ვარ, შენ კიდევ რა გიჭირს: თავისიანებში მაინცა ხარ. შენი ჭირიძე, კარგად იყავ, ღვთის მადლით. ყველა კარგად მოვა და ბოლოს ისე დავბინავდებით, რომ ერთმანეთს აღარ გავშორდეთ. ვინძლო, ყოჩაღად იყო, თორემ შენი კუკლუმკა ძალიან შეწუხდება. გუვერნანტის თაობაზედ ბევრსა ვცდილობთ მე და ზახაროვი და ჯერ ვერაფერს გამხდარვართ. ათასჯერ დავიკოცნი პირისახეს და მოგეხვევი.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

[არშიახე]

სენოს მოუარეო, მწერ. მაგას რაღა მოწერა და რა თხოვნა უნდა. მე დიდიხანია, სენოზედ გული შემტკივა, მაგრამ ვერ დავუახლოვდი მაგ ბაშვს იმიტომ, რომ კატოს მე მეფისტოფელი ვგონივარ, რომელსაც ბაშვის წაწყმედა შეუძლიან და ცხონება კი არა. ამიტომაც მეც ვერიდებოდი სენოს და ვირიდებდი თავიდან. აბა, ეხლა

მე რუსეთში მოვიდი, მე კი არ გამომატანა სენო და ანტონო[ვ]სკოვს კი დიდის სიამოვნებით ელოდა, რომ გამოაბანოს, განა მე ანტონო[ვ]სკოვს ზედ მეტად ვერ მოვუვლიდი და ვერ ვუპატრონებდი. მაგრამ ნაფაიდა! ჩარხი მოშლილია ორთა შუა ნდობისა.

ნადეჟდა კაპიტონა მოიკითხე და უთხარი, რომ მაგის ძმისათვის ყოველივე განკარგულება მოვახდინე. აქ გამოვლახედ ჩემთან მოსკოვში მოვიდეს და აქედამ მივასწავლი იმ სტუდენტებს, რომელნიც ყოველნაირად შემწეობას მიჰსცემენ.

108

15 აგვისტოს [1873 წ.] მოსკოვი.

ჩემო კარგო და ძვირფასო ოლიკო!

რაც სენო მოვიდა, მას აქედ შენი წიგნი აღარ მამსვლია. რად დამივიწყე? მე ამას მეოთხე წიგნსა გწერ. გუშინ მოვიდა ჩემთან ვარძიგულოვი, სენოს ამხანაგები მოუტანა, მაგრამ სენო ვერა ნახა, რადგანაც ლიცეიაში იყო. დღეს სენოს წიგნი მომივიდა და მთხოვდა, შენი ჭირიმეო, ძიაო, ცხრამეტს ამ თვემდინო ყველას ითხოვენო და მეც წამიყვანეო. დღეს სენო ჩემთან არის, რადგანაც ლიცეიდან მოვიყვანე. კატოს უთხარ, რომ სენო ძალიან ყოჩაღად არის და ამის ფიქრი ნუ აქვს. ასეთნაირად მოვუვლი, მინამ მე აქა ვარ, რომ უკეთესი არ უნდოდეს. მე მეგონა, სენო იწუხებს-მეთქი, მაგრამ მაღლობა ღმერთსა, მხიარულად არის ჯერხანობით და იმეღია, რომ ეგრე იქნება კულავაც. ბევრი მაცინა სენომ, თავის ამხანაგებმა როგორ მიიღეს, როგორ უხუმრეს როგორც პირველად და ახლად შემოსულსა, მერე როგორ შეიჩვიეს. ძველებსა ცალკე პარტია ჰყავთო და მეცო ახლებისაგან ცალკე პარტია შევადგინეო ლიცეიაში და კარგადა ვარო. ასე რივიანად ვიყავი, რომ ხუთს დღეში მარტო ათი „ზამეჩანიე“ მივიღეო ტუტორისაგან მაშინ, როდესაც სხვებსო დღეში ასჯერ „ზამეჩანიეს“ აძლევდნო და ზოგს კიდევ აჩოქებდნენო. ეხლა სულ იმ ფიქრშია, რომ ისე კარგად მოიქცეს და ისწავლოს, რომ სტიპენდია მიიღოს: Ах дядя, митхრა მე: как бы

мне получить стипендию, вот бы было хорошо. – Да, – ვუთხარი მე: лучшей радости ты не мог бы дать мамаше и папаше. Постарайся и будешь стипендиатом. – Тут-то я буду учиться, дядя! მიპასუხა: – Я ленился в Баку, потому что меня там баловали; здесь не то. სიტყვასიტყვით იმის ნათქვამსა გწერ, არ გეგონოს, რომ თქვენდა ნუგეშად მე ესენი მოვიგონე.

ჩემი საქმისა და დაბრუნებისას, აი, რასა გწერ: ჩვენი უსტავის დამტკიცების ეხლა დიდი იმეღია, უსათუოდ დაამტკიცებენ, ხოლო ცუდი ეს არის, რომ არა ბანკში არ გვიშვებენ, რომ იქაური წესი და რიგი შევისწავლოთ. ამის გამო დაბრკოლებული ვარ, ვცდილობ, რომ როგორმე ფენი შევდგა რომელიმე ბანკში და ჯერხანობით ამ ცდაში ვარ. შენ კარგად იცი, რომ თუ არ შევისწავლე წესი და რიგი, ჩემი ახალი თანამდებობის ასრულება მეტად ძნელი იქნება და მგონი შეუძლებელიცა. იმას აღარ ვამბობ, რომ ჩვენი მტრები ბოლოები ყელს გამოგვაჭრევენებენ, აი, აკი ვიცოდითო, იტყვიან: ჩაიჯიბეს ოთხმოცი თუმანი, გაისეირნესო და ხელცარიელები მოვიდნენო. ერთი სიტყვით, მე გადავწყვიტე, რომ მანამ არ შევისწავლი, არ წამოვიდე შინ. ბანკებში შესვლის ნება რომ მოეცათ, აქამდინ ჩემი საქმე ასრულებული მექნებოდა, არ მამცეს და უნდა როგორმე მოვახერხო. ამიტომაც არ ვიცი, როდის მომიხდება შინ დაბრუნება და შენი მოხვეენა, ჩემო კარგო!

სხვა რა მოგწერო? ვვდივარ ამ ოხერს მოსკოვში. დიდიდამ საღამომდი შინიდამ თითქმის გარედ არ გავდივარ, მაწუხებს უშენობა და უსაქმობა.

გუშინ მომივიდა ჩემი დის – ლიზოს წიგნი კისლავოდსკიდან. დიდს სამღურავს იწერება, რომ მე აქამდინ წიგნი არ მივწერე. კარგადა ვარო, ხველა დამეკარგაო და 17 აგვისტოს ვათავებ წამლობასაო და ქალაქს მივდივარო. ჩემი ძმისწული სენო მოსკოვიდან სადღაქს წასულა და აქამომდე ვერ შევიტყე, სად არის.

ავრონოვიჩმა მარტო ათი თუმანი მომიტანა, მაშინ, როდესაც მე მოველოდი ოცს თუმანსა. შენი ჭირიმე, ოლიკო, დანარჩენი ათიც მალე გამომიგზავნე. მას მერმედ შენ ღაგრჩება ჩვიდმეტ თუმანდინ კიდევ,

რომელსაც ძალიან უნდა გაუფრთხილდე იმიტომ, რომ ჩვენი ავლადიდება ეგ არის.

დიმიტრის ვერ მივწერე გუვერნანტკის საქმე, ესლა უნდა შენ უთხრა, აი, ეს: მე ძალიან ვცდილობ, რომ ვუშოვნო კარგი გუვერნანტკა, ყველგან, ვისთანაც პირი და ხელი მიმწვდა, ვსთხოვე, რომ კარგი მიშოვნონ. ბევრი არიან, მაგრამ მათში კარგნი მეტად ცოტანია. პეტერბურგში ვერც ერთი დიმიტრის ნაცნობი ვერა ვნახე, მოცლა არა მქონდა.

ოლიკოჯან! 11-го октября настает срок банку наших выигришных билетов. Пошли в Тифлис к сестре моей Лизе квитанцию банка, чтоб она в срок выкупила и вновь заложила на мое имя, иначе не позволят ей выкупить. Она при этом издержит девять рублей, которые мы ей и вручим по приезде. Напиши Лизе, чтоб она непременно до срока выкупила и вновь заложила и пошли скорее страховым, со вложением квитанции банка, которую я тебе оставил. Главное, напиши ей ясно и подробно, чтоб поняла, в чем дело. Если Яссе Чавчавадзе в Тифлисе, то пусть она нашу квитанцию передать Яссею. Я ему напишу, как с нею поступить. Знай, что это должно быть сделано очень скоро. კახეთიდან არაფერი ამბავი არ ვიცი, საჭირო კი იყო შემეტყო, გარიგდა იქ რამე ჩვენი შენობის და შემოსავლის საქმე თუ არა. ნინუცას მისწერე წიგნი და ჰსთხოვე, ყველაფერი გვაცნობოს, ან შენ, ანუ მე. გააკოცებ ათასჯერ და ათიათასჯერ, დიმიტრის, კატოს და იმის შვილებს დაკოცნი.

იყავ მშვიდობით და ნუ შესწუხდები

შენი საუკუნოდ ილიკო

[არშიაზე]

აგრონოვიჩი გუშინ პეტერბურგს წავიდა. ეს-ეს არის შენი უკანასკნელი წიგნი მომივიდა, – პასუხად ამას გწერ, რომ მე ის ფულებს ვერ მომცემს იმიტომ, რომ სულ წუწუნებდა, მინამ აქ იყო, ფულები მაკლდებო. ესლა ის პეტერბურგშია, როცა მოვა

ვეტყვი. თუ მომცა ათი თუმანი ხო კარგი, თუ არადა შენი მტერია, ჩემი საქმე იქნება.

ტარანტასის ამბავს მწერ, ძალიან ძვირად მივიცივა გასაკეთებლად. ტყავს გარედამ ლაქის წასმა არ უნდოდა. იმას კი აღარ მწერ, внутри новая будет обивка или нет, – მომწერე. ჩემი ნაბადი ჩრჩილმა არ შეჭამოს.

109

25 აგვისტო, [1873 წ.] მოსკოვი.

საყვარელო ილიკო!

შენმა უკანასკნელმა წიგნმა მასიამოვნა იმ მხრით, რომ შენ გულმაგრადა ხარ და ცოტად შემაწუხა იმ მხრით, რომ შეუძლოთ ყოფილხარ. კარგად იყავ, თორემ არ ვიცი, რას გიზამ.

შენ ამას წინად მწერდი, რომ სერჩენკომ ტარანტასი გასაკეთებლად მიჰსცაო ექვს თუმან-ნახევრად, სულ უნდა გეეახლებინათო გარედამ და შიგნიდამ. ესლა მწერ, რომ ცხრა თუმნად მიჰსცაო, მერე იმავ წიგნში იწერები ოცდასუთ მანეთადაო. ერთი სიტყვით, შენმა წიგნმა ვერა გამაგებინა რა ჩვენის ტარანტასისა. ერთი, დაწვრილებით მომწერე ტარანტასის საქმე.

გივის ავადმყოფობა ძალიან მეწყინა, უფრო იმით, რომ შენ იწერები, რომ ძალიან ავად არისო. სენოს ნუ შეატყობინებო გივის ავადმყოფობასა, შენა მწერ. სენომ თავისი ღების წიგნიდამ შეიტყო გივის ავადმყოფობა. გუშინწინ სენოსთან ვიყავ ლიცეიაში, კანფეტები წაუღე. ესლა ძალიან კარგად ვარო, მითხრა სენამ. დიდებში დამაწვინესო და ისინი მესარჩლებიანო, ესლაო არავინ ვერას მიშავებსო იმათის შიშით. სენო მიეჩვივა იქაურობას და მხიარულად არის. ამისი ფიქრი ესლა ნურაფრისა გაქვთ. მე მეშინოდა, არ იწუხოს-მეთქი, რადგანაც პირველად მოშორდა მშობლებს და შინაურობას, მაგრამ ესლა ასეთნაირად მიეჩვივა ლიცეიას და ამხანაგებს, რომ, ღვთით, იმედაა, აღარ ინალვლებს. დღეს შაბათია და სენოს ჩემთან

სალამოზედ მოვიყვან, ხვალ კვირა დღეს სენო ლაზარევთან არის დაპატიჟებული.

აგრანოვიჩი პეტერბურგიდამა ჯერ არ მოსულა. არ ვიცი, რომ მოვა, მომცემს თუ არა ათს თუმანსა. მგონი, არ მამცემს იმიტომ, რომ, აქ რო იყო, სულ წუწუნებდა, ფული არ მაქვსო. თუ არ მომცა, ჩემი საქმე ცუდად იქნება.

ძლივს გავირიგე ბანკში შესვლა. ორშაბადი დამ დავიწყებ ბანკში სიარულსა. იქით კვირას მოვწერ, რამდენი ხანი მომინდება ბანკის წესის შესწავლისათვის. რაკი შევისწავლი, მე აქ საქმე აღარა მექნება რა და წამოვალ, თუ ქალაქი დამ „ნაბლიუდატელნი კამიტეტი“ მომწერს, რომ მანდ ნულარ დარჩებიო; და თუ მომწერს, დარჩიო, მინამ უსტავი დამტკიცდებაო, მაშინ დავრჩები და უნდა კიდევ დავრჩე. ხოლო ამ უკანასკნელს შემთხვევაში ფულს მომაშველებენ. საქმე ბანკისა ისეთ მდგომიარობაშია, რომ ჩემი დარჩენა საჭირო არის, ვიდრე უსტავი დამტკიცდება.

ეხლა ამაზედ წიგნი მივწერე რევაზს და პასუხს ამ დღეებში ველი. თუ მომწერენ, ნუ დარჩებიო, სექტემბრის ბოლოს ბაქოსაკენ წამოვალ, მგონი.

მაწესვეტოვისაგან რა ცნობა მოგივიდა? სახლის ქირა შეაქვს თუ არა პრიკაზში? რატომ არას იწერება? ჩემი ძმისწული სენა არ მოსულა მოსკოვს, ამბობენ, ამ თვეში მოვაო.

კატო, ღიმიტრი, ყმაწვილები დამიკოცნე. შუბა და საათები მომიტანა იმან, ვისთვისაც გამოგეტანათ.

შენი სამუდამოდ ილია ჭავჭავაძე

110

31 აგვისტო [1873 წ.]

ჩემო სანატრელო ოლიკო!

აგრანოვიჩი მოვიდა პეტერბურგიდამ და მომცა კატოსაგან ნაბრძანები ათი თუმანი, დღესაც მირზოვეის კანტორიდან მომივიდა ათი თუმანი, – სულ შენგან

მივიღე უწინდელითურთ ოცდაათი თუმანი, რომლისათვისაც შენა მრავალჯერ გკოცნი და კატოს მაღლობას მოვასხენებ. ეხლა მე მდიდარი ვარ, უფულობის ფიქრი აღარ მაშინებს, როგორც აქამდინ მაშინებდა. ეს დარდიც მოვიშორე. ხოლო ეს მაწუნებს, რომ მანდ ფული აღარა გვექნება რა და რით მოვახერხოთ მაინდამ შინ წასვლა? ეგ ღმერთმა იცოდეს.

მე ამას წინად ღიმიტრის ერთი ცუდი ამბავი მოვწერე სენოს თაობაზედ. ხომ ძალიან არ შეწუნდა, მომწერე. კატოს კი არა უთხრა რა, რომ მე ღიმიტრის სენოზედ მოვწერე რამე: ეს საიდუმლოა.

მე ეხლა ძლივს შევდგი ფენი ბანკში და, რაც საჭიროა, ვსწავლობ. დილიდამ, ათ საათიდან ოთხ საათამდე ბანკში ვარ ხოლმე. ორი ნაწილის საქმის დაწყობა შევისწავლე. ორი კიდევ დამრჩა. იმ კვირას სულ ღვთით გავათავებ. თუ 15-ს სექტემბრამდინ რევაზისაგან, ანდრონიკოვისაგან აქ დარჩენის ბრძანება არ მომივა (იმიტომ რომ სხვა და სხვა ბანკირებთან სალაპარაკო ბევრია), მაშინ ოცს სექტემბერს მაინდკენ წამოვალ. თუ მომივიდა კი, მაშინ ჯამაგირსაც დამინიშნავენ და უნდა დავრჩე იმ დრომდი, ვიდრე უსტავი დამტკიცდება და ბანკირებთან საქმეს გავათავებ. აი, ჩემის აქ ყოფნის თავი და ბოლო ეს არის.

გუვერნანტკის შოვნა ფრიად და ფრიად გაჭირდა. ბევრნი არიან, მაგრამ კარგთაგანი ცოტაა. ვინც კაი ნაცნობია, ვინც იმისთანა არის, რომლის რეკომენდაციასაც მიენდობა ადამიანი, – ისინი სულ უარზედ არიან გუვერნანტკის შოვნაზედ. აი, ამას მეუბნებიან:

Порядочная гувернантка редкость. Трудно принять на себя ответственность в выборе гувернантки тому, кто понимает всю важность и значение этого выбора. Мართალინც არიან, აბა, პატიოსანი კაცი როგორ გაბედავს ჩააგლოს ბავშვების ბედი უკარგისის დელაკაცის ხელში, კარგები კი, როგორც წინად ვჰსთქვი, ცოტანი არიან: Тут целыми годами выжидают случая, найти порядочную гувернантку, долго и долго высматривают, и если заметят ее у когонибудь, то

употребляют все средства, чтоб ее переманить к себе из дома, где высматрели. სწორედ არ არის რიგიანი გუვერნანტკა, თუ არიან, სულ დაჭერილები არიან.

მე ზახაროვის მეოხებით და იმის ნაცნობის ღებროვინის შემწეობით დამპირდნენ ამ ერთს კვირაში გუვერნანტკის შოვნას. ერთი ვილაც ბებრუსუნა ანგლიჩანკა არის ღებროვინის სახლობის მეგობარი, იმან აღმითქვა გუვერნანტკის შოვნა. ვნახოთ, რა გამოვა. პეტერბურგშიაც დამპირდნენ, ერთი რუსის ქალიაო, ძალიან კარგია თურმე, ვილაც სლეპცოვთან არისო, იქიდან გამოვიყვანოთ, თუ გარიგდებით ფასზედაო. აქამდინ არც პეტერბურგიდამ მომსვლია ამ საგანზედ დაწვრილებითი ამბავი. კატოს და დიმიტრის უთხარ ჩემმაგიერ, ძალიან ნუ აგვანქარებს. ისა სჯობია, გვიან იყოს და კარგი, ვიდრე მალე და ვინ იცის, როგორი. ესეც უთხარი, რა წამსაც ტელეგრამით ვაცნობო, ვიშოვე-მეთქი გუვერნანტკა, მაშინვე მირზოევის კანტორით ფული გზისა და ორიოდ თვის ჯამაგირი გუვერნანტკისათვის გამოგზავნონ. ფულის რიცხვს ტელეგრამითვე ვაცნობებ.

სენო ესლა ძალიან კარგად დაბინავდა. მე წინდაწინ რო მოვედი, გავიცანი უფროსი ტუტორი ვლადიმერ ანდრეიჩი გრინგმუტი. პირველ შეხვედრაზედვე ძალიან მომეწონა და მიმიზიდა, მინდოდა, რომ ეს გამხდარიყო სენოს ტუტორად. ძნელი ეს იყო, რომ მაგას მეხუთე კლასის მაგირდები აბარია და სენო მეორისა არის. ვჰსთხოვე, რომ როგორმე მეეხერხებინა, სენო თავის „ატდელენიაში“ გადაეყვანა და თვითონ საკუთარი ყურადღება ჰქონოდა. წარსულ კვირას მახარა, რომ სენო თუმცა მეორე კლასის მაგირდიაო, მაგრამ ჩემს „ატდელენიაში“ გადმოვიყვანეო. ძალიან მიამა და დიდი მადლობა უთხარი. მეხუთე „ატდელენიაში“ სენოს რძის მაგიერ ჩაის ასმევენ. თეატრში და სხვა საღვინო ადგილებში დაჰყავთ, მაშინ, როდესაც მეორე კლასის „ატდელენიაში“ ჩაის არავის არ ასმევენ და თეატრშიაც არ დაჰყავთ არავინ.

იქნება გრინგმუტი ზაფხულშიაც გამოჰყვეს სენოს ბაქოსა. მე ამაზედ გრინგმუტს სიტყვა ჩამოუგდე და თუმცა, პირობა არ მომცა, არც უარი მითხრა, ვნახოთ, კულაგანდელი ზაფხული რას იტყვისო. მე მგონია, რომ

წამოვა, თუ კატო საჭიროდ დაინახავს. მე ვჰსთხოვე, რომ დიმიტრისთან მიწერ-მოწერა იქონიოს სენოს თაობაზედ. დამპირდა. კვირა დღეს მე ვიყავ ლიცეიაში, კვითხე გრინგმუტს სენოს ამბავი და მითხრა, მე ძალიან კმაყოფილი ვარო, კარგად იქცევაო და სწავლობსო. მიხარებია დიმიტრისათვის და კატოსათვის ეგ სასიამოვნო ამბავი. სენო მოკეთდა, ფერზედ მოვიდა. სახე ისე შეშუპებული არა აქვს, როგორც მანდა ჰქონდა. სწორედ გაკეთდა. ამას წინად სენოსა და კატოვის შვილსა ჩხუბი მოსვლოდათ, სენოს მიეტყვიპა კატოვის შვილი, თუმცა თითონაც ლოყაზედ დაღურჯებული ჰქონდა. გეერჩიათ ეს საქმე და სენო გაემართლებინათ. ესლა ხელს აღარავინ მახლებსო, მითხრა სენომ, მეხუთე კლასის მაგირდები მექომაგებიანო.

რომელი სიტყვებიც ქვემოდან შემოხაზულია, ის დიმიტრის ცალკე წაუკითხე; თითონ გაიგებს, რასაც ნიშნავს. ეს ბოლონდელი სიტყვები კატოს არ წაუკითხო.

მოგეხვევი შენ ათასჯერ, კატოს, დიმიტრის და მათ შვილებს დაგკოცნი.

მარად შენი ილია ჭავჭავაძე

[არშიაზე:]
წუხელ ლაზარეთან დაპატიჟებული ვიყავ, ჩამსვეს დაწვევლილს ბეზიკში და ცამეტი მანეთი მომიგეს. წარმოიდგინე, ამ სიკოტრეში რა გუნებაზედ წამოვიდოდი შინ. იქ ვილაც სტეფანოვი, თელაველი სომეხი ვნახე თავის ცოლით. „ურასტკის უპრავლენიეს პისარი“ იყო ყვარელში ამ ოცის წლის წინად და ხუთი მანეთი ჯამაგირი ჰქონდა. იმისი ცოლი ნახევარზედ შმიერ-მწყურვალი ეგდო. ესლა ეგ სტეფანოვი მილიონერია. მე და მისი ცოლი ვიზავი ვისხედით ვახშამზედ. ჩემ გვერდით ერთი ვილაც დოქტორი იჯდა. სტეფანოვის გომბიო ელაპარაკებოდა იმას, სხვათა შორის, დამტკრეულის რუსულით ეუბნებოდა: я очень люблю пикантный блюдо. მახოხით

გაბერილს ვერ უყურებ? ძლივ დავიჭირე სიცილი. ვერ წარმოიდგენ, რა სასაცილო იყო.

შაჰის ამბავი დაწვრილებით მომწერე, ისე კი, რომ წაკითხვა შეიძლებოდა. ჩემი ძმისწული ჯერ არ მოსულა. გაზილა რასა იქს?

დავნატრი და მსურს, რომ ეს ჩვენი უკეთესი და უწარჩინებულესი ივან ალექსეიჩი ხვალ მანდეთ მოდის. ნეტავი მაგას, გნახავთ ყველაკასა. შენი და კატოს ფერჩატკის ნომრები შემომითვალე. თუ ფული შემჩრა, წამოსვლის დროს თითო დუჟინს გიყიდით. საკვირველი მალაზინი ვიპოვე. მე ამისთანა პერჩატკის ტყავი არსად მინახავს, როგორც რეზინი, ისე იჭიმება: 1 მ. 50 კ. თითო წყვილია. მაგრამ, მგონია, თითო წელიწადს გაჰსძლოს.

111

6 სექტემბერი [1873 წ.]
მოსკოვი.

ჩემო საყვარელო და სანატრელო ოლიკო!

შენი წიგნი მივიღე და შენს კითხვაზედ, აი, რა რჩევას გაძლევ: ძალიან კარგს იზამ, რომ ან საგინოვს, ან დიმიტრის გაჰყვე სილნალამდინ. ტარანტასი და დიმიტრა ბიჭი სოსიკო შალიკოვს გაატანე, მაინც „ოტპუსკში“ მიღის და უნდა იამოს კიდევ, რომ ეკიპაჟით წაბმანდება. როცა მოდიოდეს, სოსიკოს დააბარე, რომ ტარანტასი ჩემს დას ნინუცას ჩააბაროს. როცა შენ ბაქოლამ წახვალ, ნიკოლოზს მიჰსწერე და ჩვენს ტარანტასს ჩვენის ცხენებით სილნალში დაგახვედრებს და იქილამ კარდანახში გადაგიყვანს. მინამ მე მოვალ, შენ ჩემ დასთან ნინუცასთან უნდა იყო, იქილამ ორ კვირაში ერთხელ, თუ საჭიროება მოითხოვს, ტარანტასით ყვარელს გახვალ დასახედავად. ბინა ნინუცასთან იქონიე იმიტომ, რომ ყვარელში შეგაწუხებენ ზოგი მუშები, ზოგი სახლის ხარჯი, ზოგი საწყალი მამიდას მოვალეები. მე ძალიან ვწუხვარ, რომ შენ უფულოდა მრჩები, ძალიან მწყინს, რომ შენ მაგისთანა უანგარიშო მდგომარეობაში ჩავგადე. მაგრამ რა გაეწყობა მოთმინების მეტი,

მხოლოდ შენი წიგნები დიდს ნუგემ მაძლევენ, რომ შენ ყველაფერს ნაკლებულებას აიტან, ჩემო კარგო! აი, ესლა მოვიდა დრო, რომ კაი დელაკაცობა გამოიჩინო. აქამდის мы с тобою были у бога за пазухою. Теперь же, к счастью, или к несчастью, настало время вынести всю тяжесть и невзгоду необезпеченного положения. Я надеюсь на тебя, как на дорожную мою подругу. Будем тверды авос настанут лучшие времена. Будь ты только молодцом, подкрепи меня своею энергиею, поддержи меня своею готовностью преодолеть невзгоду, а там мы вывернемся как-нибудь из беды и не погибнем в борьбе из-за насушнаго хлеба. Дай мне только с честью выйти из банковского дела, с которых, быть может и опрометчиво, связал судьбу всего того, что мне было дорога в этой жизни, а там заставим судьбу еще раз нам улыбнуться и поворотить к нам Свой оглобли.

Третьяго дня я получил от Реваза письма, с помощью которых я получил возможность попасть в Тульский поземелный банк, который теперь переводится в Петербург и окончательно устроится в Петербурге не ранее 16-го сентября. Кроме того, даны мне новые поручения выполнение которых требует моего пребывания в Петербурге до ноября. У меня теперь всего-навсего двести руб. этими деньгами и должен прожить в Петербурге до ноября и сверх того поехать обратно в Тифлис. Представь мое положение!.. Если в Кварели ты усмотришь возможность, выгодно продать урожай, то прайдай и рублей двести пришли мне; если же нет – не беспокойся, обойдусь как-нибудь.

Завтра в четыре половиною часа уезжаю в Петербург с полным огорчением, что приходится еще дальше быть без тебя. Ты вообразить себе не можешь, как без тебя мне скучно!.. Сегодня я ходил к Сене прощаться, повез ему конфеты. Бедный так разрыдался, что я сам прослезился и после время не могу успокоиться. С некоторого времени я стал каким-то слезливым. შენმა გარდამ, ესლა გული ამომჯღარი მაქვს სენოს გამოისობით. საწყალმა ბევრი

იტყობა, მომეხსენება ყელზე და აღარ მიშვებდა. შემრცხვა, ხალხი იყო, მეც ამატირა, ღმერთმა დალოცოს და თავის დედ-მამის ნუგეშად კაი კაცად გამოიყვანოს. ტუტორს ჩავაბარე. გრინგმუტს შევეხვეწე, თვალყური ეჭიროს და კარგად მოუაროს. პირობა მომცა ტუტორმა, მითხრა, სენო კარგად იქცევაო და რიგიანად სწავლობსო. კიდევ მინარებია კატოსთვის.

Итак, моя дорогая: ты отправляйся с Сагиновым или Дмитрием Семеновичем до Сигнаха, экипаж наш и человека отправь с Шаликовым, передь выездом сообщи Николозу, чтоб он тебя с тарантасом и лошадьми встретил в Сигнахе, в остальном советую поступить так, как и писал выше.

Письмо пиши в Петербург по следующему адресу: Малая Садовая, дом №8, квартира №24, Спиридону Бежановичу Мдивани, с передачею мне.

Телеграмму о гувернантке я получил. И слава Богу! Ты не знаешь, как трудно было достать порядочную гувернантку. Часы Кати, твои и Шаликова привезет Лазарев. Я ему заплатил за это 14 руб. Если бы знала, что значит теперь в моем положении эти 14 рублей!.. Из них на долю Шаликова достается шесть руб. Целую и обнимаю всех Вас, а мою Ольгу больше всех.

Твой навсегда Илья Чавчавадзе

112

12 სექტემბერი
[1873 წ. პეტერბურგი]

საყვარელო ოლიკო! ეხლა მე პეტერბურგში ვარ და ვსდგევარ На Караванной улице в доме Мальцова, квартира № 7. აქ კი უფრო არა ვარ ისე მარტოდ-მარტო, როგორც მოსკოვში ვიყავ, იმიტომ რომ აქ ბევრი ჩვენი ყმაწვილები არიან, სანდრო ამერიკანელიც აქ არის. იმათ შორის ვაინაჩრობით ვატარებ დროებას. ახ, ნეტავი, შენც ჩემთან იყო და სხვა არა მინდა რა.

140

საშინლად მინდა ჩემს ქვეყანაში წამოსვლა და შენი მოხვეწება, მაგრამ „ამაო, ჩემო იარალი, სად ჩემი ნატვრა და ჩემი როტვა!“

ეს-ეს არის, შენი მოკლე წიგნი მომივიდა და ძალიან მიამა. რატომ გრძლად არა მწერ შენებურად? ჯერ დამაჩვიე გრძელი წიგნების კითხვას და ეხლა კი მიზოგამ. დაიცა, ერთი ვნახო ჩემი კუკლუმკა, მე ვიცი, რა რიგადაც გადავანდევიანებ მაგ სიტყვაძვირობას.

ჩემო კარგო! შენ მწერ, რომ თერთმეტი თუმანი დამრჩაო. ვაი, რომ არა. მე აქ აგრონოვიჩმაც მომცა და მამიკონოვისაგანაც მომივიდა, მამასადამე, სულ ერთი თუმანილა გაქვს. ფრიად ცუდი, ფრიად ცუდი! „ვკსტირ და ვლრიალებ“ აგრე ჩვენი ფინანსების გამოლევაზედ, მაგრამ ჩვენი შემწე იყოს მაღალი ღმერთი, რომელსაც არა აქვს ისეთი ჩვეულება, რომ ფულები ცილამ ჩამოყაროს. მაგრამ მაინც კიდევ იმედია. რამდენი ჩვენზედ უფრო უფულოა და უნუგეშო. თუ კი ისინი თავს არ იტკივებენ, მე და შენ ხომ სინარული გვეკუთვინის. ვიყვნეთ ორნი ტოლნი, ორნი მეგობარნი, გულუხვად და ჯიბე კუტრად, უფრო სუბუქად ვივლით იმიტომ, რომ გულუხვობას წონა არა აქვს.

არ ვიცი, დღეს რა მათხუნჯებს, თითქო ჯიბეში მილიონი მქონდეს. შენმა წიგნმა თუ მასიამოვნა? სწორედ ეგრეა, ჩემო სანახავად სანატრელო მეგობარო! ვაი, მილიონერებს, რომ ფული ბევრი აქვთ და გრძნობა ცოტა. ნეტა ჩვენ, რომ გრძნობა ბევრი გვაქვს კაცური და ფული კი ცოტა. ორივე ერთად რომ იყოს, მეტიმეტია. ამით ვინუგეშოთ და დავსდუმდეთ.

მიკვირს, ღმერთმან იცის, ჩემი წიგნების დაგვიანება. ერთი წიგნი, რომელსაც შენ ელოდი, აგრონოვიჩს გამოვატანე და კვირას უნდა მიგელო. მეორე წიგნი ოთხს დღეს უკან მოგწერე და ისიც იქამდინ მიღებული გექნება. ამ უკანასკნელ წიგნში მოგწერე შენის ყვარელში წასვლის თაობაზედ. ამაზედ ვკსწუსარ, რომ შენ უფულოდ დამრჩი, მაგრამ ყვარელს რომ მიხვალ, გაჰყიდი რასმე და ფულიც იქნება. აბა, ვინძლო, ყოჩაღად მოიქცე და მამულს კარგად მოუარო. სულ ამას ჩიოდი, რომ მოსავლელი არა მაქვს რაო და რა გააკეთოო. აი, ჩემი მამული შენის ჭირის სანაცვლოდ შენთა ფეხთა ქვეშ ფიანდაზად გამიშლია.

141

ჩემი საქმეები ეხლა ცოტად გამოკეთდა, მხოლოდ ჯერ ბოლო ვერ მოელო, იმიტომ რომ ქალაქიდან სხვა ბევრი რამ მომხვედრის გასარიგებლად. თუმცა ოცდაათი თუმანი კიდევ დამინიშნეს, მაგრამ ისეთნაირად დამინიშნეს, რომ ჩემი ღირსება ნებას არ მძღვეს, რომ ის ფული მივიღო, ამისათვის უარვყავ ის ფული სრულის ჩემი ადამიანობის საზიზღარობითა. გლახა-ამპარტავანიო, იტყვიან ჩვენში. თვისის ღირსების დაცვა ყოველის მოვალეობაა. მგონი, შენც დამეთანხმები. ფულიანს უკეთურობას ჰსჯობსა უფულო ღირსება. ძალიან მოლექობა დავიწყე შენთან, ჩემო კარგო ოლიკო! ამით იცოდე, რომ შენთან ლაპარაკი ყოველს სევდიანობას გულისდამ მაშორებს და მამხიარულებს. ამისათვის მინდა, რომ ტუჩებში გაკოცო, მაგრამ შენ სადა და მე სად? მე ვერ წარმომიდგენია ის წუთი, რომელიც მე და შენ შეგვეყრის კიდევ!

ჩემს თავს ფიცი მივე, რომ თუ კიდევ ამისთანა შემთხვევა შემემთხვა, შენც თან წამოგიყვანო ხოლმე, უშენობა ჩემთვის მეტად ძნელი ასატანია. ვგრძნობ და ვნადვლობ. მით უტკბილესი იყოს და იქნება ჩვენი ერთად ყოფნა განუყრელობის აზრით შემკული და მორთული.

აქ, პეტერბურგში მე დავდივარ ჩვენ ძველ პროფესორთან ჩუბინოვთან, ვარვარა ილინიშნასთან, რომელმაც შენ სიყვარულით მოგიკითხა, ვანო ორბელიანთან, ლალო ამილახვართან და ამ დღეებში ვნახავ გიორგი შარვაშიძესაც, რომელიც ჩემთან ყოფილიყო და მე შინ არ დავხვდი. თუმცა არ ვიცნობ, მაგრამ მოსულიყო ჩემს სანახავად. აქ უფრო ცოტაოდენი გართვა მექნება იმიტომ, რომ ჩვენებში ვიტრიალებ. შენც რომ აქ მყვანდე, ჩემს ბედს ძალიან არ დაჰყეფდა. მაგრამ ნატვრა ნატვრად მრჩება, ამო ამაოდა უშენოდ, ყოველივე ამაო.

ეხლა ასეთს გუუბნებდ ვარ, რომ ძალიან კარგ ლექსს დავწერდი, რომ თორმეტს საათზედ ცარსკი სელოში წასასვლელი არ ვიყო საქმეების გამო.

ჩემს უფულობაზედ ნუ ინალვლი. აქ ფულის შოვნის სახსარი მაქვს, თუ დამჭირდება. დღესა მაქვს სულ თორმეტი თუმანი და სახლის ქირა ერთის თვისა წინ მიღებული. შენმა გარდამ, არ ვიცი, რად მენარჯება

ეგრე მალე ფული. არ დაიჯერებ, რომ ჩემს სიამოვნებაზედ გროში არ დამინარჯავს. ჯერ თეატრი არ მინახავს, მოსკოვში კი ვიყავ, ისიც ავრონოვიჩის ხარჯზედ. ჩემი სიამოვნება მარტო ეს არის, რომ კვირაში ერთს ბოთლს ღვინოსა ვყიდულობ, ბოთლს ათ შაურადა, სხვა არაფერი. იყავ მშვიდობით, ჩემო კარგო და მანუგეშე მე. მომიკითხე ყველანი.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

113

21 სექტემბერი
[1873 წ. პეტერბურგი]

ჩემო ოლიკო!

ვერ წარმოიდგენ, რა რიგად მომწყინდა აქაურობა და შენზედ შორს ყოფნა. ეს მეორე კვირაა, რაც პეტერბურგში ვარ მოწყენილი, დავრდომილი და დანაგრული იმით, რომ ჩემი კუკლუშკა შორს არის და ჩემს ახლოს არ ტიტინებს. საშინლად მინდა შინ წამოსვლა და შენი კოცნა, მაგრამ რა ვქმნა? საქმენი ამის ნება[ს] არ მძღვევენ.

ჩვენი უსტავის საქმე უიმელო არ არის; თუმცა ცდილობენ, რომ ჩვენი უსტავი არ დამტკიცდეს, მაგრამ ფინანსის მინისტრი ჩვენკენ არის. სამშაბადს უნდა გამოვეცხადო და დავეღრიჯო, მოწყალეობა თვისი არ მოაკლოს ჩვენს წადილის აღსრულებას. იქნება ამ დღეებში კონსტანტინე ნიკოლაევიჩიც ვნახო, რადგანაც „გოსუდარსტვენნი სოვეტის“ თავმჯდომარე ევ არის. ძალიანა ვფაცურობ და არ ვიცი, რა გამოვა ამ ფაცურობიდან.

აქ ვარვარა ილინიშნა არის, ვანო ორბელიანი და გიორგი შარვაშიძე თავის ცოლით და დითა. ხანდისხან ამათთან დავდივარ ხოლმე და დროს ვატარებ.

მე ძალიანა ვწუხვარ, რომ ამ კვირია შენი წიგნი არ მომივიდა. რა მიზეზია? მოსკოვში ჩემი ადრესი დაუგდე და რა წამსაც შენს წიგნს მიიღებდნენ, გამომიგზავნიდნენ, მაგრამ ეს კვირა გადის და შენი წიგნი არსაით არის. არ ვიცი, რა ვიფიქრო და რას

მივაწერო ეგ შენი უწიგნობა. მომწერე ხოლმე, ამ უხეირო და უმადურს ქვეყანაზედ შენლა ხარ ჩემი უკეთესი იმედი და ნუგეში და შენს ამბავს და წიგნსა ნუ ღამიძვირებ, თორემ... თორემ... თორემ გაკოცებ.

გუშინ ვნახე ირაკლი მუსრანსკის შვილი, ძალიან იამა ჩემი ნახვა; შენც გიკითხა. კულავ თიბათვეს ის კურსს დაასრულებს და უნდა აქავ სამსახურში შევიდეს, რომ აკადემიისათვის მოემზადოს. ღმერთმა ხელი წარუძმართოს: კაი ბიჭსა ჰგავს.

ყვარლის ამბავი ვერა შევიტყე რა. მოგვივიდა რამე, თუ არა? საშინლად მეშინიან, რომ არ დავსეტყვილიყავით. თუ არ დავისეტყვივით, კიდევ იმედი, რომ როგორმე ხელს მოვიცვლით, ორიოდ გროში გვექნება. არ ვიცი, რაც ასაშენებელი იყო წელს, აგვიშენეს, თუ არა. საკვირველი ხალხია ეს ჩვენი ნათესაობა: ჩემმა დამ ნინომ ერთი წიგნიც არ მომწერა, რომ შემეტყო რამე და გული დამემშვიდებინა.

მიკვირს, დიმიტრი სიმონიჩმა ჩემის წიგნის პასუხი რატომ არ მომწერა; ერთი, თუმცა, საწყენი, მაგრამ მართალი ამბავი მოვწერე, ნუთუ იმაზედ შემომწერა? არა მგონია.

კატო თავის შვილებით და დიმიტრი მომიკითხე. ვიცი, რომ ძალიან გენდომება შეიტყო, როდის წამოვალ, მაგრამ მეც არ ვიცი, იმიტომ, რომ ჯერ, ვიდრე ჩვენი უსტავის დამტკიცებაზედ ან ჰოს და ან არას გადაწყვეტილად არ მეტყვიან, ჩემი წამოსვლა აქედამ შეუძლებელია.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

114

26 სექტემბერი
[1873 წ. პეტერბურგი]

ჩემო კარგო და ძვირფასო ოლიკო!

ღღეს მოველოდდი შენს წიგნსა და არ მომივიდა. ფრიად ვწუხვარ იმიტომ, რომ აქ პეტერბურგში მაგის მეტი ნუგეში არა მაქვს რა. რატომ დამივიწყე?

გუშინას წინ ჩემის დის ლიზასი და ნინოს წიგნები მომივიდა. ლიზოს აუსრულებია ჩვენი თხოვნა ბილეთების თაობაზედ და ეს ამბავი მიამა. ნინუცას წიგნი კი უსიამოვნო იყო. ჩვენი ვენახი წამხდარა ნაცრისაგან ასე, რომ აღარა გამოვა რაო, პური ცოტა მოგვსვლია და სხვაც აღარა გვაქვს რა. ეს კიდევ არაფერი: ჩვენი ორივე წითელი ცხენები ქურდებს დაუპარავთ: ჩვენს ბედნიერებას და სიმდიდრეს ეგლა აკლდა. ეხლა მე და შენ ძალიან ლაზათიანს მდგომარეობაში ვართ. ერთმანეთზედ შორს, უბინაო, უფულო და უიმედო. ბარაქალა, ჩვენს ბედსა! სახელი და დიდება ჩვენს მოთმენასა! რასა იქმ უხეირო და უპირო ქვეყნიერობაზედ? ცუდი დრო მოვიდა ჩვენთვის, მაგრამ გულს არ ვიტეხ იმიტომ, რომ ვიცი, კასპიის ზღვის პირზედ ერთი გუბერნატორია, იმ გუბერნატორის სახლში ერთი სულიერია, ის ერთი სულიერი ჩემი კარგი მეგობარია და ის ჩემი კარგი მეგობარი ჩემი ცოლია და ის ჩემი ცოლი ჩემი ნუგეშია. ეგრე, ჩემო ოლიკო, შენ კარგად მყვანდე და ბედის ჩვენის დაღვრემილობა ბევრს არაფერს დაგვაკლებს.

ჩვენი ბანკის საქმე გვიანდება, ტყუილუბრალოდ მაწვალბენ და დროს მაკარგვინებენ, მაგრამ ძალა აღმართსა ხნავსო.

გუშინწინ მითხრეს, ჩვენი უსტავი ექვს კვირას შემდეგ წარედგინებო „გოსუდარსტვენნი სოვეტში“, ახლა ერთი-ორი თვე „გოსუდარსტვენნი სოვეტში“ მოიგვიანებს და გამოვიდა სამს თვენახევარი ჩემის აქ დარჩომის პაემანი. ვიცი, ეს ამბავი ვერაფრად გეამება, როგორც ვერაფრად მე მიამა, მაგრამ ქვეყნის წინაშე პირშავობას კიდევ ჩვენი საკუთარი უსიამოვნობა უნდა ვირჩიოთ, ჩემო ყოვლად სასურველო კუკლუშკი. შენი ჭირიმე, ოლიკო, ნუ იწუხებ და მომეცი შენის კაი დედაკაცობით იმოღენა დრო, რომ ჩემი კისრად აღებული საქმე შევასრულო პირნათლად და პატიოსნად.

შინ რომ მიხვიდე, დიმიტრა, თუ საჭირო არ იყოს, დაითხოვე; თუ უფულობამ შეგაწუხოს, რაც მოახერხო გაყიდე, ცხენი იქნება თუ ტარანტასი. სხვა გზა არ არის. მეც აქ ვალში ჩავვარდები, მგონია, იმიტომ, რომ,

რაც ფული მქონდა, ამ თვის ბოლოს სრულიად გამომელევა; იქნება ოკტომბრის ნახევრამდინ როგორმე ვიმყოფინო. თუმცა ჩვენმა რევაზმა ოცდაათი თუმანი კიდევ შემომამლია. მაგრამ სხვადასხვა საძაგლობის გამო, რომელიც ზედ დაეტანებინა, მე ფულზედ უარი უთხარი და ლაზათიანადაც გამოვილანძლე რევაზიცა და სხვა მისი დამქაშებიცა. წარმოგიდგენია, რა ალიაქოთი შეუდგებათ, როცა ჩემს წიგნებს მიიღებენ და რარიგად ლანძღვას დამიწყებენ. ეჰ, არა გვიშავს რა, საცა წვრილია, იქ გაწყდეს. ქართველებთან საქმის დაჭერა ძნელი რამ ყოფილა, მაგრამ კაცთა უმაღლურობის სიბილწე არა ერთხელ გამომიცლია. ეგეც იმათში იყოს, სასახელოდ ჩემთა მოკეთეთა. შენ ამაზედ ნუ ინალვლი. შენ ხომ მიცნობ, რომ რასაც მე ვიმოქმედებ ხოლმე, ჯერ ყოველმხრივ ავწონ და დავწონ ხოლმე. ამისათვისაც არავინ აროდეს ჩემთვის საშიში არ არის ხოლმე. ავკაცობა ავ კაცს შერჩეს, თორემ მე რა? ამ ბანკის საქმეს ყველაფერი შევწირე: შენი მშვიდობა, ჩემი მშვიდობა, ჩვენი უზრუნველი ცხოვრება, ჩემი სახელი, ჩემი კარიერი. ვისაც თვალი აქვს, დაინახოს, ვისაც გული აქვს იგრძნოს, ვისაც ჭკვა აქვს, აწონოს და ვისაც არა აქვს რა, იმან პატარა გომიასავით უკანიდამ ყეფა დამიწყოს.

ერთი მითხარ, დიმიტრი რატომ ჩემის წიგნების პასუხს არა მწერს. თუ მანდ იყოს, ჰკითხე და პასუხი მაცნობე. საათები გამოგიგზავნე ლაზარევის ხელით და არ ვიცვი, მიიღეთ თუ არა. ექვსი მანეთი შალიკოვის მაგიერ მივეცი და რვა მანეთი თქვენ მაგიერ.

ამას იქით წიგნები პეტერბურგს მომწერეთ ამ აღრესით: На Караванной улице, дом № 18, квартира № 7.

ათასჯერ მოგეხვევი, ათიათასჯერ გააკოცებ და შენის ნახვის მონატრედ დავშთები.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

კატო, დიმიტრი თავის შვილებით მომიკითხე.

ჩემო კარგო და სასურველო ოლიკო!

ორი კვირა იყო, რაც შენი წიგნი არ მომსვლია და ძალიან ვწუხდი. გუშინ ორი შენი წიგნი ერთად მომივიდა და რაც ჯავრი და ფიქრი მქონდა, სულ გადამიყარა. მწერ, რომ აგრანოვიჩისთვის გითქვამსო, რომ თუ დიდი ხანი დავრჩიო, ოლიკოს დავიბარებო. მართალია, ვუთხარი იმიტომ, რომ მომწყინდა უშენობა და ძალიან ვწუხდი, რომ ერთმანეთზედ ესე სულელურად დავმორდიო, მაგრამ როცა ჯიბეზედ ხელი დავიკარ და ვნახე, რომ იქ თავგები თამაშობენ, — ეგ ჩემი სასურველი ფიქრი დიდის მწუხარებით გულისდამ ამოვიღე და დავმთი კვალად „უმწედ, უნუგემ“ არ ვიცვი, ღმერთმან იცის, რა ვქნა? შენ მანდ ეგრე უფულოდა მყევხარ უცხო ადგილას და მე აქა ვვდივარ და ჩემს აქ ყოფნას ბოლო არ უჩანს. ცუდი მდგომარეობაა, თუ შენც იტყვი. ეს მამაძაღლები საქმეს მიგვიანებენ და სწორედაც არ მეუბნებიან, როდის გათავდება. ათის ღვინობისთვისა მითხრეს, სწორედ შეგატყობინებთო. მეტი რა ჩარაა, ამ ათს ღვინობისთვისაც უნდა მოუცადოთ. აბა, რა გვიჭირდა, ჩვენთვის მშვიდობიანად ვისხედით იმ დამპალს დუშეთში და ყურსაც არ ვიბღერტავდით. ესლა კი თვალზედ ღრუბელი ჩამოვიფარეთ ჩვენ თვითონ და როდის აგვეცლება, ვინ იცის? ცუდი დრო დავვიდგა.

მე ამას წინათ მოგწერე, წადი-მეთქი ან კარდანახს, ან ყვარელს. იქნება აქამდისაც წასული იყო. ძალიან კარგსა იქ, რომ წახვიდე და ისე მოიქცე, როგორც მე ამას წინად მოგწერე.

ლიზასი და ნინოს წიგნი მეც მომივიდა. ყვარლიდამ ვერაფერი ამბავი მომივიდა, ჩვენი წითელი ცხენები დაუპარავთ, ვენახები ნაცარს წაუხდენია, პური ცოტა მოგვსვლია. მოდი და ამ ყოფაში ღმერთს სამართალი ჰსთხოვე. ამდენი კაი საქმე რაღა ერთმანეთს ზედ დაერთო? რასა იქ? უნდა შეიჭურვო ვაჟკაცობითა, გული გაიმაგრო და არ დაემორჩილო უმზგავსოდ

უბელობას. ამის მეტი აღარა დაგვრჩენია რა. ესეც ნუგეშია ამ უნუგეშო გარემოში.

ჩემო კარგო, ნეტავი, ან მე დამსვა შენთან და ან შენ გამყოფა ჩემთან, რომ ჩვენი გულის მწუნარება სიცილად გარდაგვექცია და ერთმანეთის მოხვევნაში დაგვევიწყა, რომ აქ უმადურს ქვეყანაში უმადურობა ხშირია. ფუ, ამ ცხოვრებასა!.. მე მგონია, რომ უშენობამ სრულად გამომასულელა. მთელი დღე შინა ვგდივარ და ხალათს არ ვინდი; თუ წავალ სადმე ხოლმე, ისევე ფინანსის სამინისტროში საქმის შესატყობრად. სულ გამოვყრუვდი. აი, დალანგრა ღმერთმა მეორე ჩემისთანა წინდაუხედავი სულელი!

გუშინას წინ წიგნი მომივიდა მანსვეტოვისა, რომ ოცი თუშანი მოსკოვში გამოგვზავნეო. ესეც ხათაბალა გაძინდა. მე აქ პეტერბურგში ვარ და ფული კი მოსკოვს გამოუგზავნიათ! არ ვიცი, ეს რა ფული უნდა იყოს. შენ ხომ არ მისწერე? თუმცა მაგ ფულმა სულზედ მომასწრო, მაგრამ მაინც სასურველია, რომ ვიცოდე, ვისგან არის და ვისის მეოხებითა. მოსკოვის ფოლტაში არნა გავგზავნე და ვსთხოვე, რომ ფული აქ, პეტერბურგში გამომიგზავნონ. არ ვიცი, ჩემს თხოვნას ამისრულებენ, თუ არა, მგონია, ამისრულონ.

ფული რომ მომივიდა, კარგია, მაგრამ ჩვენი ქონება რომ ხელ-ნელა იწრიტება – ეგ კი ვერაფერია. შინ რომ მივალთ, რა გვეშველება? ეჰ, რატომ ვერე დაუუქვევითე ჩემს უგულო ბედსა! არა გვიშავს რა, ნუ გემიხიან.

უქონლობას ის რადა ჰსწუნს, თუ კაცი გონიერია, წავა და ყველგან დარჩება, სოფელი ღონიერია.

გლეხური სიმღერაა, მაგრამ კარგია. კიდევ დალოცა ღმერთმა გლეხნი: კაცურკაცობა თუ არის სადმე, კიდევ იმათშია.

წარსულ ორშაბათს კანვოელებმა დამბატიჟეს, ქართული სადილი გამიკეთეს, მშვენიერის სიმღერით, თარით და ჭიანურით შემაქციეს, ქებაც შემასხეს, მაგრამ ჩვეულებრივ ეს ქება უფრო მეწყინა, ვიდრე მიაძმა. მეჯავრება მე მაგისტანაები, მაგრამ რას უხამ ჩვეულებას, რომელიც რჯულთ უმტკიცესიაო.

მოგეხვევი ათასჯერ, ათი ათასჯერ დაგკოცნი

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე მომიკითხე ყველანი.

ჩემო კარგო და ძვირფასო ოლიკო!

ეს მეორე კვირაა და შენი წიგნი არ მომივიდა. ძალიანა ვწუნვარ, რომ მეტი არ იქნება. არ ვიცი, ამ უკანასკნელს დროს რატომ გამიზარდაცდი და წიგნებს აღარა მწერ. ნუთუ შორს კაციო და შორს გულიო!.. მე დიდის მოუთმენლობით ველოდი შენს წიგნს იმიტომ, რომ მიხლოდა შემეტყო, მიღიხარ კარდანახს თუ არა, როგორც მე ამას წინად მოგწერე. თუმცა კარდანახში წასვლის თაობაზედ წიგნი ამ თვეანხვერის წინად მოგწერე, მაგრამ შენგან არაფერი პასუხი არ მიმიღია. ვწუნვარ და ვწუნვარ, მაგრამ რა ეშველება? როგორც გეტყობა, ავ გუნებაზედა ხარ და მე ცოტაოდნად დამივიწყე. თუ ღმერთმა შენამდინ მომასწვევინა, მე ვიცი, რარიგადაც გადაგახდევინებ მაგ გულმაგიწყობას.

ჩვენი უსტავის საქმე ჯერ კარგად მიდის. ვინც უფრო გვიშლიდა, ის მოგვირბილდა ეხლა და არ ვიცი კი, რა მიხეზითა. ოც ამ ღვინობისთვეს ჩვენი უსტავი გაიგზავნება „გოსუდარსტვენნი სოვეტში“: დიდს იმელს გვაძლევენ და მართლაც იმედია, რომ „გოსუდარსტვენნი სოვეტი“ ნოემბერში გადასწყვეტს ჩვენი უსტავის საქმეს. ამასთანაც იმედია, რომ უარს არ გვეტყვის და უსტავს დაამტკიცებს. ნეტავი, შენი სიცოცხლით ეს ჩვენი გულითადი იმედი არ გამტყუნდეს და უსტავი დავვიმტკიცონ. მაშინ ღვთის წყალობა შენა გქონდეს, ჩვენს რევაზს და იმის დამქაშებს ყოფა დავაწიო. შენ ვერ წარმოიდგენ, რა რიგად მაპრკოლებენ ჩვენი „ნაბლიუდატელნი კომიტეტი“ და იმის უხეირო მოთავენი. რომ მოვალ, ყველას ვიამბობ და ამას გარდა გავთვითაც გამოვაცხადებ იმათ საბაგელს ქცევას და იმათ გულის სიმრუდესა.

ყოფიანი და ყაზბევი ხომ ჯერ მკათათვეში ერთი და მეორე ავვისტოში, გაიქცნენ აქელაძა და დამაგდეს მე მარტო. ამას გარდა, შური და მტრობაც გამოჩნდა „ნაბლიუდატელნი კომიტეტი“ ჩემს წინააღმდეგ. ეს ყველაფერი აქ შევიტყე, მაგრამ არავისი არ მეძინიან. ერთი შენის დღეგრძელობით, უსტავი დავამტკიცებინო

და მაშინ ნახავ, „ნაბლიუდატელნი კომიტეტს“ რარიგად დავევი ცოცხითა. მაშინ მთელი თავად-აზნაურობა ჩემკენ იქნება და ცუდად მოუგრებ კისერს ყოველს იმას, ვინც ამ საქმეში უსინდისოდ იქცევა. თუ არ დაამტკიცეს კი, ცუდათ მომწყდება მეც წელი და უღონო ვიქნები. რა დღესაც უსტავს დაამტკიცებენ, იმავე დღეს შენკენ გამოვფრინდები. ერთს წუთს, რომ იტყვიან, ერთს წუთსაც აღარ დავდგები ამ ცივს ქვეყანაში, რომელშიაც ყოფნა ჭირზედ უარესად მომძულდა. რადგანაც კასპის ზღვაზედ სიარული აღარ იქნება, პირდაპირ ქალაქში წავალ და იქილამ შენთან მოვალ კახეთში. ახ, ნეტავი, როდის შევესწრები შენთან ყოფნას!.. როგორც მაგირდი უქმე დღეს, ისე მეც მოველი იმ დღეს, რომ აქედამ წამოვიდე და შენ მოგეხვით.

ამას წინად ნინუცას, ჩემს დას, მივწერე, რომ თუ რამ მოგვივიდა-მეთქი, გაყიდე-მეთქი, და ოციოდე თუმანი ფული გამომიგზავნე. ჩვენ შინ არაფერი მოგვსვლია, აულია ნინუცას და ლიზასთვის მიუწერია. ლიზოს კიდეც მანსვეტოვისთვის უთქვამს, სახლის ქირა აულიათ თხუთმეტი თუმანი, ხუთი თუმანი თითონ ლიზოს დაუყრია და ჩემთვის გამოუგზავნიათ. ამ დღეებში სწორედ სულის მოსწრებაზედ მივიდე, თუმცა ფული ეგ ძალიან მიამა, მაგრამ ის კი მეწყინა, რომ ლიზოსთვის შეუტყობინებიათ ჩემი გაჭირვება. იმისი შიში მაქვს, რომ ალექსანდრემ იჭნეულობა რამ არ გამოიჩინოს. რა ვიცი? ქვეყანა მეტად საფრთხილებელი ყოფილა.

არაფერსა მწერ, დიმიტრი სიმონიჩმა ან კატომ ხომ არ იწყინეს ის ჩემი წიგნი, რომელიც მე სენიჩკას თაობაზედ მოვწერე დიმიტრისა. მე დიდხანს ვფიქრობდი, მივწერო თუ არა-მეთქი, ბოლოს გადავწყვიტე, რომ ჩემგან სიმუხთლე იქნებოდა, რომ დიმიტრისათვის არ მიმეწერა და არ შემეტყობინებინა. ძალიან ვწუხვარ თუ დიმიტრი, ან კატო არ მიმიხვდა ჩემს მათადმი გულითადს გულისტკივილს და ძმაბრძენს სიყვარულსა. მაგრამ რაც არის, არის. რა ვქნათ? მე სინდისი არ დამამძიმებს, რომ ჩემი მოვალეობა აღვასრულე იმის მოწერით, რაც მე საჭიროდ დავინახე. ყველანი მომიკითხე. ამ წიგნს ტფილისზედ ვგზავნი.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

ჩემო საყვარელო და სანატრელო კარგო ოლიკო!
გუშინდლამდინ დიდს მწუსარებაში ვიყავი, რადგანაც მთელი სამი კვირა შენი წიგნი არ მაძლიოდა. ხან რა ვიფიქრე და ხან რა, მე მეგონა, რომ შენ ბაქოდამ კარდანახს წახვედი და წიგნები ამის გამო დამიგვიანე. გუშინ შენი სამი წიგნი ერთად მომივიდა და ვერ წარმოიდგენ, რარიგად მიამა შენის ამბის გაგება და შენი მშვიდობით, გულგაუტეხლად ყოფნა. ეგრე, ჩემო ოლოკო, ოლონდ შენ ნუ მოიწყენ, შენ გულს ნუ გაიტეხ და კაი დედაკაცობა გამოიჩინე და ყველაფერი სხვა ჩემთვის ადვილი ასატანელი იქნება. შენ რომ არაფრისას შიშობ, არც მე არაფრის შიში მექნება. და გულმაგრობა, ხომ იცი, კაცისათვის რა დიდი ღონეა ქვეყნის სიავესთან ბრძოლაში. შენმა წიგნებმა სწორედ ფეხზედ დამაყენეს და გამაცოცხლეს. მაღლობელი ვარ, ჩემო კარგო და დაუვიწყარო ცოლო და მეგობარო! სიღარიბე, რომელიც ჩვენი მოგველის, ისე საშიში არ არის, როგორც ჩვენა და ათას სხვათ ჰგონიათ. სიღარიბე ბრძოლაა, სიმდიდრე განცხრომაა, — და განცხრომა, ჩემის მოხვევისა არ იყოს, საფლავშიაც გვეყოფა. მინამა ვართ, კაცად და ცოცხლად ვიყვნეთ, და როცა არ ვიქნებით, მაშინ განვისვენოთ შეურყეველის მშვიდობიანობითა.

მომწყინდა აქ ყოფნა და დავილაღე მით, რომ ესე დიდხანს განვშორდი ჩემს საყვარელს ქვეყანას, სადაც იმყოფება ჩემი საყვარელი ოლიკო. მაგრამ რას იქ? დრო შემემთხვა ამისთანა, რომ ეგ მოწყენილობა ჩემთან უნდა სუფევდეს, ვიდრე კისრად აღებულს საქმეს ცუდად თუ ავად ბოლო მოეღება. ახ, ნეტავი, შეძლება მქონოდა, რომ შენც ჩემთან ყოფილიყავ, მაშინ რა მიჭირდა? ისა სჯობია, რომ აუსრულებელი ნატვრა გულიდამ ამოვიღო, თორემ როცა შენ მაგონდები და ჩვენი მოშორება, გული ტკივილს დამიწყობს ხოლმე. ეჰ, რაც არის, არის! ვითმინოთ, ვიდრე მოითმინება, ვიდრე ძალა და ღონე კაცადკაცობისა კიდე გვერჩის.

ჩვენი ბანკის საქმე ხათაბალა გახდა. ის უფალი, რომლის ხელშიაც არის ეგ საქმე, სადაგელი, უგულო და უადამიანო კაცია. თუმცა არ შეუძლიან იმდენი, რომ საქმე საბოლოოდ გააფუჭოს, მაგრამ ავკიანებს კი და პირდაპირ გვიჩვენებს, რომ მაგისტანა საქმეო უქრთამოდ ვერ გარიგდებო. აბა, ქრთამის მიცემა როგორ შეუძლიან ჩვენს კუტრს ბანკსა! ორშაბათს ვაპირობ იმასთან წასვლას და ჩხუბსა. აქამდინ ვეფერებოდი, ვენვეწებოდი, ხელში ვუკვდებოდი. მეგონა, რომ ამით იქნება დავიყოლიო-მეთქი. მაგრამ ამან ყოველმა ვერ გასჭრა. ეხლა ვაპირობ ჩხუბსა და დიდს ჩხუბსაცა. ვნახოთ, რა გამოვა.

ამას წინად ვიფიქრე, მოდი წავიდე შინ-მეთქი, რისთვის ვიტანჯები და ვწვალობ-მეთქი? მაგრამ შენმა წიგნებმა კიდევ გული მომცეს და ვჰსთქვი: ეს ხომ ჩემგან სილაჩრე იქნება, რომ გაუთავებლად საქმე დამჩრე; ეგ ბრძოლის ველიდამ გაქცევა იქნება და სირცხვილი-მეთქი, ვინ რას მეტყვის? ხომ მიწასთან გამასწორებენ-მეთქი. მერე ჩემი ოლიკოც ესე ყოჩაღად არის და რაზედ უნდა დავფრთხე და საქმეს გავექცე მოლალატესავით. ეგრე, ჩემო კარგო, დავიტრიალე შერყეული გული და კვლავ გავიმაგრე. იცი, ამის მიზეზი ვინ არის? ერთი ქალია, იქ, შორს, შორს ჩემგან, რაღაც ბაქოს ქალაქს ეძახიან, იქ იმყოფება. სახელად ოლიკო ჰქვიან, – სულ იმანა ჰქმნა, რომ მე კიდევ ფეხზედ დავდეგ, გულჩრვილობას და სილაჩრეს არ დავემორჩილე. კიდევ მადლობელი ვარ, ჩემო ოლიკო!

მწერ, რომ ზახაროვს უთხარიო, სენომ გრუზინსკის სახლში იაროსო. ჩემმაგიერ კატოს უთხარი, რომ ერთი, ერთადერთი ჩემი თხოვნა აღასრულოს და სენოს ელენე გრუზინსკისას ნუ მიჰსცემს სიარულის ნებას. მე ვთხოვ როგორც ძმა და კატოს სახლობის გულითადი მეგობარი და კეთილის მოსურნე. მიზეზს ნუ მკითხავს, – ისე ცარიელი ჩემი თხოვნა მიიღოს. დაძმობასა ვფიცავ, რომ ამ ჩემს თხოვნაში კატოს და სენოს სიკეთის მეტი არაფერი სხვა განზრახვა არ არის. მე ძალიან მიაძება, თუ კატო ამ შემთხვევაში მომენდობა მე, რომელსაც მაგის და მაგის სახლობის ბედნიერების მეტი ფიქრად სხვა არა მაქვს რა. თუ მაინცაღამაინც

კატო უარს ჰყოფს ამ ჩემს თხოვნას, თავისი ნებაა. მაშინ ვთხოვ, თითონ კატომ მოსწეროს წიგნი ზახაროვს და უბანოს, სენო ელენე გრუზინსკისთან ატაროს. მე კი ხელი დამიბანია.

ძალიანა ვწუხვარ, რომ ჩემი წიგნი, დიმიტრისთან მოწერილი, კატოს წაუკითხავს. კატო მეტად გულჩვილია და არ მინდოდა, მე შემეწუხებინა უსიამოვნო ამბითა და ამით მე გავხლოდი უსიამოვნობის მიზეზად. არ მომეწერა დიმიტრისთან ეგ წიგნი, – მე ეგ კატოსი და დიმიტრის ღალატი მგონია. მშობლებმა შვილების ცუდიც და კარგიც უნდა იცოდნენ. ამის გამო გავბედე და მოვწერე დიმიტრის წიგნი შემდეგ ღრმად მოფიქრებისა. ვინანი, რომ ჩემმა წიგნმა ის ვერ შეჰსძლო, რა ფიქრიც და სურვილიც მე მქონდა.

ამასაცა ვწუხვარ, რომ საგინოვმა ვერ მოვიხერხა წაყვანა. მე შენ აქამდინ შინ მისულიც მეგონე. აქაც მოვტყუვდი. კარგი იქნება, თუ დიმიტრიმ წაგიყვანა. თუ არა და ნიკოლოზს მივწერ და ის მოვა შენს წასაყვანად.

ესე, ჩემო კარგო ოლიკო! იყავ მშვიდობით, ჩემდა ნუგეშად, ჩემდა სასინარულოდ და ჩემდა გამამხნეველად. ქვეყანაზედ თავის დარჩენა ძნელი არ არის. ღმერთი მოწყალეა, ჩვენ გავიკაფავთ გზას და გავიმინდვრებთ. მომიკითხე ყველანი.

შენი და საუკუნოდ შენი ილიკო ჭავჭავაძე

118

6 ნოემბერი [1873 წელი].
პეტერბურდი.

ჩემო საყვარელო და კარგო ოლიკო!
შენი უკანასკნელი წიგნი, თალიშხანისათვის რომ გინდოდა გამოგეტანებია, გუშინწინ მომივიდა. იწერები, რომ ერთი თვეა, წიგნი შენი არ მომსვლია. ძალიანა ვწუხვარ, რომ არ მოგსვლია. მიზეზი მეც ვერ გამიგია. კვირას არ ვაცდენ, რომ წიგნი არ მოგწერო და რატომ არ მოგდის, არ მესმის. იქნება იმიტომ, რომ ამ უკანასკნელს წიგნებს ტფილისზედ გიგზავნი,

რადგანაც, ჩემის ანგარიშით, კასპიის ზღვაზედ მისვლა-მოსვლა შეწყვეტილი უნდა იყოს. უსათუოდ ამან დაგიგვიანა ჩემი წიგნები, სხვა მიზეზი არა არის რა. ეხლა, რასაკვირველია, ჩემი წიგნები მიღებული უნდა გქონდეს. ამ წიგნსა გწერ კი, მაგრამ არ ვიცი, ბაქოში მოგასწრობს თუ არა. ჩემის ანგარიშით, შენ ეხლა კარდანახში უნდა იყო. ნეტავი, მეც შენთან ვიყო. ვერ წარმოიდგენ, რა რიგად მომწყინდა გარედ ყოფნა და მარტობა, სულთა და ხორციით ქანცაწყვეტილი ვარ უალაგო ალაგას გდებით. როდის მოეღება ბოლო აქ ჩემს ყოფნას, არ ვიცი, ჩვენი უსტავის საქმე, პეტერბურდის მხესავით, ხან იმედით გაბრწყინდება და ხან ღრუბელში ეხვევა. რომელის ხელშია ჩვენი უსტავია, ის საბაგელი კაცი გამოდის, ხან ერთს ამბობს და ხან მეორესა და მეც ხან წაგხალისდები, ხან ფრთებს დავუშვებ ხოლმე. მაინც იმედს არა ვკარგავ, რომ საქმეს კეთილი ბოლო მოეღება და მე გამარჯვებული მიუვალ ჩემს ოლიკოსა და ერთი კარგად მოვეხვევი და ჩავკოცნი. დღეს მივდივარ სამინისტროში, შევიტყო, რას შერებთან.

ოცი თუმანი, რომელიც მანსვეტოვმა გამომიგზავნა, მე არ მითხოვია. ამას წინად წიგნი მოგწერე და იმ წიგნიდამ შეიტყობდი, მაგ ფულის გამოგზავნა როგორ მოხდა. მე ნინუცას მივწერე, გაყიდე რამე-მეთქი და ფული მომაშველე. იმას, შინ რომ ვერ მოეხერხებინა, ლიზოსათვის მიეწერა, ლიზოს კიდეც მანსვეტოვისათვის ეთქვო, მანსვეტოვს ხუთმეტი თუმანი მოეხერხებინა, ხუთი თუმანიც ლიზოს თავისი დეეყარა და გამოგზავნა. ესე იყო ნესტანდარეჯანის ამბავი.

ძალიან კარგი გიფიქრია, რომ მანსვეტოვისაგან ფული მიგიღია. მე მარტო იმას ვწუხდი, რომ მაგ უცხო ქვეყანაში უფულოდ მეგულებოდი. ეხლა ეგ ჯავრი მაინც ავიხადე გულიდამ.

შენი ჭირიმე, ოლიკო! კარდანახს რომ მიხვიდე, კარგად დაწვრილებით მომწერე, ჩვენი სახლის ამბების საქმე როგორ მიდის. ხე-ტყე, აგური, კირი, ქვიშა და ქვა მოუზიდნიათ თუ არა. ამას გარდა, ეხლა კარი და ფანჯარა ფოდრაჩიკს უნდა ყვარელში მიტანილი ჰქონდეს, მიიტანეს თუ არა. თუ არ მიუტანია, დაიბარე და მიზეზი ჰკითხე.

სხვა რა მოგწერო ამ უბელურ ქვეყნიდამა. აქ არაფერი საკეთილო ჩემთვის და შენთვის არაფერი არ არის რა. სიცივეები საშინელი დაიჭირა, ყინვა სწორედ რუსულია, შეუბრალებელი და სასტიკი. თუმცა ძალიან კუჭრად ვარ, მაგრამ თბილი წამოსასხამი კი შევაკერვინე. სანდრო ერისთავი იყო აქ და დამპირდა, ქალაქში რომ ჩავალო, ფულს გამოგიგზავნიო. თუ არ გამიმტყუნდა, კარგია და თუ გამიმტყუნდა, შენი მტერი იქნება, ჩემი საქმე იყოს. მაგრამ მაინცდამაინც იმედი მაქვს, რომ შინიდან შენ მომიხერხებ რასმეს და თუ გაჭირდა, გამომიგზავნი.

ერთი მითხარ, რაზედ გავიჭირე საქმე? ეჰ, რაც მოხდა, მოხდა! სულელობა იყო ჩემგან, თუ ჭკვიანობა, ეს, რაც მე ჩემს თავს დავმართე, ის ღმერთმა იცოდეს. ჩვენ ეხლა უნდა ჩვენს ბედს დავჯერდეთ და რაც ვიკისრეთ, ის შევასრულოთ. სხვა გზა კაცურის კაცობისა არ არის, იმედი, იმედი და კვლავ იმედი!.. ნავთსაყუდარი ჩვენი ეხლა მარტო იმედია კეთილის საქმის შესრულებისა და სხვა არარა. ეგრემცა იყოს ამიერიდგან უკუნისამდე!..

ნახვამდინ, ჩემო კარგო ოლიკო! ათასჯერ გააკოცებ, ათიათასჯერ მოგეხვევი და დავშთები საუკუნოდ

შენი ილია ჭავჭავაძე

119

12 ნოემბერი, 1873 წ.
[ს. პეტერბურგი]

ჩემო საყვარელო ოლიკო!

გუშინას წინ შენი წიგნი მივიღე, რომლიდამაც ვჰსცან, რომ შენც ჩემი წიგნი მიგიღია. მადლობა ღმერთსა! მეც ძალიან ვწუხდი, რომ ჩემი უწიგნობის გამო შენა ჰსწუხდი, თუმცა მე არ ვიყავ ამაში ბრალებული, რადგანაც ყოველ კვირას აუცდენელად წიგნსა გწერ. მე აქამდე კარდანახსაც მისული მეგონე, მაგრამ ეხლა შენ იწერები, რომ ღვინობისთვის ბოლოს წავალთო. არც ეგ არის ურიგო. შენი ჭირიმე, რომ მიხვიდე ყოველისფერი დაწვრილებით მომწერე.

ძალიანა ვწუხვარ, რომ აქამომდე ყვარლიდამ ვერაფერი სწორედ ვერ შევიტყე.

მე კარგადა ვარ, მაგრამ ფულები მაკლდება. ამას წინად სანდრო ერისთავი იყო აქ, იმას ხუთი თუმანი გამოვართვი და ისლა მაქვს. დამპირდა, რომ რა წამსაც ქალაქში ჩავალ, ოცდაათს თუმანს კიდევ გამოგიგზავნიო. ეს თადარიგი იმიტომ დავიჭირე, რომ რადგანაც ჩემი აქედამ წამოსვლა ჩვენის უსტავის დამტკიცებაზედ ადრე არ შესაძლოა. ამისათვისაც მინდა, რომ ყოველ შემთხვევაში მზად ვიყო და უფულობამ არ ამაძულოს უდროუდროდ საქმის ლალატი და მაინდ წამოსვლა. ამ დღეებში სანდროსაგან ფულებს ველი. თუ მომივიდა, ხომ რა კარგი, თუ არა და, უნდა ვისესხო ფული და შინისაკენ თითქმის შერცხვენილი წამოვიდე. სხვა გზა და ღონისძიება აღარ არის ჩემის აქ დარჩენისა, მეტი ჩარა არ არის. რა ვუყოთ, კედელს კაცი შუბლით ვერ გაამტვრევს, რომ ბევრიც ეწვალოს. ეს კია, რომ ამოდენა ვაი-ვაგლახი და წვალება ტყუილუბრალოდ ჩამივლის და საუკუნო განსვენებას მიეცემა. ამასაც მოვითქმე!..

ჩვენის უსტავის საქმე ესეა: იქით კვირას ხელმწიფისაგან ნების დართვა მოუვიდა ფინანსის მინისტრს, რომ ჩვენი უსტავი „გოსუდარსტვენნი სოვეტში“ გადავიდეს გასასინჯავად. ესლა „პრელსტავლენიეს“ ჰსწერენ და მპირდებიან, რომ ძალე წარვადგენთო. ერთი ამ ფინანსის მინისტრის ხელიდამ კი გამოვიდეს ჩვენი უსტავი და მერე კიდევ რაც იქნება, ის იყოს. ეს მამაძალეები აბრკოლებენ საქმეს სხვადასხვა გარეშე მიზეზთა გამო. თვითონ მინისტრი უარზედ არ არის, იმისი დირექტორია, რაც არის, ის აბრკოლებს ჩვენს საქმესა. ქრთამი უნდა, მაგრამ ვინ რას მიჰსცემს, ისეც კუტრები ვართ. ესეა ჩვენი საქმე, დღე ყოველ თითქმის დავდივარ სამინისტროში და არ ვასვენებ. ესლა იქ მივდივარ, იქნება ამ დღეებში თვითონ მინისტრის ნახვაც მომიხდეს. ზოგი მირჩევს, ნახეო და უთხარიო, რომ დირექტორი საქმეს აგვიანებსო, ზოგი არ მირჩევს, მეუბნებიან, დირექტორი უფრო საქმეს წაახდენსო. არ ვიცი, რომელს დაუჯერო. ორივე თითქმის ერთნაირად მართალნი არიან.

მაინცდამაინც დღეს საქმეს და მის მდგომარეობას შევიტყობ, ავწონ და დავწონ და მერე ისე მოვიტყევი.

ერთი ეს მითხარ, შენ როგორღა ხარ, ჩემგან დაუვიწყარო კუკლუშკი! როგორ ატარებ დროებას, შენი და რას შვრება, ხომ არა ჰსწუსს სენოზედა? მოზდის წიგნი თუ არა? ყმაწვილები და დიმიტრი როგორ არიან? ნეტავი, თქვენთან მამყოფა, რომ ეს დალაღული, მოუსვენარი ჩემი თრევა ნათესავებთ შორის მყუდროებად გადამეცვალა. სწორედ სულთ და გულის დავიღალე ამ ტიალს ქვეყანაში. როგორც პატარა ბაშვს დედის ნახვა, ისე მინდა თქვენი ნახვა, თქვენთან ყოფნა.

**წყალი მწყურთან, წყალს დავლევი,
დავეწაფები გუბესა,
წყალ და ჩავენუტები ჩემის
კუკლუშკის უბესა!**

არც ლიზოს, არც ნინოს – არავის ამბავი არ მომდის. არ ვიცი, რა მიზეზია. შენ ვერ წარმოიდგენ, ესრედ გადმოხვეწილისათვის რა სიამოვნებაა სამშობლოდამ მოსული წიგნი და ამბავი. მაგრამ რასა იქ? არც ეგ სიამოვნება გველირსა. ნეტა, რას ფიქრობენ ჩემი დები და რად არა მწერენ? იმათაც ხომ ჩემსავით ბანკის საქმემ არ წაართვა ყოველივე მოცალეობა. მაღლობა ღმერთს, დრო იმდენი აქვთ უსაქმურობის გამო, რომ დილიდამ საღამომდე ჰსწერონ, საქმე არ წაუხდებათ.

მშვიდობით, ჩემო საყვარელო მეუღლე და მართლა მეუღლე, ნახვამდე, ჩემო კუკლუშკი! როცა მოვალ, მთელს ჩემს გამოვლილს მწუხარებას წარვხოც ერთის შენის კოცნითა.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

19 ნოემბერი [1873 წ.]
პეტერბურლი.

ჩემო სანატრელო და საყვარელო ოლიკო!

ესეც პეტერბურლში მოვედი და სწორედ გითხრა დიდს წვალებაში ვარ. დილიდამ საღამომდე ცოფიან ძაღლსავით დავრბივარ და ჯერ კი არავითარი საქმე არ გამირიგებია. ბევრი ბანკირები მელაპარაკებიან ჩვენის ბანკის ზაკლადნი ლისტებზედ, მაგრამ ჯერ ყურს ვიყრუებ, იქნება მეტი ფასით ავალებინო და მეტად გავეიდო-მეთქი. ჯერ იმისთანა სასუეგემო არ არის და ვნახოთ, ბოლოს რა იქნება.

შენი წიგნი დღეს მივიღე, 27 ოქტომბრისა. როგორც შენის წიგნიდამა ჰსჩანს, შენ კარდანახში არ გასულხარ. მე იქ მეგონე და ტელეგრამა იქ მოვიწერე ნიკოლოზის სახელზედ. ფული გამოგიგზავნე 295 მან. არ ვიცი, მიიღე, თუ არა. ნიკოლოზის სახელზედ გამოგზავნე, რადგანაც შენ კარდანახში მეგონე. ერთი მითხარ, ანუ მომწერე: რატომ არ გახვედი კარდანახს, რამ დაგაბრკოლა?

ჯერ პეტერბურლში არავინ არ მინახავს, არც სენო, არც ვარვარა ილინიშნა და არცა არავინ სხვანი. ზვალ სენოს უსათუოდ ვნახავ და ჩურჩხელებსაც მიუტან. წინაღვე წარმომიდგენია, რა რიგად გაუხარდება ჩემი ნახვა და ტიოტია ოლიასაგან გამოგზავნილი ჩურჩხელები.

შენი ჭირიმე, ოლიკო, კარგად იყავ, ვიდრე მე მოვიდოდე. შინაურობაზედ ვიცი შენი „ხაზიაიკობის“ ამბავი, თვალი გეჭირება, მაგრამ მაინცდამაინც ვთხოვ, ცხენებს და გოჭებს გაუფრთხილდე, არ დამიკარგონ. ამის გარდა ღვინოები კარგად გადააღებინე და მომწერე როგორები დადგა. აქ ერთი წიგნი ვიყიდე о виноделии. ის რო წავიკითხე, ელდა მეცა. იქა ჰსწერია, რომ ავდარში ღვინოები ყურძენით და ავდარშივე დაწურული ძალიან ცუდს ღვინოს დააყენებსო, ასეო, რომ ღვინო არ დაწმდებაო და ეყროლებაო. ნუთუ მართლა ჩვენს ღვინოებს ეს სიკეთე დაემართება? შენი მტერი!.. ღმერთმა გვიხსნას მაგისტანა ფათერაკისაგან!

მე დეკემბერში უსათუოდ მოვალ მანდ. მეტს ხანს აღარ დავდგები. ამ კვირია თუ არა, იქით კვირას ყველაფერს გავათავებ და წამოვალ კიდეც, ოღონდ შენ კარგადა მყვანდე და ჩემი საქმე სულ კარგად იქმნება.

რა სიკეთეს მიზამ, რომ ხე-ტყე ტყილამ გამოტანილი დამახვედრო, თავლა დახურული, წისქვილი დაბრუნებული და სხვანი და სხვანი და სხვანი. არ ვიცი, ხვნაზედ როგორა ხართ? მოხანით რამე და დათესეთ რამე თუ არა... მომწერე. ერთი ოციოდე დღის ნახნავი დათესილი რომ დამახვედრო, ძალიან ოლიკო იქნები.

ჩვენი მოურავი კნიაზი გიგო როგორ ირჯება, შენის წიგნიდამ არა ჩანს, სად არის გიგო. თუ მანდ არის, ჩემ მაგიერად ჰსთხოვე, რომ შეძლებისამებრ მოხნას და დათესოს. ამას წინადაც მოგწერე და ეხლაცა გწერ: პურში სიმინდი გაარევიე, თორემ პური დაგვაკლდება და დავილუპებით.

მომწერე, ნიკოლოზმა ღვინის მუშტარი მოიყვანა თუ არა. თუ იქნება, ვითარცა ქართველმა თვალებში მტვერი შემოგვაქარა და დაპირება ცარიელ დაპირებად დარჩა.

მომწერე, შენი ჭირიმე, წოურის ვენახი გააკეთეთ თუ არა. გიორგიმ ხომ არ დაგიშალათ. არა მგონია, რომ ეგ გიორგი ბატონი ისე გაბრიყვდეს, რომ დაგიშალოთ, მაგრამ მაგისაგან რას არ უნდა მოელოდეს კაცი.

მართლა, არ მოგწერე: მე ვიდრე პეტერბურგში მოვიდოდი, პოლტავაში დამიბარეს ბანკირთან მოსალაპარაკებლად და იქ ექვსი დღე ვიყავი, ვერა გავარიგე-რა. პოლტავის გუბერნიაში ბევრი ქართველები არიან, უწინდელი გადმოსახლებული და ძალიან მდიდრები, ბარათოვებიც არიან, ორბელიანებიც, მუსხელოვებიც და თითქმის ყველა გვარის კაცი, ჭავჭავაძიანთ გარდა. როგორ ეტყობათ, რომ ჭავჭავაძიანთ უწინაც თავისი ქვეყანა ჰყვარებიათ, რომ თავი არ დაუნებებიათ.

იყავ მშვიდობით, ჩემო კარგო ოლიკო და მიგულე მარად შენთვის თავდადებული.

ათასჯერ გაკოცებ და მოგეხვევი.

ილია ჭავჭავაძე

[20 ნოემბერი, 1873 წ.
ს. პეტერბურგი].

ჩემო საყვარელო ოლიკო!

კიდევ დამიგვიანდა შენი წიგნი და ვწუხვარ. უსათუოდ იმიტომ დამიგვიანდა, რომ ეხლა ქალაქის ფოტოთი წამოვიდოდა შენი წიგნი. ჩემო კარგო! რასა იქ და როგორა ხარ? თუ ჩემს ამბავს იკითხამ, ვერა ვარ კარგად, იმიტომ რომ ძალიან მომწყინდა უშენოდ ყოფნა და აქაურობა. ნეტავი, ეხლა შენთან დამსვა და მათიტიანა!.. ჩემს თავს ფიცი მივე, რომ თუ ამას იქით კიდევ სადმე წასვლა მომიხდა, უშენოდ ფეხი არ გავდგა. ვწუხვარ, ვწუხვარ უშენობას, მაგრამ რა გაეწყობა. შენი წიგნი მომივიდა, ეს ორი კვირა იქნება. მწერ, რომ ათს თუმანს მანსვეტოვს გაუუგზავნიო. მე მგონია, ჩემო კარგო, რომ შენ თითონ დაგჭირდება ეგ ფული; ჩემის ფიქრით, შენ შენთვის შეინახო ეგ ფული, ისა სჯობია. მაგრამ ნება შენია, როგორც იცოდა, ისე მოიქეცი. მე ამას წინად რევაზისაგან ფული მომივიდა და იმით იოლად მივდივარ. ჩემი ფიქრი ნუ გაქვს. შენ იყავ კარგად და შენის კარგად მყოფობით მასიამოვნე მე და გული გამიკეთე.

გუშინწინ სამინისტრომ მაცნობა, რომ ჩვენი უსტავი პირველ იანვრამდინ უსათუოდ წარსდგება „გოსუდარსტვენნი სოვეტში“. თუმცა ამ ამბავმა ძალიან შემაწუხა, მაგრამ კიდევ კარგია, რომ გადაწყვეტილი მაინც შევიტყე. ჩემი აქ დარჩენა იმ დრომდე აუცილებელია და ძალიან საჭირო. ჯერ ვიფიქრე, წამოვიდე-მეთქი, მაგრამ მენანება ამოდენა შრომის უქმად დარჩენა. მერე ჩვენს მოკეთებებს როგორღა გადვურჩებოდი. ისევ ის ვირჩიე, რომ რაკი ამაზედ თავი დავსდე, ბოლომდინაც გავიყვანო, თორემ სირცხვილს ვერ აუვალთ. თუ „გოსუდარსტვენნი სოვეტში“ მითხრეს, რომ საქმე დაგვიანდებაო, მაშინ მე იანვარშივე წამოვალ და ჩავეხუტები ჩემს საყვარელს კუკლუშკასა. ეს არის ჩემი უკანასკნელი ვადა აქ დარჩენისა. მეტი აღარ შემიძლიან. მაგრამ თუ თქვეს, რომ მალე გაგითავებთო, მაშინ კი საქმის დაბოლოებას მოუყცი. ესე, ჩემო სანატრელო ოლიკო, მოთმინებითა

160

ჩვენითა მოვიპოვოთ სული ჩვენი, სხვა ნუგეში ჯერ არა გვაქვს რა. ამ წიგნს კი გწერ, მაგრამ არ ვიცი, კარდანახში იქნები თუ ბაქოს. რადგან შენ იწერებოდი, რომ ნოემბრის დამლევს წავალთო, ამიტომაც ამ წიგნს კარდანახში გწერ.

შინ რომ მიხვიდე, ყველაფერი გასინჯე, ჩვენს ფოლრიაჩიკს გაუკეთებია თუ არა ყოველივე, რაც ვალად ელო და ყოველივე დაწვრილებით მაცნობე. ჩვენი ცხენებისა ველარა შევიტყე რა. ვერ წარმოიდგენ, რარიგად ვწუხვარ მიშკას დაკარგვაზედ. ბრძენი ცხენი იყო, ბრძენი! რაღა ის მაიპარეს. ნინო მწერდა, რომ დიდი იმედია იმის პოვნისა, მეც ამით ვნუგეშობდი, მაგრამ ვშიშობ, რომ ნუგეში ნუგეშად არ დამჩრეს. ნეტავი კი, როგორმე აპოვინო და!.. ნიკოლოზს ჰსთხოვე ჩემ მაგიერ, რომ გაისარჯოს და როგორმე მიპოვოს. საწყალი მიშკა!

თუ ბაქოს მოგასწრო ამ წიგნმა, კატო თავის შვილებით მომიკითხე; თუ კარდანახსა — ნინო მომიკითხე და დიდი საყველური უთხარ, რომ ერთი წიგნი აღარ მომწერა.

აქაური ამბავი რა მოგწერო: მე უსაქმობის გამო ანგლიურის ენის სწავლას შევუდექი და შექსპირის ტრაგედიას „კოროლ ლირს“ ვჰსთარგმნი სხვასთან ერთად. აქედამ რომ მოვალ, ანგლიური მეცოდინება იმდენად, რომ სუბუქს თხზულების წაკითხვა შემეძლოს. სხვა არაფერი გასართობი არა მაქვს რა. ხანდისხან ვანო ორბელიანთან შევალ ხოლმე და ზოგჯერ ვარვარა ილინიშნასთან. სხვაგან არსად დავდივარ, სულ შინა ვედივარ და შენს ნახვას ენატრულობ ხოლმე. ცუდი ქვეყანაა ეს პეტერბურგი, ეს სამი თვეა თითქმის, მზე არ დამინახავს. ნეტა, მითხრა, აქ როგორ ცხოვრობენ. მილიონი რომ მომცენ, აქ ცხოვრებას არ ვინდომებდი. ახ, ნეტავი, მალე მეღირსოს ჩემის თბილის ქვეყნის ნახვა და ჩემი ოლიკოს კოცნა! და თუ ამასთან უსტავიც დამტკიცდება, ჩემს ბედს ძალიც არ დაჰყეფს. დიდს იმედს კი იძლევიან და არ ვიცი, ჩვენი ბედი როგორ გაჰსჭრის. მე იმისათვის კი არა ვარ ესე მოწადინებული, რომ ჯამაგირი მექნება-მეთქი, — არა, მე სხვა ათასი ფიქრი და წადილი მაქვს. მე თვითონ

161

იქნება მაგ ბანკის საქმეს სულაც თავი დავანებო, უმაღურებთან საქმის დაჭერა ძნელი ყოფილა.

იყავ მშვიდობით, ჩემო კარგო და გულითალო მეგობარო.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

122

3 დეკემბერი [1873 წ.]

ჩემო სანატრელო და საყვარელო ოლიკო!

ნეტავი შენ, ეხლა კარდანახში ზიხარ და გადაჭყურებ ჩვენს მშვენიერს და საკუთრად ჩემთვის საყვარელს ალაზნის მინდორს და მთებსა და მათა შორის ჩვენს ყვარელს! ნეტავი, მეც მანდ ვიყო!

ამას წინად ჯერ შენი წიგნი არ მომსვლოდა და არც ვიცოდი შენი ბაქოდამ წასვლა, რომ კარდანახში ალექსანდრე ლიაზონოვის სახელზედ წიგნი მოგწერე. აქამდის მიღებული გექმნება. რასა იქ და როგორა ხარ, ჩემო კარგო! იცი, რამდენი ხანია, ერთმანეთი არ გვინახავს? მეექვსე თვეა. ბარაქალა ჩვენს გულის სიმაგრეს და ვაჟკაცობას! არა გვიშავს რა, მით უფრო ტკბილი იქნება ისევ ერთად თავის მოყრა, ოჰ, რარიგად ამოვიყრი გულიდამ იმ ჯავრს, რომელიც ეხლა სულ[ს] მიგუბებს და რა ნეტარებას მივეცი, როცა შენთან მოვალ და შენ გადაგეხვევი. მაშინ ვილას ესსომება წარსული მწუხარება: ერთის წუთის სიამოვნება მორევად გახდება და იქ დაინთქმება ექვსის თვის მოწყენილობა, ურვა და წუხილი. ვა, სოფელო! რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირს! ვინ იცის? იქნება დრო მოვიდეს, ჩვენი ბედი ჩვენვე დავატრიალოთ. ჯერხანად კი ავყვეთ ამ ცხოვრების უგემურ ჟამთა დენასა. „საცა არა ჰსჯობს, დაცლა სჯობს კარგისა მამაციისაგან“. არ ეგონოს ჩემს დას ნინოს, არ ვიცოდე, რომ დაცლის მაგიერ რუსთველი გაცლას ამბობს. მეც ვიცი „გეფხვის ტყაოსანი“, მაგრამ ჩვენს ეხლანდელს მდგმოიარობას დაცლა უფრო უხდება, ვიდრე გაცლა.

162

ეხლა მეთორმეტე საათია ღამისა და მგონია, მთელს კარდანახს ჰსძინავს. ვინ იცის, ვინ რასა ხედავს სიზმარში? ერთისა კი სიზმარი მეც მესიზმრება. იმ ერთს ეხლა ძილში თვაწინ უდგა ერთი ბაჯაჯღანა, პირგვალი, ბურთივით რგვალი ლიბერალი, გრძელთმიანი, შავწვერა, ფაშვიანი და იმას ელაპარაკება ძილში. ნეტა, რას ელაპარაკება? ისიც ვიცი, რას ელაპარაკება, მაგრამ შენ არ გეტყვი. იცი, რატომ არ გეტყვი? იმიტომ, რომ შენ უფრო კარგად იცი, რას ელაპარაკება. თუ ქალი ხარ და გამოიცნობ, ის ერთი ვინ არის, რომლის სიზმარსაც ეხლა მეც თითონ ვხედავ. აბა, გამოიცან და ქალაქი შენი იქნება. იმ ერთს ამაღამ მეცა ვნახავ სიზმარში და ბევრს, ბევრს ვაკოცებ.

ხუმრობა გაშვებით, შენი ჭირიმე, ოლიკო! ერთი დაწვრილებით შემიტყე, ჩვენმა ფორდიაჩიკმა ყველაფერი აღასრულა თუ არა, რაც პირობაში უწერია; ქვიშა, აგური დაჰსწვეს და მოხიდეს თუ არა, ანუ ხე-ტყე, კარი, ფანჯარა; ჩვენი მიშკა იპოვეს თუ არა. ყველაფერი მომწერე.

მე მგონია, იანვარში თავი დაგიკრათ, პირდაპირ კარდანახში მოვალ, ასე რომ, ქალაქში ორის დღის მეტს არ დავრჩები. უჰ, რარიგად მინდა მანთ წამოსვლა!.. რა სიხარულით, რა აღტაცებით ჩავეგდები ვაკონში, როცა კი ეგ შესაძლო გამინდება.

მომიკითხე ნინო, ნიკოლოზი და მათი შვილები.

მარადის შენი ილია ჭავჭავაძე

123

[14 დეკემბერი, 1873 წ., მოსკოვი]

ჩემო კარგო და საყვარელო ოლიკო!

წარსულს კვირას ყოველდღე ვაპირებდი წამოსვლას, რადგანაც საქმე თავდებოდა, მაგრამ მამაძაღვლები შემეშალნენ და ეხლა ისევ ხელახლად მომიინდა საქმის დაწყება და ცდა. ვწუხვარ ძალიან, რომ ამ დამპალ ქვეყნიდამ ვერ დავახწიე ჯერ თავი და ჩემს ოლიკოს ვერ ვიახელ. იმედი მაქვს, ამ კვირია

163

მანც გავათავო ყოველივე და წამოვიდე. ღმერთმა ქმნას, რომ მალე განვმორდე ამ უმზეო და უსიხარულო ქვეყანას!

სენო, შენი დისწული, ხშირად არის ხოლმე ჩემთან და ამჟამადაც ჩემთან არის. რიგიანად ჰსწავლობს და კაი ბიჭიც დადგება. ეხლა ნახევარ წლის ეგზემენები აქვს, ზოგიერთი გაათავა კიდეც და კარგადაც გაათავა. დიდი იმედი აქვს, რომ მომავალს წელს „პრაფოვედენიაში“ შევა. ღმერთმა გზა წარუმართოს თავის მშობლების სასიხარულოდ!

სამი კვირა არის, რაც შენი წიგნი არ მომსვლია, არ ვიცი, რა მიზეზია. ხომ კარგადა ხარ, ჩემო კარგო! კარგად იყავ, თუ გინდა, რომ მეც კარგად ვიყო. რატომ არა მწერ წიგნებსა? შენგან ძალიან მიკვირს. მე ამას წინად მოგწერე წიგნი და გთხოვე, ჩვენი სახლის ამბავი დაწვრილებით მომწერე-მეთქი და იმ წიგნის პასუხი აქამოდდე არ მომსვლია. არ ვიცი, რას მივაწერო. ეხლა ღვინოები გადაღებული გექმნებათ და შეეტყობა, როგორი დადგა. ნეტავი, მაცოდინა, კარგი ღვინოები დაგვიდგა, თუ არა. მე ძალიან მეშინიან, რომ ჩვენი ღვინოები წელს ვერაფერი იქმნება, რადგანაც წვიმიანს დროს დავკრიფეთ და დავწურეთ. თუ მართლა ცუდები დადგა, შენი მტერი, ჩვენ საქმე დაგვემართება.

წისქვილი კაი ფასად მიგიცია და კაი კაცისათვისაც. აი, პირველი შემოსავალი ჩვენის საკუთარის ხარჯით და შრომით შემოსული. სასიამოვნოა!.. ჩვენი თავლისა რა ჰქენით, გაათავეთ, თუ არა. ეგ მეორე საქმეა, ჩვენის საქმით დადგენილი და დაარსებული. ეხლა მეც ვიტყვი მამაშენსავით: რა მოგახსენოს პომეშიკმა! თუ მე და შენ სახლებიც ავიშენეთ, დიდი ვინმეები ვიქმნებით და ბინა გვექმნება.

ხვინსა და თესვისა რა ჰქენით? შენი ჭირიმე, ოლიკო, უხვნელ-უთესველი არ დავრჩეთ, თვარემ ცუდი საქმე დაგვემართება, თუ პური სასყიდელი გაგვიხდა. ჩვენი სუსტი ჯიბე მაგ ხარჯს ვერ აიტანს და იქამდინ მიგვიყვანს, რომ კუტრებს უფრო გაგვაკუტრებს. ჩვენი სახლთხუცესი გიგო როგორ ირჯება. ყოჩალი ბიჭია და ნიჭიანიც, თუ კი მოინდომა, ბევრი შეუძლიან და თავის გზას თვითონ გაიკაფავს. მაგრამ ცოტა ზარმაცი კი უნდა იყოს თავის ბიძასავით.

წოურის ვენახი და წვრილი ვენახები შეიმუშავეთ, თუ არა. აყვია გიორგიმ ხომ არ დაგაპრკოლათ, ან არ დაგიშალათ. რა ვიცი? მაგისაგან ყველა მოსალოდნელია.

ცუცა და მისი კნენა სიყვარულით მომიკითხე, აგრეთვე, ჩვენი გულუბრყვილო დათიკო და მისი მეუღლეც.

ათასჯერ გააკოცებ შენ, ჩემო საყვარელო ოლიკო და დაეშთები შენი ნახვის მონატრე

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

[15 დეკემბერი, 1873 წ.]

ჩემო ძვირფასო და სანატრელო ოლიკო!

შენი წიგნი კარდანახილამ მომივიდა და ორნაირად მასიამოვნა: ერთი, რომ შენ მშვიდობით მისულხარ და მეორე მით, რომ ხუთი ურემი ღვინო მოგვსვლია. კიდეც მაღლობა ღმერთს! როგორც იქნება ხელს მოვინაცვლით. შენი ჭირიმე, ოლიკო, ყვარელში რო გახვიდე, ყველაფერი კარგად გასინჯე. მე რომ წამოვედი, ისე დავაწყეთ მე და პოდრიჩიკმა, რომ აგური, კირი, კრამიტი ერთად უნდა დაგვეწვა; ხე-ტყე სახლისა, კარი და ფანჯარა მოტანილი უნდა იყოს. ერთი კარგად სულ ყველაფერი დაწვრილებით შემიტყე და მომწერე, აგური, კირი, კრამიტი დაუწვაეთ თუ არა, ხე-ტყე, კარი, ფანჯარა მოუტანიათ, ან ქვიშა და ქვა უზიდნიათ? ახ, როდის იქნება ამ ოხერს ქვეყნილამ თავი დავაღწიო და შინ მოვიდე? ვერ წარმოიდგენ, რარიგად გულჩათუთქვილი ვარ ამ უბედურს და უმადურს ქვეყანაში და რარიგად გული მაინდ მოისწრაფის, რომ დიდი ხნის უნახავი ოლიკო ნახოს.

თუ შენ კარგად მოიქცევი, ღვთის მაღლით, სახლის მასალა სულ შინ გვექნება მოგროვილი ჩემს მოსვლამდე და ძალიან მაამებ, რომ ეგ აგრე მომიხდინო. თუმცა, კუტრები ვართ, მაგრამ თუ სახლი როგორმე მოვიხერხეთ, როგორც იქნება თავს დავირჩინთ და ვიცხოვრებთ, თუ ქალაქში არა,

სოფელში მაინცა. ხომ იცი, რომ ჩემი ნატვრა ის არის, რომ სოფლად ვიცხოვრო და ხილად ქალაქში ჩავდიოდეთ. შენი ჭირიმე, ოლიკო, შენებურად დატრიალდი და გაისარჯე, რომ სახლის აშენებას დაბრკოლება რამ არ მიეცეს. თუ პოდრიაჩიკმა ფული გთხოვოს, როგორმე უშოვე და ცოტცოტა აძლიე, ისე ორ თუმნობით, სამ თუმნობით, რომ ხელი გაიმართოს და არ დაბრკოლდეს.

ნინო, ნიკოლოზ თავის შვილებით მომიკითხე. გაზილას ამბავს არას იწერები? როგორ ბძანდება ჩემი ფილოსოფოსი გაზილა? მიშკა აპოვნინე. მაპატივე, რომ ესე ცოტას გწერ, ჩემო კუკლუშკი! ვეჩქარები.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

125

[19 დეკემბერი, 1873 წ.,
მოსკოვი]

ჩემო უსაყვარლესო და სანახავად სანატრელო ოლიკო.

ამას წინედ მწერდი, რომ ამ დღეებში ყვარელში გავალო და არ ვიცი, გახვედი თუ არა. თუ გახვედი, რა ნახე, რა გაიგე, ყოველიფერი დაწვრილებით მომწერე. შენი ჭირიმე, ჩვენი სახლის და შენობის ვითარება კარგად შეიტყე და სულ ყოველი ვრცლად და დალაგებით მომწერე.

ამას წინედ ფინანსის სამინისტროდამ ქალაქი მომივიდა, რომ თქვენს უსტავსო პირველ იანვრამდე გადავცემთ „გოსუდარსტვენნი სოვეტში“. ვზივარ და ველი ამ ბედნიერებას მოღრუბლული, ვითარცა პეტერბურგის დღე. გუშინას წინ რევაზ ანდრონიკოვისაგან ტელეგრამმა მომივიდა და მწერს, რომ „ნაბლიუდატელნი კომიტეტმა“ ფული დაგინიშნაო და ამასთანაც წიგნი მოგწერაო. არ ვიცი, რა ფულია და რა წიგნი? უსათუოდ, რასმეს ახალს კისრად მდებენ. ვნახოთ, მოვიცადოთ, რა გამოვა რისაგან. მე მგონია, მე იანვარში მომიხდეს წამოსვლა და ჯერ კი მაინცდამაინც სწორედ და გადაწყვეტილად არა ვიცი რა.

166

ვერ წარმოიდგენ ჩემს უბელურს და უგემურს გარემობას! ვგდივარ დილიდამ საღამომდე შინ და, თუ გავალ, ისიც სასეიროდ. იმ დღეს გიორგი მარვაშიძესთან ვიყავ, აი, მთავრის შვილი რომ არის. ამას წინად თითონ მოვიდა და მთხოვა შექსპირის ტრაგედია, კოროლი ლირი, რომელიც ქართულად ანგლიურიდამ გადავთარგმნეთ, წაგვიკითხეო. წავედი წასაკითხად, კარგა ბლომა ხალხი იყო და ძალიან მაიწონეს. ასე იფიქრე, ქალებმა იტირეს და კაცები კი სულ აფერუმს იძახოდნენ. მართლა და, თარგმანი მშვენიერი რამ გამოვიდა, ასეთი კარგი, წამკითხველი მთარგმნელებს დაგვლოცვენ. ქალაქში რომ ჩამოვალ, გვინდა წარმოვადგინოთ. სცენაზედ მშვენიერი რამ იქნება. ვერ წარმოიდგენ, რარიგად კარგად გადმოვიდა ქართულს ენაზედ. არც ერთი რუსული თარგმანი ქართულს არ შეედრება. აი, ღვთის ძალით, როცა მშვიდობით მოვალ, მოვიტან და კარდანახში წაგიკითხავთ და თუ არ გატიროთ, ცუდი კაცი ვიყო. შენ ხომ იცი, რომ ჩემი ნაჯღაბის ქება მე თითონ არ მიყვარს, მაგრამ ეს ასეთი თარგმანია, რომ არ ვაქო, ცოლდა იქნება. აქაური ყმაწვილკაცობა მაგ თარგმანისათვის გაგიჟებულა და ალტაცებაში მოსული.

ამ დღეებში „ვიიგრიშების“ ლატარია იქნება. წარმოიდგინე, ერთი ბილეთი ვიყიდე და დიდი იმედი მაქვს, თუ ოცი ათასი არა, შვიდი ათასი თუმანი მაინც მოვიგო. მაშინ ჩემს საყვარელს კუკლუშკას მივწერ, რომ პეტერბურგისაკენ გამოფრინდეს. ნეტავი, შენის სიცოცხლით, მოვიგო. მაშინ უყურე ჩვენი ყოფა! საუკუნოდ ბედნიერნი ვიქნებით მით, რომ მრავალი კეთილი საქმის შესრულება შეგვეძლება. ღმერთი მართლა რომ გულთამხილავი და ყოვლად შემძლები იყოს, სწორედ მე უნდა მომაგებინოს ოცი ათასი თუმანი. რამდენს კეთილს დავსთესდით!.. მაგრამ... ეჰ, რაც იქნება, იყოს. ნატვრა ხშირი – გულის და ქეიფის დასუსტებას მოასწავებს. ნატვრითაც ბევრი გვინატრია და არა გამოსულა რა. რო გამოვიდეს? შენ მაშინ რას იტყვი, ჩემო კარგო კუკლუშკი? იყავი, ჩემო კარგო, მშვიდობით და ფიქრი ხვალინდელი დღისა ხვალეს ვანებოთ. მომიკითხე ყველანი. ლიზოს წიგნი არ მომდის და ძალიან ვწუხვარ.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

167

ჩემო საყვარელო ოლიკო!

შენი წიგნი მომივიდა ამ უკანასკნელს დროს და იწერებოდი, რომ ექვსი კვირააო, შენი ამბავი არ მომსვლიაო. მიკვირს ეგ ამბავი და თანაც მაწუხებს. შენ ჯერ ბაქოდამაც არ იყავ წამოსული, რომ ლიაზონოვის სახელზედ წიგნი მოგწერე. ჩემის ანგარიშით, ის წიგნი ერთის კვირითაც უწინ უნდა მოსულიყო სიღნაღში, ვიდრე შენ მიხვიდოდი. მას შემდეგ ერთი კვირაც არ ამიციდენია, რომ წიგნი არ მომეწეროს. ნეტავი შემატყობინა მიზეზი, რატომ არ მივიღია ჩემი წიგნები. შენა მწერდი, სიღნაღის ფოშტაში გამოგზავნე ხოლმეო წიგნები და მე თითონ მოვიკითხავო. მეც ეგრე ვგზავნიდი წიგნებს და რატომ არ მივიღია, მიკვირს. ძალიან ვწუხვარ, რომ შენ ჩემდაუნებურად ჩემის უამბობით მოწყენილი იქნები. თუ გიყვარდე, ნუ მოიწყენ და კარგად იყავ, რომ შენის სიკეთის იმედით მეც კარგად ვიყო.

მომილოცნია შენთვის, ნინოსთვის, ნიკოლოზისა და მათ შვილებისათვის დღესასწაულები წარსული და მომავალი. ღმერთმა ყველანი მშვიდობით გამყოფოთ ჩემდა სასიხარულოდ და საკეთილოდ.

შენი ჭირიძე, ოლიკო, ჩემს კუკლუშკას ჩემ მაგიერ ბევრი, ბევრი, ბევრი აკოცე და უთხარი, არ ინალვლოს, თორემ, ღვთის მადლით, რომ მოვალ, გავროზგამ. აჰ, რარიგად მინდა მაინთ წამოსვლა, მაგრამ რას იზამ? ლამის დღე-ზევალიობით გული დამეღიოს. როგორც ჭირი, მომწყინდა აქაურობა და არ ვიცი, როდის დავახწევ თავს და ჩემს კუკლუშკას გადავხვებო.

ჩვენი საქმე ძლიერ ტაატიტ მიდის. ჩვენი უსტავი არ იქნა, ვერ დავძარ სამინისტროდამ. ამას წინად ქალაქდით მითხრეს, რომ პირველ იანვრამდინ შევასრულებთო და გაცნობებთო. აი, გულის კანკალით და თრთოლით ველი იმ პირველს იანვარს და ვნახოთ, რას იტყვიან. იქნება ახალმა წელიწადმა ხელახლავ ბედი ჩვენკენ მოატრიალოს და სიხარულით და გამარჯვებით გამომაფრინოს იქით, სადაც ეხლა ერთი

სულიერია, რომელსაც კუკლუშკას ეძახიან, და რომელიც ბრწყინვალე თავადის ილია ჭავჭავაძის გულითადი, უგულითადესი და უუგულითადესი მეგობარია.

ნეტავი, შენის სიცოცხლით და დღეგრძელობით, ეგრე მოხდეს და მალეც მოხდეს, თორემ მომწყინდა უშენობა და გარედ გდება.

შენი ჭირიძე, ოლიკო, იქნება როგორმე ხელი შეუწყო ჩვენის სახლების აშენებას. ღვინით იქნება, პურით თუ ფულით, როგორმე ისე მოახერხო, რომ საქმე წინ წადგეს. აბა შენ იცი და შენმა კაი დედაკაცობამ. იმედი მაქვს, რომ ჩემი კუკლუშკა ბევრს კარგს დააწყობს და გაძირიგებს.

მომიკითხე ყველანი, შენს თავს გაუფრთხილდი, კარგად იყავ და მიგულე, რომ მე ვარ შენი საუკუნოდ ერთგული.

შენი სამუდამოდ და სამუდამოს იქითაც

ილია ჭავჭავაძე

ჩემო კარგო და სანახავად სანატრელო ოლიკოჯან!

მომილოცნია შენთვის და ჩემის დის ნინოს სახლობისათვის დამდეგი დღესასწაულები. ღმერთმა მშვიდობით, დღეგრძელობით და ბედნიერებით გამყოფოთ ყველანი ერთად და თვითეულად ცალკე. ნეტავი, შენთან ვყოფილიყავ და ვიყო კიდევ.

შენი წიგნები მომდის და იწერები, რომ ოკტომბრის აქედ შენი წიგნი არ მომსვლიაო. ძალიან მიკვირს და ძალიან ვწუხვარ მაგასა. პატიოსანს სიტყვას გაძღვე, რომ არც ერთს კვირას არ ვაცდენ, რომ წიგნი არ მოგწერო. ჯერ შენ ბაქოდამ წამოსული არ იყავ, რომ მე წიგნი მოგწერე სიღნაღს ალექსანდრე ლიაზონოვის სახელზედ: მინდოდა, რომ ჩემი წიგნი დაგხვედროდა სიღნაღში და იმით ცოტა მაინც შესიამოვნებინა შენთვის. მას მერმედ შენი წიგნი მომივიდა და იწერებოდი, რომ სიღნაღის ფოშტაში გამოძიგზავნეო

до востребования და მე მოვიკითხავო. მეც ყოველ კვირა აუცილებლივ თითო წიგნსა ვგზავნი სიღნაღში შენს სახელზედ с надписью оставить „до востребования“. გაოცებული და დიდად შეწუხებული ვარ, რომ შენ არც ერთი წიგნი არ მიგიღია. არ ვიცი, რას მივაწერო. იქნება ბიჭს, რომელსაცა გზავნით სიღნაღის ფოშტაში, რიგიანად ვერ აბარებთ, რა უნდა იკითხოს და ან იქნება თითონ ის ბიჭი რიგიანად ვერ ატყობინებს. ერთი მოიკითხე შენი წიგნები, მე იმედი მაქვს, რომ ჩემს წიგნებს ფოშტაში იპოვი სულ ერთიანად. მინდოდა ტელეგრაფი მომეწერა და იმით შემეტყობინებინა ჩემი ამბავი, მაგრამ სამის მანეთის დახარჯვა ეხლანდელს ჩემს მდგომარეობაში მეტად ძნელია. ამ ფოშტაში ვნახოთ, რას მოიწერები. თუ კიდევ მოიწერები, რომ შენი წიგნი არ მომდისო, მაშინ ტელეგრაფში გამოვიგზავნი ერასტე ჩოლაყაშვილის სახელზედ, ამ წიგნსაც იმის სახელზედ გივგზავნი.

ჩემო გულითადად მეგობარო! მე წარმომიდგენია შენი მწუხარება ჩემის უწიგნობის გამო. თითონ მეც გული მტკივა შენთვის და ვწუხვარ, მაგრამ რა გაეწყობა. სამიწილად დავილაღე უშენობით და შეგწუხდი. როდის მოელება ბოლო ამ ჩვენს ეგრედ უერთმანეთო გდებას, ვინ იცის. ჩვენი უსტავი ჯერ კიდევ სამინისტროში გდია, არ იქნა, მე ჩემი ვქმენ, იმან თავისი, და იქნა ფეხი ვერ მოვაცვლევი. ხშირად მომდის ფიქრი, დავანებო თავი ყველაფერს და წამოვიდე. მეორეს გზით კი მრცხვენთან, რა პირით მოვიდე, როგორღა გამოვიჩინო თავი, ვის დავენახო. ამ ორცეცხლშუა ვარ და ვიტანჯები.

შენი ჭირიძე, ოლიკო! მიშკა მაპოვნინე, ძალიან მიყვარდა ის შეჩვენებული და იმის დაკარგვას გაზილას დაკარგვას ვირჩევდი. ამას გარდა, თუ რამ მოხერხდება, რომ ჩვენის მენობის საქმე წინ წასწიო, ნურა მეცადინეობას ნუ მოაკლებ. ვინ იცის? იქნება აქედამ რომ მოვალ, ამა ქვეყნის დავიდარაბას თავი დავანებო და ჩვენს ყვარელში ჩავიკეტოთ თავი მე და შენ, თუ არ სამუდამად არა, იმ დრომდე მაინც, რომ პატარა მოსვენებით დავსტკბეთ ერთად ცხოვრებითა ქვეყნის ყაყანს მოშორებულნი. დავილაღე და ვგრძნობ, რომ თანდათან ვბერდები, ღონე და გულის სიმხურვალე თანდათან უკან მიდის. მაგრამ არ ვმიშობ. მე ერთი იმისთანა ოლიკო მყავს, რომ ისევ გამაცოცხლებს და

გადამახალისებს. ღმერთმა ქმნას, შენი ნახვა მალე ძელირსოს. საბაგელს გუნებაზედ ვარ. ხომ იცი, უქმეები რარივად მეჯავრება და ეხლა უფრო გულს მიმღვრევს, რომ შენ ჩემთან არა ხარ.

შენი მარად და მარადის იქითაც
ილიკო ჭავჭავაძე

128

[8 იანვარი, 1874 წ.]

ჩემო საყვარელო ოლიკო!

შენი წიგნი მომივიდა გუშინ და ერთის მხრით ძლიერ მასიამოვნა. ძწერდი, რომ შენი ორი წიგნი ერთად მივიღეო. მე ძალიან ვწუხდი, რომ ამას წინად იწერებოდი, შენი წიგნები არ მომდისო, თუმცა მე ყოველს კვირასა გწერდი. ასე შეგწუხდი, რომ მინდოდა, შენთვის ტელეგრაფი გამომეგზავნა, მაგრამ ამ კუტრობაში ფულის დახარჯვა სიგიჟედ ჩავსთვალე და ვირჩიე, მომეცადნა შენის წიგნისათვის, რომელიც გუშინ მომივიდა და მიამა მით, რომ შენ ჩემი წიგნები მივიღია.

ძწერ კიდევ, რომ მანდ შენთვის უხარებით უსტავის დამტკიცება. მეც ძალიან მიაძებოდა, რომ ეგ მართალი იყოს. ჯერ უსტავის დამტკიცებისა არა ვიცი რა და არც დამტკიცებულა. ფინანსის სამინისტრო ქალაქით დამპირდა, რომ პირველ იანვრამდინ უსათუოდ წარვადგენთო დასამტკიცებლად, მაგრამ პირველი იანვარი მოვიდა კიდევ, გავიდა კიდევ და უსტავი იქვე უგდიათ. გამტანჯეს ამდენის მოტყუებით და დღეხვალისობით. ვერ წარმოიდგენ, რა ხალხია. ესენი მე მატყუებენ და მე ამათის სიტყვით სხვებს ვატყუებ და ვარ ამის გამო მეტად შეწუხებული და გულნატკენი. გუშინას წინ ვიყავ სამინისტროში და მითხრეს, ამ დღეებში წარვადგენთო. თავი დავუკარ და წამოვედი. ეს კი ვუთხარი, რომ ბოლო ექნება როდისმე ამდენს დაპირებას და მოტყუებას-მეთქი, თუ არა. ეს კია საიმედო, რომ ველიკი კნიაზისათვის მინისტრს მიუწერია აქედამ, რომ მალე იქნება უსტავის საქმე შესრულებულიო. მაგრამ ჯერ რუსული ხვალე რა არის, რომ მალე რა იყოს. ესეა, ჩემო კარგო, ჩემი

გულმოსაწყლავი ამბავი. საქმე რაკი აქამდინ და ესრე წავიდა, რაც უნდა დაგვემართოს, ბოლომდინ უნდა მივიყვანო. ამის გამო ჩემი მანდ წამოსვლა საქმის გათავებამდე, თავლაფდასნმა იქნება; თავლაფდასნმას არც შენ ინდომებ და არც მე. მეტი გზა არ არის, უნდა ვითმინოთ უერთმანეთობა. ოღონდ შენ ნუ იწუხებ და მეც არ შევწუხდები. ღმერთია მოწყალე, კიდევ შევხვდებით ერთმანეთს და თავის დღეში, ფიცი მივე- აღარ მოვშორდებით ურთიერთს.

ფოდრიანიკი ქალაქს წავიდაო. ძალიან მეწყინა ეგ ამბავი. მაგრამ იმედი მაქვს, მალე დაბრუნდეს, ის ყვარელს ეგრე ადვილად თავს არ დაანებებს. ერთი, რო ნახო, შენებურად შეაფუცხუნე და ძალა დაატანე. ამბობ, კარი და ფანჯარაო სამაგელი რამ გაუკეთებიაო. თუ ეგ მართალია, ნუ მიიღებთ და თავში მიაყარეთ. დათიკოს, ცუცას და გიორგის დაეკითხე და აჩვენე.

მიკვირს მიშკას ამბავი. თუ ნიკოლოზმა იცის, ვისაც ჰყავს, რატომ არ ართმევს. ჩვენს მოურავს ჩემი „დოვერნოსტი“ აქვს, გამოართვას და საჩივარი შეიტანოს. რაღას ელის. რატომ არაფერს იწერები ნამდვილს – პურისა და სხვა მოსავლისას. ნინუცას ეცოდინება ეხლა ყველაფერი. არა ჰსცხვენიან, რომ ერთს სტრიქონს არა მწერს?

ლიზოს წიგნი სულ არ მომდის და ძალიანა ვწუხვარ. თუ იცოდე იმისი ამბავი, მომწერე. იქნება აჰად იყოს და არ იწერებოდეთ. ჩვენი ბილეთების ვადა II იანვარს გავიდა, იქნება გაყიდეს და ჩვენ ცარიელზედ დავრჩით.

ღმერთმა მაღირსოს თქვენი ყველასი მშვიდობით ნახვა.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე
გაზილა რასა იქს.

129

[15 იანვარი, 1874 წ., მოსკოვი]

საყვარელო და უსაყვარელსო კუკლუშკი!

აი, მოვიდა ხუთმეტეტი იანვარიც და ჩემს ღრუბლიანს ცაზედ მაინც არ გამოვიდა მზე. დასწყევლოს ღმერთმა

აქაურობა თავის სამინისტროებითა და უნუგეშობითა. არ იქნა, არა და ჩვენი უსტავი ვერ გადავიდა „გოსუდარსტვენნი სოვეტში“. არ ვიცი, ღმერთმან იცის, რა ვქნა. რაც ღონისძიება ხელთა მაქვს, ყოველისფერსა ვხმარობ, მაგრამ რას უზამ იმისთანა ხალხს, რომლებსათვისაც ღმერთს არც მოტველებილს კეფაში ტვინი ჩაუდვია და არც მყრალს გულში გრძნობა. მატყუებენ, მატყუებენ და მაგ მოტყუებას ბოლო არა აქვს. ღმერთმა დაიხსნას ყოველი ქრისტიანი ამათ ბრჭყალებიან ხელში ჩავარდნისაგან. ვერ წარმოიდგენ, რა ხალხია. ღმეჭია, ღრეჭია, ფლიდი და მურტალი, ერთიერთმანეთს ასხედან და რუსეთის იმპერიის საქმეს აწარმოებენ. საშინელი მდგომარეობაა ჩემი: სირცხვილით ვერც წამოვსულვარ და მწუხარებით ვერც აქ დამდგარვარ. არ ვიცი, რა ვქმნა, წამოვიდე, ყბად ამიღებენ, არც წამოვიდე კიდევ – შენი მაგრე ყოფნა და ჩემი უშენოდ გდება გულს მიწყლავს. ოხ, მუხთალო სოფელო!.. ამ დღეებში კიდევ მოვიციდი და თუ არა გახდა რა, უნდა ვინივლო. მეტი გზა არ არის. რაც მოგვივა, მოგვივა. ჯანი გავარდეს, მე კი ჩემი დამემართა მაგათ ლოდინშია და ვერ წარმოიდგენ, გიმეორებ, – ამ სამაგელს ჩინოვნიკობას. ჩვენებს კიდევ რა უჭირსთ, ამათთან ანგელოზები არიან. თუ რუსეთს დალუპავს რამე, სწორედ ეს მსუნაგი, ნამუსმიხილი, მტაცებელი, ბრიყვი ჩინოვნიკობა დალუპავს.

ძალიანა ვწუხვარ, რომ აქამომდე ყვარელში არ გასულხარ. ერთი, მინდოდა დალაგებით შემეტყო, მოგვივიდა რამე, თუ არა; სახლის შენობის საქმე წინ ფეხწადგმულია, თუ არა. ერთი, მოახერხე და მალე გადი როგორმე და შენებურად დააწყე და დაალაგე ჩვენი მიყრილ-მოყრილი, აქოთებული მდგომარეობა.

გუშინწინ ლიზოს წიგნი მომივიდა და ალექსანდრესი. მხიარულ წიგნსა მწერენ, ნამეტნავად, ალექსანდრე. ძალიან მიამა ლიზოს წიგნი. ნინუცას კი, რომ მოვალ ხმასაც არ გავცემ, – არა ჰსცხვენიან, ერთი სტრიქონი წამლადაც არ მომაწოდა? მოვალ და გადავანდევინებ.

თუ, ღვთის მადლით, აქედამ შვიდობით თავი დავალწიე და წამოსვლა დავაპირე, ტელეგრამმას გამოვიგზავნი წამოსვლის დროს. გუბარევის წიგნი

მომივიდა, რომ შალიკოვს ოლგა ფადეევნას ტელეგრამა ტელეგრამაზედ მოსდისო და კითხულობსო შენს მოსვლის ამბავსაო. არა, იქ რომ არა ჰსწერო, განა ჩემის წიგნებიდამ ვერა ჰსცნობ ჩემის მოსვლის ამბავსა?

რატომ გაზილას ამბავს არასა მწერ, იქნება ან დამიკარგე, ან მოკვდა? ძალიან მეწყინება, თუ ან ერთი გამართლდა ან მეორე. ჩემო კუკლუშკი, მომწერე მაგის ამბავი.

მიშკას ვიპოვიო, ამბობს ნიკოლოზი, ეს ბურთი და მოედანი. იპოვოს, რალა გულს გვიღვეს. ნეტავი, ისევ ღუგანა დაკარგულიყო და მიშკა კი – არა. ძალიან მიყვარდა და შენც გიყვარდა. პლატონ იოსელიანზედ უფრო ბრძენი ცხენი იყო. საწყალი, მგონი ეხლა რა უპატივრობაში და ჯაფაშია. მეცოდება და მენანება.

ერთი ჩვენი ფოდრაჩიკის ამბავი დაწვრილებით მომწერე. რა იქნა, სად დაიკარგა. თუ კარი და ფანჯარა მართლა არ ვარგა, უკან დაუბრუნე, ნუ მიიღებ. ეცადე, ყვარელს რომ გახვიდე, აგური, კრამიტი, კირი, ქვიშა მოაგროვებინო და დააწვევინო.

მომიკითხე ნინო, იმისი შვილები, ნიკოლოზი და ყველანი, ვინც მე მიკითხოს. ათასჯერ მოგეხვევი, ათასჯერ გააკოცებ და დავშთები

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

130

[23 იანვარი, 1874 წ.]

საყვარელო ოლიკო!

ეს მეორე ფოშტაა, რაც შენი წიგნი არ მიმიღია. არ ვიცი, რას ნიშნავს? ძალიან კი ვწუხვარ, რომ შენი ამბავი ასე დამიგვიანდა. რასა იქ და როგორა ხარ, ჩემო კარგო! როგორ გაატარე დღესასწაულები, იყავ ყვარელში, თუ არა? ნახე რამ სანუგეშო ჩვენის უფერულის ცხოვრებისათვის? ძალიან ვწუხვარ, რომ ფოდრაჩიკი წასულა. ნუთუ მართლა აღარ მოვა და შეჭამა ჩვენი ფულები? ვერაფერი საქმე მოგვივა, თუ აგრე მოხდა.

174

ბანკის საქმე ჯერ კიდევ ისევ ისეა, როგორც აქამომდე იყო. დღე არ გავა, რომ არ დამპირდნენ, აი დღეს, აი ხვალეო, მაგრამ ამდენი დღეს და ხვალე გავიდა, რომ თვლა აღარა აქვს. არ ვიცი. ღმერთმან იცის, რა ვქნა! ეს ძალღუმადურად უშენოდ გვებაც მომწყინდა და ხელცარიელიც წამოსვლაც ვერ გამიბედენია. ყოველი ჩემი ფიქრი, განზრახვა, საგანი, მომავალში გამიუქმდება, წამიხდება, გაილობება, თუ ამ ბანკის საქმეს კეთილი ბოლო არ მოვუღე. ცუდად და მოუფიქრებლად გავები ამ ვაი-ვაგლანში, მაგრამ რას იზამ. რაც მოხდა, მოხდა, ეხლა მხოლოდ იმის ცდა გვინდა, რომ პატიოსანის სახელით მაინც დავრჩეთ და პატიოსნურად შევასრულოთ ჩვენი მოვალეობა. მაინცდამაინც ვეცდები, ვცდილობ, რომ რაც შეიძლებოდა, მალე გავათავო აქ ყველაფერი და ჩქარა წამოვიდე და ერთი ლაზათიანად მოვასვენო თავი შენს კალთაში. დავიღალე და ძალიანაც დავიღალე. მომწყინდა აქაურობა, უფერო, უმზერო, უსითბო, უგრძნო, უჭკო, უღვთო ქვეყანაა ეს ქვეყანა.

ახ, ნეტავი, ჩემს მოსვლამდე ჩვენი სახლები შავად მაინც მომზადებულიყო! რა კარგი იქნებოდა?

ოლიკო! რაც რამ გეკონდა, სულ, წამოსვლის დროს შენს დიდს ზანდუკში ჩავაწყე და მგონია, ეხლა ჩრჩილისაგან, რაც რამა მქონდა, სულ დაჭმული იქმნება. იმიტომ, შიგ არაფერი არ ჩავატანე. ჩემი მაუდის ტანისამოსი, ზამთრის საბნები, „ზანავსკები“ სულ წამხდარი და გაფუჭებული იქნება და მგონი, არც არაფერი ეშველება. ზანდუკის გახსნა არ შეიძლება, იმიტომ, რომ ჩვენი ვერცხლეული სულ იქ არის და ბევრი რამ დაიკარგება, თუ ვინიცობაა გაიხსნა უჩვენოდ. კიდევ როგორც არის, ისე დარჩეს, ისა ჰსჯობია. მე მოვალ და რაც გადარჩომილი იქნება, მოვუვლი.

მიშკას ამბავი მომწერე და გაზილასი.

მომიკითხე ყველანი. ოლიკოს ჩემს მაგიერ ბევრჯელ, ბევრჯელ აკოცე და მოეხვიე.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

175

4-ს თებერვალს [1874 წ.]
მოსკოვი, ორშაბათი.

ჩემო სასიხარულო ოლიკო!

ჩვენი ბედი, მგონი, ესლა ცოტაოდენად ქეიფზედ მოვიდა: ოცდაცხრას ამ თვეს მინისტრი ვნახე და შევიჩველე ამდენი ჩემი წვალეობა და აურზაური დავუწყე: საქმე იმაში მდგომარეობდა, რომ მინისტრის ამხანაგს ქრთამი ჩაეყლაპა სლეპცოვისაგან, რომლის უსტავიც საქართველოსათვის კიდეც დამტკიცებულია. ამ სლეპცოვმა შარშან დაამტკიცებინა უსტავი და მინისტრის ამხანაგს უნდოდა, რომ ჩვენი არ დამტკიცებულიყო. ხახა ლამაზად ჰქონია დამბალი, ამბობენ, ორიათასხუთასი თუმანი აქვსო სლეპცოვისაგან აკრულიო. ამის გამო მინისტრის ამხანაგი ჩვენს უსტავს აბრკოლებდა თურმე და ჩვენის უსტავის საქმეს არავის არ ანებებდა: მე თვითონ დავწერო წარდგენასაო. დაწერის მაგიერ ამოიღო ქვეშ ჩვენი საქმე და ხელს არა ჰსძრავდა. ავდექი და მინისტრსა ვთხოვე, რომ „კრედიტნი კანცელარიის“ დირექტორს გარდაეცით-მეთქი. გასჭრა ჩემმა ბედმა და ორ დღეს უკან მინისტრის ქალღი მომივიდა და იწერება, რომ თქვენი საქმე დირექტორს გარდაეცეცა და ძალიან ძალე შესრულდებაო. ოთხს თებერვალს დირექტორთან ვიყავი, ძალიან შეუფუცხუნებია, როგორც ჩანს, მინისტრს. შემეხვეწა, ზოგიერთი რამ თქვენს უსტავში არ მესმისო და ამიხსენო. მოგეცა წყალობა, მე ამისათვის თავი არ დავიშურე, მთელი საათი ვიბაასეთ და ბოლოს ის მითხრა, რომ ამ კვირია, თუ არაო, იქით კვირაში უთუოდ წარდგენილი იქნებაო „გოსუდარსტვენნი სოვეტში“. როგორც ბაშვი, ისე მხიარულად წამოვედი. ესლა იმედი მაქვს, რომ თუ არ თებერვალს, მარტში მაინც ჩავეხუტები ჩემს დაუვიწყარს, საყვარელს, სანატრელს კუკლუშკასა. ველი და ველი მაგ ბედნიერებასა!..

ოლიკოს მზემ, სულით, გულით, ხორციით, ჭკვიით, გონებით დაქანცული ვარ. როდის იქნება, თუნდ მშრალს პურზედ ორნი ერთად ვიყვნეთ და ჩვენებურად

ვტიტინობდეთ ამა ქვეყნის უმაღურს ბრუნვაზედა. ესეა, ჩემო ოლიკო, ნესტან-დარეჯანის ამბავი.

შენ რაღასა იქ? ესლა შენ უნდა ყვარელში იყო, როგორც შენის წიგნიდამა ჰსჩანს. მოუთმენლად ველი შენგან წიგნს და დაწერილებითს ამბავს მანდაურის ავკარგიანობისას. რაღა ხვეწნა გინდა, ჩემო კარგო, აბა, ერთი ლაზათიანად დატრიალდები. ეგება ვიდრე მე მოვიდოდე, მასალა სახლისა მოტანილი მაინც დამახვედრო. ჩვენ რომ ერთი ლაზათიანი სახლი მოვიხერხოთ ყვარელში, ჩვენს ბედს ძალიც არ დაჰყეფს.

ძლივს ნინუცამ აქ გაბედა წიგნის მოწერა. მიკვირს, როგორ უნებებია. დამაცადოს, მანდ მოვალ და ხუთს ურემს საყვედურს მოვეუტან, თუ საყვედურის წამოდება ძვირად არ დამიჯდება.

აქამდინ ჩვენს თარგმნილს ლირს წაიკითხავდი. მომწერე, როგორც მოგეწონა შენ და სხვებსაც. მაგას კაი წაიკითხვა უნდა, რომ კაცმა მოიწონოს. სწორედ ახალწლის პირველ დღეს სრულად გავათავეთ თარგმანი. მე ძალიან მომწონს და სხვისა არ ვიცი. აი, როცა მოვალ, მე თვითონ წაგიკითხამთ და მაშინ ნახავთ, როგორი თარგმანია. ღმერთო, ერთი ძალე მღირსე შენ წასვლა, რომ ერთი ჩემს კუკლუშკას კალთაში ლაზათიანად მოვისვენო. საძაგლად მომწყინდა აქაურობა, თუმცა ესლა აქ დიდი ამბებია: ხელმწიფე[მ] ქალი გაათხოვა. ავსტრიის იმპერატორი მოვიდა. ერთი ჩირალდნები, ბაირალები, ჯარების თამაში, ერთი ყოფა და ამბავი. ოთხშაბათს მეც ვიქნები იმ ბაღში, საცა ჩვენი იმპერატორი და სხვა ხელმწიფენი იქმნებიან.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

18 თებერვალი [1874 წ.]
მოსკოვი]

ჩემო უსაყვარლესო ოლიკო!

შენი წიგნი ორი კვირაა, არ მამსვლია, ბოლოს გუშინ ორი ერთად მივიღე და წინანდელი შეწუხება

მხიარულებად გადაქცევა შენის კარგა მყოფობის ამბისა გამო. მადლობა ღმერთსა, რომ ყველანი კარგადა ხართ.

შინაური, ესე იგი, ყვარლის ამბები ვერაფერი სანუგეშონი არიან, მაგრამ რა გაეწყობა ჩვენს ბელსა მაყვივებელსა. ვითმინოთ, ვიდრე მოთმინების წყარო დაგვიშრება, და მერე რაც მოსახდენია, მოხდეს. ჩემმა სასიქადულო მოურავმა და გიორგიმა ვერაფერი კაცობა გამოგვიჩინეს, ერთმა თვითონ გაგვქურდა და მეორემ ჩვენი თავი სხვას გააქურდვინა. ესეც ჩვენს ბელს ზედ კისერზედ დავაჭდიოთ და მოთმინებითა მოვიპოვოთ სული კი არა, დაკარგული. რაც მოხდა, მოხდა, ყველაფერს დავივიწყებ, როცა ღმერთი მალღრსებს ჩემს ოლიკოს ნახვასა. ქვეყანა ამითი კარგია, რომ ჭინჭარიც მოჰყავს და ვარდიც. . . ესე იგი, შეწუხებაც იცის და ამასთანავე სიამოვნების დაპირებაცა. მე იმით ვსულდამულობ, რომ დღესა თუ ხვალ ჩემს საყვარელ ქვეყანაში ჩემს საყვარელს კუკლუშკას გულში ჩავეკვრი, სხვა ყველაფერი შენი ჭირის სანაცვლოდ იყოს[.]

ჩვენი ბანკის საქმე გაჩაღდა და გაჩაზრდა. ეხლა დიდი იმედი მომეცა, რომ უსათუოდ დაგვიმტკიცებენ. თვითონ მინისტრი ვნახე და დალაგებით მოველაპარაკე. ძალიან კარგად მიმიღო და დიდის ნუგეშით და იმედით გამომისტუმრა. ამ კვირია უსათუოდ გადავა ჩვენი უსტავი „გოსუდარსტვენნი სოვეტში“ მინისტრის თხოვნით, რომ დაამტკიცონ. გადასვლის შემდეგ ერთი კვირა კიდევ მომიხდება აქ დარჩომა და მერე კი შენი უმორჩილესი მონა უმორჩილესად თავს დაგიკრავს შენ, მის ხელმწიფესა. სააღდგომოდ მაინც იმედი მაქვს, რომ განახო.

გუშინ ჩემი ძმისწული სენო აქ პეტერბურგში მოვიდა და მე მნახა. ხვალ ისევ მიდის. დიდი სამღურავი ვუთხარ, რომ დაგვივიწყა. ბევრი ბოღიში მოიხადა, მაგრამ ეს კი უნდა ვითხრა, ჩვენზედ სრულიად გულაყრილია. ღმერთმა მშვილობა მიჰსცეს. სამხედრო სამსახურში იუნკრად აპირობს შესვლას; მე თუმცა გადუკარ, რომ ეგ სულელობაა-მეთქი, მაგრამ ისე მიიღო, როგორც კედელმა ცერცვი. თავის პორტრეტის მოცემას დამპირდა და მგონი, მომატყუებს. მაინც ღმერთმა მშვილობა მისცეს.

დიდს ხვეწნას იწერები, რომ შენი დისწული სენო მოსკოვში უნახავი არ დავაგლო. მაგას რაღა ხვეწნა უნდა, მაგრამ იმის ბიძის დაპირებაზედ კი რა მოგახსენოთ. მაინც კი მე ჩემსას ვეცდები.

მამიშენის საქმე ჯერ არ გაუსინჯავთ „გოსუდარსტვენნი სოვეტში“. ბევრსა ვცდილობ, რომ როგორმე მალე გასინჯონ, მაგრამ ცლა უქმდა მრჩება. მაგის მოგების იმედს კი იძლევიან. მაგასაც ვნახავთ.

არაფერს იწერები არც აგურისა და არც კირის დაწვისას. მე რომ მაინდამ წამოვედი, მე და ივანე ღურგალმა აგურისა და კირის დაწვის თადარიგი დავიჭირეთ და რა ბოლო მიეცა მაგ თავდარიგსა, მაგისას არასა მწერ.

ძალიანა მწყინს, რომ მიშკას პოვნაზედ იმედი თითქმის გადაგიწყვეტიათ. ვერ წარმოიდგენ, რარიგად მიყვარდა ეგ ცხენი. საწყალი!..

ჩემს დას ნინოს, ნიკოლოზს და მათს შვილებს დავკოცნი. იყავი, ჩემო კარგო, მშვიდობით და მელოდე სააღდგომოდ, თუ მშვიდობაა, რა დღესაც გამოვალ, თუ ჯიბეზედ სუსტად არ ვიქნები, ტელეგრამას მოგწერ. მე შავის ზღვით წამოვალ და ქუთაისზედ გამოვივლი.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

ჩემო კარგო და საყვარელო ოლიკო!

შენი წიგნები მივიღე, მაგრამ ისე დაწვრილებით არ მატყობინებ ჩვენი სახლის გარემოებას, როგორც მე მიხდოდა. მე რომ წამოვედი, მე და ივანე ღურგალმა პირობა დავსდეთ, რომ აგური და კირი ერთად უნდა დაგვეწვევინებინა და არ ვიცვი, ეს ასე რატომ არ მომხდარა. მგონია, პურიც წაღებული ჰქონდა ივანე ღურგალსა მაგაებისათვის.

ძალიანა ვწუხვარ, რომ ჩვენს სასიქადულოს, მაგრამ მამაძალს ღუდაურს ეგრე დაუღუპნივართ, მე რომ მოვიდოდი, ნიკოლოზს და ნინოს ვჰსთხოვე, რომ

პირველ შემთხვევაშივე დაითხოვეთ-მეთქი, მაგრამ, როგორცა კსჩანს, ეგ დათხოვნა ვერ მოუხერხებიათ და ამის გამო ჩვენ შუაში გავიჭყლიტენით. ნეტავი, შენის სიცოცხლით, ის მაინც შეგვრჩეს, რაც გადარჩენია ღუდაურს. ეს კი მიკვირს: ამას წინედ მწერდი, რომ ხუთი ურემი ღვინო მოგვივიდაო და ეხლა იწერები ოთხით. ეს როგორ მომხდარა, რომ ხუთი ოთხად გარდაიქმნა, ოთხი რომ ხუთად შეცვლილიყო, მაგის გამოძიებას კი არ შეეუდგებოდი და ისეც გამოუძიებლივ დავიჯერებდი.

გეთაყვა, ოლიკო, რაც შეიძლებოდა სახლის მასალის მოგროვებას უმარჯვეთ, ვიდრე მე მოვილოდე. მოვალ თუ არა, შენება უნდა დავიწყო. აგური, კირი დააწვევინე, ქვიშა და ქვა აზიდვინე. რატომ არასა მწერ, ცხენების მოსავლელად ვინ დაიჭირე, იცის თუ არა შებმა ცხენებისა და ტარება. მიშკას პოვნის იმედს იწერები, ნეტავი, შენის სიცოცხლით, ეგ იმედი არ გამტყუნდეს, ძალიან მიყვარდა ის დალოცვილი და მაგისტანა მშვიდობიანს, გულისხმიერს და ბრძენს ცხენსა ჩვენ თავის დღეში ვეღარ ვიშოვით. ნიკოლოზი უკეთესს ვერას დამავალებს, როგორც მიშკას პოვნასა. ღმერთმა ხელი მოუძარტოს და აპოვნინოს. კაი ცხენი იყო და პატრონის საყვარელი. რაღა ის მოიპარეს! ეტყობათ, იმის ქურდებს პირში გემო ჰქონიათ.

ჩვენი უსტავის საქმე ეხლა სწორედ რკინისგზით დადის, ძალიან აჩქარდა. წარსულს ოთხშაბათს „დოკლადი“ იყო მინისტრთან. მინისტრმა კარგი აზრი დასდვა, ხოლო ზოგიერთი სტატიები შექსცვალა, მაგრამ ერთის ცვლილების მეტი სხვა ცვლილებანი მაგდონი არაფერია. ვენახების თაობაზე დიდი ბაასი გვქონდა სამინისტროში. მეც დაბარებული ვიყავ, ბევრი ვიყავანეთ, ბოლოს ქალაქიცი მივეცი. არ უნდოდათ, რომ ვენახები დიდის ხნით გირაოდ მიეღოთ, რადგანაცაო ვენახი შეიძლება მალე წახდესო, ამით ფასი მოაკლდებაო და ბანკი დიდს ზარალში შევაო და უნდოდათ სამის წლის ვადა დაენიშნათ ვენახებისათვის. მე ვცდილობდი, რომ თვრამეტი წელიწადი და შეიდი თვე დაედვათ ვენახების დასავირავებლად. ბოლოს იქამდინ მივედი, რომ რვა წელიწადი მიიღო მინისტრმა, და ამასთან გამოძიცხადეს, რომ თუ ეს

ვადა ცოტა იქნებაო, მერეც შეგიძლიანთო ითხოვითო ვადის გაგრძელებათ და ჩვენ ამის ნებას მოგცემით. მეტი გზა არ იყო და მეც თანახმა გავხდი, უფრო იმიტომ, რომ სამინისტროს ღირექტორმა ჩუმად მირჩია, დაჰყაბულდო, დეე, ჯერ უსტავი, როგორც იყოს, დამტკიცდესო და მერე რას ცვლილებასაც ითხოვით, სამინისტრო უარს არ გეტყვითო. ეს ვენახების საქმემ ცოტათი შემაწუნა, თორემ სხვაფრივ ჩვენი უსტავის გარემოება ძალიან კარგად არის. არა უშავს რა, შემდეგში ესეც გასწორდება.

ხვალ დილაზედ უსტავი სახელმწიფო რჩევაში გადავა, არავითარი მიზეზი არ არის ეხლა დაუმტკიცებლობისა; დიდი იმედია, რომ დაამტკიცებენ, ამიტომ, რომ თვით მინისტრი ამას ითხოვს. ამას წინედ კი სამინისტროს არ უნდოდა, რომ ჩვენი უსტავი დამტკიცებულიყო. ეხლა კი სამინისტრომ ჩვენდა საკეთილოდ აზრი შექსცვალა.

მე სააღდგომოდ ჩემს ოლიკოს ჩავეხუტები. უთხარი ოლიკოს, რომ მხიარულად და კარგად დამხვდეს.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

134

11 მარტი [1874 წ.]

ჩემო კარგო ოლიკო!

შენი წიგნი, ოცდასამს თებერვლიდამ დაწერილი, გუშინ მომივიდა და არ იყო, რომ ცოტად გული არ მატკინა. მწერდი, რომ „შენ გაზილა უფრო გასწოვსო, ვიდრე მე“. ამ სიტყვებმა დიდად შემაწუნა უიმისოდაც შეწუნებული. ვიცი, შენის კეთილის გულისაგან, რომ ეგ სიტყვები სახუმარად მომწერე, მაგრამ უნდა გაგიტყდე, რომ მაგგვარი სიტყვები სახუმარადაც არ ვარგა. არ ვიცი, საილამ მოგსვლია ფიქრად მაგგვარების მოწერა. ამ უნათესავო და უმზეო ქვეყანაში ყოფნა არ მეყოფის ჯავრად, რომ მაინდამაც ეკლებით არ ვიჩხვლიტებოდე!.. დამაცა, ერთი ღმერთმა მაღირსოს შენი ნახვა და მოხვევნა და მაშინ შეგანანებ მაგ რივად ავად ხსენებასა ჩემსა. არ გეგონოს კი, რომ

ვჯავრობდე შენზედ, არა ვჯავრობ კი, მხოლოდ მწყინს მაგისტანა ხუმრობა, მერე მაგოდენა მანძილი დევს შუა.

ერთად რომ ვყოფილიყავით და მაშინ გეთქო ეგ ხუმრობა, სიტყვით, ალერსით თუ ოხუნჯობით გავაქარწყლებდით მაგგვარის ხუმრობის უგემურებას. ეხლა კი გულში უნდა ჩამრჩეს, რომ ჩემს კუკლუშკას ამისთანა ჩემი საწყენი ხუმრობა ფიქრად მოსვლია-მეთქი.

დაიცა, დაიცა, ერთი მოვიდე მანდ და შენს ჯავრს სულ ერთის კოცნით ამოვიყრი.

ხუმრობას თავი დავანებოთ და აი, უკანასკნელი ამბავი: გუშინ ძლივს ჩვენი უსტავი „გოსუდარსტვენნი სოვეტში“ გადავიდა. იქ დიდს იმედს იძლევიან, რომ მალე გავარჩევთ და დავამტკიცებთ. ამასთან ეჭვი არ უნდა იყოს, რომ უსათუოდ დაამტკიცებენ, ვიდრე ყოველსფერს დაწვრილებით შევიტყობდე, აქ უნდა დავრჩე, და მგონი ან ოცდახუთს მარტს წამოვალ, ან არა და აპრილის პირველს რიცხვებში, ასე რომ, რაც უნდა ჟამთა დაუდგრომელობამ მილალატოს, მაინცადამაინც ხუთმეტს აპრილს ქალაქში ამოვიყოფ თავსა, და ოთხ-ხუთი დღის შემდეგ ჩავხუტები კუკლუშკასა, რომელიც ეგრე გესლიანად გამომეხუმრა ამ ბოლოს დროს და მაშინ ვუჩვენებ ჩემს კუკლუშკას როგორი გადახდევინება მოსდევს ჩემს უბრალოდ წყენასა. თუმცა ვიცი, რომ შენ ამ წიგნზედ გაჯავრდები, მაგრამ მე არ შემეძლო ზემოხსენებული ხუმრობა შენი – უყურადღებოდ დამეგდო და ამიტომაც მოგწერე ესე ყოველი, რაც ზემოდ აღწერილია. ერთს რასმეს კი გთხოვ, ჩემო კარგო კუკლუშკი, ნუ გაჯავრდები იმიტომ, რომ მე თუ გწერ ყოველს ამასა, იმისთვისა გწერ, რომ შენ ხარ ჩემი უსაყვარლესი და კარგი მეგობარი. კარგმა მეგობრობამ კიდევ ეს იცის, რომ რაც მოხდება, ურთიერთს პირში უნდა უთხრან უშიშრად და მოურიდებლად; დაფარული მეგობრობაში არა უნდა იყოს რა და ამის შემდეგ როგორ დაგიმალავდი იმ პატარა ჩრდილს, რომელიც შენმა ზემოხსენებულმა ხუმრობამ ჩემს ისეც უშენობით მოღრუბლულს გულს მოაყენა.

ახ, ნეტავი, ეხლა შენ კალთაში ვეგდო და მაშინ... ოხ, მაშინ... ერთხელ რომ ყურს გაგიწევდი, ათასჯერ

ტურებში გაკოცებდი, რომ ყურის გაწვევის ტკივილი ჩემის კოცნით გამექარვებინა. ღვთის მაღლით, ეგეც მალე ამისრულდება. მალე გნახავ, სულ ბევრი, ბევრი, ერთს თვეს შემდეგ და ამ წიგნს კი რო წაიკითხავ ორი კვირის შემდეგ – თითონ ამ წიგნის დამწერი შენს წინაშე წარმოსდგება სრულის თავის ახოვანებითა (არ გაიცინო, რომ ჩემს პაიკობას ახოვანობად ვახსენებ).

მარად, მარად და მარად შენი ერთგული, შენი ნახვის მონატრე და უკუნისამდე

შენი ილია ჭავჭავაძე

135

19 მარტი [1874 წ.]

ჩემო კარგო და სანახავად სანატრელო ოლიკო!
ამ უკანასკნელს დროს ძალიან გამოინადირე შენს ქმარზედ. ამას წინად მომწერე, რომ მე ვითომც განილა უფრო მახსოვდეს, ვიდრე შენ. ეხლა მწერ, რომ შენაო ჩემს წიგნებს არ კითხულობო. ამიტომაცაო არც ერთზედ პასუხს არა მწერო. არ ვიცი, ამგვარი საყვედურები საიდან და როგორ დავიმსახურე. შენ რომ იცოდე, რარივად მაწუნებს ხოლმე ამისთანა საყვედურები, შემიბრალებდი და არ მომწერდი. ჩემს აქაურს ბედნიერებას ეგლა აკლდა და ეგეც მეღირსა. ეხლა ფიალა სავსეა.

მე აქამომამდე ვფიქრობ მაზედ, თუ რა მომწერე იმისთანა, რომ მე პასუხი არ მოგე. ლირისას იწერები, გთხოვეო, ხელნაწერი გამომიგზავნეო. ჯერ არ გითხოვნიდა და თუნდაც გეთხოვნა, შენს თხოვნას ვერ ავასრულებდი, იმიტომ რომ ლირი ორმოცდაათ თაბახამდე არის და ვინ გადაჰსწერდა, რომ შენთვის გამომეგზავნა. მეორე, ითხოვდი ჩემს პორტრეტს და მწერდი, თან წამომიღეო. ეხლა კი იწერები, გამოგზავნეო. არც ეს არის მართალი, შენა მწერდი, – თან წამომიღეო და არ მოიცდიდი, იქნება მომეტანა. მამასადამე, შენი საყვედური აქაც უსაფუძვლო და

უმიზეზოა. ყოველ ამისათვის ჩემი კუკლუშკა მიმიცია სამართალში და ის სამართალი გადაჰსწყვეტს, რომ იგი კუკლუშკა ცილისწამებისათვის უნდა დაისაჯოს. იცი რითა? იმითი, რომ ბრწყინვალე თავადმა ილია ჭავჭავაძემ უნდა კუკლუშკას ყურები გაუწიოს და თითო ყურის გაწევაზედ ასჯერ აკოცოს. აბა, მაშინ იგრძნობ, რა ძნელია ცილისწამება. დამაცა, დამაცა, ერთი მოვიდე მანდ და მაშინ ნახავ შენს ყოფასა!..

შენის დის წიგნი მომივიდა და ცოტაოდნად მაწყინა. იცი რად მაწყინა? მწერს, რომ თუმცა საზოგადო საქმეზედა ხარო, მაგრამ ოლიკო რო დაივიწყეო – ეგ შენის ალტქმის დალატიაო, ღმერთო ჩემო! სეტყვასავით კი ცვივა ჩემს ბებერს თავზედ ყოველის მხრით საყვედურები!.. საკვირველია; მაგრამ რუსთველი ამბობს: კარგი რომ მჭირდეს გიკვირდეს, ავი რა საკვირველიაო. მაგრამ შენი და მე კარგად არ მიცნობს და შენ კი ფრად დასაძრახისი იქნები, რომ ვერ მიცნობდე. შენს დას მიეტყვება და შენ კი არასოდეს. რა ვქნა, რა მიზეზი მოგეცით, რომ შენცა და შენი დაც ესე უგულოდ მამცირებთ და მსტაცებთ ყოველ კაცობრიულს ფიქრსა და გრძნობასა. რა ვქმენი იმისთანა? ათი თვე დავრჩი რუსეთში? ნუთუ გგონიათ, რომ ქეიფისათვის დავრჩი!.. ეგ იყო, რომ მწერდი, არ დაანებო თავიო მაგ ბანკის საქმესო, ეგ იყო, რომ გულს მიმაგრებდი და მახალისებდი! მახლას!.. მოთმინებითა ჩემითა უნდა მოვიპოვო სული ჩემი, იგი სული, რომელსაც მაგისთანა ჩრდილი მიაყენეს ჩემთა უკეთესთა მეგობართა და მახლობელთა.

მე ამას იმიტომ კი არა გწერ, რომ შენ გაწყენინო, ან მე შენზედ ძალიანა ვჯავრობდე. მე მარტო იმის თქმა მინდოდა, რომ მე ალერსი მიჭირდა ამ ჩემს მდგომიარობაში და არა საყვედური, მერე საყვედური იმისთანა, რომელსაცა არარაიმე საფუძველი არა აქვს. დაიცა, დაიცა, მოვალ მანდ და ყველაფერში გავსწორდებით, ჩემო კუკლუშკი!.. სულ ლოყებს დაგიკბენ, დამაცა!

ჩვენი ბანკის საქმე ძალიან კარგად მიდის, ეჭვი არ არის, რომ დაამტკიცებენ. მაისამდე გათავდება ეგ საქმე სრულიად და ღვთით გამარჯვებითაც. მაგრამ მე მის გათავებას აღარ მოეუცდი, რადგანაც მე ეხლა საჭირო

აღარა ვარ, უჩემოდაც გარიგდება. მე წამოვალ პეტერბურგიდამ ან დიდს შაბათს, ან არა და ორს აპრილს უსათუოდ და გადაწყვეტილად. ამ წიგნის შემდეგ, შენ წიგნებს ნულარ მოიწერები იმიტომ რომ, მე წამოსული ვიქნები და შენი წიგნები მე აღარ მომისწრებენ. ძლივ არ ჩავეხუტები ჩემს ცილისწამებელს, მაგრამ მაინც საყვარელს კუკლუშკასა!.. ქუთაისზედ გამოვივლი, ოთხიოდ დღე იქ დავრჩები, საქმეები მაქვს. მერე ქალაქში დავრჩები ორიოდ დღე და მას შემდეგ გამოვფრინდები (ძალიან კი მოუხდება ფრენა ჩემს ფაშესა) კარდანეხისკენ და მიუფრინდები, აბა, შეიტყვე ვისა? დიდი ამოცანაა, ვერ გამოიცნობ.

ნიკოლოზი, ნინო შვილებითურთ მომიკითხე და ჩემ მაგიერ აკოცე მრავალჯერ ერთს ქალს, რომელსაც ოლიკოს ეძახიან და უთხარი, რომ უბრწყინვალესი თავადი ილია ჭავჭავაძე მისი ქმარია საუკუნოდ და უკუნის იქითაც.

შენი ილია ჭავჭავაძე

136

2 ენკენისთვე [1874 წ., თბილისი]

ჩემო ოლიკოჯან! ჩვენ კი ჩამოვედით, მაგრამ, ვაი, ამ ჩამოსვლასა: ფული ჯერ ვერ გვიშოვია და ვართ ისე. მერე შენც მანდ უფულოდა ხარ და სიმინდიც საკრეფია. არ ვიცი, რა ვქნათ?

გუშინ ამორჩევა იყო „ნაბლიუდატელნი კომიტეტისა“ და ხვალ ზევით ჩვენი ამორჩევა იქნება. გათავდება ეს ამბები თუ არა, ჩვენ წამოვალთ.

ხალიკოს პოლუსაპოშეები რვა თუ ცხრა მანეთად უყიდნია და თითონაც არ იცის სწორე, დავიწყებია, რა მიუცია; ეს კია, რვა მანეთზედ ნაკლებ არ უყიდნია.

მამაშენი ქალაქშია, გუშინა ვნახე „საბრანიაში“ და დღეს იმის სანახავად მივდივარ. ქალაქში ახალი ამბავი არა არის რა და ჯერ ქალაქში არც არავინ არის. ლიზო ჩემი დაც არ მოსულა.

გაკოცებ ბევრს.

შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე

6 სექტემბერი [1874 წ.]
თბილისი.

ოლიკო! გიგზავნი ხუთს თუმანს. ჯერ ამაზედ მეტის გამოგზავნა ვერ მოვახერხე. კენჭისყრა იყო. მე ამირჩიეს „პრედსედატელად“. სანდრო ერისთავი და სანდრო ჩოლოყაშვილი ღირეკტორებად. საალავერდობლოდ გნახამ.

საჩქაროდ გწერ ამ წიგნსა. თუ ნადიას ფული მოუნდეს, ხელი გაუმართე. მალე შევხვდებით. არ მოიწყინო, ღვთის გულისათვის. არჩევნები დამთავრდა და ჩვენ მივხედავთ ჩვენს საქმეებს. არ მოიწყინო, ჩემო მეგობარო. თავს გაუფრთხილდი. გკოცნი.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

16 სექტემბერი
[1874 წ. თბილისი]

ჩემო საყვარელო ოლიკო! მე ქალაქში დავიგვიანე იმიტომ, რომ ბევრი საჯლაბნი მომანდეს ბანკის თაობაზედ და ძალიან ვწუხვარ, რომ შენ მარტოკა ხარ მანდ. ხუთშაბათს, ესე იგი, 19-ს ამ თვეს მოვრჩები ყველაფერს და წამოვალ თიანეთს. ოცდაერთს თიანეთში მამულების გაყოფა იქმნება და იქ უნდა უსათუოდ დავესწრა, იქილამ ოთხ-ხუთს დღეს უკან ყვარელს წამოვალ.

გიგზავნი სამს თუმანს და ხუთს მანეთს, თუმცა ამას წინათაც გამოგიგზავნე ხუთი თუმანი მამუკას სახელზედ, მაგრამ ბევრი სახარჯო არის და ეხლაც გიგზავნი, დაგჭირდება. ვიდრე მოვიდოდე, კრამიტი სულ მოაზიდვინე, წიქვილი დაადგმევინე, ქვევრები დაარეცხვინე, ყურძენი კი არ დააკრეფინო, მე მომიცადეთ. შენი ჭირიმე, ქვევრები ჩემს მოსვლამდე მზადა გკონდეთ, მე მგონია, ქვევრების თავდარიგს

აქამდისაც გასწევდი, თუ არ გაგიწევია, უსათუოდ ხელი მიჰყავი და დაარეცხვინე.

გიგზავნი პოლუსაპოყებსაცა. ლიზო მოვიდა და კარგად არის, თუმცა ამას წინად ძალიან ავად ყოფილა. შენც ქალაქში წამოსასვლელად მზად იყავი, მოვალ თუ არა, ქალაქში წამოვალთ.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

7 ნოემბერი [1874 წ.,
მოსკოვი]

ჩემო საყვარელო და კარგო ოლიკო!

აი, დღეს მოვედი მოსკოვში და გწერ წიგნსაცა. ტელეგრაშიდან, რომელიც მე მოგწერე, შეიტყობდი, რომ მე ზღვით წამოვედი, მაგრამ უნდა გითხრა, რომ ზღვამ დამტანჯა. სამი დღე და ღამე ასეთი ღელვა და ფორთქენა იყო ზღვისა, რომ ვერ წარმოიდგენ. მე მეორეს დღეს საშინლად მაწყინა და „Фридрих пер ауз“ მომივიდა. ფრიად შევწუხდი და ვფიქრობდი, — ერთი კაცმა მკითხოს, რა მჯის-მეთქი. ის არა ჰსჯობია, ვეგლო ყვარელში და ღმერთს ერთი ლუკმა მოუცია და მშვიდობითა და მოსვენებითა ვჭამო-მეთქი ოლიკოსთან. მაგრამ რას იზამ და რას უზამ კაცის ბედის უკუღმართობას. ოღესაში რომ მოვედი და ზღვას მშვიდობით მოვრჩი, კიდევ ორი დღე ვერ გამოვდეგ, ასე მეგონა, მთელი ქვეყანა ქანაობს-მეთქი. ეხლა კარგადა ვარ, ხვალ პეტერბურგში მივდივარ.

ჩემი გამოგზავნილი ფული 295 მანეთი აქამდინ, რასაკვირველია, მიღებული გექმნება და მიღების გარდა, ნახევარი დახარჯულიცა. შენი ჭირიმე, თავლა დაახურვინე, წისქვილი კი აქამდი მოქმედებაში იქმნება, — თუ არ არის, ვაი, ჩვენის ახალის მოურავის ბრალი.

წოურის ვენახი გაასხვლევი და სხვა წვრილი ვენახები. შინაური ამბები დაწვრილებით მომწერე.

სიმილდი პურში გაარევი, თორემ პური დაგვაკლდება, ხე-ტყე ტყიდამ, რაც ივანე დურგალსა აქვს მომზადებული, გამოაზიდვინე, ასე კი რომ გუთანი

არ მომიცდინო. წელს ოცდახუთი დღის ნახნავი მაინც უნდა გვქონდეს, დანარჩენი გაზაფხულისა იყოს.

ცხენები და ღორები უპატრონობით არ დამიკარგვინოთ, თორემ შენცა და ახალ მოურავსაც მათრახებს მოგიტანთ აქედამ საჩუქრად. ცუცა თუ მოვიდა, გაამბობდა გიორგი ჭავჭავაძეს რა საჩივარი მიუწერია ჩემზედ სოფიო ბაღდანოვისათვის. ბარაქალა გიორგის, მე კი მაგით ვერას დამაკლებს.

მე რომ მოვიდოდი, ნიკოლოზმა მითხრა, ღვინის მუშტარს მოვიყვანო. გამტყუნდა ეგ დაპირება ქართველთ ჩვეულებისამებრ, თუ არა? ეხლა გეცოდინებათ, როგორი ღვინოები დადგა; ღვინოები ეხლა დაწმენდილი უნდა იყოს. მომწერე, გეთაყვა, როგორებიან.

ჩემს დღეში ჩვენის მამულის თაობაზედ ამდგენი სხვადასხვანაირი და სხვადასხვაფერი განკარგულება არ მომიხდენია. მეც მეცინება, ასე გონია, მართლა და არის რამე. მამისშენისავით მეც ვიტყვი: რა მოგახსენოთ პომეშიკმა.

მომწერე მანდაური ამბები და მანდაური ჭორიკანაობა. ყვარული, სწორედ გითხრა, ისე შემიყვარდა, რომ მანდაური ნეხვი მირჩევნია აქაურს ვარდის კონას, ოღონდ კი იმ ნეხვში გიორგი ჭავჭავაძის მყრალი ხსენება არ იყოს.

შენ რას შვრები, ჩემო კარგო? იქნება მოწყენილი ხარ. არც მე და არც შენ, თუ მოიწყენ. მე დეკემბერში უსათუოდ მოვალ და თუ შენ მოწყენილი დამხვდები, ფრიად განმარისხებ. ნეტავი, ეხლა ჩვენ დიდ ოთახის ბუნართან ვეგლო და შენს კალთაში თავი მედოს, ჩემო კუკლუშკი.

დათიკო ჭავჭავაძეს ჰსთხოვე ჩემ მაგიერ, რომ ვენახები იასეს წიფლის წყაროს ზვრის თავში მომიგროვოს. ოღონდ ეგ სიკეთე მიყავი-თქო, და მერე თუნდა ჩიტის რძე შემომიკვეთე-თქო. დათიკოს მეტს მაგის ქმნა არავის შეუძლიან. კარგა შეეხვეწე ჩემ მაგიერ, თორემ გაგროზგამ.

იქმნება როგორმე ნიკოლოზმა პატარა გუთანს გამიკეთებინოს და ცხენები შეაბას და ისე მოხნას. დუგანას კი ნუ შეაბამს. აბა ერთი, უთხარ ნიკოლოზსა,

იქმნება მომიხერხოს და მაშინ საქონელი თავისუფალი იქმნება ხე-ტყის საზიდლადა.

მომიკითხე ჩვენი ახალი მოურავი, დათიკო მის კნეინითურთ და სხვანი. თუ ნინუცა თავის შვილებით მანდ იყვნენ, ყველანი დამიკოცნე.

ხვალ პეტერბურგს მივდივარ. წიგნები, შენ რომ ადრესი გაქვს, იმ ადრესით მომწერე. გაკოცებ ბევრს და მრავალსა.

შენი და მარად შენი ილია ჭავჭავაძე

გიგზავნი, ჩემო საყვარელო ოლიკო, ოცდაცხრა თუმან ნახევარს. აქედამ ერთი თუმანი ნადიას მიეცი, სოლომონს მიეცი რვა თუმან-ნახევარი და უთხარი, რომ ხუთმეტი მანეთი ცუცას მივეცი მაგათ მაგიერ სათვალეების და ფუფაკის სასყიდლად, როგორც თვით სოლომონმა დამბარა. დასამტკიცებლად, რომ ხუთმეტი მანეთი ცუცას მივეცი, ცუცას წიგნს ვუგზავნი სოლომონს. ამ სახით სოლომონს შეუსრულდება ჩემგან დაპირებული ათი თუმანი. სამი თუმანი მივეცი ბლალოჩინს, ორი თუმანი საბრალოს, რომელსაც ბარათს ჩამოართმევ, რომ ჩვენგან სამი თუმანი და ოთხი მანეთი ჯამაგირის ანგარიშში მიუღია. დანარჩენი მოიხმარე საჭიროებისამებრ.

შენი ჭვირიმე, ოლიკო, არ ინალვლო, თორემ არც მე და არც შენ. მე შაბადს მივდივარ ზღვითა და ღვთის მადლით, მალე დავბრუნდები. აბა, თუ ჩემი მართალი სიყვარული გაქვს, ნუ იწუხებ და ნუ ინალვლებ.

სოლომანს ათი თუმნის მიღების ბარათი ჩამოართვი. დათიკოს თანდასწრებით ჩააბარე ფული და ამ რიგის ბარათი ჩამოართვი სოლომანს: ათი თუმანი მივიღეთ ილია ჭავჭავაძისაგან იმ ოცდაშვიდმეტ თუმნის ანგარიშში, რომელიც ჩემი თ. ილია ჭავჭავაძეს დაელო დავით ჭავჭავაძის გადაწყვეტილობით ასე, რომ ილია ჭავჭავაძეზედ ეხლა ჩემი ფული დარჩა ოცდაშვიდი თუმანი. 1874 წ. 30-ს ოქტომბერს“ (აქ ხელი

მოაწეროს სოლომონმა). ამისთანა ბარათი უსათუოდ ჩამოართვი და შეინახე.

ცხენები და ღორები არავის დააპარვინო.

ლიზო და ალექსანდრე გემდურიან, რომ არ ჩამოხვედი. კაკო ბოლნიცაში დაიჭირეს და იქა ბრძანდება. მინკვიცი ველიკი კნიაზმა აქედამ სადღაც გადააკარგა.

ნინო თავის შვილებით მომიკითხე. წოურის ვენახი უსათუოდ გაასხლევინე; თუ გიორგი ჭავჭავაძემ რაიმე წინააღმდეგობა გამოაჩინოს, გიგოს უთხარ, არ დაანებოს.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

141

20 თებერვალი [1875 წ.]

ჩემო საყვარელო და კარგო ოლიკო! წახვედი შენ და თან წაიღე ჩემი მხიარულებაცა. ვერ წარმოიდგენ, რა ყოფაში ვარ! ჯერ ამ ბანკის საქმემ ტვინი წაიღო. ტვინს ჯვანი გაეარდეს, მაინც ფასი არა აქვს. ძალიც და ხალისიც თან გადაიყოლა. მერე ჩვენის სადგომის გამართვამა ხომ ტყავი გამამრო, ზღვა ფული შეიჭამა. ეგ კიდევ არაფერი, საქმე იმაშია, რომ შინ რომ მოვიდვარ დაქანცულ-დაწყვეტილი და ოლიკოს არა ვხედავ, ფარშავანგით ფრთებს წამოვყრი და როგორც მკვდარი, მივეგდები ხოლმე დასაძინებლად. ავდგები ხოლმე და გარშამო ისევ ისე მარტობაა, უშენობა, უყამურობა, უფულობა და სხვა ამგვარი ბედნიერება შემომეგებება ხოლმე. გული ჰსწუხს და, თუმც ხორცი კი არ მადნება, მაგრამ მაინც იმისთანა ქეიფზედ არა ვარ ხოლმე, როგორც მაშინ, როცა შენ აქა ხარ და გაჯავრებ. რა დღესაც შენ წახვედი, მას აქედ ჩვენს ახალს სადგომში გადავედი და ყოველივე უფერულობა მარტობისა კისრად ავიღე და დავდუმდი იმ იმედით, რომ მალე წამოხვალ, რაკი მანდ საჭირო არ იქმნები.

შენი ჭირიმე, ოლიკო, როცა ყველანი მანდ მშვიდობით იქმნებიან, მალე წამოდი, ფულოს ეხლა ოთხს თუმანს გივზავნი, უკანასკნელს. თუ დაგჭირდება

190

კიდევ, მომწერე. კატოს ჩემ მაგიერ აკოცე ბევრი და გაასხენე, რომ მაგისი სიძრთელე და დღევრძელობა და მშვიდობით მორჩენა — ჩემი ნატვრაა ყოველდღე. დიმიტრიც დამიკოცნე, პატარები სულ ყველანი დამიკოცნე.

იყავ მშვიდობით.

შენი მარადის და „მარადის იქითაც“

ილია ჭავჭავაძე

ჩემმა დამ ლიზომ მოგიკითხა და ალექსანდრე.

ალექსანდრე ცოტა შეუძლოთ არის და წევს.

142

26 თებერვალი
[1875 წ., თბილისი]

ჩემო კარგო ოლიკო!

მემდურები, წიგნს არა მწერო, მოგწერე და აქამდინ მიღებული გექმნება. ნეტავი, შენის სიცოცხლით, კატო მალე განთავისუფლდეს, შვილები კარგად ჰყავდნენ, რომ შენც მალე წამოხვიდე, თორემ დავილაღე უშენობით. ჩემს უხეირობას უყურე, რომ აქამომდე სახლებიც ვერ მოვმართე. ამ კვირიას იქნება ყველაფერი გათავდეს. ოცდაათის თუმნის სხვა მებელი ვიყიდე, რასაკვირველია, ნისიად. სასტუმრო ოთახი მზად არის, ეხლა ზალასა და კაბინეტს ვამზადებ. ახ, ნეტავი, შენ კი აქ იყო, თორემ ლამის დავჭლექდე მარტობით. კატო რაწამს განთავისუფლდეს, ტელეგრამით მაცნობე.

ერთი სასაცილო ამბავი მოგწერო: გოსტინაში და კაბინეტში ექვს შაურიანი ჩითი გადავაკარ, მაგრამ ასე დააშვენა, რომ მოგეწონება. ჩითი ცოტა დამპალი გამოდგა, მომატყუეს, მაგრამ ერთს წელიწადს გვეყოფა, ესეც ნუგეშია.

ხვალ საგურამოს მივდივარ და წარმოიდგინე, რა თვალბით შემომხედავს კნეინა მარია დიასამიძოვნა, მინდა, ასე მოვახერხო, რომ რაც ფული ერგებათ სირაჯისაგან, გამოვართო და ბანკში მივაბარო კატოს

191

და დიმიტრის მოსვლამდე. ბევრს გაკოცებ და იყავ მშვიდობით შენის დითა და მისის სახლობითა.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

აქაურს ამბებს კატოს წიგნიდამ ჰსცნობ.

143

10 მარტი, [1875 წ.]

ჩემო საყვარელო ოლიკო! ვერ წარმოიდგენ, რარიგად მიამა კატოს მშვიდობით განთავისუფლება. ვერ უყურებ კატოს?! სიბერის დროს რა უნარი გამოიჩინა. სულ ვაჟი და ვაჟი. არა ჰგვანებია, მე და შენ რომ ვიცით, იმ ქალს, ოლიკოს რომ ეძახიან. იმას, ბატონო, არამც თუ ვაჟი, ქალიც ვერ მოუხერხებია ამ თორმეტის წლის განმავლობაში. მაგრამ არა გვიშავს რა: ჩვენ უშვილოდაც კარგად ვსუფევთ. ჩემ მაგიერ კატოს კარგად მოეხვიე და მოახსენე: ბარაქალა-თქო, ესეც უთხარი: რა არის, რომ შენის დისათვისაც შენის ნიჭიდან პატარა წილი დაგეთმო-თქო. ღმერთმა აცოცხლოს ბედნიერად ქრითა და შვილებით. შენც, ჩემო კარგო, ღმერთმა მრავალჟამიერ გაცოცხლოს ბურთივით რევალის ქრითა.

ახლა, ჩემო მეგობარო, ჩვენი შინაური ამბები: ოთახების მოწყობა თითქმის გავათავე, სრულს ჩემს მშვიდობიანობას და სიკეთეს შენლა აკლიხარ. ერთი, მოდი ჩქარა, რომ ეგ ნაკლულობაც შევივსო. კატო რაწამსაც კარგად შეიქმნეს, წამოდი. ყმაწვილებიც წამოვლენო, მწერ. ძალიან კარგს იზამ, რომ წამოიყვანო, ძლივს მავათ მეოხებით ჩვენი სადგური დაიხმაურებს. შენი ჭირიმე, ოლიკო, ის რაღაცა რომ არის შალსავით, 18 არშინი რომ სამს მანეთად იყიდება, ერთი-ორი შტუკა იყიდე და თან წამოიდე. კახეთიდან ბარგი და გაზილა, შენ რომ წამოხვედი, მეორეს თუ მესამე დღეს მომივიდა.

ილია ჭავჭავაძე

P.S. Прочти „Тифл. Вестник“, кажется №23, Меня критикует Глухарич. არ გეწყინოს კი, ეგრეა ყოველთვის: ვინც შინიდან გარედ ფეხს გამოჰყოფს, იმაზედ ცუდსაც ბევრს იტყვიან და კარგსაც. შენ ხომ იცი ჩემი ხასიათი, რომ ჩემთვის არც ერთია საწყინო და არც მეორე – სასინარულო. ჩემი მსაჯული ჩემი ტვინია და ის პატარა ღმერთი, რომელსაც სინდისს ეძახიან. ამ ორის მსაჯულის სიტყვა მწამს და თავყანსა ვცემ.

ილია ჭავჭავაძე

144

28 ოქტომბერი [1875 წ., ყვარელი]

ჩემო კარგო ოლიკო! შენი წიგნი მომივიდა გუშინწინ და ძალიან მიამა. მე აქ იასესთანა ვარ ჩამომხტარი და ყოველს დღეს დილის რვა საათიდან საღამოს ექვს საათამდე ზემლემერს უკან დავდევთ. ჩვენი საქმე ჯერ გვიან გათავდება; აბა, იფიქრე, ჯერ სასახლები დაეზომათ, მინამ მე მოვიდოდი და ჩემს მოსვლის შემდეგ ვენახების ზომვას მოჰყვებენ და აქამომდე ვენახები ვერ გავითავებია. ჯერ მიხდვრებისა და ტყისა ჩუჩუნიც არ არის. აი, ეხლა გწერ წიგნს და კარზედ ცხენი მიდგა, ტყეში მივდივართ გასასინჯავათ და სამშაბადს დავბრუნდებით ისევ ვენახებისაკენ.

შალებს უსათუოდ მოგიტან, ერთი ასეთი შალი ვიყიდე საკუთრად შენთვის, რომ უკეთესი ძნელადლა იქნება.

ძალიან მეწყინა, რომ ლევანს მანდაური ამბები არაფერი შემოუთვლია. მე აქა ვარ და თვალი მაინთკენ მიჭირავს. რას შვრებიან, აკეთებენ რასმეს, თუ არა.

თიანელები დაჰპირებიან, რომ მალე ჩავუტანთ ერბოსაო. ღვდელი აჰკრეფს და გამოგზავნის.

აქაური ამბები არა არის რა იმისთანა, რომ მოსაწერად ღირდეს.

მშვიდობით, ჩემო კუკლუშკი, ვეცდები, რომ მალე მოვიდე შინ და ერთი ლაზითიანად მოვისვენო. იწერები, მოწყენილი ვარო, რათა ხარ მოწყენილი? ფული ხომ გაქვს და ტეატრი და შექცევა შენ ხელთ არის.

შენი ყოველთვის და ყოველს ჟამს
ილია ჭავჭავაძე
მომიკითხე ღიმიტრი, კატო და ყმაწვილები.

145

[9-ს, ნოემბერს. 1875 წ.,
ყვარელი]

ჩემო საყვარელო ოლიკო! შენი დეპეშა დღეს, 9-ს, ნოემბერს მომივიდა და დღესვე მოგართვი პასუხი. ამას წინად სვინკინმა მომიტანა წიგნები და შენა მწერდი, რომ ჩემი წიგნი არ მოგდის. ჯერ რაც აქა ვარ, ერთი ფოშტა წამოსულა და გამოგიგზავნე, მეორე ფოშტაში ვერ გამოგვგზავნე, რადგანაც სამი დღე ავად ვიყავ. ასეთი სისუსტე მქონდა, რომ ქვეშაგებში დამაწვინა. ეხლა კარგადა ვარ და გარედ მინდვრებში დავდივარ. ვერ წარმოიდგენ, რამდენი დავიდარაბა გვაქვს, ჯერ კი ჩხუბი არავის მოგვსლია და იმედია, არც მოგვივა. მელქისედეგის წილობამ და ჩვენმა წილობამ მამულებზედ და ტყეებზედ წილი ვიყარეთ და ამბობენ ყველანი, რომ ჩვენ საუკეთესო ადგილები გვერგო. ჩემმა დაუამ პელომ გამიჭირა საქმე მეცა და სხვასაც. სრულიად ჭკვამოკლებული დედაკაცი ყოფილა, მაგრამ რადგანაც სოფლად უცხოვრია, ჰგონია, რომ ამაზედ უკეთესად მამულების საქმე ქვეყანაზედ არავის ესმის.

ღვინოებში თუ რვა თუმანს გაძლევენ, გაჰყიდენ. ერთი იასე ანდრონიკოვი ნახე და შენის ფულისა უთხარ, რომ მოგცენ სრულად, ეხლა ხომ ღვინოები გაუყიდნია გიორგის და ფული ექმნება. არ მექმნა იასეს, უთხარ, უსათუოდ უნდა მოგცე-თქო.

თიანეთიდან რატომ აქამდინ არ ჩამოუტანიათ ერობო, მიკვირს. როგორც იყოს, მოითმინე, მე ამ ორ კვირაზედ, მგონი, მოვიდე და ჩამოვატანინებ. ურემს ამ ცოტას ხანში გამოგზავნი. წისქვილს ვაკეთებინებ და აქ დამჭირდა საქონელი. ოლიკო, შენი ჭირიმე, ვექსილების საქმე არ დაგავიწყდეს, ღიმიტრი სიმონიჩს მოაგონე, რომ 29-ს, ნოემბერს ხუთასი მ. მზად უნდა

ჭკონდეს, თორემ კრედიტს დაგკარგავთ და დავიღუპებით.

ამას წინათაც მოგწერე, ასეთი შალი გიყიდე ტუნიკისათვის, რომ უკეთესი არ იქნება. ყმაწვილებსაც ვუყიდი და იქნება შენა და, კატოსაც ვუყიდი საკაბე შალები, თუ ვიშოვე. მაკოს უთუოდ წამოვიყვან და ჩვენთან დავაყენებ.

მომიკითხე ყველანი.

შენი ერთგული ილია ჭავჭავაძე

146

13 ნოემბერი [1875 წ.]

ჩემო კარგო ოლიკო. ამას წინათ მოგწერე, რომ იასეს შეეხვეწე-მეთქი, რომ ფული მოგცენ. გიორგიმ თუ ღვინოები გაყიდა, ფული ექნებათ და უთხარი იასეს ანდრონიკოვს, რომ მოგცენ. ხომ იცი, თუ გიორგის მიანდო, გიორგი შენ არას მოგცემს. ერთის სიტყვით, ძალა დაატანე, რომ უსათუოდ მოგცენ, თორემ ხელიდამ წავივა.

ჩვენ აქ ტაატით დავდივართ და, იმედია, რომ მალე დავაბოლოვოთ საქმე. ძალიან მინდა წამოსვლა, მაგრამ რასა იქ, აქაც საჭიროა ჩემი ყოფნა. ეხლა ტყესა ვყოფთ ერთმანეთში და არ ვიცით, როდის გავათავებთ, იმიტომ რომ გვიძნელობა საქმე.

ლევანა დაიბარე და უთხარი, რომ ბუშეკიდან მოსული ხეხილი დარგას. ნეხვი ბლომათ ჩაატანოს მიწაში კარგად არეული, რამოდენადაც მჯდარა ხე მიწაში, ერთის ვერმოკით იმაზე ქვევით დარგას. მესამეს დღეს დარგვის შემდეგ კარგად მორწყას.

ჩვენი კუჩერი სამაგელი ლოთი რამ გამოდგა. ბანკის სტოროჟი გიგო დაიბარე და უთხარი, რომ ჩემს ჩამოსვლამდე ერთი კაი კუჩერი შაიგულოს.

შენი ჭირიმე, ოლიკო, იასე ანდრონიკოვი არ მოასვენო, ვიდრე შენი ფული თავისის სარგებლით არ ჩავაბარონ. ბევრს გააკოცებ. მომიკითხე ყველანი. ამ ორ დღეში ურემს გამოგვგზავნი.

შენი ერთგული ილია ჭავჭავაძე
195

25 ნოემბერი [1875 წ.,
ყვარელი]

ჩემო საყვარელო ოლიკო! მეონია, რარიგად ჯავრობ, რომ წიგნი ერთს ფოშტაში დავიგვიანე. ვერ წარმოიდგენ, რა ხათაბალაა აქ კაცის შოვნა, რომ თელავში გაგზავნო და ფოშტაში წიგნი გაატანო. აქედამ ფოშტა აღარ დადის, როგორც უწინ. ჯერ დრუჟინა ისე არ მოწყობილა, როგორც ნინიკო ჭავჭავაძის დროს იყო, რომ ყოველ კვირა კაცი მიდიოდა თელავში. ძლივძლივობით მგზავრს შევხვდები ხოლმე და იმას ვატან წიგნს ფოშტაში. სამი დღეა, შენი ტელეგრამა მაძივიდა, პასუხიც დაწერილი მაქვს და კაცი არ იყო, რომ გამეტანებინა.

ღვინოები გავყიდე აქა კარგს ფასად, ორმოცდაათ თუმნად ურემი, მაგრამ ძალიან ცოტა ღვინო იყო. კიდევ კარგია, რომ გავყიდე. რაც მაინდამ ფულები წამოვიღე, სულ შემომეხარჯა, ძალიან სუსტად ვიყავ ჯიბეზედ, კინალამ შენ არ მოგწერე, ფული მომამველე-მეთქი, მაგრამ იმ დღეებში ღვინოს ვაჭარიც მოვიდა და ხელი გავიძარტე.

ტყე გავიყავით, მე ურიგო ნაწილი არ შემხვდა, ეხლა დღეში ორმოცი კაცი მუშაა და „პროსეკებს“ აკეთებენ ტყეში. ეხლა სახნავის გაყოფაზედღა არის საქმე მიმდგარი. ამ ორიოდ დღეზედ უნდა ესეც გათავდეს. მერე ვენახების მოგროვებაზედ დამიგვიანდება კიდევ ერთი-ორი დღე და წამოვალ კიდევ და ვნახავ ჩემს კუკლუშკას. მე ეხლა სულ კარგადა ვარ და ძალიან მინდა შენი ნახვა და ქალაქში ჩამოსვლა, მაგრამ ამ წყეულს „მეჟევანიას“ თავი ვერ დავახწიე. იმედი მაქვს, რომ ქრისტიანობის პირველ რიცხვებში მანდ ვიქნები. ძალიან მიამა შენი ტელეგრამა, ბარაქლა, რომ ხეები დაგირგვევინებია. ვინძლო, მინამ მე ჩამოვალ, ყვოლაფერი გაჩარხული დამახვედრო.

წინდები მომივიდა, მადლობელი ვარ. იწერებოდი კონცერტში გავცივდი და ავათა ვარო. ძალიან მეწინა, კარგად იყავ, თორემ არ ვიცი, რას გიზამ. შენი ამბავი ტელეგრამით მაცნობე. გვიან კი მამდის ხოლმე შენი

ტელეგრამები, რადგანაც მგზავრს იშვიათად შეხვდებიან ხოლმე.

ორმაბადს ურემსა ვგზავნი, ძალიან კარგი კამეჩებია. აბა, ვინძლო, მინამ მე ჩამოვალ, გასასყიდად შემა აზიდვინო, ერთი ორიოდ გროში შემოვა და კარგი იქნება.

იყავ მშვიდობით და კარგად.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

29 ნოემბერი, [1875 წ.]

ჩემო ძვირფასო ოლიკო! ლამის ჩვენი „მეჟევანიე“ გათავდეს. მე იმედი მაქვს, რომ 10-ს დეკემბრამდე უსათუოდ გნახო, თუ ამაზედ წინ არა, გვიან ხომ არა და არა.

ციციანოვს ვგზავნი და აი, რა უნდა ჰქმნა: 1) ერთი უღელი კამეჩი მანდ უნდა დააგდო თავისის ურმით; 2) თუ მანდაური ხარები კარგად ვერ იბმებიან, აქაური უღელი ხარი მანდ დააგდეთ და მანდაური ერთი უღელი აქ გამოატანეთ; 3) ერთი უღელი მანდაური ხარი, რომელიც ვერ იბმებიან, აქ გამოატანე და 4) ერთი უღელიც ხარი, რომელიც უფრო მდარე იყოს, აქ გამოატანე. ერთის სიტყვით, სამი უღელი ხარი, რომელიც მდარეა, აქ გამოატანე და ერთი უღელი აქაური ხარები, რომელიც უკეთესია, მანდ დაიჭირეთ. მანდ დაგვრჩება ორი უღელი კამეჩი და ორი უღელი ხარი. ლევანას ჰკითხე, თუ საჭიროა, სამი უღელი ხარი მანდ დაიგდოს, ორი ჩვენი და ერთი აქაური, სხვა ჩვენი ორი უღელი ხარი აქ გამოატანოს. გეუბნები, თუ საჭიროა-მეთქი, თუ არა და სამი უღელი აქ გამოატანოს და ორი მანდ დააგდოს. სახელდობრ, ერთი აქაური და ერთი მანდაური, რაც უკეთესია; ერთის სიტყვით, ორი ურმის ხარი და კამეჩი დაგვრჩება მანდ.

თუ ფული გინდა, ციციანოვს უბრძანე და მოგართმევს ათიოდ თუმანს. ციციანოვი მოვა აქ თუ

არა, მეორე მესამე დღეს მე წამოვალ. შენი ჭირიძე, ოლიკო, მე რომ მანდ შემოსავალ-გასავლის წიგნი მაქვს, ორი მაგისტანა წიგნი აყიდვინე და ციციანოსს გამოატანე (приходо-расходную книгу прошу).

სხვა აქაური რა მოგწერო, მომწყინდა აქ ყოფნა და შენი უნახლობა ხომ მწყინს და მწყინს.

ქანანოსს უთხარ, რომ აქედან ვერაფერს აზრს ვერ მოგწერ-თქო შენს წიგნზედა-თქო, ჩამოვალ-თქო მალე და ყველაფერი მანდ დავაწყოთ-თქო. მომიკითხე ყველანი, გააკოცებ ბევრს.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

P.S. ოლიკოჯან ჩემს დას ნინოს მოსწერე წიგნი და ჰსთხოვე, მაკო უსათუოდ შენთან გამომატანოს. ნინომ ამას წინად მითხრა, თუ ოლიკო თავისთან იყოლიებსო, გამოვეზავნიო, თუ არა და არაო.

149

13 ივნისი [1870-იანი წლები]

ოლიკოჯან! ჩვენი სირაჯი მოდის ღვინობის ამოსაღებად. ექვსი რუმბი ღვინო უნდა ამოიღოს. ჩვენ ამისაგან მიღებული გვაქვს ორმოცდაათი თუმანი ხუთთუმან ნაკლებ, რომელიც მებაღეებს ბეითა აქვთ, გარდა ამისა, მებაღეებს გამოურთმევიათ თერთმეტი თუმანი – სულ სამოცდაერთი თუმანია მიღებული. მანდ კიდევ მისცემს მებაღეებს ხუთს თუმანს და მაშინ სულ მიღებული იქნება სამოცდაექვსი თუმანი. ექვსი რუმბი ღვინო ამოაღებინეთ, რომელიც უნდოდეს და, რაც ამოვიდეს, ბარათი ჩამოართვიოთ. ციციანოვი უსათუოდ დაესწროს ამოღებაში.

ხვალ, ესე იგი, ხუთშაბათს, დილის პოეზდისათვის სამი შეკაზმული ცხენი გამოგზავნეთ ავჭალაში.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

150

8 სექტემბერი
[1870-იანი წლები]

ოლიკოჯან! ძალიან მიამა, რომ მანდ საქმე კარგად მიდის. შენის ბაშმაკების საქმე სწორედ გაჭირდა. იმისთანა, წარმოიდგინე, ვერ ვიშოვე, როგორიც შენ დამბარე. აქაურობა გადავკეთე... ნახმარი ბაშმაკი ვიპოვე და გინდა, გამოვიგზავნი, იქნება ცოტა ხნით ამათაც სამსახური გაგიწიონ. შაბათისათვის [თუ] მოუვიდათ მალაზიაში ბაშმაკები, გიყიდი და წამოვიღებ. სხვებზე იყავით კარგად. პური დაათესინე, როგორც მოგწერე, წიწამურის ვენახი გაასინჯინე ზურაბას და გაბოს, თუ მართლა შემოსულია, ნება მიეცი დასაკრებად მომზადებისა.

შენი ილია ჭავჭავაძე

151

23 ღვინობისთვის,
[1870-იანი წლები] შაბათი

ოლიკოჯან! პარასკებს ვერ ამოვედი იმიტომ, რომ საწყალი ნუშიკო სუმბათოვი მოკვდა და იმის დამარხვაზე არ შეიძლებოდა, არ დავსწრებილვიყავ. დღესაც ვერ მოვდივარ, რადგანაც დღეს საღამოზე უნდა მომიყვანონ ერთი სანაქებო სამოურავო კაცი, ნასწავლი და მცოდნე. ეს ერთი, მეორე კიდევ ისა, რომ „ნაბლიუდატელნი კომიტეტი“ შეიყრება ორშაბადს, რომ ახალის წესდების პროექტი გასინჯონ. იმ პროექტს მე ვწერ და ეს სამი დღე და ღამეა იმაზედ ვმრომობ და ვცდილობ საორშაბათოდ მოვამზადო. ამის სამაგიეროდ ხუთშაბადს საღამოს პოეზდისათვის ცხენები გამომიგზავნე, ამოვალ და ორშაბათამდე დავრჩები. თუ ახალს მოურავს მოვურიგდი, იმასაც ამოვიყვან და ამიტომ ერთი ცხენი იმისათვისაც გამოგზავნე.

აი, რას გეხვეწები: მაგ ახალ რუსისათვის უნდა ჩამოეტანათ ტყის მასალა, ჩამოუტანეს თუ არა. თუ არ

199

ჩამოუტანიათ, უბანე, უსათუოდ და დაუყოვნებლივ ჩამოუტანონ. წინამურის ღუქანთან ორი მუხის ხეა, ძალიან კარგია თურმე კობიტებისათვის. როგორმე ხვალ გადმოატანე და ჩააბარე პოვოზკების მკეთებელს. რაც მოხნულია, ჯერ არ დაათესინო. მე ამოვალ ხუთშაბადს და ჩემს თვალწინ დავათესინებ. ხვალ იოსება რუსი მანდ მოვა: ისევ დავიჭირე ორ თუმნად თვეში. დამპირდა, თუ ვიცულულუტო, გამაგდეო. საჭიროა, ეგ პროვოზკები მალე მომზადდეს, რომ შეშები ვუზიდლოთ, თორემ ჩვენი საქმე არ გასწორდება. თუ იოსება მოვიდეს, უბანე, ტაჩკა გამართოს ისე, რომ სათესი მაშინა გაიმართოს, როგორც რივია. თუ არ მოვიდეს, მაგ ახალს რუსს უბანე, გააკეთოს უსათუოდ ჩემს მოსვლამდე. საჭირო მასალა ტყისა მოატანე.

მომწერე, მაშინა მოიტანეს მუხრანიდამ, თუ არა. თუ მოიტანეს, სადა მუშაობს. სტაროსელსკის რომ გაუთავონ, მერე გულაშვილი თხოულობს. აქაც მენვეწებიან, სადახლოში წავილოთო, მაგრამ ვერა ვბედავ. სხვა რა მოგწერო, ლიზო ცოტა უქეიფოდ არის კბილის ტკივილის გამო. სამს ბოთლს კაი ღვინოს გიგზავნი, ამჟამად მეტი ვერ მოგიხერხებ. ეგ ღვინო შენთვის გამოიზოგე, რადგანაც კაი ღვინის მოსიყვარულე შენა ხარ. ჩვენ ცუდითაც იოლად წავალთ. გააკოცებ შენცა და მაკოსაც.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

152

[1875-1883 წ.წ.]

ოლიკო! სახლები დავიჭირე ძალიან კარგი და ძალიან საძაგელს ქუჩაში, სამოც თუმნად. მეტი გზა არ იყო. სახლის პატრონმა ძალიან შემაწუხა, უსათუოდ უნდა პირველს სახლები დამიცალოო. დღეს გადავდივარ. იქნება ამ შაბათს ამოვიდე. სწორედ კი არ ვიცი. ბანკში საქმეები არის.

დიმიტრის უთხარ, რომ მიხა ვარდანაშვილი ჩამოვიდა და მითხრა, რომ თუ ორშაბადსაო არ

გათიბეთო, მერე ბალახი აღარ გაითიბებაო ავჭალაში და დიდს ზარალში შესვალთო. არ ვიცი, რა ვქნა. ძალიან ვიზარალებთ და სირცხვილიც იქნება, რომ გაუთიბავი დავგვრჩეს კორული. მე აქედ-იქით მივდგები, იქნება სანახევროდ ვისმეს გავათიბინო, თუ არა, მუშა უნდა ვიშოვნოთ. ჰკითხე დიმიტრის, რა ვქნათ?

აი, ანგარიშს გიგზავნი, დიმიტრის და კატოს უჩვენე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

153

[1875-1883 წ.წ.]

ოლიკო! ჩვენი საქმე ვერ რიგდება, სახლები ვერც იყიდება და ვერც გირავდება. შენი მტერი, ჩვენი საქმეა. მე და დიმიტრი ხვალ ვაპირობთ ამოსვლას; ეს იაშიკები შინ გავზავნე და მისწერე, ამოალავონ და შიგ რაც არის, კარგს ადგილას შეინახონ, რომ არ გაფუჭდეს. ლიზოს მიჰსწერე, რომ ერთი დეკეული იყიდონ. თუ ფული არ ექნებათ, ციციანოვს გამოართონ. ამასთანავე ლაზარეს უთხრას ლიზამ, რომ თადარიგი დაიჭიროს ძალიან კარგის ვაზშიმისა. ხუთმეტი კაცი იქნება ვაზშიმად. მათი აღმეტებულება ეკატერინა თადეოზის ასული დიდად და დიდის თაყვანებით მომიკითხე, კნიაზსაც მოკითხვას მოვასხენებ.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

გორსკის უპრავლენიიდამა გწერ.

154

[1875-1883 წ.წ.]

ოლიკოჯან! არ გაჯავრდე, რომ აქამომდე წიგნი დავგივვიანე. ხომ იცი ჩემი სიზარმაცე და ამით მაპატივე. მე მშვიდობით მოვედი შინა და სახლი უშენოდ ცარიელი დამხვდა. რომ მცოდნოდა, რომ ამისთანა კაი გზა იქნებოდა, უსათუოდ წამოგიყვანდი.

მაგრამ რაც მოხდა, მოხდა!.. თუ შენის მანდ ყოფნით ჩემთვის უსიამოვნო რამ მოვახდინე, ამით მაინც ვნუგეშობ, რომ შენი მანდ ყოფნა კატოსათვის სასიამოვნოა. ხელამ, უშენობამ რა კომპლიმენტი მათქმევინა. ყოველთვის ეგრეა ხოლმე, როცა ბუღბუღები ერთმანეთს განშორდებიან, ერთმანეთის ფასს მაშინ ჰსცნობენ და უფრო საოცრად გალობენ. კანარეიკებმაც ეგრე იციან, თუ არ განაშორებენ, ვერ მღერიან. თუნდა... [ყორ]ლანოვის ცოლსა ჰკითხე, თუ მართალი არ არის. იმათ კანა[რეიკები] ჰყავთ.

გიგზავნი ოთხს თუმანს. ზალინოვი დაიბარე და უთხარი [ორი გა]ნაპირა ცხენის ხამუტი უშლეით, ერთი შუა ცხენისა კი შლეითა, ერთი „ვოზჟი“, ერ[თი] „სედიოლკა“ თავის გარსაკრითა და ორი ზარი მიყიდოს და გამომიგ[ზავნოს]. ამ ოთხი თუმნიდამ რაც შეხვდეს ამაების სასყიდლად, ზალინ[ოვს] მიეცი. სამი ალვირიც აყიდვინე. ზალინოვს უთხარი, რომ მაჩვენე ხამუტები-თქო, იმისი მიყიდე-თქო. მგონი თვრამეტ-ცხრამეტ მანეთად მოვიდეს ესენი, თუ არა და რაც ეღირება, მიეცი. კატო, დიმიტრი, თუმანიანი მამიკითხე. ელენა კონსტანტინოვნას და ყმაწვილებს ჩემს პატივისცემას განუცხადებ.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

შუა ცხენის ხამუტი თავის შლეით ზალინოვმა თავის ცხენზედ გასინჯოს და ისე მიყიდოს.

155

[1875-1883 წ.წ.]

ოლიკო! მე თუნდა ორი წიგნიც მოგწერე და მიკვირს, რატომ არ მოგსვლია. აი, ციციანოვი მოდის და გამოჰყევი, აღარ დარჩე მანდ, а то скучно одному. კნეინა ლიზას ხელზედ აკოცე ჩემ მაგიერ და უთხარი, რომ იანვრიდგანა-თქო თვეში ორ-ორ თუმანს მივსცემ-თქო.

ჩაი, შაქარი და სანთელი, ერთის თვის პროვიზია იყიდე, ციციანოვს ფული ექნება. აი, კიდევ რას იყიდი:

202

სხვადასხვანაირი „ზაკუსკა“, თუ ვინიცობაა ნიკო და სხვანი მოვლენ. ლიზა მუხრანსკის დიდს მაღლობას მოვახსენებ, რომ ჩემის გულისათვის, ესე იგი, პატარა კაცისათვის, დიდი შრომა მიიღო: მე რომ მანდ ვიყო, ხელზედ ვემთხვევოდი, თუმცა კი ხელზედ კოცნა მეჯავრება. კატოს ჩემი დიდი პატივისცემა და ამასთანაც დიმიტრისაც. ყმაწვილები დამიკოც[ნენ]. ჩემი და მამიკითხე და უთხარი, რომ იანვარში მზად იყოს ჩვენთან წამოსასვლელად.

ყველაფერი ამბავი, რაც აქ ვითხარ, დაწვრილებით შემტყე. აქ კუტრობის მეტი ახალი ამბავი არა არის რა.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

156

[1877 წ.]

ოლიკო! საწყალი სენა სწორედ მოუკლავთ, კობტას ძმის წიგნი მოუვიდა და ისა ჰსწერს, რომ ჩემთან იდგაო და იქავ ტყვია მოხვდა და დაეცაო მკვდარი. საწყალი, ასეთი ვარ, რომ მეც თვითონ მკვდარი ვარ. ერთი მაგისი იმედილა მქონდა და ეგეც ხელიდამ წამივიდა საუკუნოდ.

დღეს სადილად მე საგინოვთან ვერ მოვალ, თვალში ცრემლი მერევა და მეშინიან, ლიზომ არ შემატყოს. შინ უბძანე სადილი. შენ კი წადი, თორემ ლიზო ეჭვს აიღებს. აი, საწყლის წიგნებს გიგზავნი.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

157

[1881 წ.]

ჩემო კარგო ოლიკოჯან! მე დღეს ვეღარ ამოვედი, თუმცა ძალიან მინდოდა. ხვალ არხელოლოგები გვეყვანდა მოწვეულნი და მეც უნდა დავსწრებოდი. ეხლა, ეს-ეს არის ეხლა გადაჰსწვებეს, რომ ორშაბადს იქნება წვეულება და, რადგანაც დიდს

203

მზადებაში ვართ, ველარ დავანებე თავი. საშინელი საქმე მიყო მაგ სულელმა ნესტორამ. ეგ ცხენი, რომლითაც ეგ გამოვვზავნე, გიორგი შარვაშიძემ დღეს დილით კარზედ მომაყენა და შემეხვეწა, ჩემგან იჩუქეთ. ბევრი უარი ვუთხარი, მაგრამ არ მაძეშვა, ძალიან კარგს ცხენსა ჰგავს. არ ვიცოდი, სად შემენახა და ავღევი და მანდ გამოვვზავნე.

ვუთხარი თუ არა ნესტორას, ცხენი უნდა წაიყვანო საგურამოს-მეთქი და ჩაი, შაქარი წაიღო, მოახტა ცხენსა და შენთან მოწერილი წიგნი კი აქ დაავლო. ეხლა ბანკის ბიჭსა ვვზავნი და ამას ვატან წიგნსა. აი, რას გეხვეწები:

პარასკევს სალამოზედ ოციოდე ყმაწვილები მანდ მოდიან ჩემთან და თან ჩუბინოვი, ცაგარელი მოჰყავთ. აბა, ხომ იცი, კარგად უნდა დავუხვდე. ხვალ, ესე იგი, კვირას სალამოსთვის, ჩვენი პოვოსკა შეაბმევენე თედოს და გამოვვზავნე. თან გამოაყოლე ნესტორა და ლევანი, გამოატანე სია, რა უნდა ვიყიდოთ კაი სადილისათვის, საუზმეთ, თუ სადილისათვის. ორშაბადს ვიყიდი ყველაფერს და პოვოსკას ლევანიურთ უკანვე დავაბრუნებ. გარდა მაგისა, დღეს რომ ნესტორამ უნაგირი მოიტანა, ის გამოატანე უკანვე, სხვისა; უბძანე ნესტორას, არაფერი არ დაუკარგოს მაგ უნაგირსა, სხვისაა. გარდა მაგისა, ჩემი რუსული უნაგირიც გამოატანე, მინდა გავაკეთებინო, ხანჯალი გამოვატანე ნესტორას, ჩვენი გიორგი მემცხვარე დაიბარე და შენ თითონ უბოძე ჩემ მაგიერ და შენ მაგიერ, კარვის სამსახურისათვისა-თქო.

მე ხუთშაბადს სალამოზედ ახალი ცხენი გამომიგზავნე მცხეთას ახალი ჩერქეზული უნაგირითა. მე ხუთშაბადს ამოვალ. მომწერე, ჩვენი კალო რას შვრება, წიწამურში ღვინო რა დადგა. ბევრს გააკოცებ შენცა და მაკოსაცა.

158

[1881 წ.]

ოლიკოკან! ხვალ, ესე იგი, შაბათს, ანნა მუსხელიოვისა მოდის საგურამოს ჩემთან ერთად. ამას

გარდა, მაკოც მოდის და პროფესორი ჩუბინოვი. აბა, ძველი შარაბანი არც ვარგა და არც გვეყოფა. თედოს შეაბმევენე ახალი შარაბანი როგორც რიგია და „მაზი“ წაასმევენე ზემო ავჭალას სალამოს პოეზისათვის. უსათუოდ „მაზი“ წაასმევენე. ჩვენი ლევანი ყველაფერში ოსტატი ყოფილა, იქნება მაგ შარაბნის შებმაც იცოდეს. ტორია ცხენი მარჯვნივ შააბან და ახალი ნაყიდი ლურჯი ცხენი მარცხნივ. ვინძლო, როგორმე მოახერხოთ, თორემ ძველ შარაბანში სირცხვილი იქნება ჩასხმა ამათი და არც მოხერხდება, ცხვირ-პირს დაიმტვრევენ.

შენი მარადის ილია ჭავჭავაძე

ხვალ კალოში ნუ შეაბმევენე იმ ცხენებს, რომელნიც შარაბანში უნდა შეაბან.

159

21 იანვარი
[1884 წ., პეტერბურგი]

ჩემო კარგო ოლიკოჯან! მე მოვედი პეტერბურგს 18-ს იანვარს და კარგადა ვარ. მოსკოვიდამ და პეტერბურგიდამ ტელეგრამები მოგწერე, აქამდის მიიღებდი, მაგრამ ძალიან მიკვირს შენგან, რომ აქამომდე შენ წიგნი არ მომწერე.

აქ ძალიან ბევრი საქმეები გამომიჩნდა. წარმოიდგინე, ჩვენი სიეზდი ოთხ „ოტდელენიათ“ გაიყო. მე ოთხივე „ოტდელენიაში“ ჩავეწერე, რადგანაც ყველა „ოტდელენიაში“ საინტერესო საგნები იყო ჩვენის ბანკისათვის. ამის გამო ასეთს ხათაბალაში გავები, რომ მთელი დღე ამას უნდები. დღეში ორი „ხასედანია“ მხვდება ჩემ წილად, ხანდისხან სამიცა, ყველგან დასწრება უნდა და, აბა, იფიქრე, რა ყოფაში უნდა ვიყო. აქ დღე იწყობა პირველ საათზედ, შუადღის შემდეგ. პირველ საათიდან ხუთს საათამდე „ხასედანია“ არის დილისა და შვიდ საათიდან თორმეტამდე სალამოზედ. ეს დრო სულ ამაზედ მიდის. მე, თუმცა, რვა საათზედ დილით ვდგები ხოლმე, მაგრამ რვა

საათიდან პირველ საათამდე დრო სულ ზასეღანიებისათვის მზადებაში გადის, პირველ საათიდან შუალამემდინ თითქმის თვითონ „ზასეღანიებს“ უნდება და ასე მთელი დღე ვაივაგლანში და საქმეში ვარ. წარმოიდგინე, კვირაობითაც და უქმე დღეებშიაც ეს ამბავია. სწორედ გითხრა, ძალიან დავიღალე და თანდათან უფრო დავიღლები. ამ დღლის გარდა სხვა არა მაწუხებს რა.

სიეზდის ჩვენებმა ყველამ ვიზიტები გამიკეთეს და წარმოიდგინე, მოუცლელობის გამო მე აქამომდე მარტო ორს გადაუხადე ვიზიტი. სხვები კი დამჩნენ. თორმეტ საათამდე აქ კაცთან მისვლა სიბრყვია და თორმეტიდან კი შუალამემდინ საქმეს ვუნდები. გარდა ამ სიეზდის საქმეებისა, ახლა ცალკე საქმეებაცა მაქვს ბანკებთან და ბანკირებთან და, აბა, იფიქრე, შენი ზარმაცი, სქელი და მსუქანი ილია რა ციბრუტივით ტრიალში იქნება და ვარ კიდევ. მე იმედი მაქვს, რომ ჩვენის ბანკის საქმეს კარგად წავიყვან. ამ დღეებში ჩვენის „ზაკლადნოს ლისტების“ ფასს ავწევ 90% მანეთამდე და შენც შენის თვალთ ნახავ აქაურს გაზეთებში ან „Биржевые Ведомости“ ან „Новости“-ში.

შენს დას კატოს უთხარი, რომ სენოს ვალების საქმე ცუდად არის, есть опасение и довольно серьезное, что его, Сению, кредиторы объявят несостоятельным. Здесь меня уверяют, что если бы были на лицо деньги, то можно закупить его векселя за полцены. Это одно средство, правда не совсем благовидное, но все-таки средство спасти репутацию Сени.

Есть и другое средство – это замена векселей Сени векселями Дмитрия Семеновича, но тут уступки капитальной суммы долга ожидать нельзя. Одно из затруднений для успешного хода дела – это неизвестность общей суммы всех долгов Сени. Здесь относительно этого ходят разноречивые толки. Недурно будет посоветовать Екатерине Фадеевне уговорить Сению прислать Василию Мачабели список долгов с точным обозначением суммы.

შენ იცი, ჩემო კუკლუშკი, ჩემს საქმეებს როგორ მოუვლი. მანდ ზომ ყველაფერი გითხარი და დავიწერე კიდევ. პირველს თებერვალს შეუდექი საქმეს.

მაჩაბელსა ჰკითხე, გიშოვის ფულსა თუ არა. თუ ვერ გიშოვოს, მაშინ შარვაშიძესთან დაჭირე საქმე, როგორც გითხარ და დავიწერე.

წიგნი რომ არ მოგიწერია ჩემთვის აქამდის, მეწყინა, მაგრამ რა გაეწყობა. იმედი მაქვს, მომწერ მალე. ფული ძალიან მეხარჯება, მალე მომიწდება მაინდამ დახმარება. ჯერ ჩემის წამოსვლის დროს ვერ დავნიშნავ, მეც არ ვიცი, როდის გავათავებ ამ საქმეებს. ძალიან კი მინდა, ჩქარა გათავდეს, რომ კიდევ ჩემს თბილის ქვეყანაში მოვიდე და ჩემს კუკლუშკასთან ვიყო. თუმცა ბევრს ვერას გასიამოვნებ ზოლმე, მაგრამ მე ჩემთავად შენთან ყოფნა მირჩევნია, ვიდრე სხვაგან სადმე და შენ შენი იცი. მაკო დამიკოცნე, ლიზა, ალექსანდრე მომიკითხე. ვარინკას უთხარ, ველიკი კნიაზის, ლორის-მელიქოვის და მირსკის პორტრეტები ერთად, მოვიკითხე და ვერ ვიშოვნი. თუ ვიშოვნი, უსათუოდ გამოვუგზავნი, თუ არადა, ნურას უკაცრავოთ-თქო.

შენი სამუდამოდ ილია ჭავჭავაძე

ჩემო კარგო ოლიკო! არა გრცხვენინან, რომ სამი კვირაა, რაც შენ მოგშორდი და ერთი წიგნის მეტი არ მოგიწერია. კარგი! დამაცა, ერთი მშვიდობით გადმოვიდე მაინთ და მე გიჩვენებ შენს ყოფასა. ხუმრობა გაშვებით იყოს და რატომ არასა მწერ? ამ სამის დღის წინად საგინოვის დეპეშა მომივიდა, ვილაც პადალკოვნიკი მაყაევი თხოულობს მაკოსათ. ძალიან მიამა, თუ, პირველი, მაკოს ჰსურს და, მეორე, თუ კაი კაცია. მე, ჩემის მხრით, ლოცვისა და კურთხევის მეტს ვერას შემოგუთვლი მაკოს. ღმერთმა აბედნიეროს. საწყალი ჩემი და ნინო! ნეტავი, ამას მოსწრებოდა. მაინც ვერ წარმოიდგენ, ოლიკოჯან, ჩემს ყოფას. დღე არ გავა, უბედური ჩემი ნინო არ მომაგონდეს და ტირილი არ დავიწყო. სულ თვალწინ მიდგა იმისი ჭკუიანი მშვიდობიანი და მოსიყვარულე სახე. მინამ

ცოცხალი იყო, არ ვიცოდი, რომ ასე ძლიერ მიყვარდა, როცა გადაიცვალა, მაშინ შევიტყე. ეხლა ვგრძნობ, რა ღელავდა, რა საყვარელი დავკარგე. ღმერთმა საუკუნო განსვენება მისცეს და, რაც დღე იმას დააკლდა, ერთი ათასად შენ, ჩემო კარგო, ჩემს დას ლიზას და უბედურის ნინოს შვილებს მიუმატოს. ცრემლი თვალებში მომიგუბდა და ველარ ვწერ.

გუშინ დავიწყე ეს წიგნი და ცრემლის გამო ველარ გავათავე. ეხლა ვათავებ.

მე იქნება თებერვლის გასულს ძლივს წამოვიდე, მაინც და მაინც მოგწერ დეპეშით, როცა გამოვალ ამ ოხერ ქვეყნიდან. სიეზდი გათავდა 5-ს თებერვალს. დღეში ორჯერ და სამჯერ „ზასედანიები“ გვკონდა ყოველ ცისმარა დღეს 20-ს იანვრიდან მოკიდებული 5-ს თებერვლამდე; ძალიან დავილაღე და ერთს „ზასედანიეს“ კიდევ მოვცდი, რადგანაც ავად გავხდი. ეხლა სულ კარგადა ვარ. ჩემი ფიქრი ნუ გაქვს, მაგრამ მე იმას ვწუხარ, რომ სწორედ იმ „ზასედანიესათვის“ ერთი დიდი რეჩი უნდა მეთქვა და ავადმყოფობამ დამიშალა. რაც უნდა მეთქვა, მერე დავწერე და დაიბეჭდება კიდევ ამ ორ დღეში სიეზდის ჟურნალში.

მომწერე, შენი ჭირიძე, როგორ მოუარე ჩემს საქმეებს. მიეცი თუ არა ვარინკას მაგიერ 160 მანეთი ჩვენს ბანკს? რა კაცია მაკოს საქრმო? ყველაფერი შენებურად დალაგებით და დაწვრილებით მომწერე.

იმედი მაქვს, ჩვენი ბანკის საქმე კარგად დავაწყო აქ. ეხლა ჩემი აქ ყოფნის მიზეზი მარტო ეს არის. ერთი კაცი, რომელიც ამ საქმისათვის საჭიროა, აქ არ არის. დაიბარეს და ამ დღეებში მოელიან. მოვა თუ არა, ვიმედოვნებ, ჩვენი საქმე გათავდება და მეც იმავე დღეს წამოვალ. მე კიდევ მაჩაბელთან ვდგევარ. თუმცა სახლზე და სმა-ჭამაზე არა მეხარჯება რა, მაგრამ მაინც ფულები ძალიან შემომეღია. სულ შინა ვზივარ თითქმის, არცა თეატრი, არც რაიმე სხვა გასართველი რამ ჯერ თვალთ არ მინახამს, გარდა სიეზდის „ზასედანიებისა“ და ფული კი მაინც იხარჯება.

შენ ჩემთვის ნუ შესწუხდები, თუ ფული დამჭირდა, ბანკიდან მოვითხოვ. შენი ჭირიძე, მამწერე დეპეშით, როგორ ვათავე „ვზაიმნი კრედიტში“ საქმე. ეგ ძალიან მაწუხებს. იყავ კარგად ჩემდა სასიხარულოდ, მაკო და

ლიზო დამიკოცნე. ალექსანდრე საგინოვი მომიკითხე და მაკოს საქმროს ამბავი დაწვრილებით მამწერე: ვინ არის, რა არის, რა სამსახური აქვს?

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

161

19 თებერვალი
[1884 წ., პეტერბურგი]

ჩემო კარგო ოლიკო! შენგან გამოგზავნილი ფული მომივიდა და სამი შენი წიგნი ერთად მივიღე, უსათუოდ მთებში დაბრკოლებულან, თორემ ერთად რად მივიღებდი. მე კი გემდუროდი, წიგნს რატომ არ მწერ-მეთქი. რა ვიცოდი, რომ შენ თურმე მოვიწერია კიდევ სამი წიგნი და მე კი არც ერთი არ მიძელო.

ჩემი საქმეები თითქმის სულ შევასრულე და მგონია, ძალიან კარგათაც. დღეს რომ კვირაა, ერთი უკანასკნელი ქალაქიდან წელიწადი და ძალიან საჭირო ქალაქი. დღეს უნდა ხელი მოვაწეროთ თორმეტს საათზე და სამშაბადს სრულად შესრულებული იქნება ჩემდამი მონდობილობა. ასეთი ქალაქია, ასეთი სასარგებლო ჩვენი ბანკისათვის, რომ ვშიშობ, არ გამიმტყუნდნენ-მეთქი, თუმცა-კი პატიოსანი სიტყვა აქვთ მოცემული და დღეს საუზმეზე ჩემთან უნდა შეიყარნენ და ხელი მოაწერონ. თუ ეს ქალაქი დღეს შეგვისრულეს, მე პირველ მარტს უსათუოდ გამოვალ პეტერბურგიდან, მოსკოვში ორი დღე დავრჩები, სერებრიაკოვთან საქმე მაქვს, და წამოვალ კიდევ შენკენ სიხარულით და მოუთმენლობით. შენ გეთყვავ, ოლიკო, ტელეგრამით მაცნობე, რამდენ ნომრიანს ფელჩატკებს ყიდულობ ხოლმე, აქ ძალიან იეფია და კარგიც, მინდა გიყიდო. ამას გარდა გიყიდი სამს საკაბეს; არ ვიცი, მოგეწონება თუ არა. იმ დღეს გავსინჯე და მე ძალიან მომეწონა. ერთი დუჟინი დანა-ჩანგალი, ერთი დუჟინი კოვზები და ორი ჩაისათვის „სეტორიკა“ ვიყიდე. ამას გარდა, ვიყიდე ერთი იმისთანა რამ, რომელიც გაგაკვირვებს, როცა ნახამ. ეხლა კი არას მოგწერ, ისეთი რამ – რა არის.

ამას კი ვიტყვი, რომ კარგი რამ არის. ვიცი შენი ხასიათი: როცა ნახამ, აიძრიზები და გულში კი ვიამება. წარმოიდგინე, ამოდენა ფული დაიხარჯა და მე სერტუკიც ვერ შევიკერე. არა მიშავს რა, მე მანდაც მოვახერხებ ტანსაცმელის ყიდვასა. ლიზოსათვის ტუალეტის მორთულობა მომაქვს საჩუქრად, ძალიან კარგია, ჩემის ფიქრით. ვარინკას უთხარი, დოსტოვესკის ბიოგრაფიას მე თვითონ მოვართმევ, ნაყიდი მაქვს, მაგრამ ვერ გამოუგზავნე აქამდინ. მე თვითონ მოვიტან. ვერა ხედავ, რარიგად ვძუნწობ, ფოშტის ხარჯს ვერიდები. შალიკოვისათვისაც მომაქვს შესაფერი საჩუქარი და კოლა ერისთავისათვისაც. თუ ფული დამრჩა, იქნება შარვაშიდის დიქასაც უყილო კარგი რამ.

არ ვიცი, ვექსილების საქმე როგორ გაათავე, მაგრამ მაინცადამაინც ვიმედოვნებ, რომ კარგად გაძითავებს საქმეს ჩემი კუკლუშკა. მწერ, კარგად გაგითავებო და მეც მჯერა შენი სიტყვები და შენი ნაწერი. ამიტომაც ამ საგანზედ გულდამშვიდებული ვარ. იყავი კარგად, ჩემო კარგო და მიგულე მე საუკუნოდ შენთვის თავდადებულად.

შენი ილია ჭავჭავაძე

მომიკითხე ლიზო და ალექსანდრე.

ძალიან მიამა მაკოს გათხოვება და კაი კაცთან შეერთება. ღმერთმა აბედნიეროთ.

162

22 თებერვალი [1884 წ.]

ჩემო კარგო ოლიკოჯან! შენმა უკანასკნელმა წიგნმა ჩემს კუკლუშკასაგან დიდი, მაგრამ უსამართლო საყვედური მომიტანა. იწერები, წიგნს არა მწერო. მე კვირაში ერთს წიგნს უსათუოდა გწერ და მიკვირს, რატომ არ მოგსვლია. მე იმედი მაქვს, მინამ ეს წიგნი მანდ გაჩნდება, ჩემს წიგნებს მიიღებდი. მწერ, ყვარლის მამულის თაობაზედ არას იწერებო. რა მოგწერო, მეც

არ ვიცი. მანდ მოვალ და მაშინ მოვახდენ განკარგულებას. აქედამ ვერას მოგწერ. თუ მირიძანოვი მანდ არის, დაიბარე, პირობა დაგვიბრუნოს და ხელი მოაწეროს, რომ ხელს იღებს ჩემის თანხმობით მაგ პირობაზედ.

მე ამას წინად მოგწერე, რომ პირველს მარტამდე გამოვალ-მეთქი. მაშინ საქმე თითქმის კარგად გვითავდებოდა, პირობა უნდა დაგვეწერა და ხელის მოწერაზედ რომ მიდგა, რალაც ღმერთი გაუწყრათ და შემეშალნენ. ჯერ მაინც თუმცა იმედი არა მაქვს დაკარგული, მაგრამ ვშიშობ, ვაითუ, ორის კვირის ტანტალმა და შრომამ ტყუილუბრალოდ ჩამიაროს. ეს კიდევ არაფერი, ჭირი ის არის, რომ თუ მართლა და გადაწყვეტილად ველარ მოვრიგდით, კიდევ დარჩენა მაშინდება აქ და ეს არამც თუ მაწუნებს, მკლავს და გულს მიხეთქავს. ვერ წარმოიდგენ, რარიგად მოიზიდება ჩემი გული შენკენ და ჩემს ქვეყნისკენ. როგორც ბაშვი, ისე ვნატრულობ იმ დღეს, რომ მაინთ წამოვიდე და ამ უგემურს, უფერულს, ცივსა და გულდახურულს ქვეყანას მოვშორდე. საძავლობაა დიდი.

გურჩინი ვნახე, საშა მუხრანსკისთანაც ვიყავ სადილად, ცოტა ხანს დავრჩი, რადგანაც სადილი რვის ნახევარზედ გავათავეთ და რვაზედ კი მე „ზასედანიაში“ უნდა წავსულიყავ. სოფიო ბაღდანიოვის შვილი ვნახე. დიდხანს ვეძებე, ვიდრე ვიპოვიდი. სოფიომ მანდ აღრესი მომცა, თურმე ძველი აღრესი იყო.

მიშა ჯანმრთელობით ძალიან კარგად არის. სამსახურიც, რაც შეეფერება მის ახალგაზრდობას, კარგი ჰქონია. უფროსებს ძალიან მოსწონთ ჭკუისა და ბეჯითობისათვის. ძალიან მაღლიერები არიან. ას ხუთმეტე თუმანი ჯამაგირი აქვს და ლაზათიანად თავისთვის ჰსცხვორობს. ასეთი დაშვენებული ყმაწვილი კაცია, რომ ნახო, მოგეწონება. სოფიოსთან ბოდიში მომხადე, რომ აქამდინ მიშაზედ ვერა მოგწერე რა. აბა, სამი კვირა ერთი საათი მოცლა არა მქონდა სიეზდების გამო. მოვიცალე თუ არა, წავედი მიშასთან და უწინდელ სახლიდამ სხვაგან გადასულიყო, როგორც იყო ვიპოვე. შინ არ დამხვდა. დაუგდე ჩემი აღრესი, მოვიდა ჩემთან და მარტო მას შემდეგლა შევიძელ

ცნობების შეკრება მიშას ყოფაცხოვრებაზედ. სოფიოს უთხარ, მიშას ჯავრი ნუ აქვს. თუ ქალაქში გადმოვიყვანეთ ხომ რა კარგი, თუ არა და ეს ასეთი ბიჭი დამდგარა, ყველგან გზას გაიკაფამს. მანდ რომ მოვალ, რაც შემიძლება, ვეცდები, შარვაშიძესთან ქალაქში გადმოვაყვანინო. მომიკითხე სოფიო, მისი ქალები, ლიზო და ალექსანდრე და კუკლუშკაც დამიკოცნე.

შენი საუკუნოდ

ილია ჭავჭავაძე

163

29 თებერვალი
[1884 წ., პეტერბურგი]

ჩემო კარგო ოლიკოჯან! სწორედ ვითხრა, ჯავრით აღარა ვარ. ბანკის საქმე, რომელიც პირველ ხანებში კარგად მოდიოდა, რალაცამ შეგვიშალა და ეხლა, ჩემდა სამწუხაროდ, არ ვიცი, როდის მომიხდება ამ ოხერ ქვეყნიდამ წამოსვლა.

დღედაღამ გული, სული მაინდკენ მოიწევს და ვნატრულობ იმ დღეს, რომ მაინდ წამოვიდე.

რატომ არასა მწერ საგურამოს ამბავს? ეხლა ცხვრის დოლი იქნება. როგორ მიდის ცხვრის საქმე, ხომ არ დაზარალებულა. ციციშვილს მისწერე, რომ რაც საჭირო იყოს ჩვენის ეზოს გასამშვენებლად, უსათუოდ გააკეთოს. გარდა ამისა, რაც საგაზაფხულო მოსახუნელია, მალე შეუდგეს გუთანს. ზოგიერთი ხეხილებია დიდი ბალიდამ ჩვენის ბალკონის წინ გადმოსარგავი, უსათუოდ გადმოარგვევინოს. ეს ყველაფერი მისწერე და მეც შემატყობინე მანდაური ამბავი: ან ცხვარი როგორ არის, ან ღორი, ან საქონელი.

ბაღდანოვის წყრომას იწერები. მაგის შვილი ვნახე და ყველაფერი ამას წინად მოგწერე. ამ წიგნის გარეითად ჩემი სამი წიგნი კიდევ უნდა მოგივიდეს და მინამ ეს წიგნი მოვა, ის სამი წიგნი მიღებული გექნება.

212

მაჩაბელმა მოსწერა შენს დას ყოველიფერი სენოს შესახებ და პასუხიც მოუვიდა. ძალიან კარგად იფიქრე, რომ შენ მოერიდე მაგ საქმეს. მე სრულიად თანახმა ვარ შენის აზრისა ამის შესახებ. ჩემი ოლიკო ჩემზედ უფრო შორს დამნახავი ყოფილა და უფრო რიგიანად გამგები და დამწყობი საქმისა. ძალიან კარგად მოახდინე, რომ ჩემს წიგნს არ დაუჯერე და არ უთხარი შენს დას, რაც მოგწერე. ვინ იცის, რას იფიქრებდა. ხომ ეჭვიანები არიან და მას შემდეგ, რაც ერთმანეთს გაუგრილდით, რწმენა არაფრისა ექნებათ ჩვენდამი. ღმერთმა მშვილობა მისცეთ, როგორც სურდეთ, ისე მოაწყონ თავიანთი საქმეები, ოღონდ ჩვენზედ ნუ აყაყანდებიან და ნუ შეგვეხებიან.

ვერ წარმოიდგენ, რარიგად შეწუხებული ვარ, რომ აქ ასე მიგვიანდება. ჩემი ხასიათი ხომ იცი: ისე მოღრუბლული ვარ, რომ ადამიანის დანახვაც კი მწყინს. სულ შინა ვგდივარ, როცა საქმეზედ არა ვარ. ვლრინავ და ვდრტვინავ, მაგრამ რას გავაწყობ? ვის რას გავაგონებ? საძაგელი ხალხია აქ ერთობ და ეს ბანკის მოსაქმენი ხომ რალა ვითხრა. ცრუ ცრუზედ ზის და ცრუობით იოლას მიდის. სულ ხელში შემოგყურებენ, აცა, წავგლიჯოთ რამეო. რომ იცოდე, რა კარგად მიდიოდა ჩვენი საქმე და რა ცუდად დაბოლოვდა. ვისთანაც ლაპარაკი გვექონდა, გავვიმტყუნდა. მერე როდის? როცა საქმე ქალაქის დაწერაზედ და ხელის მოწერაზედ მივარდა. ორის კვირის შრომა ერთმა წუთმა ჩავვიფუშა და მე ისე შევწუხდი ამის გამო, რომ სისხლი გამიშრა. ეხლა სხვაგან დავიწყეთ საქმე და აქაც იმედი არა მაქვს, რომ კეთილად და მალე დაბოლოვდეს. ზვალ საღამოზედ გვექნება დიდი ლაპარაკი, და თუ, ღვთის მაღლით, კარგად დაბოლოვდა, ტელეგრამით გაცნობებ.

ვარინკას უთხარ, თავის ძმასთან რალაცა დამაბარა და ამ ვაი-ვაგლანში დამავიწყდა. მომწეროს და შეუსრულებ, თუ კიდევ საჭიროა.

შენი ილია ჭავჭავაძე

213

10 მარტი [1884 წ.]

ჩემო კარგო ოლიკო! ძალიან გაჯავრებული გწერ ამ წიგნსა. შენზედ კი არა ვარ გაჯავრებული. აბა, შენზედ როგორ ვიქნები, როცა შენ ესე კარგად მოვიწყვია ჩემგან მონღობილი საქმეები. მე გაჯავრებული ვარ იმაზედ, რომ ჩვენი ბანკის საქმეები ესე გამოიჯანჯლდა და იმედიც არ არის ეხლა, რომ კარგად გათავდეს. აქამდის კიდევ იმედი მქონდა და ეხლა ეგეც დამეკარგა. ღმერთმა დასწყევლოს აქაურობა. მომწყინდა აქ ყოფნა, მინდა საშინლად მაინთ წამოსვლა და, აბა, როგორ წამოვიდე საქმის გაურიგებლად. არ ვიცი, ღმერთმან იცის, რა ვქნა? მანდაც მალე ბანკის კრება მოხდება, ჩემი მანდ ყოფნა საჭიროა. მე კი აქა ვგლივარ უიმედოდ და ჯავრით ყელთ მობჯენილი.

ბანკში თხოვნა შეიტანე, ითხოვე რვაასი თუმანი. შემოსავალი აჩვენე ასოცი თუმანი. ეგ საქმე მალე დაიწყე, თორემ ავალოვის გამო სირცხვილი მჭამს სწორედ. იქნება როგორმე მალე მოელოს მაგ საქმეს ბოლო და ეგ ავალოვი მოვიშორო როგორმე. მაგისი ვალი სულ ოთხას ორმოცი თუმანია. უნდა უსათუოდ მაგ გზით მოვიშოროთ, თორემ სხვა საშუალება არა არის რა.

მე ამ ერთს კვირას კიდევ მოვიცდი. თუ გარიგდა რამე ხომ კარგი, თუ არა და წამოვალ, თუმცა, კი ძალიან შესაწუხარი იქნება, რომ მოვედი აქ და ვერა გავარიგე რა. ბანკშიაც ვერა მოვწერე რა, რადგანაც დღესაქამომდე არაფერი რიგიანი და ცნობის ღირსი არა მომხდარა რა. დავეთრევი აქედ-იქით და ვერა გავხდი რა. ზოგიერთი იმედები მაინც კიდევ არის, მაგრამ ვინ იცის. აქაურებისა არა გაიგება რა. დაგპირდებიან, საქმეს ბოლომდე მიიყვანენ, მერე უეცრად ხელიდამ გაგიძვრებიან და ჩაიშლება ხოლმე საქმე. ეს ვერ გამიგია, რა გვიშლის და ვინ გვირევს საქმეს. ჯერ კარგად რად იწყობა საქმე და მერე ცუდად და ფუჭად რად თავდება. აშკარაა რაღაცა, ან ვიღაცა გვიფუჭებს საქმესა.

მაინცადამაინც დიდხანს აღარ მოუცდი. ყველა საშუალებას და ღონისძიებას ვინმარებ და ბოლოს თუ არა გაეწყო რა, გულდაწყვეტილი წამოვალ. რაც იქნება, იყოს, რა ვუყოთ? მე ჩემი ვისაქმე, რაც შემიძლო და შუბლით კედლის გარღვევა კი ვერ შევიძელ. ვიცი, გეწყინება ეს წიგნი, მაგრამ მართლის თქმა ვარჩიე დაფარვასა.

აქ თითქმის გაზაფხული დადგა, თოვლი აღარ არის. მაგრამ ასეთი უგემური დღეებია, ასეთი წუმბეები დგას ქუჩაში, რომ ძალი გარედ არ გაიგდება... საძაგელი ქვეყანაა, არც ხალხია უკეთესი. ფერი ფერსა, მადლი ღმერთსაო, სწორედ ეს არის. მომწერე მანდაური ამბები. ლიზო და ალექსანდრე მომიკითხე სიყვარულით.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

[1884 წლამდე]

ოლიკოჯან! მანდ ვერა გითხარი. ამოდენა აყალმაყალი იყო სტუმრების გამო. აი, რა მინდოდა, მეთქო: ეგ ჩვენი ბატონი მოურავი დათია სულ არ ვარგა არაფერში. ყურს არას უგდებს, იმოდენა პურსა და ფულს მასარჯვინებს და მირს კი, ხელში არა გვრჩება რა, გარდა იმისა, რასაც იპარავს თურმე. ეხლა მინდა დავითხოვო, მაგრამ ჯერ ნურას ეტყვი. მინამ დავითხოვდე და მინამ დათხოვნის ამბავს შეიტყობდეს, უბძანე სია მოგართვას, ვის რამდენი ფული მართებს შეშისა, ვისთვის რამდენი ფული მიუცია მოჯამაგირეებისათვის, ვისთვის რამდენი ფული უსესხებია და ეხლა სამეველო ვისგან რამდენი აუკრეფნია. შენი ჭირიმე, ოლიკოჯან, მინამ შაბათს მე ამოვიდოდე, ეს სიები ჩამორთმეული ჰქონდეს, თორემ, რაკი შეიტყობს, რომ ვითხოვ, სულ დამიძალავს და არას მაჩვენებს. ამას გარდა, უბძანე, ყოველივე ღონისძიება იხმაროს, რომ ხეები ჩამოაზიდვინოს ამ კვირას ბიჭები არ მომიცდინონ. დღეს დილაზედ იოსება რუსმა შამომჩივლა, რომ საწოლი ოთახი არა მაქვსო და ამის გამო აქ ვეღარ დავდგებიო. ეგ რომ ეხლა წავიდეს, ძალიან ცუდი საქმე მოგვივა: რაც რამ

იმედია, რომ კუტრობიდან გამოვალთ, ეგ შეშების იმედია და, თუ იოსება წავიდა, დავრჩები უპოვოსკებოდ და შეშას ვეღარ ჩამოვიტანთ და მაგოდენა ხარჯი ტყუილად ჩავკვივლის. ამისთვის გეხვეწები, მაშინისტი თუნდ წითელ ოთახში დაწვეს ხოლმე, ან ივანე და ნესტორა ცალკე სადმე ჩვენს ოთახებში მოათავსე ღამით და იოსებას კი სამუშაო და საწოლად ერთი ოთახი კუხნების მხრით დაუთმე. მალ-მალე დახედე ხოლმე იოსებას, აკეთებს რამეს თუ არა და გული გაუკეთე, რომ მალე გაგვიკეთოს ეგ პოვოსკები. ჰკითხე ხოლმე: Ну, что сегодня, Иосифь, сделал? მაგას მაგის მეტი თქმა არ უნდა. ისიც ჰკითხე ხოლმე, ხომ არ გინდა რა, ტყვიად მოგიტანონ-თქო. თუ რამ მოინდომოს, ჩამოატანინე მაშინვე, თორემ ტყუილად ჰსცდება ხოლმე. ჯამაგირი ჯამაგირად მიდის და არა კეთდება რა კი.. დათიასაც ჩასჩინე ყოველ წუთს და ყოველ წამს, რომ ხეები აზიდვინოს. მაშინიდან რომ ცხენებს გამოუშვებენ, დიდხანს ატარებინე, თორემ სულ გამიწყვეტენ ცხენებს. ერთის სიტყვით, სწორედ გული ამემღვრა, ახლა რომ ვნახე მანდაურობა. გვჭამენ, გვსვამენ და არას აკეთებენ კი.

აბა, ოლიკოჯან, შენ იცი, როგორ სარისტასაც გამოიჩენ. გეთაყვანე, ყველას საქმე გაუჩინე და აკეთებინე. ქათმები ვიყიდე, მაგრამ გაფრთხილება უნდა, იპარავენ. ყოველ ღამე რომ ათვლევი, ცუდს არ იზამ. თუნდ მართლა არ დაითვალოს, ნახვენ მანც, რომ ყურს უგდებენო და გაფრთხილებიან. საქათმეში ქანდარები გააკეთებინე, რომ ქათმებს დასასხლომი ჰქონდეთ. მაგას ნესტორაც კი გააკეთებს.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

მე შაბათს ამოვალ და ინსპექტორსკი სმოტრს გაგიკეთებ, იმედი მაქვს, შაბათამდინ პური დალაგებული გექნება და ყველაფერი გაჩარხული.

მაკოს ვაკოცებ.

166

[1884 წლამდე]

ოლიკოჯან! მე დღეს ვეღარ ამოვალ, ბანკში რევიზია გვაქვს. ლიზა და ორნი ბალდანოვები სამშაბადს დილის პოეზდით მოვლენ მცხეთაში. ძალიან კარგს იზამ, რომ მცხეთიდან ურმით გამოაყვანინო წყალში და მცხეთის დუქანთან ახალი შარაბანი დაახვედრო, იმ დუქანთან, რომელიც ჯვარის ეკლესიის პირდაპირ არის. მომწერე, რთველს როდის აპირებ. ვეცდები, რომ ოტპუსკი ავილო და ორიოდ დღით მაინც ამოვიდე. მაკო დამიკოცნე.

შენი მუდამ ილია ჭავჭავაძე

167

[1884 წლამდე]

ოლიკოჯან! აბა, დამიჯერე და ჯერ ნუ ჩამოხვალ. მე ამოვალ შაბათს და ჩამოგიყვან. იქნება შაბათს თვითონ ესენიც ჩამოვიდნენ საგურამოს, რადგანაც ექიმს ურჩევნია, ჰაერი გამოიცვალოს. ნინო კარგად არის.

ციციშვილს უთხარი, გაბოსთან მოილაპარაკოს ცხენის თაობაზე. მცხეთის მედუქნეს გარიგებია ერთის ლურჯის ცხენის სყიდვას ექვს თუმანახევრად, გამოართმევიანოს გაბოს და ფულს მე ამოვალ და მივცემ. პარასკევს საღამოზედ ცხენები აქ იყვნენ.

შენი ილია ჭავჭავაძე

168

[1884 წლამდე]

ოლიკოჯან! გიგზავნი სიას, რასაცა ვგზავნი, შენი ჭირიმე, შენ თვითონ მიითვალე და საკუჭნაოში შეატანინე. რა წამსაც გუთანი მოვიდეს, მეორე დღესვე გაგზავნე სახნავად იმ ხოლამუხში, საცა თივა

მოვითბეთ. სამი უღელი უნდა შეაბან, თუ საქონელი და ბიჭები გუთანს გადარჩენენ, ტყიდან ხეები აზიდვინე. ერთი მაგ ივან ივანიჩს უბძანე Инвентарь и счет всему им... до моего приезда непременно. იოსებას უბძანე, ბალკონის პოლი აპყაროს და ფიცრები მისწიოს. ერთი ბიჭი ვინმე გაატანე ტყეში იოსებას, чтоб срубить деревья для ступеней. კრამიტი რაც ეყოს, დაახურვინე იოსებას. რეიკებს და სპიჩკას არა ვგზავნი, მაგაებს იოსება მანდავე მოახერხებს. რაც ფიცარი მორჩება ბალკონის ჭერს, შეანახვინე, რომ საქათმე დავხუროთ. პოლის ფიცარს იმიტომა ვგზავნი, რომ, რაც იქითა ბალკონის პოლს დააკლდება მიწვევაში, დაუმატოს. უბძანე ხოსეს, რომ ეკიპაჟის მაზი დღეში ორჯერ წაუსოს ხოლმე გუთვნის თვლებსა, თორემ ღერძს მოსჭამს ერთის დღის განმავლობაში. ერთი-ორი ტყვია ბიჭებს მიეცი, ვინც ღამე ყარაულობს, და ოთხიოდე პისტონი, სხვა კი შენ შეინახე, თორემ ორ დღესვე წაიღ-წამოიღებენ. ივან ივანიჩი ჩემს თოფს დაათრევს თურმე, ნულარ დაანებებ, უთხარ Князь сердится-თქო, если его посторонний употребляет. მაშინა 24-ს ივლისს გამოუგზავნიათ ოდესიდან ფოთში და დღე-ღღეზე მოველი. მგონი ერთი ხუთმეტრიოდ თუძანი დამაკლდება, ვიშოვი, საცა იქნება. ივან ივანიჩს კი ნუ ეტყვი და ჯონ პიტსი მაშინისტსაც მიეზავნის. ამ დღეებში მოვა. ვნახოთ, ჩემო ოლიკო, თუ გავხდებით ამით რასმეს, ხომ რა კარგი, თუ არა, ნება ღვთისა აღსრულდეს:

მაიკო დამიკოცნე.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

169

[1887 წ.]

ჩემო კარგო ოლიკოჯან! ამ ბოლოს დროს ისე დატრიალდა ჩემი ბედი, რომ მწუხარება მწუხარებაზედ მატყდება თავზედ და ღამის მე ჩემი დამემართოს. შენც ამ ათასნაირს ვაი-ვაგლახს ცეცხლს უფრო უმატებ ხოლმე და მე აღარ ვიცი, სად წავიდე და ვის

შევეკელო. ვერა მითქვამს რა შენთვის ისეთი, რომ ან იმავე დღეს, ან მეორე დღეს შენ ნამტირალევი არა ვნახო. არ ვიცი, ღმერთმან იცის, რა ღვთის რისხვა მეწვია. აბა, მანდ ამოვედი წარსულს შაბათს, ვნახე, რომ ციციანოვი გულმოდგინედ აღარ ეკიდება საქმეს და თავის გასაკეთებელს მევე მახვევს კისერზედ, მეწვინა ეს ყველაფერი, გავჯავრდი, და დღესაც ამაზედა ვარ გაჯავრებული და შენ ამ გაჯავრების პასუხსა მთხოვ, რა ვქნა, რა ცეცხლში ჩავვარდე, არ ვიცი. ოცდართხი წელიწადია ერთად ვცხოვრებთ და ნუთუ ჩემი საძაგელი ხასიათი ვერ იცანი ჯერაც. განა არ იცი, რომ თუ მეწვინა რამე, გულში ჩავიხვევ ხოლმე და შუბლს აღარ გავიხსნი არავის წინ, ვინემ გულიდამ ჯავრს არ გადავიყრი. ორმოცდაათის წლის კაცი ვარ და ხელახლად ხომ აღარ დავიბადები?? განა მე კი არ ვიცი, რომ ამ ჩემის ხასიათით გაწუხებ, მაგრამ შენ იცი, რომ ეგ ხასიათია და უნდა შემიძლო ხოლმე. ტყუილად დავიბუდებია გულში რაღაც ეჭვები, მე შენი ისეთივე გულით პატივისმცემელი ვარ და მოყვარული, როგორც ოდესმე ყოფილვარ. მეუბნები, ისე აღარ მეაღერებები, არაფერს არ მელაპარაკებო. ნუთუ არა ჰხედავ, რა ვაი-ვაგლახში გავაბი ჩემი, ეხლა კი გეტყვი, უბედური თავი! განა არა ჰხედავ, რომ ერთი წუთი დღედაღამ მოსვენება არა მაქვს და შენს, ჩემის გულითადის და საყვარელის მეგობარის სამღურავს როგორღა გავუძლო! განა საკმაო არ არის, რომ აქედ-იქით მტრობას, ცილისწამებას, ათასნაირს მწუხარებას, ჭირსა და ვაგლახსა ძლივს ავდივარ, ძარღვები სულ მომეშალა, ღონიდან დავიცალე, ჩემის საკუთარის ბედნიერებისათვის აღარ ვცოცხალვარ, — ნუთუ ეს ყოველი საკმაო არ არის, რომ შენი სამღურავებიც ზედ არ დაერთოს? შენ უნდა ამისთანა შემთხვევაში ხელი მომაწოდო შველისა, შენ უნდა გამიბეჭდილო მწარე ცხოვრება, შენ უნდა გადამაყრევინო ჯავრი და მწუხარება და მის მაგიერ შენ ჩემს აკაცობას დასტირი ხოლმე და ჩემთვის გულსაკლავ სამღურავს მითვლი. ვიცი, ბევრს გაწუხებ ჩემის უგემურობით, მაგრამ შენც უნდა ცოტა შებრალება იქონიო.

ჩემო კუკლუშკი! შენ უნდა იცოდე, რომ განგებ და განზრახ მე შენს წყენას, შენს შეწუხებას თავს მოვიკლავ და არ მოვინდომებ კი იმიტომ, რომ ერთადერთი საგანი ჩემის ცხოვრებისა შენა ხარ. არ მიყვარს ამისთანაების თქმა, მაგრამ რა ვქნა, რომ მათქმევენივ სოლმე. ღმერთს ჩემთვის ალერსის ნიჭი და უნარი არ მოუცია და როცა მეტი გზა არ არის, რომ ალერსიანი სიტყვა უნდა ვუთხრა ვინმეს, მე თვითონ ვწითლდები. გაწითლებას კიდევ გავუძლებდი, სწორედ სულიერად ვიტანჯები სოლმე. ასე მგონია სოლმე, რომ გული გავიუპატიურე, როცა წმინდად გულში შენახული გრძნობა პირით გამოითქმის. იგი გრძნობაა მართალი, რომელიც კატასავით დღე მუდამ არა სჩხავის და მზეთუნახავად დაბინავებულია გულში.

ამ სახით, ჩემო კარგო ოლიკოჯან, ერთხელ და ერთხელ მერწმუნე, რომ თუ მოღრუბლულსა მხედავ, ეგ ჩემს უგემურს ხასიათს მიაწერე და არა იმას, რომ შენს ბედნიერებას მე გულგრილად ვექცეოდე. ბევრჯელ მეტი სიტყვა მომივა სოლმე, ბევრჯელ გუნება ისე მომეშლება, რომ ლაპარაკის თავი არა მაქვს, ბევრჯელ დაფიქრებული და ხმაგაკმენდილი დავეთრევი, – უფრო ხშირად არც მოცლა მაქვს და არც ხალისი ხმის ამოღებისა და გართობისა და შენ კი ყოველს ამას სამდურავის მიზეზად ჰხდი და შენდობის მაგიერ გულს მიკლავ სოლმე. ესეც იცოდე, ჩემო საყვარელო კუკლუშკი, რომ როცა მაგისთანები მესმის შენგან, ან როცა სახისმეტყველება შენი ამაებს მანიშნებს, ის დღე ჩემთვის სიკვდილია. ამას არ გეუბნები სოლმე და ვმალავ; და, აბა, სწორედ ეს ართქმა და მალვაა ის დიდი ჭირი, რომელიც კაცს ბოლოს უღებს და ნელ-ნელა სიცოცხლესა სწოვს. რაც შენ ეგ ხასიათი დაიჩემე, მას აქედ მომწყდა წელი და ვგრძნობ, რომ დღედადღე უკან მივდივარ სულითაც და ხორციითაც. თუ ჩემი სიცოცხლე გინდა, ძველებურადვე მოიბრუნე ჩემკენ გული და ყურს ნუ ათხოვებ სოლმე, როცა მე წარბშეკრული ვარ და რაზედმე გულნაწყენი. შენ აქ არასფერს შუაში ხარ სოლმე და თუ პატარას გაგებუტები სოლმე, ეგ უნდა მაპატიო და შემინდო იმიტომ, რომ შენი კარგად და მხიარულად ყოფნა ჩემი კარგად და მხიარულად ყოფნაა.

ერთის სიტყვით, შაფათამდე დამაცალე და შაფათს მოვალ და ყურებს აუწევ ჩემს უმადურს, მაგრამ ყოველთვის ერთგულს და საყვარელს კუკლუშკასა, რომ მეორედ ამისთანაები აღარ გაბედოს. აბა, ერთი იფიქრე შენ, ჩემო კარგო და გულითადო მეგობარო, ისეთი რა უნდა მაწყინო, რომ გულში ჩასარჩენი იყოს და იმავ წამსვე წყალს მისაცემი არ გახდეს ჩემგან! შენ ჩემს სახეს ნუ უყურებ სოლმე და მარტო ჩემს გულში ჩამოიხედე და იქ ნახავ რამოდენა სიყვარული მაქვს ჩემის კარგის ოლიკოსი.

შენი ერთგული ილია ჭავჭავაძე

170

[1880-იანი წლები]

ოლიკო! სვალ, ესე იგი, ხუთშაბადს, მაშინას ნუ შეაბმევივინებ: შეაბმევივინე ეკიპაჟი და გამოგზავნე მცხეთის დუქნებთან სვალ დილის პოეზდისათვის. მცხეთაში ნუ გამოვა ეკიპაჟი, გამოლმა მომიცადოს დუქნებთან. გარდა ამისა, ეკიპაჟთან ერთად გამოგზავნე ჩემი ცხენი და ერთიც სხვა ცხენი, რასაკვირველია, შეკმაზულეები. მუზიკა მცხეთაშია და მე წამოვალევივინებ. ეკიპაჟმა გამოლმა მოგვიცადოს და ცხენები კი რკინიგზის სტანციაში მოვიდნენ. თუ დავიგვიანოთ, ეკიპაჟმა და ცხენებმა გვიცადონ სალამომდე და ამიტომაც უბძანე, ცხენებისათვის საჭმელი წამოიღონ. კოკო თადეიჩი თავის სახლობით სვალ მანდ გვეწვევა. ეკიპაჟი სერებრიაკოვისთვის მინდა, იმის ცოლ-შვილი მოდის ვლადიკავკაზიდან და, რადგანაც არ ვიცი, რა დროს მოვლენ, ამიტომაც ეკიპაჟს მოცდა მოუნდება სალამომდე. გიგზავნი ყველაფერს, სტაქნების გარდა. ამაებს მე მოვიტან სვალ მუსიკასთან ერთად.

შენი ილია ჭავჭავაძე

არ ვიცი, რისთვის გამოგიგზავნია უკანვე ჩემი შლიაპა და წაღები: მე განგებ მოვიტანე მანდ და ესლა კიდევ ხელახლად წამოსაღები მომიხდება.

171

[10 სექტემბერი, 1895 წ.]

ოლიკოჯან! მე ვერ ამოვედი იმიტომ, რომ დიდი საქმეები გამიჩნდნენ. პანაშვიდი აქ იქნება, კრწანისის მინდორზე 11 ამ თვეს ორშაბათს დილის ცხრა საათზე. თუ გინდა, კვირას დილით ჩამოდი ეკიპაჟით. რატომ არა მწერ, ცხენები როგორ იპოვეთ. ერთი შემთხვე და შემატყობინე, ყურძენი ხომ აღარა ფუჭდება და იწევა თუ არა.

გურამიანი არ ვიცი, მიდიან თუ არა, თუმცა, კი შევატყობინე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

მზვარეული დამპირდა ხვალისათვის, თუ არ მომატყუა. ეს მესამე მზვარეული მატყუებს.

172

[17 თებერვალი, 1897 წ.]

ოლიკო! ჩემს სტოლზე სამი ქალაღია, ზედ აწერია „ჟურნალ-გაზეთები“. ისინი აიღე და რედაქციაში მიეცე. მეც დღეს საღამოზედ ჩამოვალ.

შენი ილია ჭავჭავაძე

173

25 ივნისი, 1897 წ.

ოლიკოჯან! ბაყალი მოდის მანდ. ეს სხვა ბაყალია. ამას წინად ყარამანამ სხვა ბაყალი სთქვა. ყარამანას ბაყალს უძლევია ატამში ექვსი აბაზი, ლობიოში ექვსი აბაზი, დანარჩენ ხილში მანეთი, თხილში ორი მანეთი და კიტრში ათი შაური. თუ ყარამანა არ მოჰრიგებია და ბეი არ გამოურთმეგია, ამის მომტანს ნიკო ზახარიშვილს მოვურიგდი მე და ბე მანდ გამოართვი ხუთი თუმანი. ეს მაშინ, თუ ყარამანა არ მოჰრიგებია.

მე კვირას დილით ამოვალ, საჯდომი ცხენი ავჭალაში გამომიგზავნე დილის პოეზდისათვის. მოურავს უბძანე, სემქკა გაათხელოს, საცა რამ სათიბია, გაათიბინოს.

შენი ილია ჭავჭავაძე

174

[1900-1901 წ.წ.]

ჩემო კარგო ოლიკო! მგონი, რარიგადა სჯავრობ ჩემზედ. ეს სამი კვირაა, ვერც მე ამოვედი მანდ და არც თქვენი ამბავი რამ ვიცი. შენც ხომ ჩემსავით არ გეზარება ხოლმე წიგნის წერა, რატომ თქვენს ამბავს არასა მწერ. წარმომიდგენია, რა სიცივეები იქნება მანდ და რარიგად მობუზულები იქნებით თქვენ თვითონ. რა კქნა? ვერ გათავდა ეს დაუსრულებელი სახლები. იმ კვირია კი, იმედია, დასრულდება და თქვენს წამოსაყვანად მოვალ. მე ვერ ამოვედი, ჯერ იმიტომ, რომ აქ ყოველ წუთს თავზედ დგომა უნდა. ერთი ბეწო ხანს რომ მოვმორდე, მაშინვე წამიხდნენ ხოლმე საქმეს. ეხლა თავდება ყველაფერი და მოუშორებლად ყოფნა უნდა, ეს ერთი, მეორე ისა, რომ მე ძალიან გავცივდი, ეს ერთი კვირაა ქვეშაგებში ვიწექ და სულ ორი დღეა, რაც ავდეგი, მაგრამ ოთახიდან კი ჯერ არ გამოვდივარ. ფიქრი ნურაფრისა გაქვს, ჩემმა გაციებამ მშვიდობით ჩაიარა და ახლა სულ კარგადა ვარ, ოღონდ ხელმეორედ არ გავცივდე. ვერ წარმომიდგენ, რარიგად მომწყინდა ყველაფერი და რარიგად მწყურია, ერთი როგორმე დავბინავდეთ. მგონია, ამ თვის დასასრულს ყველაფერი მომზადდეს და ძლივს მშვიდობიანს ცხოვრებას ისევ დავიბრუნებთ.

ლიზო მომიკითხე. ხომ არა სჯავრობს, რომ ქალაქში ჩამოსვლა ასე დაგვიკვიანდა. ვერ წარმომიდგენ, რა მშვენიერი სახლები გამოდის და რა მშვენიერი, რა მორთული და მოკაზმული ოთახები გვექნება. დღე ერთია და წამსვლელ-მომსვლელი სახლების სანახავად ათასი. მართლა, რომ კარგი რამ გამოდის. ეს მანუგემებს, რომ ამდენი ვაი-ვაგლანი გამოვიარე,

თორემ შენი მტერი. გიგზავნი მაკოს წიგნსა. ფული ხუთმეტი მანეთი მე მაქვს.

გაბოს უბძანე, ეს ილია რაზედ დაუთხოვინა, რატომ არა შემატყობინა რა. მე ეს ბიჭი ყველაზედ უკეთესი მეგონა და რა ღმერთი გასწყრომი. არა მგონია, ამ კვირია ამოვიდე. თუ შაბადს არ ამოვიდე, კვირას გაბოს უბძანე, აქ ჩამოვიდეს.

მოგეხვევი და ბევრს გააკოცებ მარად შენი

ილია ჭავჭავაძე

175

[1901 წ.]

ჩემო კარგო ოლიკო! შენმა წიგნმა ძალიან შემაწუნა, რომ მოგწერო გული ამომიჯღა-მეთქი, არ დაიჯერებ. მე გადავწყვიტე: თუ ცოცხლები ვიქნებით, კულავ სამზღვარგარედ წავიდე, რომ შენც იწამლო და მეც. შარშან აქ მოინდომე წამლობა, მაგრამ, სწორედ გითხრა, მე მწყინდა, რომ აქაურს ექიმებს ენდობოდი. თუმცა, ისე ლაპარაკში გადაგიკარ, აქ ნუ იწამლებ-მეთქი, მაგრამ მკვანხედ თქმა ამისი ვეღარ გაგიბედე, არ მიწყინოს-მეთქი. რაკი ეგრეა და ყურთა სმენის საქმე ეგრე გაწუნებს, მეტი გზა აღარ არის, კულავ გაზაფხულზედ ვახსენოთ ღმერთი და სამზღვარგარეთ წავიდე. მეც, ხომ იცი, ავადა ვარ და წამლობა მინდა.

ეს კი უნდა გითხრა, ჩემო ოლიკოჯან, რომ შენ, ღვთის მადლით, საიმისო არა გჭირს რა, რომ იმის გამო ხალხს ერიდებოდე. რა ვქნა, შინაურობაში მე ძალიან დაბლა ლაპარაკი ვიცი და შენ კარგად გესმის ხოლმე. მე მგონია, შენ უფრო ფიქრით აზვიადებ ყურთასმენის მოკლებას, შენ სმენა ისე არ გაკლია, როგორც ჰფიქრობ. ესე თუ ისე, ჩემდა მოსასვენებლად და შენდა სასარგებლოდ, კულავ გაზაფხულზედ ავიკიდოთ მე და შენ გუდა-ნაბადი და გავწიოთ სამზღვარგარედ. თუ რამ შესაძლოა, იქ შეიძლებენ. ჩემი თხოვნა ის არის, შენ არა ჰსწუნდე. შე

დალოცვილო, სულ მაგაზედ ჰფიქრობ, სულ მაგაზედ დარდობ, შენ თავსაც აწუნებ, მე ხომ, რა გითხრა, რარიგად ვიტანჯები, შენი ეგრედ ტყუილუბრალოდ შეწუნება მე ერთი ათად მაწუნებს. იყავ კარგად, ღმერთი მოწყალეა, ცოცხლები ვიყვნეთ, თორემ მაგისთანა რალაცეები არც შენ და არც მე არაფერს დაგვაკლებს.

გიგზავნი ყველაფერს, რაც მოგეწერა. ფულის ძალიან სუსტობა კია. მგონია, ზუბალოვის სახლებზედ მოვრიგდეთ და თუ მოვრიგდები, შენც ჩამოვიყვან, რომ დავბინავდეთ. თუ გიყვარდე, ოლიკო, ნუ იწუნებ მასზედ, რაზედაც ეგრე მუდამ ჰსწუნარ.

თუნდ მართლაც დაგაკლდეს ყურთასმენა ცოტად, მაგისათვის ან რად უნდა იდარდო, ან რად უნდა იწუნო, საქმე დღეგრძელობაა, ღმერთმა შენც მოგცეს დღეგრძელობა და მეც შენთან ერთად. სხვა ყველა ადვილად დასათმობია და ადვილად ასატანიც.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

ვასო მაჩაბელი აქ არის. როგორც ეტყობა, ქალებს აქედამ არავის ეპატიუება. ასე იფიქრე, რომ მართო ჩემი და ლიზა მიუწვევია, ისიც იმ აზრით, რომ არ წავიდოდა.

ამას წინად, ესე იგი, ამ ერთის თთვის წინად, კი ისე ოდნავ მითხრა შენი წამოყვანა და ესლა კი ბანკში მნახა, ყმაწვილები დაჰპატიჟა და ჰსთქვა: რა ვქნა, ქალებიც მინდოდა დამეპატიჟნაო, მაგრამ ადგილი არა მაქვს, სად მოვასვენო. რაკი ესა ჰსთქვა, მეც დაუწუმიდი, თორემ შენ მაგიერ ბოდიშის მოხდას ვაპირებდი. ყმაწვილები კი ბევრნი მიდიან, ასე იფიქრე, გრიგოლი არნიმანდრიტიც კი. მე კი, სწორედ გითხრა, ვერაფრად მეჭაშნიკება ეგ ნათლობა, ტყუილუბრალოდ მვიდ-რვა თუმანზედ ხელი უნდა ავილოთ. ლეისტი მომიკითხე.

176

ილიას დეპეშა მოსკოვიდან

1 მაისი, 1906 წ.

Из Москвы

Благополучно приехали в Москву. Будь здорова.

Илья

177

[1900-იანი წლები]

ჩემო კარგო ოლიკო! მე კარგადა ვარ, მაგრამ, როგორც ნათქვამია, გაჭირებულ კაცს ქვა აღმართზე მოეწევაო, სწორედ მე მომივიდა. გიგზავნი ჩემის ღისწულის სენოს დეპეშას, საწყალი ძალიან ავად არის და მწერს, რასაკვირველია, იმისათვის, რომ წავიდე სანახავად. ნეტავი, უკანასკნელ დღეში არ იყოს, თორემ ჩემს წასვლას კიდევ, როგორც იქნება, მოვანერხებდი. ესეც კი ჭირია, ვის ანაბარას უნდა დავავლო ამოდენა საქმე, ამოდენა მუშა. წასვლა კი უსათუოდ საჭიროა. მე ასე გადავწყვიტე, აქ ორი ოთახი მზად არის რედაქციისა, თქვენ ჩამოდი, ამ ორ ოთახში როგორმე მოთავსდით ერთის კვირით, მერე სხვა ოთახებიც მომზადდება და იქ გადახვალთ და მე კი წავალ სენოსთან. წაუსვლელია შეუძლებელია, შენც იცი. აბა, მაშ შენებურად გაისარჯე და ხვალვე ჩამოდი. ბარგი დააწყობინე ურმებზე და ორშაბადს-სამშაბადს ჩამოვა.

რაც ზევით მოგწერე, გადავიფიქრე: ხვალ, ესე იგი, შაბადს დილით მე მანდ ამოვალ და მანდ მოვილაპარაკოთ. ღვინოებს გიგზავნი ჯერ ორ ბოთლს, რადგანაც აქ მალე ხარ ჩამოსასვლელი. ღიზო დამიკოცნე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

საკითხავ წიგნებს გიგზავნი ორს.

178

[1900-იანი წლები]

ჩემო ოლიკოჯან! გუშინ ველარ მოვანერხე წამოსვლა. თუმცა სულ მზად ვიყავი. წარმოიდგინე, ცხრა საათზედ დილით ურმები გავგზავნე რუკსთან, იქ მამიცადეთ-მეთქი, რომ მაშინა ჩავიბარო და ჩემ თვალწინ დავუდო ურემსა-მეთქი. სამს საათზედ მე გავედი, ხუთს საათამდე ვუცადე და ურმები არსად იყვნენ. ასე დავრჩი. მინამ ვაძებნინე და ვაპოვინე ურმები, რვა საათიც გახდა და დაბნეულა კიდევ. დღეს შემემლო წამოსვლა, მაგრამ არა ღირს: ხვალ, ორშაბათს ჩვენ ბანკში „ტორგებია“ და არ მინდა, დაღალულ-დაქანცული ვიყო ბანკში. ყველაფერი გამოვიგზავნე. ციციანოვს უთხარი, მაშინა წამოსაღები იყო, გასაკეთებლად იმოდენა ფულს ვაძლევ, თითონ უნდა ჩამოსულიყო და მაშინა ჩაებარებინა; მე რომ მაგისტანაებისათვის მცალოდეს, ხომ მოურავიც საჭირო არ იქნებოდა.

შენი ილია ჭავჭავაძე

179

4-ს მარტსა [უთარილი]

ჩემო კარგო ოლიკო! მე ძალიან მიკვირს, ჩემი წიგნები რატომ არ მოგდის. ეს მეოთხე წიგნსა გწერ შენა და კატოს. მაგრამ ამას თავი დავანებოთ და აი, რა მოიხსენიეთ.

დღეს საგურამოდან ჩამოველ, სირაჯს ღვინო მიუწეე კინაზისა ოცდართნი საპალნე და ოცდაშვიდმეტი თუნგი, საპალნე კინაზს გაუყიდინა ექვსს თუმნად, სულ შედგება 1462p. 20კ. აქედამ მივიღე 162p. 20კ. და ამას გარდა, 55p. მეზვრეს ემართა და მოიტანა. სულ მივიღე ნაღდად 217p. 20კ. და ეს ფული სულ მოჯამაგირეებს დავურიგე, ვისაც ყავლი გასვლოდა.

მიღების კანონიერი ბარათები ჩამოვართვი და ზოგი მათგანი დავითხოვე. დანარჩენის ფულისა სირაჯს ბარათი ჩამოვართვი ათის ღლის ვადისა. ასე რომ, ათს დღეს შემდეგ უნდა მომცეს დანარჩენი 1300p. და ამას გარდა, ერთის მეზღის ვალში კიდევ 70p. – სულ 1370p. მივიღებ თუ არა, მაშინვე ბანკში შევიტან.

ამ მიწყულ ღვინოს გარდა კიდევ დარჩა ცხრა ქვევრი საკუთარი კნიაზისა და ხუთი მეზვრეებთან გასაყოფი, რომელსაც როცა ამოიღებენ, მაშინ ფულს წარმოადგენს სირაჯი. მეოთხე: ჩამოვედი დღეს და დღესვე შენს დედინაცვალს ჯერ კაცი გამოეგზავნა და მერე თავისი ძმა, ფული მოგვეციო. ვერ მოვართვით-მეთქი, მოვასწენე და დიდი უსიამოვნო ლაპარაკი მომივიდა დიასამიძესთან. ასე რომ, ძალიან გამაჯავრა და გამაცხარა.

კნენას ცოტაოდენი ცხვარი გაუყიდნია. ძროხა, რაც საგურამოში იყო, ჩამოურეკია ავჭალას და ლამის უჭმელობით ამოხოცოს. ბნეს თუმცა საგურამოდან ეზიდებიან. დახე მაგათ ჭკვას. ივანე გულაშვილისათვის უთქვამს შენს კნენა დედინაცვალს, რომ ცხვარიცა და ძროხაც უნდა გავყიდო და მუშტარი მიშოვნეო. იმასაც ალუთქვამს. დიდი მაშენიკი კაცი უნდა იყოს ეგ გულაშვილი, როგორცა ჰსჩანს.

საწყალის კნიაზის დავთრები გავსინჯე, საწყალს ყოველი შემოსავალი და გასავალი სულ თითო გროშობით უწერია. იქილამა ჰსჩანს, რომ ექვსს იანვარს კნიაზს ჯიბეში ჰქონია ოთხმოცდაათ თუმანად ნაღდი ფული. დათია და სხვა ბიჭებიც ამტკიცებენ, რომ ჩვენ ნამდვილად ვიცოდით, რომ ბევრი ფული ჰქონდაო და არ ვიცით, მერე რა იქნაო.

ამბობენ, რომ კნიაზის დამარხვაზე კნენა მარინეს და მის ამყოლს შეუდგენიათ ანგარიში, რომ თქვენ წარმოგიდგინონ და ამბობენ, რომ ოთხას თუმანზედ მეტიაო. რასაკვირველია, ამ ოთხას თუმანიდამ სამოცს თუმანსაც ვერ დაამტკიცებენ.

იმ ფულის გარდა, რაც საწყალისთვის მოუპარავთ, კნენას მიუღია 500 p. სირაჯისაგან, 250 p. შემოსავლიდამ, გარდა პურისა და ღვინისა და სხვა ხარჯისა, დღეს კი გამოეგზავნა ორ-ორი კაცი, რომ

მშვირები ვინოცებითო და ფული მოგვეციო. აკი, სულელები არიანო. როგორც ეტყობა, სულელებად ჩვენა გვხდიან.

შენი საუკუნოდ ილია ჭაკჭაკაძე

[პირველ გვერდზე მინაწერი:] კახეთიდან ბარგი ჩამოვიდა, ჯერ არა გამიხსნია რა. შენ გელი. მალე წამოდი, თუ ღმერთი გწამს, თორემ ლამის გავვიჟდე მარტობით. კატო, დიმიტრი თავის შვილებით გადამიკოცნე.

180

6 სექტემბერი, კვირა
[უთარილო]

ოლიკოჯან! მე ვერ ამოვედი ჯერ იმიტომ, რომ რკინისგზის მისვლა-მოსვლის დრო შეცვალეს. ასე რომ, სამ საათზე აღარ გამოდის აქედამ სალამოს პოეზი. ამიტომ გუშინ ვერ წამოვედი. დღეს დილით მინდოდა წამოსვლა და საშინელი წვიმა იყო. ვსთქვი, დავსველდები-მეთქი და გავცივდები. ეხლა, აი, რასა გთხვოვ:

1) გიორგი ინაშვილს ან გაბოს უბძანე, წითელი პური ხორბლად კარგად გააკეთებინოს, ორი ახლად გამოეგზავნილი მეძოკი გაავსოს, პირები გაუკეროს, მცხეთაში გაჰგზავნოს და იქილამ რკინისგზით გაისტუმროს ამ ადრესით: В Гракали.

Начальнику станции Ивану Григорьевичу Жигорьеву для передачи кн. Григорию Иорамовичу Тархан – Моураву.

2) მანდ რომ ოსს გავურიგდი წისქვილის გაკეთება, იმისათვის ხუთი თუმანი უნდა მიმეცა. პირობის ქალაღი თუ დაუწერია, ხუთი თუმანი უბოძე. მანდ შენ უნდა ფული გქონდეს, ან ხილისა, ან მარტია მოგიტანდა 75 მანეთსა. მომწერე, ამ ოსს დაუწყვია მუშაობა თუ არა წისქვილის.

3) იმ დღეს შაქროს დავაბარე, რომ დიდი ბედლის პური გადაანიავოს-მეთქი. ლეისტს უთხარი, ნაწილ-ნაწილ გამოაფენინოს პური,

229

გადაანიავებინოს და, მინამ რამოდენიმე ადგილი მოიცლებოდეს დიდ ბელელში, გადანიავებული პური ზოგი გაბოს ოთანში შეიტანოს, რასაც შესძლებს, ზოგი, საცა აფთიაქია, იქ, ზოგი პატარა ამბრებში, სიმინდის ქვეშ. მერე, როცა ამ გზით ცოტა მოცარიელდება დიდი ბელელი, შესაძლო იქნება ისევ იქ შეიტანოს, ოღონდ კი ძველის, გაუკეთებელის პურისაგან ფიცრის ან სხვა რაიმე ღობით გაცალკევდეს, ერთი მხრივ ეგ გაკეთებული პური დაიყაროს და მეორე მხრით გაუკეთებული პური ეყაროს იმ რიგადვე ნაწილ-ნაწილ გასანიავებლად და გასამზევებლად.

4) თხები კარგად შემინახეთ.

მე შემდეგს შაფადს შვიდის საათის საღამოს პოეზიით ამოვალ. ცხენები მცხეთაში დამახვედრეთ.

შენი ილია ჭავჭავაძე

181

16 სექტემბერი [უთარილო]

ჩემო კარგო ოლიკო! ხუთშაბადს შუადღის პოეზიისათვის ფაეტონი გამოგზავნე ავჭალას: ლიზა და მაკო მოდიან. ზურაბას უბძანე, მესამე ცხენიც მოუბას, ქაქურას ცხენი. მე ამოვალ ორშაბადს და გთხოვ, მცხეთას შარაბანი გამომიგზავნო შუადღის პირველი საათისათვის. მე, იქნება, რუსეთს წასვლა არ მომიხდეს. ქაქურას უთხარ, რომ წიწამურში რთველი სამშაბათს, ესე იგი, 22-ს სექტემბერს, უსათუოდ დაიწყოს. მეც ხომ მანდ ვიქნები.

რასაც გამოგზავნის ივანე, მეპოვოზეხს ბარათი იქნება და ისე ჩაიბარე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

ქაქურა ღვინოებზედ ჯერ ნურავის გაურიგდება, მგონი აქაც გაეყიდი.

230

182

28 სექტემბერი [უთარილო]

ოლიკოჯან! ამ ვექსილს ხელი მოაწერე, შენი სახელი, მამისა და გვარი და ხვალვე გამომიგზავნე. ასე რომ, აქ, ქალაქში, თერთმეტ საათზე იყოს.

მოურავს უთხარი, რომ წიწამურის ჭაჭა კარგად შეანახვინოს, რადგანაც არაფი უნდა გამოვხადოთ, არამც და არამც წყალი არ დაასხან. გენემ გუშინ შინაური ჩვენი გამომცხვარი პური მოხოვა და ერთი ხუთიოდ პური გამოგზავნე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

183

10 ღვინობისთვე [უთარილო]

ოლიკო! დღესვე ბანკში მიდი, სანდრო ჩოლოყაშვილმა უნდა 100 თუმანი მოგცეს და უსათუოდ გამოართვი. თუ ოთხმოცის თუმნის ვექსილი გთხოვოს, მიეცი და ხელი მოუწერე ოთხმოცის თუმნის ვექსილზედ. მაგრამ ის ჰსჯობია, ვექსილზედ ხელს ნუ მოუწერ და უთხარ, რომ ილია დღეს საღამოზედ ჩამოვა-თქო. მე ამაღამ მოვალ.

შენი ილია ჭავჭავაძე

184

23 ივნისი [უთარილო]

ოლიკოჯან! დღეს ძალიან გვიან გავათავეთ „ტორგები“ და ორშაბათისათვის ბევრი საქმეები დაგვრჩა. ამიტომ ველარ ამოვალ, რადგან ორშაბათს დილით ისევ საჭირო იყო ჩემი ჩამოსვლა. ძალიან ვწუხარ, მაგრამ ასლვა-ჩამოსვლად არა ღირდა. მე კარგათა ვარ, თუმცა ძლუსი კიდევა მაქვს. შევიტყე, რომ ეკიპაჟი სრულად დაუმტვრევიათ და ცხენსაც

231

ფეხი მოუტეხნია, ძალიან მეწყინა, რომ მეტი არ იქნება. ნეტავი, შუა ცხენს მაინც არ მოეტეხნა ფეხი, სხვას ჯვანი გავარდნოდა. გივზავნი ქართველოვისაგან გამოვზავნილს ხუთს მთელს დოშს, ერთს მთელს ზურგიელს, ხუთს ყუთს ხიზილალას. გეთაყვანე, კარგად შეანახვინე, თორემ ხომ იცი ჩვენის სახლის ამბავი: ერთი ნაჭერი რომ ჩვენთვის მოსჭრან ზურგიელს, ათს თავიანთვის მოითლიან. ხიზილალასაც მაგ დღეს დააყრიან ხოლმე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

185

იენისი, [უთარილო]

ოლიკოჯან! მე ვერ ამოვალ, საქმეები მაქვს, ორშაბადს და სამშაბადს „ტორგია“ და რალაცეები ამოგვიჩნდა, უნდა უსათუოდ გავათავოთ. ამ ქალღმერთს უნდა ლიზამ ხელი მოაწეროს, ძალიან საჭიროა. ესე უნდა მოაწეროს, საცა წითელ კარანდაშით არის დანიშნული: „ქვრივი გენერალ-ლეიტენანტისა ელისაბედ გრიგოლის ასული საგინოვისა“.

იქით ორშაბადს არქიელი მოდის მანდ, პარასკეებს დილით პოვოსკა, ან ფურგონი ჩამოვიდეს. მზვარეულიც თან გამოატანე, რომ ხორავი, რაც საჭიროა, იყიდოს და წაიღოს. ხარჯი დიდი მოგვივა, მაგრამ რა გაეწყობა.

ლიზოსაგან ხელმოწერილი ქალღმერთი ხვალ, ესე იგი, კვირას გამოატანე ყაზბეგს დილის პოეზდისათვის. ერთი ჩულქი გამოვზავნე, რომ იმ ზომისა გიყიდო. იყავ კარგად და მშვიდობით. ნუ გაჯავრდები, რომ ვერ ამოველ: საქმეებისაგან თავი ვერ დამიხწყევია. მომწერე მანდაური ამბები.

შენი ილია ჭავჭავაძე

186

[უთარილო]

ოლიკოჯან! კილიშევებიც, ცოლი და ქმარი, მოდიან საგურამოს. ამის გამო უბძანე, თამარასათვის ქალურის უნაგირით შეკმაზონ ჩემი ცხენი, გარდა ამისა, ორი ცხენი, ერთი ჩემთვის და ერთი პაველ ანდრეიჩისათვის და მეოთხე ცხენი ხომ თვითონ ბიჭისათვის იქნება. შაბათს საღამოს პოეზდისათვის მცხეთაში გამოვზავნე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

187

[უთარილო]

ოლიკო! ქართველოვმა ფული მოიტანა და მე ამოვიტან. მანდ წერა-კითხვის საზოგადოებისათვის ფულიანი კონვერტია და ამ ბიჭს გამოატანე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

188

[უთარილო]

ოლიკო! სადილად კოლა ერისთავთანა ვართ, სათამაშოდ დავგვატყუა. თუ სანდრო და მირიმანოვი მოვიდნენ, უთხარი, რომ ეს ქალღმერთი გადაწერონ, რომ ერთი კოპიო მაგათა ჰქონდეთ. როცა გადასწერენ, შემატყობინე და მეც მოვალ.

შენი ილია ჭავჭავაძე

189

[უთარილო]

ოლიკო! ამ კუტრს ერისთავს თუ ჭავჭავაძიანთ წყალობა არა აქვს, ხომ იცი, მშიერი მოკვლემა, ამიტომაც გთხოვ, ათი თუმანი მიჰსცე და შიმშილიდამ დაინსნა. ჭავჭავაძიანთ ერთით მეტი მადლი გვექნება.

შენი ილია ჭავჭავაძე

190

[უთარილო]

ოლიკოჯან! გიგზავნი შუბას შენსას, ნინიჩკას შლიაპას, ქულსა და ჩასაცმელს ტყავისას, ათს ბოთლს წითელ ღვინოს და ოთხს ბოთლს შამპანსკის. ეს ოთხი ბოთლი შამპანსკი ლიზოსათვის არის, მხოლოდ ნუ ეტყვი კი, რომ შამპანსკია, ნინიჩკასაც უთხარი, არ უთხრას. დააჯერე ლიზა, რომ ძილისათვის უებარი წამალია-თქო, ჰავლოვსკისაგან გამოწერილი. უთხარი, ღამღამობითა სვას დაწოლის წინ ორ-ორი სტაქანი. თუ ნებავს, სადილობისასაც მიირთვას ხოლმე. ვინძლო, დააჯერო, რომ ძილის წამალია. გარდა ამისა, როცა იძინებს, ფეხის გულზედ ბოთლში გაცხელებული წყალი დაიდვას და ფეხები, როგორც დღისით, ისეც ღამე ძალიან თბილადა ჰქონდეს და არამც და არამც ფეხშიშველა არ იაროს.

შენი ილია ჭავჭავაძე

191

[უთარილო]

ოლიკო! მე წუხელის ერთს საათზედ მოვედი, ლიზოს ეღვიძა, ვნახე, მაგრამ, შენი მტერია, ის არის. ძალიან სუსტად არის. ჩემს ბელნიერებას ეგლა უნდა, რომ ამას აუტყდეს რამე. კრასნოგლიადოვი ვნახე დღეს, კვითხე, სწორედ მითხარით-მეთქი: იმედია მაგის მორჩენა, თუ არა-მეთქი. მითხრა: не знадежно. აბა, წარმოიდგინე, ამათი ნებუნადეუნობა რა არის და რა ნუგეშს მამცემს. წამოდი, რა წამსაც ფაეტონი

მოგივიდეს, პირდაპირ ლიზოსთან მოდი. მეც აქა ვარ, ჩემის გაჩენის დღის მაწყევარი.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

192

ოლიკო! მანდ, ჩემის კაბინეთის სტოლზე ქალღღებში დარჩა ერთი თაბახი შუაზე დაკეცილი დაწერილი ქალღღი, ზედ 9 რიცხვი აზის, გეთაყვა, მიპოვნე და მაშინვე გამომიგზავნე საკუთარის კაცით. გასაღებები ჩემი აქაურ სტოლისაც გამოატანე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

193

[უთარილო]

ჩემო საყვარელო ოლიკო! მე მცხეთის სტანციაში გელი დღესა და ზვალ: თუ გიყვარდე, თავს გაუფრთხილდი, არ გაჰსცივდე, სახის სიმსივნე რო გაქვს, უფრო გაფრთხილება უნდა. თუ დღეს ან ზვალ გორის სტანციაში მოხვიდე, აქ, მცხეთაში ჩამომისწრობ, თუ არა და მე უნდა წავიდე, ველიკი კნიაზთან უნდა მივიდე ზვალზევით გამოსაცხადებლად. თუ თექვსმეტს მოხვედი გორს, ტელეგრაფით მაცნობე ქალაქს.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

194

[უთარილო]

ოლიკოჯან! გიგზავნი „პოდოროჟინის“ და გეხვეწები, ჩემი ძმისწულის საქმე დაწერილებით შეიტყო ნიკოსაგან. მე ეს მეოთხე დღეა, ძალიანა მტკივოდა კბილი და ყბა დღესაც დასიებული მაქვს. ჩვენი ფულის საქმისას არასა მწერდი: იშოვე, არ იშოვე, რა ჰქენი? კიკო, რასაკვირველია, მოგატყუებდა,

ჩვეულებისამებრ. გოგო უთუოდ დაიჭირე და მალე წამოდი. ნიკოს უთხარი, საზაფხულოდ სამს ოთახს გიმზადებ-თქო, თუ მართლა წამოხვალ-თქო, თუ არა და შემატყობინე-თქო. კატოს მოკითხვას მოვასხენებ და ბებიასაც, ყმაწვილებს დავკოცნი.

შენი ილია ჭავჭავაძე

195

[უთარილო]

ჩემო ოლიკო! გიგზავნი შალს, „Изящная Литература“-ს. მე ეს-ეს არის მივდივარ მაჩაბლისას. მამხელ მარი სამშაბათს ჩამოვა ქალაქს, ეხლა აქ არ არის. ზუბალოვთან საქმე გავაკეთე: ოცს ამ თვეს გადავალთ და შენც ჩამოხვალ, რომ გადავიდეთ.

შენი ილია ჭავჭავაძე

196

[უთარილო]

ოლიკოჯან! ხვალ, ესე იგი, შაბადს დილით, გამოვლენ მანდ გელევანოვის ცოლი, გორჩინის ცოლი და, რადგანაც მე გვიან მოვალ, სადილი მიირთვიოთ თავის დროზედ. გიგზავნი ორ კარობკა ხიზილალას, ორ კარობკა სარდინკას და ათს ბოთლს ღვინოს. ამ კუტრობაში ეს ხარჯიც კმარა. იმ დღეს კოტე გელევანოვმა მითხრა, რომ ვაპირობთ შაბადს საგურამოში წასვლასო. ხვალ საღამოზედ მეც ამოვალ. ჯერ ნუ დააკრეფინებ ყურძენს დასაწურავად.

შენი ილია ჭავჭავაძე

197

[უთარილო]

ოლიკოჯან! ფული ჯერ არ მიშოვნია და მგონი კი ვიშოვნი. შენ მაგაზედ ნუ შეჭსწუხდები. ვეცდები, გოგო ვიშოვო და ხუთშაბადს წამოვიყვანო. ხუთშაბადს შარაბანი გამომიგზავნე საღამოსთვის. პარაშოკს გიგზავნი. შენი ჭირიმე, ყოველ ღამე ჰკითხე ხოლმე ქაქუჩას, რამდენს ათეულს პურს თუ ქერს ლეწავს და რამდენი კოდი ღვება. ყოველივე დანიშნე.

შენი საუკუნოდ

ილია ჭავჭავაძე

198

[უთარილო]

ოლიკო! თუ ამაღამ წამოხვალთ, ძაეტონი შეაბმევიწე და წამობრძანდი. ჩვენ წყლის პირას დავიხვდებით და გადმოვიყვანთ. თუ არ წამოხვალ, ძაეტონი გამომიგზავნე და წყლის პირას მომიცადოს. მე გალმა გამოვალ და ამაღამ შინ მოვალ. თბილი პალტო გამომიგზავნე და პაპიროსები. თუ წამოხვიდე, პაპიროსები მაინც თან წამოიღე: აქ სულ არა მაქვს. ძაეტონის ფარნები ანთებინე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

199

[უთარილო]

ოლიკოჯან! ციციანოვს უბძანე, რომ აქ ღვინოებს არა ყიდულობენ. წავიდეს მცხეთაში და იქნება იქ გაჰყიდოს ხუთს თუმნად საპალნე. თუ გაჰყიდა მანდ, უთხარი, ფული სულ შენ მოგიტანონ და შენ მე შემატყობინე მაშინვე, ან არადა, ფული აქ

ჩამომიტანონ. თუ არ გაიყიდა, ღვინო სვალვე გამოუშვან ბოჭკებიდამ და გადაიტანონ საგურამოს. ციციანოვმა გასინჯოს ქვევრები, კარგად არის გარეცხილი თუ არა. ქაქუნას უბძანე სვალ, ესე იგი, ხუთშაბადს, აქ, ჩემთან უსათუოდ ჩამოვიდეს, საჭირო საქმე მაქვს.

შენი ილია ჭავჭავაძე

200

[უთარილო]

ოლიკოჯან! წარმოიდგინე, რა ყოფაში ვიქნები: ორშაბადს თურმე ასის თუმნის ვექსილია შარვაშიდისა გამოსახსნელი და მე გროშიც არა მაქვს. შენი მტერია, ჩემი საქმე არის. დავრბივარ გიჟსავით და ვერა მიშოვნია რა. დღეს თუ ვიშოვე, წამოვალ, თუ არა და, უნდა დავრჩე. ნიკოს ნულარ გამოგზავნი, აქ ადამა მემსახურება და ეგ მანდ საჭიროა.

როსტომას ვატან ოთხს ხამუტს, ოთხს აღვირს და ერთს პატარა ამანათს თამარასათვის. მგონი, სტრელნიისკისაგან არის. თუ დღეს ვერ ამოვიდე, შაბადისათვის გამომიგზავნე ცხენები. თუ ფული ვერ ვიშოვე, იქნება შაბადსაც ვერ მოვიდე. ნიკო მანდ დარჩეს, ნუ გამოგზავნი. ძალიან ცუდს გუნებაზედ ვარ, მინამ ფულს ვიშოვი.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

201

[უთარილო]

ოლიკოჯან! კვირას დილისათვის ცხენები გამომიგზავნე ავჭალაში: შაბათს ტორგები გვაქვს და ვერ ამოვალ. კვირას კი მოვალ. მებაღეებს უთხარი, რომ მოურიგდნენ ბაყალს: ატამი ექვსს აბაზად, სხვა ხილი მანეთად, თხილი – ორ მანეთად, ლობიო – ექვს აბაზად, კიტრი – სამ აბაზად ან ათ შაურად. თუ

მორიგდნენ, ხომ კარგი, თუ არა და ბაყალი ჩემთან მოიყვანონ.

ილია ჭავჭავაძე

202

[უთარილო]

ოლიკოჯან! გიგზავნი ქინაქინას. გასპარიანცი თუ მოსულა, უსათუოდ ვნახავ და წამალს გამოგიერთმევ. ღვინოსაც გიგზავნი.

მაგ სულელს, ჩვენს მოურავს უთხარი, რომ არამც და არამც კალო არ მოაცდინოს, ისევე გუთნის მოცდენა ჰსჯობია. ისაკას უბძანე, რომ შინ იყოს განუშორებლად, აქ სად ვიშოვი მოჯამაგირეებს. უნაგირსა ვგზავნი თავის მოწყობილობითა. ყველაფერი მოჰკითხონ მომტანს. ჩქარა გწერ წიგნსა. ლიზო აქ იყო და გუშინ წავიდა კოდას.

შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე

203

[უთარილო]

ოლიკოჯან! მე ვერც ამ კვირია ამოვალ. ოთხშაბადს ის რაღაც პანაშვილია და გაზეთს მომზადება უნდა საიმდლეოდ. გურამიშვილის ცოლს უნდა გერიჩისას მანდ ამოსვლა და არ ვიცი, შენ რას იტყვი. პარასკებს უქმეა და კალიასკა გამოუგზავნე სამის საათის პოეზდისათვის და წამოვლენ. მე შევატყობინებ, რომ პარასკებს მზად იყვნენ. ამ კუტრობაში ეგ ცხენების დაკარგვალა გვაკლდა. ღვინის ფული მაიტანეს თუ არა. მე აქ სრულიად უგროშოთა ვვდივარ და, დანა რომ დამცე, სისხლი არ გამომივა. იყავ კარგად.

შენი ილია ჭავჭავაძე

204

[უთარილო]

ჩემო კარგო ოლიკო! მე აქამდინაც ამოვიდოდი, მაგრამ დავით ციციშვილს ველოდი, რომ სამკალი მაშინა წამოგველო. რა წამსაც მოვედი ქუთაისილამ, მაშინვე ტელეგრამმა გაუგზავნე, მაგრამ აქნობამდე არ ჩამოვიდა. დღეს მე თვითონ წავეღე აქ ერთს მეხანიკთან და იმისთანა კაცი ვიშოვნე, რომელსაც მაშინის მოხმარება შეუძლიან. ხვალ მაშინას გამოვგზავნი და ხვალზევით მე თვითონ ამოვალ. კარგი ჰქენი, რომ მაშინის ფული გამომიგზავნე, თორემ შენი მტერი. აქ ბევრი ახალი ამბებია, მოვალ და ყველას გიამბობ. ცხენები შაბადს სალამოსთვის გამოგვიგზავნეთ, ქეთოც მოდის, ქალურის უნაგირით ერთი ცხენი უნდა იყოს.

სხვა იყავ მშვიდობით.

ყოველთვის შენი

ილია ჭავჭავაძე

205

[უთარილო]

ოლიკოჯან! შაბათს სალამოსათვის შარაბანი გამომიგზავნე ავჭალას. რაც მოგეწერა, ყველას ვიყიდი. პოვოსკა გამოგზავნე ასე, რომ პარასკებს სალამოს აქ იყოს. ტყეში რომ ხეები დაუთვლიათ, არ ვიცი, როგორ დაჰსთვალეს. იქნება ერთი ხე სამათ არის გადახერხილი და სამად დათვალეს, მაშინ, როდესაც სამად გაჭრილი ხე ერთს ხედ უნდა ჩათვლილიყო. ამას გარდა, რაც წვრილი ხეა, არ უნდა დაეთვალათ. გაგზავნე დათია, რომ როგორც რიგია, დაჰსთვალოს და, პარასკევს რომ პოვოსკა წამოვა, თან გამოაბანე ანგარიში ხეებისა. საზომს გიგზავნი, ივანოვიჩს გადაეცი. ყველები შვიდი ფუთი აქ გავყიდე და ორი კაი გულა შენთვის შევინახე. ივან ივანიჩს უთხარ, თუ

წამოსვლა უნდა, შაბათს შარაბანს გამოჰყვეს და ავჭალაში მომიცადოს. ზურაბამ წამოიღოს პოვოსკა.

შენი ილია ჭავჭავაძე

206

[უთარილო]

ჩემო კარგო ოლიკო! შაბადს აქედ ყოველ დღე ვაპრობდი საგურამოში ამოსვლას, მაგრამ ვერ გავბედე, რადგანაც სადღაც გავცივდი და შეუძლოთა ვარ. დღესაც ავდექი, მინდოდა, წამოვსულიყავ, მაგრამ ვერა ვარ კარგად და ისევ წამოუსვლელი ვარჩიე, უფრო არ გავცივდე-მეთქი. შენ როგორღა ხარ. აი, გიგზავნი რაღაც წამალს, თუ კიდე გაციებს, რუსიამ გაგიკეთა.

მოურავს უბძანე: პური უსათუოდ გააკეთებინოს, თუ წვიმებია, მეშოკებით ბალკონქვეშ აზიდინოს და იქ აკეთებინოს, მომწერე, კომბოსტოს როგორ უპატრონეთ, ფურგონები გააკეთეს თუ არა, პურის ლეწვამ რაღა ქნა. თუ ივანე მებაღე მანდ არ არის, ყარამანას უბძანე, მოსესთან ერთად აქ ჩამოვიდეს. შენც რომ ამ კვირია მოემზადო და ჩამოხვიდე, კარგი იქნება.

მოურავს უბძანე, მანდ ბევრი რაღაც ხელის იარაღია, სულ ერთად მოაგროვოს და ჩვენის სახლის სხვენში შეინახოს და სია შეუდგინოს. ეცადე, ამ კვირია ჩამოხვიდე შენი ბარგის-ბარხანითა.

შენი ილია ჭავჭავაძე

207

[უთარილო]

ოლიკოჯან, მე თუმცა ძალიან მინდოდა ამოსვლა, მაგრამ ვერ ამოვედი, საქმეები მაქვს. ვგზავნი ურმით 36 თაბახს თუჯსა, 10 გირვანქას ლურსმანს, ორ გირვანქას მავთულს, 4 ფუთს ზეთსა, 2 ფუთს თეთრ წამალს, 7 გირვანქას მუმიას, 2 გირვანქას

საქვას, 4 გირვანქა ზამასკას. ყოველივე ეს ჩაიბაროს წონით და თვლით მოურავმა და საჭიროებისამებრ აძლიოს კროველშიცა. კამოდს ვერ გიგზავნი, რადგანაც გაფუჭებული ყოფილა და გაკეთება უნდა. მოურავს უბძანე, თათრებს პური მისცეს ფუთი ოთხ აბაზათა, თუ გაუკეთებელს წაიღებენ, გაკეთებული 93 კაპეიკად მისცეს ფუთი. უბძანე მოურავს, რომ ივანე მებაღე გამოგზავნოს აქ, რა წამსაც ამ წიგნს მიიღებ, კროველშიც საჭმელი პური აძლიოს, მინამ მანდ სამუშაო ექმნება. ხომ კარგად ხარ?

შენი ილია ჭავჭავაძე

თუ ჟესტი რამ დარჩეს, იქნება კროველშიც არაყის ქვაბის ტრუბა გააკეთებინოთ.

208

[უთარილო]

ჩემო კარგო ოლიკოჯან! შაქარს ერთს თავს სირაჯი მოიჭანს და ერთს თავს ეხლა გიგზავნი. ქინაქინას და ზეთს მე ამოვიჭან. პაკეთებს და ქალაქსაც გიგზავნი. ციციშვილს უბძანე, როცა სირაჯი ღვინოს ამოიღებს, ერთი ოთხი ბოჭკა წითელი ღვინო ჩვენთვის ამოიღოს, თუ რომ თავი ღვინო იქნება; ესე იგი, თუ რომ ჩვენს ღვინოებში უკეთესი იქნება. ბოჭკები კარგად დაარეცხინე. მე იქნება შაბადს ვერ ამოვიღე, რადგანაც ორშაბადს ტორვი იქნება ჩვენს ბანკში. მაგრამ მაინც ამოვალ და კვირას საღამოზედ უკანვე ჩამოვალ, რომ ორშაბადს გამოძინებული მოვიდე ბანკში. შაბადს მცხეთაში დამახვედრეთ სავდომი ცხენი.

209

[უთარილო]

ოლიკოჯან! გიგზავნი ორ წყვილს ბაშმაკს, რომელიც გნებავს, აიღე, თუნდა ორივე. ამასთანავე გიგზავნი ორს ღუჟინს სალფეტს.

შენი ილია ჭავჭავაძე

ვგზავნი კიდევ ათს გირვანქა ხიზილალას, ათს კარობკას სარდინკს, 10 ღოშს და ორს ზურგიელს. მანდ რაც თევზი არის, ჩამოაღებინე და ხელით ან წმინდა ცოცხით დააწმენდინე. ერთი კაი ფიცარი ჩამოაკიდებინე შუაში სარდაფში და ზედ წოლით დააწყობინებინე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

210

[უთარილო]

ოლიკოჯან! გიგზავნი რვა ფუთს სახარნი პესოკს, ნახევარ ფუთ შაქარს, ერთ გირვანქა ჩაის, ერთ ბოთლს ანგლისკი გორკას და ერთს ბოთლს კონიაკს კვირსოს. ქაქუჩას უწერია ბარათში შაქარი რამდენი უნდა მისცენ ღვინოს.

რალაც ინდაურები და გოჭი გამოგიგზავნია, ქაქუჩამ აიღო და შენს დას მიართვა, ერთი ხათაბალა გამოვიდა.

შენი ილია ჭავჭავაძე

211

[უთარილო]

ოლიკოჯან! მე დღეს ვეღარ ამოვედი და ხვალ კი უსათუოდ გიხალხლები. ვგზავნი ათს მეშოკს. შენი ჭირიმე, ოლიკო, რაც სახელოვანის კაცების პორტრეტები გვაქვს, სულ ერთიანად მოჭკრიბე და ამ ბიჭს გამოათანე. თუ ეგ პორტრეტები მანდ არა გვაქვს, გასაღები გამომიგზავნე და დაწვრილებით მომწერე, სადა გვაქვს შენახული. ბიჭი დღესვე უნდა დაჰბრუნდეს. მომწერე, მაშინა ჩვენი როგორა ჰლექავს.

212

[უთარილო]

ოლიკოჯან! გიგზავნი 12 ზეწარს ახალს, ოთხ პაკრივალას, ორ-ორ ღუჟინ სალფეტკს, ერთს ზურგიელს, ხუთს დომასა, 10 გირვანქა ნიზილალას, 10 ყუთს სარდინკას. დანაჩანგალიც ვიყიდე და მე წამოვიღებ. დანარჩენ სასყიდლებს მე მოგიტან. შაბადს ეკიპაჟი ავჭალაში გამომიგზავნე სალამოსათვის.

შენი ილია ჭავჭავაძე

ლიზო და კატო იალტიდამ დღეობას გილოცავენ. გუშინ მომივიდა დეპეშა.

213

[უთარილო]

ჩემო კარგო ოლიკო! ერვიეს საქმეზედ რაზედ ჰსწუნარ? ჯერ რომ არაფერი შესაწუნარია და მერმე ჯერ ვინ იცის, როდის დანიშნენ გასარჩევად.

გიგზავნი ლიზას და სენოს წიგნს, ორ ფუთს შაქარს და ძმარს. სხვებს მე თვითონ მოვიტან. კვირა დღის პოეზდისათვის შარაბანი დამახვედრე ავჭალას. მე კვირას ამოვალ დღის პოეზდით.

შენი ილია ჭავჭავაძე

214

[უთარილო]

ოლიკო! აი, ეს ორი ლესნიჩი მოდის მანდ. კარგა დახვდი და უბრძანე, ჩვენი ტყეები დაატარონ კარგად. ორი კაცი გაატანე, ერთი, იოსებთან რომ ტყე არის, იმას გასინჯავს და მეორე — ჩემგან ნაყიდს ტყეებსა. მარტო მე რომ ტყეები ვიყიდე, ისინი გაასინჯონ და

მიჯნები უჩვენონ, სხვა, მაგალითებრ, შენი ტყე და სააპეკუნო საჭირო არ არის.

შენი ილია ჭავჭავაძე

215

[უთარილო]

ოლიკოჯან! მე ფაეტონი გამომიგზავნე პარასკევს, შაბადს ამოვალ. მინაზარას უბძანე, ურმები რაც შეიძლება ბლომად გამოგზავნოს ხვალვე. თუ ვინიცობაა, არაფერია მაინდამ წამოსაღები, შეშები მაინც დაადონ და ჩამოიტანონ. სამი ღუჟინი სკამი ვიყიდე. როცა საჭიროა, გამოგზავნი. რაც დაგებარებინა, ყველაფერს მე შაბადს ამოვიტან.

შენი ილია ჭავჭავაძე

216

[უთარილო]

ოლიკო! მანდ, წინამძღვაროვის სოფელში, საყდარსა ჰხურავენ ჟესტსა. ჩამოაყვანე კროველჩიკი, ერთი ჩვენი კრიშა გასინჯონ და, სად რა მოუხდება, დაწეროს და შემატყობინოს.

ხილი გამოგვიგზავნე, კალათები იმ დღეს ყარამანას პოვოსკაზე გამოუგზავნიათ.

შენი ილია ჭავჭავაძე

217

[უთარილო]

ოლიკო! მანდ ერთი ქალაღი დამრჩა, სწოტია სახლისა, შენ რომ მოგაბარე, ის გამომიგზავნე. გარდა ამისა, გაბოს უბძანე, რომ მეურმეებს ჩალა აძლიოს

ხოლმე, თორემ კრამიტისათვის აქა ვყიდულობ თივას და ძვირადა ჯდება.

ილია ჭავჭავაძე

218

[უთარილო]

ოლიკოჯან! მოურავს უბრძანე, ამ თათრებს კიტრის საზიდარად მიჰსცეს ტაჩკა და ერთი ცხენი, რომელიც ყველაზედ უარესია. ამასთანავე უბრძანე, რომ კიტრი სულ თვლით გამოისტუმრონ ხოლმე და ქალაქში დანიშნული ჰქონდეს, რა დღეს რამდენს გამოჰზავნის.

შენი ილია ჭავჭავაძე

219

28 მარტი [უთარილო]

Ольга. Там у нас меня ждет слесарь, который делал железные вещи в новом доме. Ему выдай пятьдесят три руб. Отбери подписку, что он их получил за работу в нашем доме и скажи, что остальные, кажется восемь рублей с копейками, он получит завтра.

Илья ЧавЧавадзе

Обедать не ждите .

220

[უთარილო]

ბანკში მაღალოვი იკითხე, იმას ქალაქები აქვს ყვარლის მამულისა. ის ქალაქები უნდა წარედგინოს ჩერტეჟნოში და პლანი გააკეთებინო. გარდა ამისა, გუბერნსკის პრისუტსტვიაში კიდევ კოპიობია მისაღები ტურაულის ვენახებისა. ისიც უნდა მიიღო და ერთად წარუდგინო ჩერტეჟნოში პლანის გასაკეთებლად.

246

ერთის ვენახის პლანი ან ნოტარიუსს ექნება, ან ბანკში. ისიც უნდა წარედგინოს ჩერტეჟნოის. ერთი ვენახი კიდევ არის პატარა, 600 или 700 кв.с, იმისი კოპიოც უნდა გუბერნსკის პრისუტსტვინის საქმიდამ აღმოიწეროს და ისიც პლანისათვის წარედგინოს.

221

[უთარილო]

ოლიკო! მე ვერ ამოვედი. საქმეებმა დამაბრკოლეს. შეატყობინე შენს დას, რომ მისი სესხი ნებადართულია. მან უნდა აიღოს ნოტარიატიდან საგირავნო მოწმობა და წარუდგინოს ბანკს სესხის მისაღებად.

შენი ილია ჭავჭავაძე

222

[უთარილო]

ოლიკოჯან! გიგზავნი ვექსილს და, საცა ჩემი ხელით თავდება, შენც იქიდამ დაიწყე გაბმით და ასე დაწერე: Княгиня Ольга Фадеевна дочь Чавчавадзе. ხვალ პოვოზკა გამოგზავნონ შაქრისათვის. ვექსელი დღესვე დამიბრუნე, სვიმონა მცხეთაში იქნება.

შენი ილია ჭავჭავაძე

პაკეთსაც გიგზავნი, რომ ვექსილი შიგ ჩაღო და ისე გამოგზავნო.

223

[უთარილო]

ოლიკოჯან! შაბადს ვერ ამოვალ და ამიტომაც კვირას გამომიგზავნე საჯლომი ცხენები. სამი ცხენი წამოიყვანონ, ორი უნავირითა და ერთი უუნავიროდ. მე

247

ჩემს უნაგირს აქედამ წამოვიღებ. ცხენები მცხეთაში დამახვედრონ დილის 10 საათზედა, ე. ი. დილის პოეზღზედა.

შენი ილია ჭავჭავაძე

224

[უთარილო]

ოლიკო, ამ ვექსილს ხელი მოაწერე და, საცა მიქელაძეა, იმ ბანკში მიდი, ფული მიიღე და იქვე შეიტანე და ორმოცი თუმნის ვექსილი დაიხსენ. სარგებელს გამოგართმევენ და ამისათვის გიგზავნი ოთხს თუმანს, სარგებელი აქედამ გაისტუმრე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

ნიშანი უზის წითელის კარანდაშით, საცა ხელი უნდა მოაწერო.

225

[უთარილო]

ოლიკო! ხილი არ მომსვლია, ქალაღები მამასახლისისა, მგონია, შენ მოგაბარე და მანდ დარჩა.

შენი ილია ჭავჭავაძე

ლიზა და მაკო ჩამოვიდნენ.

226

[უთარილო]

ოლიკოჯან!
სპალნაში, სტოლზედ წიგნს რომ ვკითხულობდი, იმის ქვეშ ბუმაჟნიკი დამრჩა და უპატრონე.

შენი ილია ჭავჭავაძე

248

227

[უთარილო]

ოლიკოჯან! გიგზავნი ერთს თავს შაქარს და ერთს გირვანქა ჩაის. ბათინკებს მე მოვიტან. დღეს, პარასკებს, ვეღარ ამოვალ. ხვალ დილისათვის გამოგიგზავნე ცხენები მცხეთას. სამი ცხენი გამოგიგზავნე, იქნება ჩემი დისწული კოტეც წამოვიყვანო.

შენი ილია ჭავჭავაძე

228

[უთარილო]

ოლიკო! შაბადს შუადღის პოეზღისათვის გამოგიგზავნე მცხეთას ცხენები, ორი ჩვენთვის და ერთზე ხომ ბიჭი იქნება. აქედამ მეწისქვილე მომყავს. მე ვერ ამოვედი. აქ, ქალაქში, ძალიანი წვიმა იყო.

შენი ილია ჭავჭავაძე

229

[უთარილო]

ოლიკო! უბძანე, ორმოცდაათი მეშოკი პური აუწყონ ამის მომტანს და ბარათი ჩამოართვან. ექიმი ვერა ვნახე, ვნახავ და ვეცდები წამოვიყვანო. კალოშებს მოგიტან.

შენი ილია ჭავჭავაძე

230

[უთარილო]

ჩემო ოლიკოჯან! კნიაზ დავითს უბძანე, რომ სამი კოდი პური მიჰსცეს ზალიკას ყიდვით და, რადგანაც ეხლა ფული არა აქვს, მერე გამოვუბრიო

249

ხილის ფულში. გარდა ამისა, უბძანე, რომ კნიაზი დავითი შაბადს ჩამოვიდეს, სამი ბოჩკა ჩამოიტანოს ღვინისათვის და ერთი დიდი ჭურჭელი რამ მაშინის ზეთისათვის.

შენი ილია ჭავჭავაძე

231

[უთარილო]

ოლიკოჯან! ხვალ დილაზედ, ესე იგი შაბადს, დილის პოეზდისათვის მცხეთაში გამომიგზავნე ცხენები. მინამ მე არ მოვიდე, ნუ ააწონინებ. მე დილაზედ უსათუოდ ამოვალ. მოდი, თუ მშრალია, შარაბანი გამომიგზავნე, იქნება ღიზა წამოვიყვანო.

შენი ილია ჭავჭავაძე

232

[უთარილო]

ოლიკო! ხვალ სალამოზედ ფაეტონი და ორი ცხენი შეკაზმული გამოგზავნე უსათუოდ და კაი სადილი მოამზადებინე. მეჩქარება და ვერასა გწერ, დღეს ტორგებია.

შენი ილია ჭავჭავაძე

233

[უთარილო]

ოლიკოჯან! ლამის ამ სახლებმა თან გამიტანოს ამ სიცხეში, ვეღარ დავახწიე თავი. შაბადს სალამოს პოეზდზე მცხეთაში გამოგზავნე ცხენები მარტო ჩემთვის.

შენი ილია ჭავჭავაძე

234

[უთარილო]

ოლიკო, თუ ყმაწვილები ვინმე მოვიდნენ ჩვენსა, მიიღე და შემატყობინე: მოსესაც უთხარი, რომ ქალაქი სათამაშო მზადა ჰქონდეს.

ილია ჭავჭავაძე

235

[უთარილო]

ოლიკო, მე აქ თამამშოვისას ვარ და მანდ ოსტატები მოვლენ ფულისათვის და უბძანე, ხვალ დილით მოვიდნენ და გავუსწორდები.

ილია ჭავჭავაძე

236

[უთარილო]

ოლიკო! კუჩერს ვგზავნი, მგონი კაი კაცია. ჩააბარებინე ყველაფერი.

შენი ილია ჭავჭავაძე
ხუთშაბადს სალამოზედ ცხენები დამახვედრე მცხეთას.

237

[უთარილო]

ოლიკოჯან! მე დღეს ვეღარ ამოვედი და ხვალ დილის პოეზდისათვის ცხენები გამომიგზავნე მცხეთას. მანდ ერბოს მაიტანენ დღეს, უთხარი, ხვალამდე მომიცადონ; თუ არა და, ააწონინე, ლიტრა 3 მანეთადა მაქვს ნაყიდი. ხუთი მანეთი აქ ბეი მივეცი და დანარჩენი მანდ გაუსწორდი. ესე იგი, რაც ერგება, იქილამ აქ მიღებულნი ჩემგან ხუთი მანეთი უნდა

გამოხვიდე. ბარგი და ყველაფერი აქ გამოსაგზავნი მოამზადებინე და ხვალვე თუ მოხერხდა, გამოგზავნე, მინამ მე მოვალ.

შენი ილია ჭავჭავაძე

238

[უთარილო]

საყვარელო ოლიკო! თუ შარაბანი გაკეთებულია, შაბადს ავჭალას გამოგზავნე ოთხს საათისათვის და, თუ მზად არ არის, ორივე ცხენი გამოგზავნე შაბადს ქალაქს. ასე რომ, დილა ადრიახად ჩამოვიდნენ. კუჩერს უბძანე, ცხენებს ორივეს დიშლის ხამუტები გაუკეთოს თავის მოწყობილობითა და აღვირებითა.

საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე

239

[უთარილო]

ოლიკო! ორმოცი ბოთლი ღვინო მოგართვი, ექვსი გირვანქა პამიდორი, 45 ბადრიჯანი, ნახევარი ბოთლი პროვანსკი ზეთი, ორი ფუთი კარტოფილი, 3 გეჯა კალატონისათვის. თუმცა კალატონი გეტყვის შარაბანისას, პარასკევს გამოგზავნეო, მაგრამ მაინც ხუთშაბადს საღამოს გამომიგზავნე ქვემო ავჭალაში. ხუთშაბადს მოვალ.

შენი ილია ჭავჭავაძე

240

[უთარილო]

ოლიკო! ოთხშაბადს სამის საათის პოეზდისათვის ავჭალაში გამოგზავნე ჩემი საჯდომი ცხენი, ზაქარო ცხენითვე და ერთი ძებალის პოვოსკა. აბოები მომაქვს და კაცი მომყავს, რომ ოთახებში აბოი გააკრას. ფაეტონი გასაკეთებლად მივეცი.

შენი ილია ჭავჭავაძე

252

241

[უთარილო]

ჩემო კარგო ოლიკო! მე დღესაც ვეღარ ამოვედი და ძალიან ვწუხვარ. საქმეები გამიჩნდა და წვიმაც მოდის. ხვალ პოვოსკა წამოვა და გამოატანე დიდის ამბარის პური ნახევარი მეშოკი. გარდა ამისა, ხვალ დიდის პოეზდისათვის გამოგზავნე ეკიპაჟი, ჯაბადრის ცოლი მოდის შენთან. მომწერე, შინ რასა ჰმუშაობენ. კარგი იქნება, ხვალ მოურავი ჩამოვიდეს, მაინც ხომ ეკიპაჟი წამოვა.

შენი ილია ჭავჭავაძე

242

[უთარილო]

ოლიკო! იმ დღეს ფისუნისა და წერეთლის ვექსილები ამოგაღებინე და, შენ რომ ბუძაყნიკი გაბარია, იქ ხომ არ ჩავაწყე, გასინჯე და შემატყობინე ამ კაცისავე ხელით.

შენი ილია ჭავჭავაძე

243

[უთარილო]

ოლიკო! დღეს სადილად შინ არა ვარ. თუ საღამოზედ ყმაწვილები მოვიდნენ, უთხარი, მომიცადონ, უსათუოდ მოვალ.

შენი ილია ჭავჭავაძე

244

[უთარილო]

ჩემო კუკლუშკი! საწყალი მამიდა 19-ს გარდაცვლილა და ძალიან შეწუხებული ვარ. მერე შენც აქ არა ხარ და გიჟსავით დავდივარ ოთახიდან ოთახში. ძალიანა ვწუხვარ, რომ ჩვენ ესე პირშავად

253

დავრჩით მამიდის წინაშე. საწყალი მამიდა! ღმერთმა საუკუნო განსვენება მიანიჭოს. მე მარტო იმას უფრო ვწუხვარ, რომ არ ვიცი, თავის ქმართან დამარხეს თუ არა. საკვირველი ხალხია ჩვენი ხალხი. ერთი არავინ არასა მწერს. ფული გავუგზავნი.

მე მინდოდა მანდ ჩამოსვლა, მაგრამ სავინოვს ველი. ის მოდის, რომ კრიტიკის ბატალიონი დაითხოვოს, მე საშინლად მინდა შენი ნახვა, იქნება ხვალაც ჩამოვიდე. კატო მომიკითხე და ხელზედ აკოცე. ყმაწვილები დამიკოცნე. Ужасно скучаю! სამს წიგნს „Дело“ გიგზავნი. მანდ ყურადღებით წაიკითხე ინ американических женщинах. მოვალ და ეგზემენიას გიზამ. შენს თავს ჩემ-მაგიერ ტუჩებში აკოცე. მამა მომიკითხე. საწყალი მამიდა!

ვისაც ქვეყნისათვის გულის ტკივილი აქვს, ყოველი იგი სინარულით ფეხზედ არა დგას, რომ დიმიტრიმ ეგ ადგილი მიიღო. რაც ყმაწვილკაცობაა ქალაქში და საქართველოში სულ დიმიტრისთან სამსახურს ნდომულობს. უკეთესს ალაგებს თავს ანებებენ, ოღონდ კი იმასთან ვიმსახუროთო. ყოველდღე მომდის და მომდის წიგნები ამ საგანზედ. ნეტავი, დიმიტრის რომ ამისთანა სახელი აქვს.

შენი სამუდამოდ ილიკო ჭავჭავაძე

მჭადის-ჯვარში ვგზავნი ეხლავ.

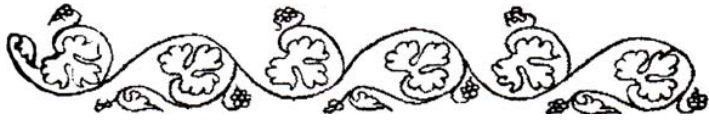
245

[უთარილო]

ოლიკოჯან! მოურავს უბძანე, ორშაბადს დილით აქ, ქალაქში ჩამოვიდე. ძალიან კარგი იქნება, რომ კროფელშნიკის ამბავიც ჩამომიტანოს, რას იტყვის, რის გაკეთება უნდა კრიმას და რამდენი ჟესტი მოუნდება. გარდა ამისა, უბძანე მოურავს, გამოიკითხოს, სადა ჰდგას ის მეღუქნე, რომელსაც კომბოსტო უვაჭრნია, რომ აქ ვიპოვო და მოველაპარაკოთ. ესეც უბძანე, შემიტყოს მანდ, ამ მცხეთაში კრამიტს და აგურს ვიშოვით, რომ არაყის

სახდელი ქვაბი გავმართოთ და არაყი ვხადოთ. გიგზავნი ვექსილს, საცა დანიშნულია და ჯვარი უზის კარანდაშით, იქ ხელი მოაწერე ასე: Ольга Тадеевна Чавчавадзе. ეს ვექსილი ორშაბადს უსათუოდ აქ უნდა იყოს, რომ სამშაბადს წარვადგინო. მე ეხლა ვერ ამოვედი საქმეებისა გამო, ავალოვის ვალებმა, რომელზედაც მე ხელი მიწერია, ლამის სული ამომხადოს და ამის ფაცაფუცში ვარ. იქნება ამ კვირია პარასკებს საღამოზე ამოვიდე და სამშაბათამდე მანდ დავრჩე. სიდევეს ვუამბე, რომ ატამი არა გვაქვს, ჩემთან თითონ იყო და ატამი მოიკითხა. ცხენები ხუთშაბადს საღამოს ჩამომიგზავნე, რომ პარასკებს წამოვიდე, თუ კიდევ არა დამიშლის რა.

შენი ილია ჭავჭავაძე

ღამატება

რუსული წერილების ქართული თარგმანები

1

[16 იანვარი, 1863 წ.]

მითხარით, — სად შევხვდეთ. დროის გამო ნუ სწუხდებით, დროს ყოველთვის მოვნახავ, ოღონდ ერთი დღით ადრე მაცნობეთ.

ი. ჭ.

2

[18 იანვარი, 1863 წ.]

სადაც ნაბრძანები მქონდა ყოფნა, იქ ვიყავი, მაგრამ ვერავინ ვნახე, ყველაფერი ჩვენი საერთო მეგობრის ბრალია. მან ექვს საათზე გადმომცა წერილი, შეიღის თხუთმეტ წუთზე კი მე უკვე სიცივისაგან ვკანკალებდი ჭიშკართან. ორჯერ შემოვიარე ის ადგილი, სადაც, ჩემის ანგარიშით, ერთმანეთს უნდა შევხვედროდით. მერმე ბ-ძესთან გასათბობად მივედი, შემდეგ ისევ, თუ არ ვცდები, ათი წუთი ვიდექი გარეთ, კვლავ უშედეგოდ.

ხვალ შუადღისას, სრულ პირველ საათზე, ბ-ძესთან მოვალ; ხომ შეიძლება, გნახოთ, თუნდაც აივანზე? რომ არ გაიყინოთ, გაფრთხილებთ, სრულ პირველ საათზე ვიქნები. თუკი თქვენი ნახვა არ მოხერხდება, შეეცადეთ, ყოველ შემთხვევისათვის, დამანახვით ბარბარე, რომელსაც, როგორც გაგებულნი მაქვს, ყველაფერს ენდობით. რამეს რომ მივალწიოთ, საჭიროა,

გავიცნო მისი ღირსეული ფიზიონომია. შეიწუხოს თავი და ინებოს ერთი-ორჯერ გაიარ-გამოიაროს ეზოში, უკანა კიბის მხარეს, — ალბათ ბელი მეწვევა და კელირსები ფანჯრიდან მის დანახვას.

მე მგონია, ხიფათში იგდებთ თავს, როცა პაემანს მინიშნავთ თქვენს სახლში, სადაც ასე თვალი გითვალთვალებს. მე ბევრი რამის, ძალიან ბევრი რამის გამო მინდა, გესაუბროთ. მეშინია, ვაითუ, სიჩქარით ყველაფრის თქმა ვერ მოვასწრო, თანაც თქვენთვისაც მოუხერხებელი იქნება ყურისგდება, სადაც პატარა მარიშურმაც კი, შესაძლოა, მიში გამოიწვიოს და ყურადღება წაგართვათ. ყველაფერს აჯობებს, შევხვდეთ სადმე სხვაგან, თქვენი სახლისგან მოშორებით, თუნდაც, მაგალითად, ტაძარში. მაგრამ, რასაკვირველია, ნება თქვენია, მიბრძანეთ, რასაც ინებებთ, მე ყველაფერს შევასრულებ. ოღონდ, გთხოვთ, ეს ერთი ღამისხსოვრეთ: არავის არ უთხრათ არაფერი, არავის ენდოთ, ადამიანი ყოველთვის ბოროტნი არიან, ძნელად თუ ვინმემ დაფაროს საიდუმლო, მით უმეტეს ისეთი შინაარსისა, როგორც თქვენია.

ი. ჭ.

P.S. რაც უფრო ადრე ვნახავთ ერთმანეთს, მით უკეთესია, — ბევრი რამ მინდა გადმოგცეთ. დღესვე მიპასუხეთ ამ ნაჩქარევ წერილზე. გვარი მოაწერეთ, რისი გემინიათ? ერთხელ თუ კი მენდეთ, მაშინ სრულად და ბოლომდე მომენდებით.

გთხოვთ, წერილი დააბრუნოთ, მიზეზს, როცა შევხვდებით, მაშინ ავიხსნით.

ი. ჭ.

3

[19 იანვარი, 1863 წ. შაბათი]

მოვალ, ჩემო ანგელოზო, მოვალ! მგონი ცხრაზე იწყება წირვა.

შენი ილიკო

[26 იანვარი, 1863 წ.]

გვიან მივიღე თქვენი წერილი, რომელშიაც თქვენს მიმართ გულახდილობასა მთხოვდით. კეთილი, მე მხოლოდ ყურადღებასა გთხოვთ და ამ წერილის მოთმინებით ბოლომდე წაკითხვას.

ორშაბათს სიტყვა მოგეცით, თქვენი ვიყო, და, რაც არ უნდა მოხდეს, თქვენი ვიქნები. ამჟამად, თუკი რამეს ვუსაყვედურებ ჩემს თავს, მხოლოდ შეძლევს: სიტყვის მოცემამდე პატიოსანი კაცის ღირსება მავალედა, მეთქვა, თუ როგორია ბედი იმ ადამიანისა, რომლის მინდობაც თქვენ გადაგიწვევით, რისი თქმაც მაშინ ვერ შეეძელ, ახლა ვასრულებ.

იცოდეთ, მომავალში სიყვარულისა და ერთგულების მეტს ვერაფერს შემოგთავაზებთ. მართალია, ადამიანები ამ ორი რამითაც არიან ბედნიერნი, მეცა მჯერა, რომ შესაძლებელია ასეთი ბედნიერება, მაგრამ მითხარით, თქვენ თუ გჯერათ ასევე? აი, საკითხი, რომელიც მოსვენებას არ მძლევს. იცით თუ არა ყველაფერი ჩემი მდგომარეობის შესახებ? იცით თუ არა ჩემი აწმყო? ხოლო, რაც შეეხება მომავალს, იმაზე არც ღირს ლაპარაკი, რაც უფრო შორს ვიხედები, მით უფრო ცოტას ვხედავ სანუგეშოს. მართალია, მე ჩემი თავი სიღარიბისა და შრომისათვის გადამიღვია; მართალია, არც ერთისა და არც მეორის არ მეშინია, მაგრამ არც თქვენ გეშინიათ მისი? თუ არ გეშინიათ, მე თქვენი ვარ, ე. ი. — შენი ვარ.

ორშაბათს შენგან პირდაპირ ბერიძესთან მივედი და ვერ წარმოიღვენ, რა საინტერესო ამბავი გავიგე: მან მითხრა, თითქოს თქვენთან ცხოვრობს ვინმე მოლოზანი. ეს მოლოზანი სამი დღის წინათ გამოცხადებულა ბერიძესთან რაღაც საქმიანი ქალაქლებითურთ, რომ ამით თავისი დაუპატიჟებელი სტუმრობა როგორმე დაეფარა. საუბარს იწყებენ ჯერ რომელიღაც სადავო მამულზე, ლაპარაკობენ ყველაფერზე, სხვათა შორის შენზეც, ჩემო მეგობარო! ნება მომეცი, სრულად გადმოგცე ეს საუბარი. დაიმახსოვრე, მოლოზნის სიტყვები აღნიშნული იქნება

ქართული ასოთი „მ“, ხოლო ბერიძისა ასო „ბ“-თი. დიდად საინტერესო რამეა.

- მ — ხომ შეგიტყვიათ, რომ თადეოზს ქალი ჰყავს?
- ბ — დიახ, შემიტყვია.
- მ — კაი მზითვიანიც არის.
- ბ — ეგეც ვიცი.
- მ — უბედურობა ეს არის, რომ კაცი არ არის, რომ მივათხოვოთ.
- ბ — ქალაქში კაცების მეტი რა არის!..
- მ — აბა ვინა?
- ბ — რა ვიცი, ათასი.
- მ — მოდი, თუ მოახერხებ, ცუცა ჭავჭავაძეს მივსცეთ.
- ბ — ძალიან კარგაა იქთ, მიეცით.
- მ — ილიკო ჭავჭავაძესაც აქებენ, მაგრამ მე და შენში კი ღარჩეს, ამბობენ, ჯიბეზედ კუტრათ არისო.
- ბ — მაგას თითონაც გეტყვისთ, რომ ჰკითხო. რა დასამალავია.
- მ — კუტრი რომ არ იყოს, კაი საქრმოა.
- ბ — ისეთი კარგი საქრმოა, რომ იქნება თქვენი ქალი არც კი შეირთოს.
- მ — უი, იმის თვალებს!.. მითამ მივეცით და დაგვიწუნა კიდეც!
- ბ — ილიკო ჩემი მეგობარია, მე იმას კარგად ვიცნობ, იქნება ძალიანაც რომ შეეხვეწოთ, არც კი შეირთოს.
- მ — მითომ რატომო!.. თქვენ რატომ ეგრე ჩვარში ახვევთ ჩვენს ქალსა, ცოდო არ არის!..
- ბ — არა, იქნება თქვენი ქალი კარგი იყოს, მაგრამ იმან კი დაიწუნოს.
- მ — რა ორთ ხელმწიფის შვილი ბძანდება, რომ დაიწუნოს.
- ბ — ორთ ხელმწიფის შვილი თუ თქვენა ბძანდებით, ისიც იქნება.
- მ — თქვენი სიტყვიდამ კი ეგ გამოდის და!
- ბ — ჩემის სიტყვიდამ ის გამოდის, რომ ის უფრო უარს გეტყვით, ვიდრე ჰოსა.
- მ — ქა!.. უარსო!..

ბ – ღიას.

მ – ერთი რას მოგახსენებთ, აბა, თქვენ მაგიერად სიტყვა გადაუღდეთ, მითამ ჩვენგნით არა იცით რა, ვნახოთ, რას იტყვის.

ბ – ბატონი ბრძანდებით, ვეტყვი.

ამაზე გათავდა მათი საინტერესო საუბარი. არ იფიქრო, ჩემო მეგობარო, რაიმეს ვუმატებდე; როგორც გადმომცეს, ისე გადმოგეცი. ბერიძემ მკითხა, დავქორწინდები თუ არა შენზე? მე არაფერი ვუპასუხე, მხოლოდ როგორღაც სულელურად გავუღიმე. მე მანამდე არ ვეტყვი არაფერს, სანამ შენ, ჩემო ჭკვიანო ქალო, არ მიჩვენებ, რა ვუთხრა.

იმ საუბრიდან ჩანს, მოლოზანი ვილაცას მოუგზავნია, თორემ თავის მხრით ამას ვერ გაბედავდა. საკითხავი ახლა ეს არის, ვინ მოგზავნა? იქნებ მამამენმა? ხომ ვერ ამიხსნი ამას? თვით ის ჩვენი გუვერნანტკაც, – როგორც შენ უწოდებ მას, საიდანღა გამოცხადდა? პატიოსანი სიტყვას გაძლევ, იგი არასოდეს მინახავს და არც მიძებნია. საიდან გამოტყვრა? თუ შენ არ გამოგიგზავნია, მაშინ ეჭვი მეპარება, ჩვენს საქმეში ვილაც უცხო ურევს ხელს. ღვთის გულისათვის, ამიხსენი, რა ხდება, ჩვენის გულუბრყვილობით არავინ ისარგებლოს.

შენ თითქოს უკმაყოფილო ხარ, წერილების დაბრუნებას რომ გთხოვ, შენც თხოულობ წერილების დაბრუნებას და ბოლოში დასძენ: „ბარიბარშიო“. კეთილი! ჩვენ მერმეც გავასწორებთ ანგარიშს, დრო მოვა და ბარიბარში ვიქნებით, ოღონდ დამაცადე, საწერ მაგიდასთან დავსვა ფურნალის სტატეის საწერად: მაშინ სხვანაირად ალაპარაკდები. ტყუილია თუ? ხუმრობა იქით იყოს, წერილებს იმიტომ არ გიბოვებ, ვაითუ ვინმემ გინახოს, მერმე რა გეშველება. პატივი დამდე და წერილები უკან მიგზავნე; შენი კი, შენის ნებართვით, მე მექნება, ჩემთან მათ ვერავინ ნახავს.

ენდე ამ ბიჭს, იგი დიდი ერთგულია ჩემი. გუშინ განვუცხადე ჯვარს ვიწერ-მეთქი და სინარულისგან ორჯერ ჰქნა ჰაერში მალაყი. გკოცნი.

[კიდევ მინაწერი:]

შენი წერილი გახსნილი მივიღე. მეგობრობაც ამას ჰქვია! ძალიან კი გიმეგობრა შენმა ნინომ! მე შინაც რომ არ ვიყო, ბიჭი შემატყობინებს, როცა წერილი მოვა.

5

[28 იანვარი, 1863 წ.]

შენი სულისა, ო ლ ი კ ო ჯ ა ნ! გუშინდელი შეხვედრის შემდეგ როგორა გრძობ თავს? ნუთუ მართლა ავადა ხარ? გეყოფა ავადმყოფობა. ბარბარემ უთხრა ბიჭს, ორი დღეა არაფერსა ჭამსო. რა გემართება? ღვთის გულისათვის, ნუ ღელავ, შენს თავსა ვფიცავ, ჩვენი საქმე კარგად დაგვირგვინდება. იქნებ იმას ნანობ, რომ მე ამომირჩიე, – ეს სხვა საქმეა, – თუ არა, რა გაქვს სახალღლო, ჩემო მეგობარო! გეფიცები, ოლიკოჯან, შენი ილიკო მუდამ შენი იქნება, მე არ მიყვარს დაშაქრული თუ დაცრემილი სიტყვები, მე არ მიყვარს საკუთარ გრძნობებზე ლაპარაკი, ჩემო მეგობარო, – ეს მხოლოდ რომანებში იციან, ისიც ფრანგული ყაიდის მოსულელო რომანებში. დამიჯერე, რაც უფრო მეტია სიტყვა, მით უფრო ნაკლებია გრძნობა, ანდა პირიქით, რაც უფრო ნაკლებია სიტყვა, მით უფრო მეტია გრძნობა. ეს ისეთივე ჭეშმარიტებაა, როგორც ორჯერ ორი ოთხია.

გუშინდელი დღე დიდებული რამ იყო, მაგრამ უცნაური ის არის, რა ბევრის თქმა გვინდოდა და რა ცოტა ვილაპარაკეთ. არ იქნება, ერთხელაც შეგხვდეთ? გინდაც შეგხვდეთ, ერთმანეთს ალბათ ისევ ვერაფერს ვეტყვით, ისე კი როგორ მინდა შენთან საუბარი, ოლიკო! ისეთი მხიარული ხარ, რომ დაუნანებლად შენთან დაშორება მიძნელდება. მე კი არც ისეთი სულელი ვარ, როგორც შენს გვერდითა ვჩანვარ. ოლიკოჯან! გეფიცები, მეტისმეტად მოწყენილი ვიქნები, თუ შენი ბარბარე ყოველდღე შენს წერილებს არ მომიტანს. აბა, მითხარი, პარასკევამდე როგორ მოვითმინო... დღევანდელი შენი წერილი მაწუხებს, ისეთი მხიარული არ არის, როგორც იყო ხოლმე. რა

მოხდა? ღვთის გულისათვის, თუ ცოტათი მაინც გიყვარვარ, ნურაფერს დამიძალავ, მომწერე ყველაფერი, რაც გაწუხებს და გაღელვებს. შენ არ იფიქრო, შემეშინდეს, თუკი რაიმე უსიამოვნოს გამაგებინებ, მე ისეთი სუსტი არა ვარ, უსიამოვნებანი მაშინებდნენ. ჩემს ცხოვრებაში ბევრი რამ გადამიტანია და კიდევ გადავიტან. შენი ჭირიმე, ოლიკოჯან, თუ გიყვარდე, ნურაფერს ნუ მიძალავ. რა არი, ქალო? თუ შენ ჩემი ხარ და მე შენი, რად უნდა ჩვენში დასამალავი იყოს რამე?

ღმერთმა უწყის, საიდან მომეჩვენა, თითქოს შენ ცუდი რამ შეგემთხვა. გაჰფანტე ეს სისულელე, გეხვეწები.

ღღეს საღამოს შვიდ საათზე ჩემი ბიჭი არშაკუნის ბაღთან იდგომება, ბარბარემ ერთი წამით მოირბინოს და გადასცეს შენი წერილი, რომელიც ამ წერილის პასუხი იქნება.

მომიტყვე, თუ შეგიძლია, ჩემს მაგივრად აკოცე შენს თავს. მართალი ვითხრა, არ ვიცი, რასა ვწერ, ჩემი ოთახი სტუმრებით არის გატენილი.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

ჩემო ანგელოზო! რატომ ღელავ, ჩემო მეგობარო? რისი უნდა გეშინოდეს? სიტყვას გაძღვე ჩემს ოლიკოს, რომ მის თავს ვერავინ წამართმევს. ჩემთვის სულ ერთია, რა უთხარი მუხრანიანთ ქალბატონს; შენი ჭირიმე, რაც გინდა, ის ილაპარაკე. მე თუ ვღელავ, მხოლოდ შენ გამო ვღელავ, რადგან შენ თვითონ მწერდი: მამაჩემმა რომ შეიტყოს, თოფით დამხვრეტსო.

შენ მეკითხები, გავემგზავრო თუ არა მუხრანიანთასო, — როგორც გინდოდეს, ჩემო მეგობარო, შენი ნებაა. მართო ახლა კი არა, მომავალშიაც არაფრით არ შეგზღუდავ შენს ნება-სურვილსა. შენი ჭირიმე, ოლიკოჯან, შემატყობინე, რა გაწუხებს? ბარბარე მეუბნება, რომ პურსა აღარა ჰსჭამსო. პურიცა სჭამე და ქეიფიც გასწიე, სატირალი და საწუხარი რა გვაქვს მე და შენ? კარვად იყავი, თორემ ძალიან მაწყენ. შენ გეთაყვანე, ყველაფერი

მომწერე ამაღამე.. აბა, თუ გიყვარდე, ეს ერთი თხოვნა ამისრულე.

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

მინაწერი: შენ ბარბარესი ნუ გეშინიან. ეგ არ გაგვცემს, გამოგზავნე, ფულს ვაჩუქებ და ფული, ხომ იცი, რარიგად პირს აუკრამს ხოლმე ზოგიერთს ხალხს. ხომ გაგიგია, ქრთამი ჯოჯოხეთს ანათებსო.

6

[29 იანვარი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! შენი მხიარული წერილებისათვის მადლობა მომიხსენებია. ნამდვილი მწერალი მყავხარ, — გიჟმაჟი, მხიარული, ხუმარა, — სახელი და ღიღება შენ! მერმე რა ქართულითა წერ!.. პირდაპირ გამაოცა. არაფრით არ მოველოდი, თუ შენ ასე ლაღად შეგეძლო აზრის ქართულად გამოთქმა. აი, რას ნიშნავს ქართველი რედაქტორის ცოლობა! შენ ისე კარგი ხარ, ჭკვიანი, მაგრამ მაინც ცელქი, ამასთან ცოტა მოუთმენელიცა ხარ, — იცი, რადა: ღღეს ოთხ საათზე შენთან მოსვლას მთხოვ. თუმცა მე ღიღად მოხარული ვარ და ვეცდები კიდევ მოვიდე, მაგრამ ეს ყველაფერი მაინც არ შემომლის ხელს, ვითხრა, რომ ამ შეხვედრის გამო შეიძლება მთელი ჩვენი საქმე ხიფათში ჩავარდეს. მაშინ ასე განსაჯე, უნდა მოვიტაცო, გავითამაშო პატარა რომანი, რომელსაც შენი მოტაცებით დავამთავრებ.

ხვალ პირველ საათზე გოლოვინის პროსპექტიდან დროშკით მოვალ ბერიძესთან, თქვენს ვიწრო ქუჩაზე ამოვივლი; ღვთის გულისათვის, აივანზე მერყენე, — და თუ კი შესაძლოა შენთან შეხვედრა საღარბაზო კართან, როგორმე მანიშნე ეს აივნიდან, თუნდაც ხმამაღლა დაახველე. მეეტლესთან განგებ დღხანს გავჩერდები, იქნებ რისამე თქმა მოასწრო. იცი, რატომ გწერ ამას? იმიტომ, რომ გუშინ თეატრში სიტყვა მივეცი ცენზორს, სამ საათზე მოვალ-მეთქი; უნდა მივიდე ერთ მნიშვნელოვან საქმეზე, რომელიც აურნალს ეხება. იგი არაფრით არ თანხმდება, გაუშვას

ერთი წერილი, მიუხედავად იმისა, რომ მთელი კვირაა ამაზე ვეჩინებ, – ჟურნალი კი ამის გამო მიჩერდება, მერწმუნე, ოლიკოჯან, ვეცდები, რაც შეიძლება, მალე მოვიშორო ცენზორი, რომ შენთან ამორბუნა მოვასწრო. თუ, საუბელუროდ, ვერ მოვასწარი, მაპატიე, შენი ჭირიმე.

შენ ისეთი ჭკვიანი ხარ და იმდენ გულკეთილობას იჩენ ჩემდამი, რომ გულცივობას არ დასწამებ და არ აწყენინებ ამით შენს ილიკოს, რომელმაც უკვე თავისად გიწოდა შენ, ჰო, ჩემო მეგობარო, მე იმდენად ერთგული ვარ შენი, როგორ შეიძლება არ მახარებდეს ყოველი შემთხვევა შენთან შეხვედრისა, ამიტომაც გთხოვ, ნურავითარ საყვედურს ნუ მისცემ ადგილს შენს გულში და ამით ნუ მაწყენინებ. მე ხომ დიდი ხნის წინათა გწერდი, რომ როდესაც თქვენთან მოსვლას მიბრძანებ, ერთი დღით ადრე მაინც მაცნობე-მეთქი, რადგან დღეები ძალზე გადატვირთული მაქვს იმგვარი საქმეებით, რომ მათი გადადება გაფუჭებას ნიშნავს საქმისას, რომელსაც მოვეჭიდე. ოლიკოჯან! გახსოვდეს მუდამ და შენვე გამამართლე, თუკი დღეს, ჩემი ცდის მიუხედავად, ზუსტად ოთხ საათზე ვერ მოვედი. ეს ჩემთვისაც საწუხარია, მით უფრო საწუხარია, რომ შენ შეიძლება, ნაწყენი დარჩე. განა კი მე მინდა ეს? პირველიდან სამამდე თავისუფალი ვარ, იქნებ მაშინ შევხვდეთ? შენ ხომ საკმაოდ ეშმაკი ხარ, სცადე, იქნებ მოახერხო. თუ ვერ მოახერხე, მაშინ რაღა გაეწყობა! დამელოდე სრულ ოთხამდე. თუ მოვედი, ხომ კარგი, თუ არა და მაშინ მე ნუ, ცენზორი დასწყევლე, იმისი ბრალი იქნება.

შენი ჭირიმე, ოლიკო, არ გაჯავრდე, რა ვუყოთ! თუ დღეს ვერა ვნახეთ ერთმანეთი, მერე ვნახამთ. როგორ გგონია, ოლიკო, ჩვენი ქორწილი აღდგომის შემდეგ მოეწყობა? მგონია, მოეწყობა. მითხარი, დეიდაშენს რატომ ვპულვარ? მუხრანიანთ ლიზაც, ამბობენ, თურმე ალმაცერად მიყურებს, – მართალია? თუმცა, როგორც დეიდაშენის სიძულვილი, ისე მისი ბრწყინვალეობა კნენია ლიზას უმოწყალო თვალი ჩემთვის არაფერს ნიშნავს, მაგრამ ცუდი არ იქნებოდა, მაინც გამეგო.

ახლა, თუ დღეს არა ვნახე, პარასკეობამდის უნდა ველოდო შენს წიგნსა?

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

7

[30 იანვარი, 1863 წ.]

შენ უკვე ჩემი წყენინება მოგსურვებია, ოლიკო! სირცხვილი არ იყო ათი [მანეთის] გამოგზავნა, თითქოს ისეთი ღარიბი ვარ, რომ ათი მანეთის] შოვნა არ შემიძლია. მივხვდი, იმ შავ პოპლინს შენთვის კი არა, შენი ყაზბეგისთვის იძენ, – იმასაც მივხვდი, რომ შენი ფულით გინდოდა გეყიდა საჩუქარი და ჩემი სახელით მიგერთმია. ო, როგორი ეშმაკი ხარ! განა მე თვითონ ვერ შევძლებდი ამას? მაგრამ შენ არ მოინდომე. ალბათ, გეგონა, რომ ათი მანეთი არ მექნებოდა. მიიღე შენი ფული, თუ უკან დაბრუნებას ეცდები, სასტიკად მაწყენინებ. დღეს ვიყიდე ეს რაღაც სისულელე, არ ვიცი, მოგეწონება თუ არა? თუ არ მოგეწონა, უკან დამიბრუნე, სხვას ამოვარჩევ.

მომისმინე, ოლიკო! მე უკვე ყველა მილოცავს, რომ შენზე ვიწერ ჯვარს. საიდან გავრცელდა ასეთი ხმები? ბერიძემ გუშინ მითხრა, თითქოს რაღაცას ვუმაღავ, მოლოზნისაგან კი შეუტყვია, რომ ერთმანეთს წერილებსა ვწერთ, რომ ჩვენი საქმე უკვე გადაწყვეტილია და ა. შ. როგორც ჩანს, მოლოზანს ნამდვილად გაუგია ჩვენი მიმოწერის ამბავი. თუ ეს ასეა, მაშინ მეტად უნდა გაფრთხილებულიყავი.

შენი ილიკო

[წერილის თავზე მინაწერი:]

ხვალ შუადღის პირველზე ბერიძესთან მოვალ, მეჩვენე აივანზე.

მომიტყევე, მოკლელ რომ გწერ, ჩემთან სტუმრები არიან.

ნუთუ მხოლოდ პარასკეობით გვექნება მიმოწერა? რა საწყენია!

8

[2 თებერვალი, 1863 წ.]

მაპატიე, ჩემო მეგობარო, ჯერ ერთი შენს წერილზე გვიან გასასუხობ, მეორეც მოკლედ გწერ.

გუშინ დილის ცხრიდან საღამოს ექვსამდე სტამბაში ვეგდე. ისეთ სულელურ სამუშაოს გადავყვევი, რომ შინ დაღლილი დავბრუნდი. თავი ისე დამბეურა ნისლით, შიგ ერთი ხეირიანი აზრიც არ ჭაჭანებდა. მოსვლისთანავე, არ მისადილია, ისე მივეგდე მკვდარივით, გადაწყვეტილი მქონდა, ღრმა ძილისთვის მიმეცა თავი, მაგრამ ვინ მადროვა! ჩათვლემაც არ მაცალეს. დღეს ცუდად ვგრძნობ თავს, კარგად არა ვარ, ამას კიდევ არა უშავს რა, საქმე ისაა, ბევრი სამუშაო დამიგროვდა. ამიტომ, გთხოვ, მაპატიე, რომ ასე მოკლედ და თანაც სულელურ წერილსა გწერ.

ხვალ 11-ზე ჩემგან მიიღებ ისეთ დიდ წერილს, შეიძლება გეწყინოს კიდევ.

ჟურნალი ამ დღეებში გამოვა. მე შენგან მოვითხოვ, უბრალოდ მოვითხოვ, დაწვრილებით კრიტიკას.

შენი ილიკო

9

კვირა, [3 თებერვალი, 1863 წ.]

რა ჭკვიანი იყავი, ილიკო, გუშინდლამდე, გუშინ კი, რაღა გითხრა, მიმტყუნე. აქამდე იმდენად გიყვარდი, მთელ ფურცელს მწერდი ხოლმე, ხანდახან ორსაც, ხოლო გუშინ რაღაც ორიოდე წყალწყალა სტრიქონი გამოიმეტე. როგორ არა გრცხვენია! თუმცა ვერც მე დავიტრაბახებ ჩემი გუშინდელი წერილის სიგრძითა, მაგრამ, მერწმუნე, უძილობისგან ისე მტკიოდა თავი, თანაც იმდენი საქმე მქონდა, რომ გენახე, უთუოდ შეგებრალებოდი. სამაგიეროდ დღეს დაგსჯი დიდი წერაღლით.

უკანასკნელის წინა წერილში გაინტერესებდა ჩემი ჟურნალის წარმატების ამბავი. ჩემი ჟურნალი არც ისე

სულელური იქნება, თუ კი ღრმად პატივცემული საზოგადოება ყურადღებას მიაპყრობს იმას, რაც წაკითხვის ღირსია. გამოცემისთვის სახსრები საკმარისია – 5.290 მანეთი. თუ ჩვენ (მე და ჩემი ამხანაგები) კეთილსინდისიერად ვიმშრომებთ, მაშინ მომაკალ წელს ხელმოწერა შეიძლება გაიზარდოს 10.000 მანეთამდე. მაგრამ, აი, რას გეტყვი: იმათ საიდანაც გაუგიათ, რომ ამ წელს ჯვარს ვიწერ და სასოწარკვეთილი არიან, ჰგონიათ, დავქორწინდები თუ არა, ჟურნალს მივატოვებ. მე ისინი გადავარწმუნე და დავამშვიდე. ვუთხარი, იქნებ მართლაც დავქორწინდებოდე, მაგრამ დავქორწინდები ისეთ ჭკვიან ქალზე, რომელიც ამ წმინდა საქმეს კი არ ჩამომამორებს, პირიქით, უფრო მეტად მიმაჯაჭვავს და ძალასა და ენერჯიასაც შემმატებს-მეთქი და ა. შ. რა? განა შეეცდი, ასე რომ ვთქვი შენზე, ოლიკო? არა, ჩემს ოლიკოში მე არ შეეცდები.

დას დიდი ხანია ყველაფერი გავუშვლავნე. საიდან მოიტანე, თითქოს ის ჩემი არჩევანით კმაყოფილი არ იქნება? ოთხი თვეა, სულ შენზე მეჩინებოდა. მე ხუმრობით ვარიდებდი თავს პასუხს. მერწმუნე, როგორც კი ვუთხარი, ვქორწინდები-მეთქი, მომეხვია და მაკოცა. შენ მას არ იცნობ, საუცხოვო ქალია.

გუშინწინისწინ კეკე ბარათაშვილიც დამელაპარაკა შენზე. მე ვუთხარი, რომ უკვე ჯვარდაწერილი ვარ, ცოლი ფეხმძიმეა მყავს და მალე ეყოლება ვაჟიშვილი, რომელსაც სახელად წინასწარ „საქართველოს მოამბე“ დავარქვი-მეთქი. – შენ იხუმრეო, მითხრეს იქა: შენ მეტი შენს სახლში არავინ აღარ დარჩაო, უშვილოდ ამოწყდებიო. – თქვენ რა გენაღვლებათ-მეთქი? იმოდენა სიმდიდრე ჩემი თქვენ დაგრჩებათ. გიხაროდეთ.

წურბელებივით ჩამაცივდნენ, უსათუოდ შეირთეო, მიქეს შენი თავი, თავისებურად ისე შეგალამაზეს, რომ მე იძულებული გავხდი, არც ჰო და არც არა მეთქვა. – კარგი-მეთქი, – ვუთხარი, – ბოლოსდაბოლოს რაც გინდათ, ისა ჰქენით. ოღონდ მე გადაწყვეტილ სიტყვას ვერ მოგცემთ-თქო. მხოლოდ ამით ჩამოვიშორე არამკითხე ნათესავები. უჰ, ღმერთო ჩემო, რა ხალხია. თუ ღმერთი გწამს, ოლიკო, ჩამოეხსენი იმათ, განსაკუთრებით ყაფლანიანთა. მერწმუნე, ისინი შენი

ნდობის ღისნი არ არიან. მე ძალზედ კარგად ვიცნობ იმათ. ნუ გამიწყრები, რომ შენს მეგობარ ნინოზე ამას ვამბობ. ის მართლაც ჭკვიანი ქალია, მაგრამ, დამერწმუნე, პირმოთნეა სიმახინჯემდე. შენი ჭირიძე, ოლინკავ, ფრთხილად იყავ, ისინი იმდენს არ გიშველიან, რამოდენადაც საქმეს გააფუჭებენ. იასე ანდრონიკოვსაც ჯერ არა უთხრა რა. მოითმინე, ჩემო მეგობარო, ოლიკოს მე ვერავინ წამართმევს, თუ კი ოლიკოც ამასვე მოისურვებს. რაც შეეხება ჩვენს მაჭანკალს, გეტყვი: სჯობია ნუ გავაჯავრებთ, თორემ, შესაძლოა, გაგვცეს.

შენი ილიკო

10

[6 თებერვალი, 1863 წ.
ღამის სამი საათი]

ჩემო კარგო ოლიკო! რა კეთილი ხარ, ასე ხშირად რომ მახარებ შენი მხიარული წერილებით. გეფიცები, მთელი დღე შენით ვსულდგმულვ. სტამბაშიც კი, ამ მოსაწყენ სტამბაში, გამუდმებით თვალწინ მიტრიალებ. ჩემთვის ის დღე რა დღეა, თუ შენი წერილით არ გამითენდა და შენი წერილითვე არ დამიღამდა. შენც იმდენ ყურადღებას იჩენ, რომ იშვიათად, ძალზე იშვიათად მითენდება მოსაწყენი დღე. მაღლობას მოვახსენებ ამისათვის ჩემს ძვირფას ოლიკოს. იმედი მაქვს, მერმეც ასეთ ყურადღებას გამოიჩენ შენი ილიკოს მიმართ!

გიხარია, კახეთში გამგზავრებაზე უარს რომ ვამბობ? თუ მართლა გიხარია, იცი, ამ სიხარულს ვის უნდა უმადლოდე? შენს ბარბარეს. იმან მართლაც შემაშინა, მითხრა, რომ ჩემს გამგზავრებაზე ფიქრით თურმე შენს თავს აღარ ეკუთვნი, რომ მთელი დღე მოწყენილი ხარ, დარდობ, მიზეზიანობ, ბრაზობ და ა. შ. ეს რომ აღარ გაგრძელდეს, მაშინვე გადავწყვიტე, თუნდაც კახეთში ყველაფერი ყირაზე დადგეს, აღარ გავემგზავრო. დავრჩები, რომ ჩემი გიჟი და მიზეზიანი ოლიკო დავამშვიდო. შენ, ჩემო მეგობარო, რაცა გსურს, მიბრძანე, გეფიცები, შენი ილიკო ყველაფერს

შენებურად გააკეთებს. რატომ არ ამიკრძალე გამგზავრება გუშინვე, როცა გამგზავრების ამბავი ვითხარი? ეს არაა შენი მხრით კარგი, ეს ნიშნავს, – შენ თითქოს ჩემი ხარ, ამასთანავე თითქოს ბოლომდე არა ხარ ჩემი, არ იყენებ შენს უფლებებს, რომლებიც მოგენიჭა მას შემდეგ, რაც ჩემი თავი შენად ვალიარე, შენი კი – ჩემად. როგორც ამბობ ხოლმე, შენ მართო ჩემი მომავალი მეუღლე კი არაა, ჭეშმარიტი მეგობარია ხარ. მაშ რატომ არ უნდა უთხრა მეგობარს, რა გწყინს, რა გიხარია. არ იფიქრო, ოლიკო, თითქოს ვჯავრობდე. მე ისე კი არ მიყვარხარ და ისე კი არა გცემ პატივს, რომ ნება მივცე ჩემს თავს გაჯავრებისა. მაგრამ ცოტათი არ მესიამოვნა, – შენ არ გინდოდა ჩემი გამგზავრება და არ კი მითხარი თითონვე გუშინ. ერთი გებრძანებინა და დაუნანებლად დავრჩებოდი, შეიძლება მხოლოდ ერთხელ ზედმეტად მეკოცნა ამისათვის.

მუხრანთანას იყავი? ნახე თუ არა ჩემი და? დღეს ვუთხარი, კახეთში აღარ მივდივარ-მეთქი. – რატომღო, – მკითხა. ოლიკომ ამიკრძალა-მეთქი, – ვუპასუხე. განსაკუთრებული სიამით გაიღიმა. ო, როგორ მინდა, მოგეხვიო, მაგრამ რანაირად? შენ ალბათ ახლა გდინავს და ვერც კი მიმხვდარხარ, რომ შენი ილიკო ღამის სამ საათზე შენ გესაუბრება. იძინე, ჩემო ანგელოზო, ძილი სიჯანსაღეა.

ჭამის მადა კიდევ არა გაქვს? ნუ წუხარ, ჩემო კარგო, მეც არა მაქვს ჭამის მადა. ეს ჭეშმარიტად ერთადერთი აუცილებელი შედეგია სიყვარულისა და არა კარჩაკეტილი ცხოვრებისა, როგორც შენი ექიმი გარწმუნებს. დიახ, ჩემო მეგობარო, მე და შენ დაავადებული ვართ ერთი სენით – სიყვარულით. აბა, იმ ექიმს სად შეუძლია მიხვდეს, თუ რა სენია ეს სენი, რომელსაც ზოგჯერ ბედნიერებას უწოდებენ.

დღე, იმან ისე იფიქროს, როგორც მოისურვებს, ჩვენ კი მადის დაკარგვა სიყვარულის პოვნას მივაწეროთ. ისინი, როგორცა ჩანს, ერთ არსებაში ვერა რიგდებიან. შენ როგორა ფიქრობ, ჩემო ჭკვიანო ქალო, რომელი სჯობია: მადა თუ სიყვარული? ხედავ, ჩემო მეგობარო, ერთი აუცილებლობა მეორეს როგორ გამოორიცხავს, რომელი ვამჯობინოთ? მე წინასწარ ვგრძნობ შენს

ღიმილსა და შენს პასუხს ამ უცნაურ კითხვაზე, – შენ გინდა მითხრა, სიყვარული სჯობიაო.

იყავნ ნება შენი, ჩემო ანგელოზო!

შენი უკუნითი უკუნისამდე

ილიკო ჭ(ავჭავაძე)

11

[7 თებერვალი, 1863 წ.]

ოლიკო! რატომ ბრაზდები? მე ბარბარემ მიაძბო, რომ საშინლად წუხსო შენი კახეთში გამგზავრების გამო, მიზეზიანობსო. ამის გამგონემ, რომ სრულიად დამემშვიდებინე, გადავდე გამგზავრება. იცოდე, ნულარა მთხოვ, გაემგზავრეო. შენ ისეთი ხარ, რომ უნდა დაგიჯერო და გიჯერებ კიდევ, დავრჩები გარკვეულ დრომდე. ხედავ, შენი ილიკო როგორა სცემს პატივს თავის ოლიკოს, შენც ისწავლე მისგან ქმრის დაფასება. ტყუილია თუ?

ავად ხომ არა ხარ? მკერდი ხომ აღარ გაწუხებს? თუ ღმერთი გწამს, ნუ იავადმყოფებ, ახლა მაგის დრო არ არის. იცოდე, ოლიკო, შენგან ყოველდღე უნდა მივიღო წერილი. დღეს უგუნებოდ წავედი სტამბაში, რადგან ჩემთვის ერთი სტრიქონიც არ მოგიწერია. შაბათს იქნები მასკარადზე?

შენი სამუდამოდ ილიკო
მაპატიე მოკლე წერილისათვის.

13

[11 თებერვალი, 1863 წ.]

ოლიკო! გუშინ შენგან ისე ნაწყენი დავრჩი, გადავწყვიტე, ყოველ შემთხვევაში ორი დღე მაინც სტრიქონი აღარ მოგწერო. წუხელ საღამოს ერთი პწკარიც არ მოგიწერია, ერთი სიტყვაც არ

გაგიმეტებია – განა ასე შეიძლება? დაიხსომე, რამდენჯერმე გთხოვე, მალ-მალე მომწერე-მეთქი, შენ კი რას სჩადი? ნებივრობას იწყებ, – ეს ცუდია; ეს იქით იყო. შენ უყურადღებობას იჩენ, ეს კიდევ უარესია.

გუშინ მასკარადის შემდეგ მინდოდა, წიგნი მომეწერა, ორჯერ მოვკიდე კალამს ხელი და ვიგრძენი, წერილს გაბრაზებული ვწერდი. ცეცხლში ჩავაგდე და დავიფიცე, ვიდრე არ დაემშვიდდები, არაფერს მოგწერ-მეთქი, ხომ კარგად მოვქცეულვარ? ვიცოდი, ჩემი წერილი მეტად გაწყენინებდა: შენ ხომ ისეთი შთაბეჭდილებიანი ხარ, მაშინვე აფეთქდებოდი; მერმე, ვაი ჩემს თავსა!

მასკარადზე, ჩემო მეგობარო, ისე მოწყენილი ვიყავ, ირგვლივ ისე სულელურად გამოიყურებოდა ყველაფერი და ისეთი მტვერი იდგა, რომ ვერც კი წარმოიდგენ. ერთი ნიღაბი ამეკიდა, მოვიდა ჩემთან და მითხრა, რომ მე წესიერი ქართველი ვარ, რომ მას ვუყვარვარ და ა. შ. არ იეჭვიანო, ის ნიღაბი ქალი კი არა, კაცი იყო.

ამ დროს ჩვენს გვერდით ორლოვმა-უფროსმა ერთ ქალთან ერთად ჩაიარა. ჩემმა ნიღაბმა გააჩერა იგი და თავით ფეხამდე რამდენჯერმე ყურადღებით აათვალიერ-ჩათვალიერა, მერმე საზეიმოდ, ხმამაღლა, ერთგვარი ირონიით უთხრა: ოი, ოი, ოი! რა საოცრად მაღალი ხართ! მართალი გითხრათ, ძნელი გამოსაცნობია: ადიუტანტობა მოგარგეს თქვენ, თუ თქვენ მოერგეთ ადიუტანტობას.

ორლოვი აიღეწა, წამოჭარხლდა და სწრაფად გაეცალა უსიამოვნო საუბარს.

მე ძალიან დამაინტერესა ამ ნიღბის სითამამემ, მინდოდა გამეგო მისი ვინაობა. ცხადი იყო, იმისთვის შეინიღბა, რომ ზოგიერთი ბატონი და ქალბატონი გაეწკეპლა. მერმე ნიღაბი მივიდა ვარვარა თამამშვევასთან და ეუბნება: „სად არის ახლა პერფილევი?“ (ცნობილია, რომ იგი პერფილევთან ცხოვრობდა).

– მე რა ვიცი, – უპასუხა ვარვარამ.

– ვითომ არ იცის!.. ო, მეგობრობავ, – ნუთუ ეს შენა ხარ? ასე მალე ივიწყებ მეგობრებს! ერთი სიტყვით, მე თქვენ გირჩევთ, ხშირად და ყურადღებით

იკითხოთ ზნეობის ფილოსოფია, მაშინ ვარდისებური ფეროვნება უფრო მოგედებათ სახეზე, ვიდრე ახლა.

წარმოიდგინე, რა სახტად დარჩებოდა იგი. ასე ბევრი შეატყუნა, მხოლოდ მე დამინდო, ჩემდამი განსაკუთრებულად ალერსიანი იყო, მაღლობას მოვასხენებ, — მე უმისოდაც გაბრაზებული ვიყავი შენზე, ჩემო მეგობარო! აბა, გულზე ხელი დაიდე და მითხარი, არ უნდა ვყოფილიყავი შენზე გაბრაზებული? რითა ხარ ავად? იქნებ სულაც არა ხარ ავად და ჩემი შეშინება გინდა? თუმცაღა, მე გამოვკითხე ბარბარეს და მითხრა, რომ შენ ნამდვილად უქეიფოდა ხარ. რა მოგივიდა? ღვთის გულისათვის, რომელიც აგრე გიყვარს, თავი დაანებე ავადმყოფობას. ეს მე ძალზე, ძალზე არ მსიამოვნებს.

შენ გინდოდა სურდო გადმოგედო ჩემთვის, მაღლობა მომიხსენებია, — მე თვითონ ისეთი მამალი სურდო მაქვს, რომ შენც კი შეგშურდება.

შენი ჭირიმე, ოლიკო! ერთი რამ მინდა დაგეკითხო და სწორედ მინდა პასუხი მომცე, თუ გიყვარდე, ღობე-ყორეს ნუ მოედები და პირდაპირ მითხარი. მე მინდა გაგიკეთებინო ზაპონკები, აი, აქავ გინატამ, როგორიც მინდა.

[აქვეა დასატული ნიმუში, წარწერით: ო. ჭ. 1)].

მერმე იქნება გაუპრიალებელი ოქრო, გვირგვინი, ასო ო და ჭ პრიალა, მოჭედილი წვრილწვრილი ალმასებით. მე მგონი, კარგი რამ გამოვიდეს: მოგეწონება თუ არა? პირდაპირ მითხარი ან ჰო, ან არა. თუ აქ კარგად გააკეთებენ, მაშინ ეჭვი არ მეპარება, რომ მოგეწონება.

წიგნები ხშირად გზავნე, თორემ არც მე და არც შენ.

შენი ოლიკო ჭავჭავაძე

[3 თებერვალი, 1863 წ.]
ლამის სამი საათი

ოლიკოჯან! გმაღლობ დღევანდელი დღისთვის, შენ ჩემდამი ასე ალერსიანი იყავ. აი, რას ნიშნავს „რასპეკანცია“ — როგორც სალდათები ამბობენ ხოლმე. ერთი რამ მაწუხებს. თანაც დიდად მაწუხებს: მართლა ხარ ძლიერ ავად და ორი დღეა წევხარ, თუ, ჩვეულებისამებრ, ცელქობ, მატყუებ, რომ მოგეფერო. ღმერთმა იცის, შენ ისეთი ხარ, შენგან ასეთი ხუმრობაც მოსალოდნელია. ის კი არ გინდა იცოდე, ილიკო შენი ავადმყოფობის ერთ გაფიქრებაზეც კი როგორ დამწუხრდება, ლამის... მეკითხები, რატომ გახდილი? იმიტომ, რომ ძალზე შევეთვისე ერთ არსებას, რომელსაც შენ ისევე კარგად იცნობ, როგორც საკუთარ თავსა. ის ახლახანს, ე. ი. დღეს მწერდა და მეძახდა თავის იარის მოსარჩენად. მე გამეცინა და გავიფიქრე: ქაჩალმა წამალი იცოდეს, თავის თავს უშველიდაო.

მაპატიე, გაცვეთილი ანდაზა რომ მოვიშველიე, მაგრამ ამ მდგომარეობას ძალზედ უდგებოდა. ხუმრობა იქით იყოს, მე ხშირად ვფიქრობ შენზე, ჩემო ანგელოზო! დიდხანს გაგრძელება ეს ჩვენი სულელური მდგომარეობა? დასწყევლოს ეშმაკმა, რა მოსაწყენია, სურვილი გქონდეს ერთად ყოფნისა და შესაძლებლობა კი არა! ერთადერთი სიხარული შენი წერილების კითხვაა. მერწმუნე, როგორც ვხედავ, სიყვარული ცუდი რამ ყოფილა, თავის მსხვერპლთან ხუმრობა არ ჰყვარებია. ასე არ არის?

მომიტყევე, ჩემს გრძნობებზე ცოტა ჭარბად ვილაპარაკე. მათი გამოთქმა არ მიყვარს ხოლმე, მგონი, თუ არა ვცდები, შენც არ უნდა გიყვარდეს. ეს ყველაფერი სულ ზედმეტია, ჩემო მეგობარო, მაგრამ შენ ისე კეთილი ხარ, რომ მაპატივებ მცირე გადაჭარბებას, მით უმეტეს მაშინ, — ერთხელ კიდევ ვიმეორებ, — როცა სიყვარული არ არის მოყვასი ჩვენი.

ნიღაბს დაუინტერესებინარ. მე მოგწერე, კაცი იყო-მეთქი, დღეს, ჩემი ოლიკოს ბრძანება რომ

შემესრულებინა, მისი გვარი გავიგე – სანიცკი ყოფილა. გუშინ, შენმა გარდამ, კაი ოინი დააყენა ზოგიერთსა.

მწერ, რომ მე თითონ მოვიდე და ყურები გავიწიო, გუშინაც კილო-კავად ეგ მომწერე. როდის და როგორ? ოლიკო არ მაძიკვდება, რომ ოლიკოზედ ნაკლებ არ უნდოდეს ილიკოს მანდ მოსვლა და შენი ნახვა, მაგრამ რა ვქნა, შენ გეთაყვანე? ვშიშობ, რომ მაგითი საქმე არ წავანდინოთ, შენ სახელსა ვფიცავ, ოლიკოჯან და რაც კი რამ მწამს მე ქვეყანაზედ იმასა, რომ თუ ჩვენი საქმე რითიმე დაშავდა, მე ვერ გაუძლებ. ამისი მეშინიან. თორემ შენი ნახვა როგორ არ მენდომება! თუ გული დაჯერებული გაქვს, რო მაგითი საქმე არ წაგვიხდება, მომწერე, რა დროსაც გინდა, მაშინვე შენთან დავიბადები.

ქალო! რატომ არაფერი მომწერე, როგორ მოგეწონა ჩემი პროექტი და მხატვრობა ზაპონკებისა? მწერ, რომ როგორ შევინახოვო. როგორც შენი ნება იყოს. შენ ხომ ჩემზედ მოხერხებული ხარ, რასა მკითხამ, შე გიჟო! დამცა, შენი ჯავრი მჭირს, თავის დროზედ ამოვიყრი შენს ჯავრსა. ნეტავი, ეხლა, შენი ჯავრის ამოსაყრელად, მაკონინა! . .

შენი სამუდამოდ ილიკო ჭავჭავაძე

[თავზე მინაწერი:]

ვიყავ შენ დასთან, მან კანფეტები გადმომცა. დაკუმადლე, თუმცა, არ მიყვარს კი. შენი ჭირიმე, ოლიკო, მართლა ხარ ავათა, თუ ცელქობ? რა დაგემართა?

17

[13 თებერვალი, 1863 წ.]

ო ლ ი კ ო ჯ ა ნ! ხომ არ მიბრაზდები, რომ დღეს ბარბარეს მოტანილ წერილზე ვერ გიპასუხე. ნუ განშირისხდები, ჩემო მეგობარო: ლოგინიდან ადგომა დამეზარა, – ასე გავზარმაცდი გუშინდელი შფოთიანი

და თითქმის ტრალიკული შეხვედრის შემდეგ. გეფიცები, ჩემს ბინამდე სიცილი არ შემიწყვეტია. ოღონდ არ ვიცი, რატომ ვიცინოდი? დეიდაშენი როგორა მყავს? მაგან აილო გუშანი ჩვენი პაემანის შესახებ? ყოჩაღად და ეშმაკურად კი უსხლტები ხოლმე, ყოჩაღ ქალო!

სტამბიდან გწერ საჩქაროდ და აქედანვე გიგზავნი ათას ხვევნასა და კოცნას.

შენი აწ და მარად
ი ლ ი კ ო ჭ.

18

[13 თებერვალი, 1863 წ.]

ო ლ ი კ ო, შენი სულისა! ახლადა გამახსენდა, რომ თქვენთან დამრჩა ჩემი ჯოხი, რომლითაც შენი ცემა არ დამაცალეს. ვთხოვ, ან გამომიგზავნე, ანდა დამალე დარაბებს უკან, სადაც გუშინ ვიჯექი ჩემს დედოფალთან ერთად. მეორედ რომ მოვალ, თვითონ წამოვიღებ. ღვთის გულისათვის, ახლავე გაეცი განკარგულება, ჩემი სამეფო კვერთხი დარაბებს უკან დაასვენონ. ჯოხი, საერთოდ სულელური ნივთია, განსაკუთრებით კი ასეთი შემთხვევის დროს. მას შეუძლია ჩვენი საიდუმლოს გამჟღავნება. ახლავე ამ წერილზევე მიაწერე, ჩემი დედოფალი რას უპირებს ჩემს ჯოხს. ესეც შენ!.. ისე იჩქარე ჩემი გამოგდება, რომ სიჩქარეში იძულებული გავხდი ჩემი საყვარელი ჯოხი იქ დამეტოვებინა, სადაც შეიძლება იგი გაცივდეს და სიბრაზისაგან რალაც-რალაცები წამოროშოს.

დეიდაშენი ხომ არ ნებულობს აბრამს ბლინებზე დაეწვიოს? ასე რო არ იყოს, მაშ რატომ აფუსფუსდი? რას მიბრძანებ, რა გადავცე ონიკაშვილისას?

გთხოვ, რაც დღეს მის შესახებ გითხარი, – არავის უთხრა.

შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე

ჩემო მეგობარო ოლიკო! შენმა წერილმა ძალზედ დამამწუხრა. რა დაგემართა. ისეთი კეთილგონიერი ხარ და როგორ აძლევ შენს თავს ნებას, მოწყენილი და ნაღვლიანი იყო. არ იცი, „ვარდი უეკლოდ არავის მოუკრეფია“, – ამბობს ჩვენი მოსუცი რუსთაველი. რა გაშფოთებს? შენ ჩემი ხარ, ჩემო მეგობარო და ჩემი იქნები. დე, მამაშენმა, თუ კი უნდა, უარი თქვას, განა ოლიკოს უიმისოდ არ შეუძლია ჩემად გახდომა? რას იზამს? დასწყევლის თუ რა? დე, დასწყევლოს, ღმერთი ისეთი სულელი კი არ არის, რომ ადამიანთა უგუნურებას ყური ათხოვოს. თუ ცოტათი მაინც გიყვარვარ, მშფოთვარე ფიქრებს თავი ანებე, თავს ნუ იღელვებ. რა უნდა მოხდეს, დიდი-დიდი მზითვეზე უარი გითხრან. დიდი არაფერია! დე, უარი გითხრან. ნუთუ ისეთი უვარგისი ვარ, რომ პური არსობისა შრომით ვერ მოვიპოვო? არ იფიქრო, ჩემო მეგობარო, არა ვარ ასეთი.

ჩვენ სხვის დაუნმარებლადაც ვიცხოვრებთ, თუკი შენ თითონ დამთანხმდები. შენი ჭირიმე, ტყუილუბრალოდ ნუ ჰსწუნარ, რა გვიჭირს? შენც ჯერ ყმაწვილი ხარ და არც მე ვარ ბებერი. ჩვენ ვიცხოვრებთ და ნახავ, ბედნიერებასაც დავიპყრობთ, თუ კი მანამდე თვითონ არ ინება ჩვენთან მოფრენა.

ცხოვრება მაშინ არის კარგი, როცა მას ებრძვი, მე და შენ ისე ახალგაზრდები ვართ, რომ ამ ბრძოლისთვის ძალა შეგვწევს. მაშ, რაღად გვეშინოდეს ცხოვრებისა? ნურაფრის ნუ გეშინია. მე იმედი მაქვს, შენში ვპოვო დასაყრდენი და შენც იგივე ეძიე ჩემში, – გეფიცები, ყველაფერი რიგზე იქნება.

მე არ მიყვარს ასეთ რამეებზე ლაპარაკი, მაგრამ შენმა წიგნმა მაიძულა და მეც საჭიროდ დავინახე ოდნავ შევხებოდი მას. ვამბობ ოდნავ-მეთქი, იმიტომ რომ ეს ამბები უჩემოდაც კარგად ესმის ჩემს ჭკვიან ოლიკოს.

ოლიკო არ მომიკვდება, სწორედ ამრია შენმა წიგნმა, ნამეტნავად იმან, რაც ბარბარეს ეთქვა

ლაზარესათვის, მიკვირს, ღმერთმან იცის, რა დაგემართა? შენს გულში რაღაც მწუხარებაა და მე მიმაღამ. მე კი გიჟსავით ხან აქეთ ვეცემი, ხან იქით, ვფიქრობ, ვფიქრობ და ვერა გამიგია რა, ვერაფერს მივძნვდარვარ.

ხან რას ვფიქრობ, ხან რასა, ხან ეჭვი მეპარება, მგონია, უსიამოვნო რაღაც იწყებს შენში ღალადს და ვეშურები მაშინვე გაფფანტო შენში ეს უსიამოვნება, მაგრამ მერმე ირკვევა, თურმე ჩლონგი ვარ და ვერაფერს ვხვდები. იცი, ეს რატომ შემართება? იმიტომ რომ შენ მაინც ღელავ და თან მოწყენილი ხარ. შენ ან სულ არ გჯერა ჩემი, ან ეჭვიანი ხარ, ძალზე ეჭვიანი, ანდა არ გებრალბები. ამ საშთაგან არცერთი არ ვარგა, ისინი შეძლებისდაგვარად უნდა მოიშორო თავიდან, ჩემო ანგელოზო! თუმცა შენ ჩემი ცოლი იქნები, მაგრამ მე მაინც არა მაქვს არავითარი უფლება, რაიმე შენიშვნა მოგცე. ამას იმიტომ არ გეუბნები, ოლიკოჯან, რომ ნოტაციები წაგიკითხო, მინდა, ცოტათი მაინც გაგრძნობინო, რა უსიამოვნო ფიქრებში მაგდებს ხოლმე შენი ნაღვლიანი ჩივილი. შემიბრალებ მე და თავიდან მოიშორე ყველაფერი, რაც ასე გაშფოთებს ჩვენი მოძავლის გამო. ჩვენ კი არ ვეკუთვნიტ მოძავალს, მოძავალი ჩვენ გვეკუთვნის. ჩვენ შეგვიძლია, ჩემო მეგობარო, უკულმართი აწმყოს მიუხედავად, იგი ბრწყინვალე თუ არა, ასატანი მაინც გავხადოთ. ჩვენ ხომ დიდად მომთხოვნი არა ვართ, ურთიერთ სიყვარულითა და ნდობით მცირედითაც დავკმაყოფილდებით. მაშ, რაღა გვაწუხებს? კიდევ ერთხელ გთხოვ, ოლიკოჯან, თავი ანებე ეჭვსა, უსიამოვნო ფიქრსა და მკითხაობას. იცოდე, რომ ილიკოს შენში მხოლოდ შენ უყვარხარ და ყოველგვარ უბედურებაში შენთან წმინდა იქნება. ნუ მაწყენინებ!

თუ გიყვარდე, ოლიკო, გამხიარულდი, თორემ, შენს სახელსა ვჰფიცავ, შენს ილიკოსა ცუდს დღეს მიაყენებ.

შენი სიკვდილამდე ილიკო ჭავჭავაძე

[18 თებერვალი, 1863 წ
ლამის ორი საათი]

ოლიკოჯან! რატომ დაგაწვინეს ექიმებმა? ეს შენი ეშმაკობაა, თუ სხვა რამეა? თუმცა, შეგიძლია ამ კითხვებზე არც მიპასუხო, ჩემს ბიჭს ვუბრძანე, მაცნობოს ბარბარეს მოსვლა, ყველაფერს იმას გამოვკითხავ, თუმცაღა შენ მიბრძანებ, მას ყური აღარ ვათხოვო.

დღეს ელენე ჩოლოყაშვილთან დამიძახეს, იმან მითხრა, თითქოს ჩემთვის მშვენიერი პატარძალი ჰყავთ ამორჩეული, თუ კი შევირთავ, თითქოს პატარძალიც სიამოვნებით გამოიყვება. მივხვდი, შენზე ლაპარაკობდა და მაჭანკალს გასასულელებლად ვუთხარი, ჩემისთანა მდგომარეობისა და ჩემისთანა ყმაწვილი კაცის დაქორწინება ძნელია-მეთქი, — მით უმეტეს, — დავსძინე, — თბილისში არ არის ქალი, რომელიც მომწონდეს-თქო. ერთი წუთის შემდეგ შენი მუხრანიანთ ლიზა შემოვიდა. საიდანღაც გაუგია, რომ მეჯავრება, — არ მოველოდი! ჩემი გრძობები, როგორც არ უნდა იყოს, ისე ძვირფასია ჩემთვის, რომ მათ არ ვზარჯავ ასე უბრალოდ, როგორც შესაძლოა, მათ მოეჩვენოთ. მთისა და ბარისა ვილაპარაკეთ, ბევრი რამ ღვარძლიანად ვუთხარი, მაგრამ იმან, მგონი, ვერ გაიგო. ღმერთმა თავისთავი მოახმაროს.

შენი საათი ოსტატს მივეცი, ამ დღეებში იქნება მზად. კრილოსანი კი უბეში მიდევს: არა უშავს რა, თბილად იქნება. არ დამცინო, ჩემო გიჟო, რომ შენს ძველ წიგნს მოვხიე ქალაღლი და იმაზედა გწერ. რაც ქალაღლი იყო, სულ შენ გამოგიგზავნე და ველარ მომაგონდა, რომ მეყიდვინებინა. ესლა კი ორი საათია ლამისა, სად ვიშოვიდი?

კარგად იყავ და ჭკვიანად, თორემ არც მე და არც შენ. უჰ, უჰ, რა გიჟს გადაგეკიდე! არა უშავს რა, დაგაჭკვიანებ, დაიცა, ჯერ ხელში ჩამივარდე!.. — მგონი იტყვი, ნეტავი, ეგრე იყოს და რაც გინდა, ის მოახდინეო. მეც ეგრე ვფიქრობ, ჩემო ოლიკო: ნეტავი

კი, ეგ მალე მოხდეს და შენს სიგიჟეს ყურსაც არ ვათხოვებ.

ჟურნალს ხვალ საღამოზედ გამოგიგზავნი, ესეც კი იცოდე, თუ ვინმემ ნახა, ცუდი იქნება, ისეც ქვეყანა ჩვენზედ ლაპარაკობს.

დღეს ელენემ მითხრა, სიტყვებს რა ბანზე მიგდებთო! ხომ ვიცი, პატარძალი მოგწონთ კიდეც და შეყვარებულიცა ხართო და ა. შ.

აი, ხედავ, ჩემო ანგელოზო, რას მოვესწართ. ძალზე უნდა ვიფრთხილოთ, რომ სუფთად გამოვიდეთ იმ მდგომარეობიდან, რომელშიაც ვიმყოფებით. მთავარი კეთილგონიერებაა, რომელიც, ჩემო ჭკვიანო ქალო, შენ არ გაკლია.

შენი სამუდამოდ ილიკო ჭაკჭაკაძე

[19 თებერვალი, 1863 წ.]

ოლიკო! ყური მიგდე: თუ ამ მოკლე ხანში მუხრანიანთ ლიზამ თქვენთან შემოიაროს, უთხარი, თითქოს შენ გაიგე გაბანთაგან, რომლებმაც თავის მხრით მაღალაანთაგან გაიგეს, რომ ელენე ჩოლოყაშვილთან სტუდენტები ყოფილან და რალაც-რალაცები წაუკითხავთ. თანაც დასძინე, თითქოს იმათვე უთქვამთ, რომ ელენესთან გამართავენ ლიტერატურულ საღამოს, სადაც ყმაწვილები წაიკითხავენ სხვადასხვა თხზულებებს-თქო.

სთხოვე, შენც წაგიყვანოს. ამ კვირას მე და ჩემი ამხანაგები ნამდვილად შევიკრიბებით მასთან, და მე — შენი პატარა რედაქტორი — რალაც-რალაცებს წავიკითხავ.

მხოლოდ ეს დაიხსომე: ფრთხილად იყავი, პირდაპირ ნუ მომვარდები, თორემ არ ივარგებს, შენ, რა თქმა უნდა, არ გეწყინება, თუ თავს აგარიდებ, თითქოს წესიერად არც გიცნობდე.

საოცარია, შენი ბარბარე როგორ მაჩქარებს.

გიგზავნი ჟურნალს, ყურადღებით წაიკითხე, ჩემო ძვირფასო ანგელოზო!

ვკოცნი ათასჯერ ჩემს გიჟსა და ვპირდები, დღეს
10 საათზე უფრო მეტს ვაკოცებ.

შენი სამუდამოდ ილიკო

25

[23 თებერვალი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! ძალიან ვწუხვარ, რომ ჩვენ თითქმის
შევწყვიტეთ მიმოწერა. ჩემს ტრადიკულ
მდგომარეობაში ერთადერთი სიხარული შენი წიგნის
მიღება იყო და ეგეც შეწყდა. ღმერთმა შეუნდოს, ვისაც
ამაში ბრალი მიუძღოდეს! მაგრამ მე ეგ რას მიშველის:
შენ არ იცი, ეს ამბავი რა საშინლად მოქმედებს ჩემზე,
როგორ მაწვება გულზე და როგორ მტანჯავს. არ არის
ეს კარგი, ჩემო ახველოზო, არა!

შენ, ჩემდა საუბედუროდ, მაშინ დაიწყე ტუნწად
წერა, როცა მე ხელგაშლილად ვიმედოვნებდი შენგან
წერილების მიღებას. ფიქრებმა და ეჭვებმა მთლად
შთანთქმეს, გარშემო ვერ ვხედავ ისეთ ვითარებას,
ისეთ შემთხვევას, რომელზედაც ჩვენი საქმის
გამარჯვების იმედს დავაფუძნებდი. მერწმუნე, ჩემს
ცხოვრებაში არა მქონია ისეთი უსიამოვნო წუთები,
როგორსაც ახლა მთელი დღეობით განვიცდი. ამ
დღეებს ჯერჯერობით ბოლო არ უჩანს და მით უფრო
მიჭირს მათი ატანა. მძიმე ნალველი მაწვეს და შენ
არც კი ფიქრობ წერილებით ჩემს გამხიარულებას. მე
სულ დავიბენი. ფიქრობ, ფიქრობ, როგორ მოიპოვო ის,
რასაც ესწრაფვი, ვერავითარი მოგიფიქრებია. ცუდია!..
მინდოდა, მამაშენთან მივსულიყავი და ყოველგვარი
ტრადიკული შეძახილებისა და სენტიმენტალური
ცრემლების გარეშე შენი ხელი მეთხოვა, მაგრამ,
ამბობენ, არავის არ იღებსო. გინდაც მიველე მაინც,
ვფიქრობ, არაფერი გამომივიდოდა. ეს ძველი ხალხი
კაცისაგან მოითხოვს ზიზილ-პიპილებს, რაც მე არ
გამაჩნია, მოითხოვს ჩინებს, რაიც ბედმა, ჩემივე
თხოვნით, არ მარგუნა და ა. შ. შენს დას რომ
მივმართო? იმასაც სხვადასხვა მიზეზისა გამო,
რომელიც შენა და იმას მოგეხსენებათ, არაფრის

280

გაკეთება, ძალიანაც რომ მოინდომოს, არ შეუძლია.
სხვა შენს ნათესავებს არ მინდა მივმართო, რადგან
სულ მგონია, ან მე ვეჩვენები იმათ სულელად, ანდა მე
მეჩვენებიან ისინი სულელებად, გინდაც ბედნიერი
შემთხვევა მომეცეს, ეჭვი მეპარება, რომ ერთმანეთს
გავუვოთ – სულელურად შევხვდებით და კიდევ უფრო
სულელურადვე გავიყრებით. დიას, მეგობარო, ეს
ისეთივე სიმართლეა, როგორც ორჯერ ორი ოთხია,
რალა მრჩება გასაკეთებელი? ეგება, დავიცადო და
გული ერთი ქართული ზღაპრით დავიმშვიდო: იქნება
იცოდე, – კატა რომ ძეხვს ვერ შესწვდა,
გულამოსკვნიტ წაიბუტბუტა: დღეს პარასკებიაო.
ჩემთვისაც, ჩემო ილიკო, პარასკებია, მგონი, კაი
ნუგეშია!

ხუმრობა იქით იყოს, მასწავლე, რა ვიღონო.
გეფიცები, ამის ატანა აღარ შემიძლია. მითუმეტეს,
რომ შენს ბოლო წიგნში არა მარტო შენი ნახვის
იმედი, არამედ კვირაში სამ წიგნზე მეტის მიღების
იმედიც დამიკარგე. ღვთის გულისათვის, ნუ ჩაიდენ
ამას. მე ყველაზე მეტად ახლა მჭირდება შენი
წერილები.

მინდოდა შენთვის ახალთახალი და თანაც
უსიამოვნო ამბავი მომეწერა, ამბავი, რომელიც
არსებითად მე მეხება, მაგრამ ვარჩიე, შენთან
შეხვედრას დაველოდო. იგი სიტყვებით გამოთქმული,
ისე საშიშად არ მოგეჩვენება, როგორც ქალაქზე
დაწერილი გამოჩნდება. ღვთის გულისათვის, ჩვენი
საქმის გამარჯვებისათვის, ჩემს წერილებს ნურავის
უჩვენებ. არიან ქვეყნად ისეთნი არსებანი, რომელნიც
ჩვენი წერილებისაგან მოითხოვენ ლამაზ-ლამაზ
სიტყვებს. საბედნიეროდ, ჩვენ არცერთს არ გვიყვარს
ასეთი რამ, კარგია, რომ არ გვიყვარს! ლამაზი სიტყვა
გრძნობისთვის ფერუძარილია. შენ კარგად მოგეხსენება,
რომ ფერუძარილს ის ხმარობს, ვისაც უნდა თავი იმად
მოაჩვენოს, რაც ნამდვილად არ არის. ჩვენს გრძნობებს
ფერუძარილი არა სჭირდება, ჩვენ გვჯერა და პატივსა
ცემთ ერთმანეთს – ეს უფრო ღიღინას გასძღვება,
ვიდრე ყველა შორისდებული და შეძახილი
ფერუძარილის წამცხებლისა.

281

ათასჯერ გკოცნი.

შენი სამუდამოდ ილიკო ჭ.

როდის შევხვდებით? მომწერე.

26

[24 თებერვალი, 1863 წ.]

ჩემს ცხოვრებაში ცოტა ყოფილა ისეთი საზიზღარი დღე, როგორც დღევანდელი. მე ისე მივეჩვიე ყოველდღე შენს დანახვას და იმის გაფიქრებას კი აუტანელია, რომ დიდხანს ვეღარ გიხილავ.

დღეს დილით იმით ვსულდგმულობდი, რომ საღამოს გნახავდი, მაგრამ ესეც არ მოხერხდა. ღმერთო ჩემო! ნუთუ მართლა დიდხანს ვეღარ შევხვდებით? ეს ყველაზე მეტად მაწუხებს ამ ქვეყნად. რა მოწყენაა!

იმ როკაბ ღელაკაცს რა საქმე აქვს შენთან? ხომ არ უნდა, ჩვეულებსამებრ, როგორმე ან რითიმე მოითბოს მანდ ხელი? მისმა სისხლისმსმელობამ და ანგარებამ ხომ არ იპოვა შენთან რაიმე საკვები, — ნუთუ? სხვაგვარად იგი შენს ახლოს არც იფუსფუსებდა და ტყუილუბრალოდ არ დაჰკარგავდა ოქროს დროს, რომელიც ასე სჭირდება ათასი სხვა ხრიკისათვის. ღვთის გულისათვის, გეშინოდეს მისი, ვითარცა კეთროვანისა. მოერიდე, რამდენადაც კი ეს შესაძლებელია, და ნურაფერს, სრულებით ნურაფერს ნუ ანდობ მას. შენ იცი, მას ყოველგვარ სისაძაგლეზე მიუწვდება ხელი, მისთვის ამ ქვეყნად არ არსებობს კარგი თუ ცუდი გზა — ანდა, უკეთესად რომ ვთქვა, — მისთვის ყველა გზა კარგია, თუკი ამ გზით მიაღწევს ყველაზე ბინძურს, მაგრამ მისთვის საჭირო მიზანს.

არ კი ვიცი, მაგრამ ვგრძნობ, თუ რაიმე ცუდი შეგვემთხვევა, ამ ტარტაროზის ხრიკების ბრალი იქნება. დიან, ჩემო მეგობარო, ჩვენი საქმე ცუდად არის და მით უმეტეს არ უჩანს კეთილი ბოლო, რომ ის შხამიანი, საზიზღარი არსება ჩვენს საქმეში დიდ როლს თამაშობს.

282

არ ვიცი, ყველაფერი ის რითი დასრულდება, მაგრამ ის კი ვიცი, ვიდრე ყველაფერი არ მოგვარდება, მე ჩემი ღამე მართება. ყოველივე, რაც განვიზრახე, რაც ჩავიფიქრე, თუ არ დაილუპა, შესამჩნევად მაინც დაზარალდება.

შენ წარმოიდგინე: აღარაფრის გაკეთება არ შემიძლია, ახლა კი ყველაზე მეტის გაკეთებაა საჭირო; გარდა იმისა, რაც ჩვენ გვაწუხებს, გული არაფერზე მიმდის და არაფერზე არ მინდა ვიფიქრო. ამავე დროს, თითონაც იცი, ათასი ეჭვი, ათასნაირი ფიქრი თავში მიტრიალებს და მინისლავს ტვინს. იბრძვი, იბრძვი, გინდა როგორმე მოიშორო ისინი, მაგრამ ვერაფერს ახერხებ. არა, ასეთ მდგომარეობას ვერ ავიტან!

გთხოვ, დალაგებით მომწერო, სიტყვასიტყვით, რა გადაეცი იასეს და იასემ რა გითხრა. ეს ჩემთვის საჭიროა, რათა ვიცოდე, როგორ მოვიქცე, — მე მივიღე მასთან, თუ იმას დაველოდო ჩემთან. როგორმე სწრაფად უნდა მოვიშოროთ ეს აუტანელი გაუგებრობა, როგორმე უნდა მოვათავოთ.

არ ვიცი, რისგან შემდგომია, საშინლად ვღელავ, ის ჯოჯოხეთის მაშხალა შენს გარშემო რომ იკლაკნება, შენს ახლოს რომ ტრიალებს. მას შეუძლია სუნთქვით მოწამლოს ადამიანები. მისი ყოფნა შენს სახლში კეთილს არ მოგვიტანს, დაიმახსოვრე, ეს უბრალო წინათგრძნობა არ არის.

ილიკო

27

[26 თებერვალი, 1863 წ.]

ჩემო გვრიტიკო, ილიკოჯან! მე უსათუოდ ვნახავ იასეს, მერმე მამაშენსაც შევხვდები. შენ ნურაფერზე ნუ სწუხხარ, ჩემო ანგელოზო! სანამ შენ თითონ არ გამგზავნი ჯანდაბაში, მანამდე მე შენთვის ცეცხლსაც არ დავერიდები და წყალსაც გადავცურავ. დე, მამაშენმა მოგაკლოს ლოცვა-კურთხევა. მე ხომ შენი ილიკო ვარ. ოღონდ შენ, მეგობარო, არ შეგეშინდეს ჩემი სიღარიბისა, დანარჩენი ეშმაკსაც წაუღია. იქნებ თვით ჩემს ილიკოს ეშინია ჩემი

283

სიღარიბისა, – ეს სხვა საქმეა. თუ ასეა, ეს შენ გულწრფელად უნდა გაძიმოვარო, როგორც პატიოსანმა, უმწიკვლო ქალმა. ხოლო რაც მე შეგეხება, დიდი ხანია გწერდი, რომ ოლიკოში მხოლოდ ოლიკო მიყვარს, სხვა არაფერი. გინდაც უკანასკნელი პერანგი გაგხადონ, მერწმუნე. მაშინ უფრო საყვარლად მომეჩვენები, უფრო მომხიბვლელად, შენ თავსა ვფიცავ. შენ რაღაც ხშირ-ხშირად მიმეორებ ამ ბოლო დროს, დაფიქრდიო. არ ვიცი, მართალი ვითხრა, როგორ გავიგო ეს ხშირი შენიშვნა. შენ ჩემზე ზრუნავ, თუ საკუთარ თავზე? ხომ არ გინდა, ჩემგან გაიგო, შევძლებ თუ არა საკუთარ სახსრებით ცოლის შენახვას. ხათაბალაში არ გინდა, გაება, თუ ჩემზე წუნხარ? ღვთის გულისათვის, გამიფანტე ეს უსიამოვნო ეჭვები. მე რომ შენთან ბედნიერი ვიქნები, რომ შენისთანა ცოლის პატრონისა შემურდებოდათ, ამაში ეჭვი არ მეპარება. გუშინ ხომ გწერდი ამის შესახებ, შენ გეთაყვანე. მერწმუნე, ჩვენი საქმის გამარჯვებასა ვფიცავ, – ამაზე დიდი საფიქარი მე ესლა არა მაქვს. მე რომ არ მომწონებოდა შენი ზნეობრივი ღირსებები, შენი გონიერება და გული, გინდაც კრეზის სიმდიდრის მფლობელი ყოფილიყავი, პირველსავე პაემანზე შენგან პირს ვიბრუნებდი. შეიძლება, ჩემზე ბევრს ცუდს ამბობენ ირაკლის მაკვარი კეთილი ადამიანები, მაგრამ არავის მივცემ ლაყბობის ნებას ჩემი გრძობების სიწმინდეზე, ოლიკოს მიმართ ჩემს სიყვარულზე. მე იმდენად ვაფასებ ჩემს თავს, რომ არავის ამოვასვრევიანებ ლაფში იმას, რაც ჩემთვის ყველაზე მეტად ძვირფასია, ე. ი. ჩემს წმინდა გძობებს, კეთილ ზრახვებს. შენს თავს ვფიცავ, ოლიკოჯან, თუ კი ყველაფერს წაგართმევენ, რის წართმევასაც შესძლებენ და შენ მაინც ჩემი გახდები, ისეთ მოულოდნელ სისხარულს მომანიჭებ, ისე ამაღლდები ჩემს თვალში, ისეთი მარგალიტი გაიეღვებს შენს სხვა ღირსებათა გვერდით, რომ მისი ყიდვა მილიონებითაც შეუძლებელი იქნება. მე ვიცი, შენ შეგიძლია ასეთი საგმირო საქმის ჩადენა, ამიტომაც დამშვიდებული ველოდები ბედნიერებას, რომელსაც ჩემი ოლიკო მომანიჭებს. რა არის სიმდიდრე? სიდიდრე კარგი რამეა, ჩემო კარგო, მე მის საწინააღმდეგოდ რა

მეთქმის, მაგრამ ის მაინც არ არის საჭირო პირობა ბედნიერებისა: უძისოდ ბედნიერება კარგადა გრძობს თავს და იგრძობს კიდევ, თუკი ჩვენ ვიქნებით ისეთი ადამიანები, რომლებიც უპირველესად თავიანთი ზნეობრივი მხარის დაკმაყოფილებას ესწრაფვიან. – თუ ასე არ არის, უმჯობესია ახლავე დავშორდეთ, რომ შემდეგ ერთმანეთს არასოდეს აღარ შევხვდეთ.

გაიხსენე, ჩემო ანგელოზო, რომ გწერდი ჩემს სიღარიბეზე, ჩემს უჩინობაზე და ა. შ. მე არც ისე ღარიბი ვარ, როგორცა გწერდი. მე აღმომაჩნდება ჩემი ცხოვრებისათვის სახსრები, ვიცხოვრებთ ისე, როგორც მრავალნი ცხოვრობენ; მაგრამ მე ვცდილობდი, უფრო ღარიბად მეჩვენებინა თავი, ვიდრე ნამდვილად ვარ. იცი, რატომ? იმიტომ, რომ თუ ასეთი უბრალო რამ შეგამინებდა, შეგეძლო, მაშინვე უარი გეთქვა ჩემთვის. მე ასეთი ცოლის ყოლას არ მოვიწოდებდი. გარდა ამისა, მინდოდა, დავრწმუნებულიყავი, რომ შენ ადამიანს უყურებ არა როგორც ოქროებით გატენილ ზანდუქს ან ჯვრებითა და ვარსკვლავებით მორთულ აბრას, არამედ, როგორც ღვთის მიერ შექმნილს არსებას, რომელშიც უპირველესად ყოვლისა მისი სული უნდა მზიანობდეს. დიან, ოლიკოჯან, შენ ისე კარგი იყავი, რომ დამარწმუნე კიდევ იმაში, რაშიც აგრე მინდოდა დარწმუნება, ამით ისე მიმჯაჭვე, რომ ვერავითარი ძალა ველარ დამაშორებს შენგან, რა თქმა უნდა, შენ თვითონვე არ მოისურვე. და თუ მოისურვებ, გულწრფელად მითხარი, ნუ შემობრალებ. პირველად ამეტყველდა ჩემი გული. მაგრამ, დე, ეს მისი უკანასკნელი ღალადისი იყოს. მე მას დავმარხავ, ჩემო მეგობარო, თუკი ჩემი ოლიკო მას სამარადისო ხსოვნას უსურვებს.

დანარჩენი შენ თვითონვე იცი, ჩემო ანგელოზო! მე მთლიანად ამ წერილში ვარ. გინდა დაიტოვე, რომ შემდეგში მამხილო, თუ კი დაწერილ სიტყვას სიცოცხლეში ერთხელ მაინც ვუღალატებ.

მე შენი ვარ ყოველგვარ ფათურაკში, უბედურებაში, სილატაკეში, მანამდე, სანამ შენ მე თავისად მიგულვებ.

ახლავე მომწერე პასუხი, თუ გიყვარვარ. შევხვდებით დღეს? მომისმინე, ოლიკო! თუ მარხულობ, სემინარიის ეკლესიაში იარე, იქ შეგიძლია ქანდარაზე

ახვიდე, მეც ვივლი მწუხრის ლოცვებზე. ქანდარაზე შენ ვერავინ დაგინახავს, ვერც მე. იქ შეგვიძლია ცისკრამდე ლაპარაკით გული ვიჯეროთ, მით უმეტეს, რომ მწუხრის ლოცვა გვიან თავდება, რადგანაც მასთან ერთად დილის ლოცვასაც ასრულებენ. თანახმა ხარ?..

შენი სამუდამოდ ილიკო

გაკოცებ მრავალჯერ.

28

[28 თებერვალი, 1863 წ.]
დილის ხუთი საათი

შენი სულისა, ილიკო ჯან! სად, როდის და საიდან შემამჩნიე გუშინ? ნუთუ ისეთი უბედური აღმოვჩნდი, რომ ხელიდან გაუშვი ჩემთვის ყველაზე ძვირფასი ადამიანის ნახვის შესაძლებლობა!.. უცნაურია და გაუგებარი: საღამოს 5 საათამდე შინ ვიყავი: 5-ზე გამოვედი შენს სანახავად, მაგრამ, საუბელუროდ, შენ არსად ჩანდი. როდისღა დამინახე? მომწერე, მაინტერესებს! რატომ გუშინდელ წერილს არ მიბრუნებ, ხომ არ მოგეწონა?

ოჰ, ოჰ, ოჰ! რა ძვირფას რამეებს მაფიცებ, რომ გიორგისთან გავემგზავრო. კეთილი, ჩემო ანგელოზო, მე მივალ, მაგრამ, მართალი გითხრა, წარმატების იმედი არა მაქვს, რადგან ჩემი ოფიციალური წინადადება მისთვის მეტად ცივი იქნება, როგორც ყველაფერი, რასაც ოფიციალური ეწოდება. თუკი იმდენად მოწყალე იქნება, რომ გაიგებს ღარიბი კაცის სიტყვას – ხომ კარგი, თუ არა და, რაც ამას ცუდი მოჰყვება, ჩემს ანგელოზს დავაბრალებ, დე, მან აგოს პასუხი საკუთარი თავის წინაშე. ვინ გეჩინებთა გიორგისთან ჩემს მიგზავნაზე? ვინც ამას გეუბნება, იგი არ არის ჩვენდამი კეთილად განწყობილი. მთელი ჩემი უბედურება იმაში მდგომარეობს, რომ მე გიორგისა არა მჯერა, იგი არ მოისურვებს ჩვენი საქმის კეთილად დაგვირგვინებას. მუხრანბატონმა, ვეჭვობ, თავი

დაიმციროს და ჩემთან დანათესავება ინდომოს. ასე რომ მოხდეს, დაუჯერებელი იქნება.

განა მართო ის არის ასე განწყობილი? მთელი შენი ნათესაობა, ყველაზე ახლობლით დაწყებული და ყველაზე შორეულით გათავებული, ერთნაირად არიან თითქოს ელექტრონით დამუხტულნი ჩვენი საქმის საწინააღმდეგოდ. თუ ვინმე ახლა გეთანხმება, ეს იმას ნიშნავს, საქმე საქმეზე რომ მიდგება, თითქოს მაშინაც დაგეთანხმონ: ისინი აუცილებლობასა და, წარმოიდგინე, შენს ენერგიას ემორჩილებიან, რადგან იმედი აქვთ, თავზე დაგახვევენ ბრწყინვალე ახალგაზრდობას და ყოვლის მომსახობი დროისა და შენს ირგვლივ მოფუსფუსეთა მოქნილი ოსტატობის წყალობით, თანდათან მოიშორებ ჩემით გატაცებას. მერე საბოლოოდ ამოიგდებ გულიდან ამ სისულელეს, ე. ი. მე. მერწმუნე, არც ერთი, რომელიც თქვენი ნათესაობის დიდი ჯაჭვის თუნდაც უკანასკნელ რგოლს წარმოადგენს, არ მოქმედობს წრფელად და პატიოსნად, როგორცა ფიქრობ. გატყუებენ, არ გეწინააღმდეგებიან ამჟამად, დროს უცდიან, რომ უფრო ადვილად მიაღწიონ მიზანს, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ შენ თანდათან განელდე და დაივიწყო ეს საქმე, რასაც ახლა ასე მხურვალედ ეკიდები. მართალია, ზოგიერთ შენ ახლობელს იმიტომ უნდა ამ საქმის ჩაშლა, რომ შენთვის ბედნიერება სურს, რადგან დარწმუნებულნი არიან, ჩემთან უბედური იქნები, ე. ი. არც სიმდიდრე და არც წარჩინება გექნება. სხვებს ეს ზნეობრივი მამოძრავებელი მიზეზიც არა აქვთ, მათ ამოძრავებს მხოლოდ ტრფიალი ხელოვნებისა – ავნონ მოყვასთ. აი, ესენი არიან ზიზღის ღირსნი. შენ მეტისმეტად კეთილი ხარ, ჩემო ანგელოზო, რომ შეამჩნიო ეს ოსტატურად დაგებული მანეები, მე კი, საუბედუროდ, არ შემიძლია, ეს დავიკვირო: მე ძალიან კარგად ვიცი, რომ ენა შენთა ნათესაეთა ერთს ამბობს, ხოლო მათი გული სხვა რამეს უკარნახებს. ეს მეტად სამწუხარო ჭეშმარიტებაა და მე ძალზე არ მსიამოვნებს, მაგრამ რას ვიზამ? სჯობია, იცოდე სამწუხარო ჭეშმარიტება, ვიდრე სასიხარულო სიცრუე. მგონი, არა ვცდები.

შენი ახლობლების ეს დაგებული მანეები ჩემს წინათგრძნობას აკრთობენ და უბედურებას უქადიან.

მაგრამ არა უშავს რა, რაც მოსახდენია, მოხდეს! მე სხვა ვარსკვლავზე ვარ დაბადებული, ბედნიერებას შეუძლია სიცოცხლე შემმატოს, მაგრამ უბედურებას არ შეუძლია ჩემი მოკვლა. უბედურებამ შეიძლება ცოტათი შემარყოს, მაგრამ რომ წამაქციოს, – ვერასოდეს! ჩემ წინ დიდი გზაა გაშლილი, თუ ამ გზაზე არ მელირსა ჩემ რჩეულთან ერთად გავიარო, ე. ი. თუ ოლიკომ გადაიფიქრა ჩემთან ერთად დაადგეს ამ გზას, – რაც ღმერთმა ნუ ქნას! – მაშინ, ყველაფრის დამკარგველს, დამრჩება ერთი იმედი – ვიცხოვრო იმ წმიდათაწმიდა მიზნისათვის, რომელიც მე დიდი ხანია ავირჩიე. ერთი სიტყვით, მექნება ის, რითაც დაკარგულ ბედნიერებას დავიტვირთებ, სუნთქვის საშუალება შემრჩება.

ეს მძიმე ფიქრები უკვე სამი დღეა, უწესრიგოდ ირევიან ჩემ სულელ თავში და ახლა ასევე უწესრიგოდ დალაგდნენ ქაღალდზე. ძალა არ მყოფნის, გადავიკითხო და წელასწლად დაუბრუნდე ამ ფიქრებს, რომლებიც მინდა, რაც შეიძლება მალე მოვიშორო თავიდან.

როდესაც წერას ვიწყებდი, მეგონა, ეს ფიქრები გამეფანტებოდა. როგორც ხედავ, ამ სტრიქონებშიაც ჩამოწვენ ისინი ნისლად, თუმცა შესაძლოა არა ისეთი სიხშირით და, მგონი, მათ მაინც შერჩათ ის განწყობილება, რომელიც ჰქონდათ მათ შენი ილიკოს მტკივან გულში. დიას, ეს სამი დღეა, რაღაც მაწვეება მძიმედ! ღმერთმა ჰქნას, რომ მხოლოდ ამით დასრულდეს!

ფიზიოლოგები, ჩემო ანგელოზო, ამბობენ, ვინც გამუდმებით მხოლოდ ერთ საგანზე ფიქრობს, მას გიჟი ეწოდებაო. თუ ეს სიმართლეა, მაშინ მეც გავგიჟებულვარ და ეგ არის. რადგან ყოველ წუთს შენითა ვარ გართული და შენზე ვფიქრობ. წინ რა მომელის, არ ვიცი, ვიცი მხოლოდ ერთი რამ. სულით მოვისწრაფი შენდამი, რომ მოგეხვიო და კოცნით დაგფარო.

ნახვამდის, ჩემო ძვირფასო მეგობარო! აი, უკვე მეორედ დაათენდა შენი წერილის წერაში საუკუნოდ შენს

ილიკო ჭ[ავჭავაძეს]

[1 მარტი, 1863 წ.]

ანგელოზო ჩემო! რა საოცარი ხარ! შენი წერილები, განსაკუთრებით გუშინდელი, ოლიკო, ჩემთვის არის ნამდვილი წყარო, საიდანაც ვლებულობ ძალასაც და იმედსაც. ყოველი შენი სიტყვა სიცოცხლის მომნიჭებელი ცვარ-ნამი არის ჩემთვის. აი, ამიტომ მწყურია ხოლმე შენი წერილები. მე შენად არ ვლირვარ, შენ ჩემზე გაცილებით მაღლა დგახარ. არ გეფარისეველები, შენგან ბევრი რამის სწავლა მომიხდება და თუ გამოვსწორდი, ეს ჩემი ძვირფასი და საოცარი ოლიკოს წყალობა იქნება. რა ჭკვიანი მყავხარ! როგორი ალერსითა და სინანით მამცნევ ხოლმე ჩემს შეცდომებს! აი, კიდევ ახალი აღმასი შენს სხვა ღირსებათა შორის, ჩემო მშვენიერო ოლიკო! ბედი ოლიკოზე უკეთეს საჩუქარს ვერ მომიძღვნიდა. მაღლობა, ათასი მაღლობა მას!

ნება მიბოძე, თავი ვიმართლო გუშინდელი წერილის გამო. ყველაზე მეტად, იცი, რატომ ვარ შეშფოთებული? იმიტომ, რომ აკრძალული მაქვს შენი ნახვა. მე ზედმეტად ვარ განებივრებული ბედისაგან: თუ კი ოდესმე რამე მომისურვებია, ადვილად მომიპოვებია კიდევ. ამან გამხადა დიდგულა, მოუთმენელი და, რაც ყველაზე ცუდია, მცირე წინააღმდეგობის ატანაც კი მიჭირს. შეიძლება ეს იმიტომაც ხდება, რომ აქამდე ჩემი სურვილები მეტად წვრილმანი იყო, წვრილმანს კი ხურდა ფულითაც იყიდი, ე. ი. ადვილად მოიპოვებ. ახლა საქმე სხვანაირად არის, ჩემი სურვილის საგანი შენა ხარ, ჩემო ანგელოზო, შენ კი ისეთი ძვირი ღირხარ, რომ ბედი იაფად არ მითმობს ჩემს ოლიკოს.

გასაკვირიც არ არის, რომ ბედის სიმკაცრემ უჩვეულოდ შემაკართო და გუშინდელი წერილი დამაწერინა. შენმა წერილმა გამახსენა ერთი ჭეშმარიტება, რომელიც კინალამ დამავიწყდა: ყოველ ნივთს თავისი ფასი აქვს. ასეც უნდა იყოს!

ახლა, რაც ჩემშია და რაც ჩემს ირგვლივ არის, ახალია, ამიტომაც უხერხულად ვვრძობ თავს ამ ახალ

მდგომარეობაში და გამოვთქვამ სისულელისა და უაზრობის მსგავს რაღაცეებს, მომიტევე, მეგობარო!

რაც შეეხება ჩვენს შეხვედრას, ჩემო ანგელოზო, მე ყველაფერზე თანახმა ვარ, ოღონდაც კი ერთხელ გეამბორო. ღვთის გულისათვის, მოაწყე ისე, რომ შევხვდეთ! შენ არ იცი, როცა ამისი შესაძლებლობაა, რა სინარულით მოვფრინავ შენთან. დღეს იასესთან მივალ, თუ მოვასწარი – გიორგისთანაც. მინდოდა, ჭუჭრუტანიდან დაგენახა, როდესაც მე ბატკნის სახეს მივიღებ ამ უფაფრო და უკულო ლომებს შორის. თუმცაღა ეს იასეს არ შეეხება: იგი ვითომც ქრისტესავით იკატუნებს თავს.

შენი სურათები მივიღე; გადასაყრელია, შენ კი მარწმუნებდი, კარგადა ვარო გამოსული. როგორ შეიძლება ვესტინისთან გადაღება? იცი, რას გეტყვი? თუკი დამიჯერებ, შენ შეგიძლია კარგი სურათები შეიძინო რანესაგან, რომ წამოჰყვები ტროტუარს, მარჯვნივ პირველ ალაყაფში შეხვალ, მერმე იარე პირდაპირ და დიუბილერის ფოტოგრაფიის კარს მოადგები. თუ წამოხვალ და წამოიყვან ისეთ ვინმე თანმხლებ ქალს, რომელსაც არასოდეს უნახივარ და არ მიცნობს, მაშინ იქ შეგხვდებით, ვითომცდა ფოტოგრაფი ვარ, პოზას მე ამოვირჩევი; სურათის სიაგარგე, ასე თუ ისე, ამაზეა დამოკიდებული და თითონვე დავაყენებ ფოტომანქანას. შენ ნახავ, როგორი პორტრეტი გამოვა. ოღონდ თმა იმგვარად დაივარცხნე, როგორც პირველად გქონდა ვესტინისთან. ძალზედ გიხდებოდა! თუ დღეს მოახერხებ წამოსვლას, ახლავე მაცნობე, წინდაწინვე უნდა მოვემზადო. გიგზავნი მედალიონს.

შენი სამუდამოდ ილიკო

30

[2 მარტი, 1863 წ.]

ოლიკოვანი!

ეს რამ გაფიქრებინა ჩვენი ქორწილის გადაღება სექტემბრამდე? შენს ჭკვიან თავში როგორ დაიბადა ასეთი აზრი? აპრილში გახდები ჩემი, რაღაც არ უნდა

დამიჯდეს. შენ ეს არ დაგავიწყდეს, ჩემო ანგელოზო! მეტის მოთმენა აღარ შემიძლია. რაღას უცადოთ, – განა ორთავეს არ გვინდა, ეს ამბავი რაც შეიძლება მალე მოხდეს, რაღას ივონებ? არა, ჩემო ძვირფასო, ასე ღიღანს ცდა შეუძლებელია. ბევრი ვიფიქრე და გადავიფიქრე, ბოლოს გადავწყვიტე, თუკი რამე წინააღმდეგობა შეგვხვდა, ერთი კარგი და საქებური საქმე მოვიმოქმედო. ამას, როცა დრო დადგება, მაშინ გეტყვი.

იასესთან ვიყავი, ვერ ვნახე; დღეს 9 საათზე მეორედ მივაკითხავ, იქნება ბედმა გაგვიღიმოს და ჩვენი საქმე მოგვარდეს. ღმერთმა ჰქნას, თორემ ესე ვარ მოწყენილი, ლამის მოკვდე!

იმგვარად დავარცხნილი თმა, როგორც გწერდი, მართლა გიხდება. მადლობელი ვარ, რომ გუშინ იმგვარადვე დაივარცხნე. ისეთი კარგი იყავი, სულ მონდოდა მოგხვეოდი.

იწერები, ცუდად ვარო. ეს ამბავი მაწუხებს. რათა, შენი ჭირიძე, რათა ხარ ავად? თუ კიდევ ავად იქნები, მე მაინთ აღარ გამოვივლი. ხვალ კი მოვალ მეთორმეტე საათზედ. შე გიჟო, ჩემ პორტრეტს რომ ჰკოცნი, მე რა? მე მაინც გაუკითხავ გლახასავით გულნატკენი დავბრუნდები ხოლმე. შენი ჭირიძე, ოლიკოვანი, ერთი კიდევ როგორმე მოახდინე, რომ განახო და მეტს აღარა გთხოვ.

ვინ გეძახის პატრიოტს? იმათ, რაც არ უნდა თქვან, შენ მართლა პატრიოტი მეყოლები. განა ასე არ არის, ჩემო სულიკო? ეს დიდებული სახელწოდება მათთვის საძრახისია, ჩემო კარგო, მაგრამ შენ ამით იამყებ, – ამიტომ მეჩვენები ძვირფასად, ამიტომ უყვარს შენს ილიკოს ოლიკო.

მასსოვს, დღეს ვიყავით, შენ შემაქე და პატრიოტი მიწოდე; თუმცა ჩემისთანა სუსტი ძალის მქონე ადამიანი სად შესწვდება პატრიოტიზმს, მაგრამ იმ სიტყვებითა და კილოთი, რომლითაც შენ თქვი, მე მივხვდი, ვისთანაც მაქვს საქმე...

და, როცა ღმერთი ინებებს ჩვენს ერთად ყოფნას, მე გიჩვენებ კაცს, რომელსაც შენ შესახებ ვუთხარი, რომ ეს ქალი [ატარებს თავის გულში სამშობლოს სახეს].

[3 მარტი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! ვიყავი იასესთან, მან მე იმედები მომცა, მაღლობა მას. როგორც ჩანს, ჩვენს საქმეს კარგი პირი უნდა უჩანდეს. მასთან შეხვედრის [შემდეგ] ისეთი [სიხარულით] გამოვიარე შენი [ოთა]ხის წინ და სამწუხაროდ ისე, ისე [ნაღვლიანი მეჩვენე], რომ გავოცდი. [რა] დაგეძარტა, ჩემო ანგელოზო? არც კი გამიღიძე, – რა ბრაზიანი ხარ!

ცუდი რამ ხომ არ შეგემთხვა? ღვთის გულისათვის, ახლავე მიპასუხე ამ წერილზე. არ იცი და არც შეგიძლია იცოდე, რა ცუდად ვხდები ზოლმე, როდესაც ასეთი ნაღვლიანი ხარ, დღეს რომ შეგამჩნიე. მე არ [შემიძლია] დაგუცადო სალამოს წერილს. [მომწერე] ახლავე, რა მოგივიდა?.. [.....] საათზე ისევ გავივლი [შენი] კეთილი ფანჯრის წინ, იქნებ ჩემმა ანგელოზმა გამიღიძოს, თორემ დამწუხრებული ვიქნები. [თუ] შენ მომწერ, მე ახლავე მო[ვფრინდები], რომ მივიღო კეთილი ღიმილი ჩემი მშვენიერ ოლიკოსი.

შენი სამუდამოდ ილიკო ჭ.
გიორგისთან სალამოს წავალ.

[4 მარტი, 1863 წ.]

ჩემო ანგელოზო! მე ყოველთვის ჯანმრთელად ვარ, თუკი ვიცი, რომ ჩემი ოლიკოც ჯანმრთელი და მხიარულია. რა კარგი იყავი დღეს და როგორ მსიამოვნებდა, გაღიძებულს რომ გხედავდი.

შენ ნამდვილი ჯადოქარი ხარ, ნუ მკითხავ, ასე რატომ გიწოდებ, ეს ჩემმა გულმა იცის. შენი სულისა! ხვალ 8 საათზე გამოვიგზავნო ლაზარე თუ დღესვე? მე ისე მინდა შენი ნახვა! მიყავ სიკეთე, დღესვე მოახერხე, შენი ჭირიმე!

გიორგისთან დღეს ვერ ვიქნები. ხვალ დილის 9 საათზე უმდაბლესი საღამით ვეახლები და ყველაფერს

შეგატყობინებ. დღეს ხუთის ნახევარზე და ექვსის ხუთმეტ წუთზე კვლავ გავიარე შენი ფანჯრის წინ, მაგრამ ოლიკო ისე ბოროტად მომექცა, რომ არ გამოჩენილა. დამაცადე, როცა შეგხვდები, კოცნით დაგსჯი.

შენი სამუდამოდ ილიკო

[5 მარტი, 1863 წ.]

ჩემო ანგელოზო! რამ მოგაგონა ფანჯარასთან მოსვლა სწორედ იმ დროს, როცა მე თქვენ ქუჩაზე გავლა მომიხდა. მაღლობა მომიძღვნია ამისთვის. მაგ ფანჯარას შევიყვარებ, ყოველ დღე 2 საათისთვის მაგ ფანჯრის წინ გავივლი, რომ მინების იქით ჩემი ოლიკო დავინახო. მე ტროტუარზე დაც გნახე, ორჯერ ჩავიარე და ერთხელაც ვერ შემაძინე, მზერა არ მესროლე, უჰ, რა ბოროტი ხარ!

დღეს გიორგისთან ვიყავი, როგორც იყო ჩავიცივი სულელური ფრაკი, სულელურად მოვღრიცი ფიზიონომია და სულელურზე უფრო სულელური გუნებით წავედი მასთან. ორჯერ მივედი და შინ ერთხელაც არ დამიხვდა. კიდევ მივალ, იმ[იტომ], რომ მისვლას ჩემი ოლიკო მიბრძანებს. ფანჯრასთან რომ იდექი, მე ვცდილობდი, მენიშნებინა, გიორგისთან ვიყავი-მეთქი, განგებ პალტოც გავისხენი იმის საჩვენებლად, რომ ფრაკი მაცვია. აქედან უნდა მიმნდარიყავი, რომ სადღაც ოფიციალურ დარბაზობაზე ვიყავი, მაგრამ შენ ვერ მიმიხვდი, ჩემო ძვირფასო მეგობარო!

სალამოს 5 საათზე კიდევ გავიარე იმ ფანჯრასთან, სადაც ცოტა ხნის წინად მოულოდნელად გაიბრწყინა ჩემმა ვარსკვლავმა, მაგრამ ამაოდ, იგი აღარ სჩანდა.

აბა, ახლა რა გაიგე ჩვენი საქმისა? როგორა ხარ? ჩემსას ნუ იკითხავ, მე სულ დავიბენი, მოწყენილი ვარ, მით უმეტეს, რომ დღეს სალამოს წერილი არ გამოვიგზავნია. მე ისე მივეჩვიე ძილის წინ ლოცვის მაგიერ შენი სალამოს უსტარების კითხვას, დღეს რომ

არ მივიღე, ვდელავ და ვწუხვარ. რატომ იძუნწე და არ გამოატანე წერილი შენს მეეტლეს?

ხომ არ მოგწყინდა წერილების წერა?

მედალიონი მზად არის, პორტრეტი – ჯერ არა, მაგრამ თუ არ გადავიფიქრებია, კვირა დღით იგი უპკვე გექნება მედალიონში ჩასმული. ნახე, რა ეჭვიანი ვარ შენს მიმართ. რას იზამ? ძვირფას ნივთს ყველა დაჰკანკალებს, მეც ასე ვარ.

შენ ძალზე ძვირფასი ხარ ჩემთვის, ჩემო ანგელოზო, უფრო მეტად ძვირფასი ვიდრე შეგიძლია ივარაუდო და, რა გასაკვირია, ყოველი წერილმანი მალეღებდეს და მაკრთობდეს, თუნდაც ისა, რომ დღეს საღამოს შენი წერილის წაკითხვის ბედნიერება მომისწრაფე. ვის უნდა ვუმადლოდე ამას? შენს უყურადღებობას თუ საქმით გართობას? დილით და საღამოთი შენი წერილების კითხვას შემაჩვიე და უცებ გინდა გადამაჩვიო. ხელი ჩაგვიკიდია მკაცრი ანდაზისათვის: კარგი ცოტა-ცოტათ. ასეთი ზომიერება ჩემთვის უცხია: ან ყველაფერი, ან არაფერი! ჩემთვის საშუალო არ არსებობს.

ერთი, ეს მითხარ, ოლიკოჯან, გიორგისთან რომ წავიდე და უთხრა ყველაფერი, არც მაშინ მექნება ნება, შენთან ვიარო? გაგონილა ამისთანა უხეირო საქმე, როგორიც ჩვენი საქმეა?

ისე მოაწყე, ერთი წამით მაინც ვიყო შენს ახლოს, თორემ ძალიან მკაცრად და დაუნდობლად დაუწყე მოპყრობა შენს ილიკოს, რომელსაც ასე უნდა შენი ნახვა და ყურისგდება. რა ვქნა? როდის უნდა ვნახო ჩემი გიჟი? ღმერთს ამ საქმეში ღმერთობა არ ეტყობა, თორემ ისე ხელი როგორ აიღო ჩემზედ, რომ შენთან აღარ შემახვედრა. ნეტავი მამიდაშენი ისევ ცოცხალი ყოფილიყო, ვნახავდი მაინც, თუ სხვა არა იყოს რა.

ეს სულელი პოეტები კი, საფოთი დაწყებული და კერესელიძით გათავებული, უპატვიცემულეს საზოგადოებას არწმუნებენ, რომ ამ სურვილებში, ამ თრთოლვაში, შიშში არისო ბედნიერება. ერთი არაფერი მინდოდა, ჩემს ადგილზე და ჩემს ახლანდელ მდგომარეობაში ყოფილიყვნენ ისინი ჩავარდნილნი. მაშინ ვნახავდი, როგორ მოატყუებდნენ ხალხს. მაშინ სულ სხვა ყაიდაზე იმღერებდნენ. ღმერთმანი, ვერ

მომისაზრებია, როგორ გამოვიდე ამ მდგომარეობიდან? შენ რასა ფიქრობ? ისე ვარ დაბნეული, გაწვალებული და გამოძწყვდეული, რომ ჩემი თავიც კი მეჯავრება.

ეჰ, ოლიკო, ოლიკო! შენ რომ ასე ძვირფასი არ იყო ჩემთვის, არაფერიც არ მოხდებოდა, მაგრამ რა ვქნა, როცა დღითა და ღამით მხოლოდ შენით ვსულდგმულობ.

ოჰ, როგორ მინდოდა, ერთი წამით მაინც დავეშვიდებულყავი შენ ახლოს, ამ სიმშვიდეს მე ბედნიერებას დავარქმევდი.

ნახვამდის, ჩემო კეთილო ანგელოზო! დაე, მე ვიტანჯო, ოღონდ შენ იყავ დამშვიდებული!

შენი სამუდამოდ ილიკო

[იღებზე მინაწერი:]

მეშინია, ვაითუ, მინაწერი ვერ გაარჩიო, აი ისიც: თუ შენ საღამოობით წერილებს აღარ მომწერ, მეც შევწყვეტ წერას. თუ რამემ მომშალა, მხოლოდ ამან, შენგან წერილებს რომ არ ვიღებ.

გიგზავნი ქალადს. თუ ღმერთი გწამს, ნუ იძუნწე და მომწერე, ნუ წამართმევ უკანასკნელ ნუგეშს. ეს ლიტონი სიტყვა კი არ არის, ჩემო მშვენიერო მეგობარო, ჭეშმარიტებაა.

ჩემო ანგელოზო, ოლიკოჯან! ბოლოსდაბოლოს გიორგი ვნახე. იგი ღიმილით მხვდება და მეგობრულად მართმევს ხელს. შენი უმორჩილესი მსახური პასუხად დარბაისლურად უკრავს თავს და ეძებს თავისი სველი შლიაპის დასადებ ადგილს. ჩვენ ვსხდებით. იგი მესაუბრება ჟურნალზე, აქეთურზე, იქითურზე. მე, მართალი რომ ვითხრა, არ მინდოდა ღობე-ყორეს მოვდებოდი, მინდოდა გადავსულიყავი საქმეზე, რის გამოც ვიყავი მოსული, რაც ასე ძვირფასია ჩემთვის. ამიტომაც ვცდილობდი, ყველაფერში დაეთანხმებოდი.

ზოგიერთ გადახვევათა შემდეგ, საქმეს დავუბრუნდით. მას არაფერი უთქვამს დადებითი, მაგრამ

ნუგეში ისაა, რომ „პოზე“ უფრო დამაიმედა, ვიდრე „არაზე“.

მხოლოდ ცოტა ხნით მოცდა მთხოვა, რათა მამაშენი შეამზადოს თანხმობისათვის. თანხმობის მეტი რა მეთქმოდა, თუმცა ვაგრძნობინე კია, რომ, რაც უფრო მალე მოთავდება საქმე, მით უკეთესია, რომ ეს გაურკვეველობა აფერხებს ჩემს მუშაობას და ა. შ. მაგრამ არაფერმა მიშველა. ის ჩვენ ორთავეზე პრაქტიკულია, ჩემო ანგელოზო, ხოლო პრაქტიკის წინაშე უკანდახევა გიხდება. მოკლედ გადმოგეცი ყველაფერი. სხვათაშორის, ესეც უნდა გითხრა, საკმაოდ დიდხანს ვისაუბრეთ ჩემს შეძლებასზე. მე ვუთხარი, ღატაკი არასოდეს ვიქნები და არც მდიდრად ყოფნას გაბრდებით-მეთქი. მე ვფიქრობ, – დავძინე, – აქ საჭიროა რწმენა, რომ სიმდიდრის გარეშეც შესაძლებელია ბედნიერება, დანარჩენს ყველაფერს მოვევლება-თქო, ვიცი, რომ მას სწამს ბედნიერება სიმდიდრის გარეშე და მე მეტი არა მინდა რა-მეთქი.

– თქვენ ხომ მას კარგად არ იცნობთ?

მე გამეცინა ამ კითხვასზე და გავიფიქრე: უფრო მეტად ვიცნობ, ვიდრე შენ.

– მართალია, – ვუპასუხე, – კარგად არ ვიცნობ, მაგრამ რამდენადაც ვიცნობ, იმდენადვე ვმსჯელობ მასზე და ა. შ.

ერთი სიტყვით, ის დიდად თავაზიანი იყო, გონიერებას იჩენდა, თან გულახდილი იყო, რაც მასში ყველაზე მეტად მომეწონა.

ასე, ჩემო ანგელოზო, უნდა მოვიცადოთ, რა მოსაწყენია!!!

შენი სამუდამოდ ილიკო

36

[8 მარტი, 1863 წ.]

შენი სულისა, ილიკო! შენ მეკითხები, იცის თუ არა ნიკომ ჩვენი საქმისა, – სრულიად არაფერი იცის და არც ეცოდინება ჩვენს ქორწილამდე.

რად უნდა იცოდეს?

296

ჩვენ უმისოდაც მოვაგვარებთ ჩვენს საქმეს. თუმცა, ისიც და მისი ცოლიც ზოგჯერ სიტყვას გადმოკრავენ შენსა და ჩვენი ქორწილის შესახებ, მაგრამ ეს ყველაფერი სიტყვაგადმოკვრად რჩება, იმიტომ რომ მე თავს ვიძვრენ ყველგან და ყოველთვის. როგორა ვცდილობ დავმალო და მაინც...

[წერილი დაუბთავრებელია]

38

[10 მარტი, 1863 წ.]

ჩემო ტრედო! არ ვიცი, ჩვენს წინაპარ ნოეს ნუთუ ისე გაუნარდა ტრედის მოფრენა მწვანე რტოთი, როგორც მე გამიხარდა შენი ნახვა? არა მგონია. როგორი კარგიც არ უნდა იყოს ცხოვრება, მწვანე რტო იმდენად არ გამხიარულებს, როგორც კოცნის თაიგული, რომელიც შენ მომიტანე...

რა კარგი იყავ, შე გიჟო! ჯადო ხარ, ჯადო! შენ რომ არ შემოფრენილიყავ ჩემთან, გუშინდელი დღე მკვდარი იქნებოდა, ჩემო საოცარო გენიავ! ოლიკომ გააცოცხლა იგი. ეს ჩაიწერება, იცი, სად? იქ, სადაც ზის ჩემი გიჟი, ე. ი. გულში. აჰ, ერთხელ მაინც განმეორდეს ასეთი დღე. მაგრამ ჩემი კლემამოსილი ოლიკო როდი ინებებს.

შენი კი ჭირიმე, ჩემო ოლიკო! ეს რა გამინდო? დაილოცა ის საათი, როცა მე შენ შეგხვდი. ღმერთმა უშენოდ ნურც ერთი საათი ნუ მაცოცხლოს.

ან რატომ უნდა ვიცოცხლო უშენოდ. მე ხომ ცხოვრება და მისი აზრი მას შემდეგ გავიგე, რაც შენ შეგიყვარე, სხვანაირად რომ ვთქვა, – მანამდე დამზრალი ვიყავ, ჩემო მეგობარო, – შენ გამომეცხადე და მე დავიწყე სულით აღვსილი ნამდვილი ცხოვრება. უშენოდ ვერ ვიცოცხლებ, თუნდაც მინდოდეს. ცხოვრება ხომ ჩემთვის არსებითად შენა ხარ, ხოლო ცხოვრების გარეშე შეიძლება სიცოცხლე? ტყუილად კი არ გიწოდებ ჯადოქარს: თვით ჯადოქრობას მთელი თავისი ძალით არ შეეძლო ის გაეკეთებინა, რაც შენ ჰქმენ, ჩემო მშვენიერო და კეთილო გენიავ! ღმერთო ჩემო! როდისღა დამითმობ შენ ჩემს ოლიკოს? უმისოდ

297

მოწყენილი ვარ... დღეები გადის და ჩემი ოლიკო ჩემთან არ არის, რითი მიბრძანებ, ვინუგემო? ნეტავი, მაგისთანა მაინც არ იყო; რა ვქნა, რა გიყო, რომ ისეთი კარგი ხარ, რომ როდესაც შენ ვერა ვნახამ, ის დღე ჩემთვის დაკარგულია, მითამ არც კი გათენებულა.

შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე

P.S. შენ, ჩემო მეგობარო, ჩემზე ნუ იღარდებ. გამოვჯამრთელდები: შენ ხომ კოცნით ისეთი წამალი მომეცი, რომ მკვდარსაც კი გააცოცხლებდა და ეს უბრალო ავადმყოფობა როგორღა დაუდგება მას.

ჩემი ახლანდელი მდგომარეობის მიხედვით, ზეგ სრულიად გამოვჯანმრთელდები და ვეცდები, როგორმე დაგენახვო.

მიიღე პორტრეტი; არაა კარგი; სხვა დროს გადავიღებ.

შენი საუკუნოდ

ილიკო ჭ.

39

[11 მარტი, 1863 წ.]

შენი სულისა, ოლიკოჯან! ნუთუ შენ არ იცი, რაზე ვისაუბრებთ? მეშინია, ქედმაღლური რჩევა-დარიგებებით არ ამაფეთქონ, თორემ ხანდახან ძალზედ უხეში ვარ.

რა კარგი იყო გუშინდელი პაემანი, ოღონდ თუ სემინარიაში მარტო არ ივლი, მეც არ მოვალ.

შენ ამბობ, ღიზა არაფერს იტყვისო. განა მე მეშინია მისი სულელური სიტყვებისა, დე, თავისთვის იპუტუნოს, რაც მოესურვება, მაგრამ მე არ მინდა, პატარა შესაძლებლობაც კი მივცე ჩემზე ლაპარაკისა.

შენი მეეტლე მაჩქარებს, ნახვამდის.

შენი საუკუნოდ [ილიკო ჭ.]

40

[12 მარტი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! მადლობელი ვარ შენი ღირსეული პასუხისათვის. შენი დისაგან მოწვევა მივიღე, უნდა ვეწვიო ან დღეს 8 საათზე, ან ხვალ 12-ზე. მადლობა უთხარი ჩემს მაგივრად და გადაეცი, ხვალ დანიშნულ საათზე გამოვცხადდები, რათა შიშითა და თრთოლვით დაველოდო მომავალ საშინელ განსჯას. დღესაც მოვიდოდი, მაგრამ მეშინია, ჩვეულებისამებრ სტუმრები იქნებიან და არ მინდა, ჩემი იქ ყოფნა თვალში მოხვდეთ; გარდა ამისა, ისინი შეუშლიან ხელს საქმეზე ლაპარაკს, თუმცა, თუ თქვენ გგონიათ, რომ არავინ იქნება, შემატყობინეთ და მოვალ.

ბოდიში მოუხადე შენს დას ჩემს მაგივრად, წერილითვე რომ არ ვპასუხობ. გთხოვ, გადასცე სიტყვიერად ჩემი პასუხი. მართალია, ჩემი მხრით ეს უზრდელობაა, მაგრამ ის მაპატიებს.

შენი ილიკო

42

[14 მარტი, 1863 წ.]

ჩემო კარგო ოლიკო! რათა ფიქრობ, რომ მე შენზედ გაჯავრებული ვარ? შენს დას რაც უთხარი, — ეგ მე რად მეწყინებოდა ისე, რომ გაჯავრებულვიყავი და ან რა ნება მაქვს, გაჯავრდე შენზედ, მე და შენ თავთავისი ბატონები ვართ, ჩემო ოლიკო! შენ ფიქრი ნურაფრისა გაქვს. მხოლოდ ეს კია, რომ დღეს უნდა შენ დასთან ვიზიტად წავსულიყავ და რაკი შევიტყე, რომ იმან ჩვენი ამბავი იცის, ამასაც თავი დავანებე. ამას უზრდელობად ჩამომართმევს, მაგრამ რა ვქნა? თუმცა ერთი მანუგემებს, ის იმდენად ჭკვიანია, გაიგებს, რამ მაიძულა, არა ვწვევოდი. იცი, რა უხერხულია? იმედი მაქვს, თავის დროს გამოვისყიდო მის წინაშე დანაშაული, მანამდე კი ასე დავრჩები, როგორც ვარ. გთხოვ, შენი სულისა, არც ერთი

სტრიქონი ჩემი წერილისა იმას არ აჩვენო. არ იფიქრო, თითქოს არ ვენდობოდე, ღმერთმა დამიფაროს, – ამას იმიტომ გთხოვ, რომ როგორღაც უკეთესია, როცა იცი, შენს წერილს მხოლოდ ის კითხულობს, ვისაც უზახავნი.

ესე, შენ გეთაყვანე, მე ახლა ვარვარა ილინიშნასთან მივდივარ. ამ წიგნს მალე არ გავათავებდი, მაგრამ სტუმარი მოვიდა.

გაკოცებ ათასჯერ

შენი სამუდამოდ ილიკო ჭ.

43

[14 მარტი, 1863 წ.]

როგორც მონა, მორჩილებით შევასრულებ ჩემი დედოფლის ბრძანებას. 11 საათზე თუ მეღირსა, ჩემს ძვირფას ოლიკოს მოვეხვევი. მე კარგადა ვარ, ჩემზე ნუ იღელვებ. მომიტევე, მოკლედ რომ გწერ, ჩემთან ზის ისეთი „ბობოლა“, უხერხულია ბევრის წერა.

გკოცნი, ილიკო!

შენი სამუდამოდ ილიკო ჭ.

44

[15 მარტი, 1863 წ.]

შენი კი ჭირიმე, ჩემო ოლიკო! რატომ არის ასე, რაც უფრო დრო გადის, მით უფრო ძვირფასი რად ხდები ჩემთვის? ოჰ, შე ჯადოქარო, შენა! შენ დღეს, რომელიც ასე მოღრუბლულია, ჩვეული ხალისით მიღიმოდი ალთქმული ფანჯრიდან; მაშ მეც მთელი დღე კარგ გუნებაზე ვიქნები. როდესაც შინ რალაცეებზე ჩაფიქრდები ხოლმე, სხვათა შორის, იმაზეც ვფიქრობ, რომ შენ სრულიად დამიმორჩილე. იყო კი დრო, როცა ზვიადად ვფიქრობდი ჩემ შესახებ, ჩემი თავის ბატონ-პატრონი მევე ვიქნები-მეთქი. ახლა კი მე გამიჩნდა

მფლობელი, ვისადმი დამონებაც ისე საამოა, რომ თვით თავისუფლება ამ დამონებასთან შედარებით მოსაწყენად მოჩანს. დაახ, ჩემო მეგობარო, ცხოვრება მაშინ ნიშნავს სითბოსა და სინათლეს, როცა მასში გონების გარდა გრძნობაც ამტყვევდება.

ჩემ პირველ ჟურნალში, მოთხრობაში „გლახის ნაამბობი“, ეს აზრი შესანიშნავად გადმოსცა ჯუმბერიძემ: ჭკვა გზას გაგინათებსო, გული კი გაგათბობსო.

ამ აზრის მთელი მშვენება ახალა გავიგე, იგი მეტად სწორი და სამართლიანია.

45

[16 მარტი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! ეს-ეს არის შინ მოვედი ბულვარიდამ, სადაც შენა გნახე. ხომ არ გაჯავრდი გულში, რომ არ მოვედი თქვენთან? როგორ მოვსულიყავ, ქალაქის ჭორებს ვილა გადურჩებოდა. დარწმუნებული იყავ, რომ შენი ნახვა, იქნება, მე უფრო მინდოდა, ვიდრე შენა ჩემი ნახვა, მაგრამ ჯერ ჩვენი საქვეყნოდ ნახვა ჩვენთვის მარხვაა. დღეს შიოევის სახლებში პორტრეტი აველო, რატომ არ შემატყობინე? ხომ არ დაგავიწყდი?

იმ დღეს ელენემ რალაცეები მითხრა, მე რუსული „ატკაზი“ ვუთხარი, მე არა ვიცი რა-მეთქი. გაჯავრდა, მგონი, ჩემზედ. შენ დასთან ჯერ ვერ მოვალ, მინამ მამიშენიდან პასუხი არ მომივა. გუშინ, ვილაც სოლომანაა, ის გაუუგზავნე, დიდი იმედი მომცა და არ ვიცი, რატომ არ შემატყობინა პასუხი, რომელიც დღეს უნდა მოეტანა. ეს კი იცოდე, ჩემო ოლიკო, რომ არც ერთს შენს ნათესავს არ უნდა, რომ მისიძონ. მე, რასაკვირველია, ეს, თუმცა, მწყინს, მაგრამ ისე კი არა, რომ ჩემს ოლიკოზედ მინდობილი არ ვიყო. თუ ჩემი ოლიკო თანახმა იქნება, იმათ ბევრი ქოქოლაც რომ გვაყარონ, მაინც კიდევ ჩვენებურად ბედნიერი ვიქნებით. ტყუილია თუ?

მამაშენის პასუხს თრთოლვით ველოდები, ჩემო მეგობარო, გული მეუბნება, მაინცდამაინც საამო პასუხი

არ იქნებაო. ღმერთმა ჰქნას, ვცდებოდე! სხვა, შენ როგორა ხარ? მითხრეს, თითქოს შენ გაჯავრებენ, მართალია? იმათ ერთი შენებურად დაუტრიალდი, ჩემო მეგობარო, რომ ცოტათი ენა ჩააწყვეტინო, თორემ ძალიან შესტოპეს.

გიგზავნი ბევრ ქალაქს, ამ ქალაქების გათავებამდე, მე მგონი, შენ უკვე ჩემი ცოლი იქნები. მაშინ ქალაქი აღარ დაგჭირდება, რადგან სულ ერთად ვიქნებით, შენი ჭირიმე, ოლიკო!

როგორმე მოახერხე ხვალ ექვსი საათის შემდეგ ჩემთან შემოვლა. ძალზე მინდა ჩემი ოლიკოს ნახვა.

თუ ვერ შესძლებ, მომწერე, ელენესთან როდის იქნები, მეც იქ მოვალ. ხვალ კიდევ გამოგიგზავნი ბიჭს.

შენი საუკუნოდ ილიკო ჭ.

დღეს ლაქსინთან ვიყავი; ის ჯვარი შენი იქნება. იქნებ ერთხელ კიდევ შეიარო ლაქსინთან? კარგად დაათვალიერე სამაჯურები. სხვათაშორის, იქ ყველა სამაჯურის ფასი გაიგე და იმ სამაჯურს, რომელიც, მისი ანგარიშით, 700 მანეთი ღირს, მიაქციე განსაკუთრებული ყურადღება, ეგების მოგეწონოს.

მომიტევე წერილისათვის, მეშინია, სადმე არ გამასწრო, ამიტომ ჩქარა მინდა გამოგიგზავნო.

შენი ილიკო და მარად შენი ჭავჭავაძე

48

[19 მარტი, 1863 წ.]

ჩემო მეგობარო, ოლიკო! გუშინ 11 საათამდე ვიჯექი შენს დასთან, მეგონა, მოხვიდოდი, ამაო! – არ მოხვედი.

დღეს გელოდები, კარგს იზამ, თუ მოხვალ. მძიმე ნაღველი დამაწვა გულზე, არ ვიცი, ძვირფას სტუმარს რომ ველოდები, იმიტომ, თუ სხვა მიზეზისა გამო. ხვალ მოდი ჩემთან, თავისუფალი ვიქნები, თუნდაც შუალამემდე. თუ შეგიძლია, მოდი დღესვე, ძალიან

მინდა, განახო და შეგახურო გუშინდელი წერილისათვის.

იმიტომ გწერ ასე ცოტას, რომ შენი მოსვლის იმედი მაქვს, ღვთის გულისათვის, მოდი, თუნდ ერთი წუთით შემოიარე.

შენი საუკუნოდ ილიკო

დღეს ნამდვილად არავინ მეყოლება. 10-მდე გელოდები, ეცადე, არ დაიგვიანო.

49

[20 მარტი, 1863 წ.]

შენი სულისა, ოლიკო! დღეს რომ არ გინდა ჩემთან შემოვლა. როგორი არაკეთილი ხარ. შენ ხომ შემპირდი, კვირამდე მოსვლას მოვახერხებო. რად დაიღე ასეთი ცოდვა, ჯერ იმედი მომეცი და გამახარე, მერე წამართვი და მომაწყინე. ეს მით უფრო საწყენია, რამდენადაც შეხვედრის იმედი სასიხარულო იყო, ჩემო ანგელოზო! თუმცა შინ და გარეთ ისე ხარ გართული, რომ ჩემთვის აღარა გცალია. ტყუილია თუ? მხიარულად გართულს ძალდაუტანებლად არც მოგაგონდება, რომ სადღაც არის ერთი არსება ისე განწყობილი, რომ შესაძლოა, შენ გამო დალონებული იყვეს.

მიუხედავად ამდენი საქმისა, რომელიც გადავიყვარე, მას შემდეგ, რაც შევიყვარე ერთი გიჟმაჟი, ეს სამი დღეა 12-დან საღამოს 6 საათამდე ბულვარზე დავსეირნობ, იმ იმედით, იქნება თვალი მოვკრა-მეთქი. მითხრეს, რომ შენ ყოველ დღე სეირნობ და, აბა, მე რა გული გამიძლებდა. მხოლოდ გუშინ გამიღიმა ბედმა და დაგინახე, – მადლობა მომიხსენებია ბედისათვის, ეტყობა, არც ისეთი ინდაური ყოფილა.

მართლა არ მოგწონს ჩემი ამორჩეული მაჭანკალი? დარჩინოვი მართალია, არისტოკრატი არ არის, მაგრამ კარგ მაჭანკლობას არისტოკრატობა რაში სჭირდება? მითხრეს, თითქოს ეს ბატონი მამაშენთან დაახლოვებული კაცია და სხვაზე მეტად მას უჯერებსო. ამის შემდეგ, როგორ არ უნდა მომენახა

ასეთი ძვირფასი ადამიანი იმ საქმის გამარჯვებისათვის, რომელიც ერთდამივე დროს გვახარებს და გვტანჯავს კიდეც. ესეც არ იყოს, მას რითი სჯობია შენი ამორჩეული მაჭანკალი, რომელიც პირველ დღესვე გამომიგზავნე? მე მგონია, ერთმანეთის უკეთესობას ვერცერთი დაიტრაბახებს, ასე რომ, ბარიბარში ვართ, ჩემო ანგელოზო! ხუმრობა იქით იყოს, მე მინდა ერთ-ერთი ჩემი მთავარი ნაკლი იცოდეს: ჩემი არსება ისეა აგებული, რომ ამ უბრალო, გულზავობას მოკლებულ მოკვდავებში, ყოველთვის ნაკლები ჭუჭყი და მეტი საღი აზრი მეგულება, ვიდრე ზოგიერთ ბატონში, რომლის შთამომავლობით კეთილშობილური სისხლი გულზვიადობას შეუდედება. შენ ისე ჭკვიანი ხარ, ჩემო ანგელოზო, არ მისაყვედურებ ამ სიტყვების გამო. ამ სიტყვების სიმართლე ფაქტებზეა დაფუძნებული.

ვნახოთ, რა პასუხს მომიტანს მამაშენისაგან ეს სომეხი, მერმე, თუ საჭირო იქნება, ირაკლის მივაკითხავ. თუმცა, ეს მეტად მიმიძის, მაგრამ რა ვქნა, როცა ჩემი ოლიკო თავის სიყვარულს მაფიცებს. ასეთ დროს ცეცხლშიც ჩავვარდებოდი დაუფიქრებლად, მითუმეტეს, მივალ ირაკლისთან, გამოვითხოვო ის, რასაც ასე ვესწრაფვით სიზმარსა და ცხადში.

თუ გიყვარდე, ოლიკოჯან, დღესვე შეიარე ლაქსინთან და კარგად გასინჯე ის ბრასლეტი თავის მოწყობილობით, რომელიც იმის ფიქრით, სამოცდაათ თუმნათა ღირს. ნუ გეშინიან, შენ ოლონდ მოიწონე, მე იეფად გამოვიტან. ეს კია, რომ არავინ არ უნდა იცოდეს ეს ამბავი.

შენი ჭირიმი, ოლიკო! ახლა მინამ ჩვენი საქმე არ გათავდება, არ მეჩვენები მე? რა არი, ქალო, მოიგონე რამ, ან სტარიცკისთან წადი, ან დობლანსკისთან და იქიდან ჩემთან შემოფრინდი. შენის დის ფაეტონით კი არ მოხვიდე, იქირავე და მე გავისტუმრებ. ელენესთან თუნდ რომ გნახო, რა გამოვიდა? ხომ ვერ გააკოცებ? მე კი ისე მინდა, გეამბორო, ჩემო მეგობარო.

შენი საუკუნოდ ილიკო ჭ.

P.S. მართალია, რომ არ შეიძლება ყოველდღე ბიჭის გამოგზავნა?

50

[21 მარტი, 1863 წ.]

ჩემო ანგელოზო! რა გითხრა მამაშენმა, ალბათ რამე არასასიამოვნო. ნუ მიბრალებ, რაც იყო, ყველაფერი მომწერე, რომ ვიცოდე, როგორ ვიმოქმედო. ძალზე მომეწონა ასეთი სულელური, გაურკვეველი მდგომარეობა, მალე უნდა მოვათავოთ. მე უთუოდ წავალ ირაკლისთან, თუ კი უიმისოდ მართლაც არაფერი ხერხდება. დღეს ან ხვალ გამოვეცხადები უძდაბლესი საღმთისა და მორჩილი თხოვნით. თუ აქაც არაფერი გამოვიდა, დამრჩენია რომანტიკული რალაც მოვიმოქმედო, რომ ამით მაინც დავამარცხო ისინი, რომლებიც მე ბედნიერებას მართმევენ.

ლაქსინთან იყავი? მოგეწონა თუ არა. ოხ, როდის იქნება, გნახო. მე კი ჩემი დამემართა და შენი კი არ ვიცი. რომ მნახო, ვერც კი მიცნობ, ისე თურმე გამხდარვარ. მოხვალ დღესა? შენი ჭირიმი, თუ გიყვარდე, მოდი. მეყოფა, რაც შენს უნახაობაში მე ჭირი გამოვიარე.

შენი სამუდამოდ ილიკო ჭავჭავაძე

მომიტევე პატარა წიგნზედ, საჩქაროდ ვწერ. შენი და როგორ არი? ხომ არ დაწვა?

51

[22 მარტი, 1863 წ.]

ჩემო კარგო ოლიკო! ნუ წახვალ, ნუ წახვალ, ჩემო ანგელოზო, თორემ ცუდი დღე დამადგება! დარჩი ტფილისში. გინდაც ყველანი აგვიჯანყდნენ, შენ მაინც ჩემი იქნები, მე კი შენი. ოლონდ, რა თქმა უნდა, დიდი სიფრთხილე გვმართებს.

ღვთის გულისათვის, ირაკლისთან ნუ გამგზავნი, შენ მას კარგად არ იცნობ, მეგობარო! თუკი ვინმე ჩვენს ბედნიერებას ხელს უშლის, ეგ არის, მე სანდო წყაროებიდანა მაქვს გაგებული.

გუშინწინისწინ ჩემზე ლაპარაკი ყოფილა მამაშენთან და, ამბობენ, შენი ირაკლი ყბაალებით აუგად მახსენებდა, აბა, ამის შემდეგ როგორღა მივიღე მასთან, მაგ ბატონის ნახვისას ხომ სულ ღვარძლი უნდა ვანთხიო. ძნელი იქნება თავი დავიჭირო უკმეხობისაგან, რისი ღირსიც ეგ არის. თუმცა, მგონი, მაგისი დახმარება აღარც დაგვჭირდეს. მამაშენი დღეს კინალამ დაეთანხმა ჩემს წინადადებას და ამით ჩვენი საქმის კეთილად დამთავრების იმედი არის. მამაშენი, შეიძლება ითქვას, ნამდვილად დაგვეთანხმება, თუკი ირაკლი და მისთანანი მამაშენთან არ იფლიდებენ. ხვალ წერილით მინდა აუდიენცია ვთხოვო მამაშენს. აი, იქ კი ქრისტედ უნდა მოვიკატუნო თავი, რომ მაშინვე დავიყოლიო. თუმცა ზედმეტად რაღად უნდა ვიღელვოთ? მე ისა მკლავდა, რომ მეგონა, თუკი გასაქცევად გვექნებოდა საქმე, არ გამომყვებოდი, – ხოლო რაკი თანახმა ხარ, ზღვასაც კი გადავლახავთ. აი, მაგისთვის მიყვარხარ, ჩემო ოლიკო! ყოჩაღი ხარ, ყოჩაღი!

ამის შემდეგ როგორღა წარმოსთქვი, – დაფიქრდი, ჩემთან უბედური არ იყო. ო, ჩემო მეგობარო, ის თუ გამხდოდა უბედურს, რომ თვით შემშურდეს ჩემი თავისა, ჩემი ძვირფასი ოლიკო ასეთი კარგი რომ მყავს: მიზეზი უბედურობისა სხვა რა უნდა წარმოვიდგინო! ჩემზე ნუ ფიქრობ, ოლიკო ისეთი ქალი იქნება, რომ მისი ქმარი იმად არ ეღირება. თუ გინდა, შენ თვითონ დაფიქრდი, ყველაფერი აწონ-დაწონე, მერმე რომ კმაყოფილი დარჩე, – ადამიანები ხომ კმაყოფილებაში ხედავენ ბედნიერებას. ეგრე, გეთაყვანე, გამახარე ხოლმე, როგორც შენმა წიგნმა დღეს საღამოზედ მე გამახარა და მე ბედნიერი ვიქნები.

ბედნიერება, იცი, როდის არის ძვირფასი? როცა მას ბრძოლით ჰპოვებ, ტანჯვით იყიდი, როგორც პოეტები ამბობენ ხოლმე. გამარჯვება წინააღმდეგობის გარეშე გამარჯვება არ არისო, ასე ამბობენ მხედართმთავრები. ჩვენც ხომ გვინდება პატარ-პატარა წინააღმდეგობების დაძლევა, ღვაძლით კიდევ, ჩემო

მეგობარო! ღმერთმა იმიტომ მოგვცა გრძნობები, რომ იმით ჩვენი სიცოცხლე გავითბოთ, რომ მისთვის ვიბრძოლოთ და გავიმარჯვოთ, ეს ბრძოლა, როგორც უნდა დასრულდეს, მაინც ადამიანისათვის ღირსების მიმნიჭებელია და თვით დამარცხების დროსაც სასახელოა.

შენი პორტრეტი მე დილასვე გამოვართვი. რა ნაღვლიანი ხარ, ჩემო ანგელოზო! ყველას მე დავიბოვებ. ისინი მთლად ისე კარგი არ არის. შენ ბევრად უკეთესი ხარ, ვიდრე სურათებში. ნეტავი დღეს მოსულიყავ: რა რიგად გელოდი? რამდენი რაღაცები უნდა შეჩვენებინა შენთვის.

შენი უკუნითი უკუნისამდე ილიკო ჭაკჭაკავაძე

[ცალკე ქაღალდზე მინაწერი:]

ის ნივთები, შენ რომ ლაქსინთან ნახე, ჩემთვის გადავანახვინე. საათი თავისი მოწყობილობით (შენ ის არ გინახავს), ჯვარი და სამაჯური ქინძისთავებით, საყურეები, გულდასაბნევეები, სამი ოქროს ძეწკვი, სხვადასხვა რამისთვის რომ გამოღება – ეს ყველაფერი ჩემთვის გადავანახვინე ერთის პირობით: თუ შენ არ მოგეწონება და თუ მამაშენი თანხმობას არ გვეტყვის, უკანვე დაუბრუნებ. თუ მართლაც მამაშენმა უარი გვითხრა, უკეთესი იქნება, ეს ფული უფრო საჭირო საქმისათვის გადავინახოთ. განა მართალი არ არი, მეგობარო!

შენი სულისა ოლიკოჯან! დანაშაული მაქვს, შენ გეთაყვანე, რომ წიგნი არ მოგწერე. მე მინდოდა, ჯერ ირაკლი მენახა და მერე მომეწერა ყველაფერი. ნუ გამიჯავრდები, რაღა ეგ მინდა, ისიც მეყოფა, რაც ბედი ჩემზედ ჯავრობს, რომ შენს თავს არ მაჩვენებს ხოლმე. შენთან, რაც უნდა საქმე მქონდეს, როგორ დამზარდება წიგნის მოწერა, ეს მიმოწერა, ჩემო ძვირფასო

ანგელოზო, ჩემთვის არსობის პურია, შენ ეს იცოდე და მომიტყევე.

შენ რომ გნახე, ირაკლისთან წავედი; შინ არ იყო, მაგრამ მე ახალი ამბავი შევიტყე. დილას ერთი ჩემი ამხანაგი წინამძღვაროვი ყოფილა მამაშენთან. ჩემზედ დაუწყიათ ლაპარაკი, წინამძღვაროვს უთქვამს, მოგილოცოთო ქალის ბედნიერებაო. მამაშენს შორს დაუჭერია. მე მოლოცვისა არა ვიცი რა, თუ უნდათ ერთმანეთიო, ღმერთმა მშვიდობა მიჰსცეთო. მე არც არას ვეტყვიო, არც ჰოსაო, როგორც დაუწყვიათ, ისეც გაათავონო. ესეც შევიტყე, რომ ჩემი მიღება არ უნდა, აბა, აქ, ამ ქოხმანშია სად მივიღოვო, – უთქვამს მამაშენს.

აი, მოკლედ ის, რაც ულაპარაკნია მამაშენს, სხვა რაც უთქვამს, ისე სასიამოვნო არ არის, როგორც საწყენია. რად გინდა, რომ იცოდე.

რა უყო, შენი ჭირიმე, ოლიკო? წუხელ მთელი ღამე არა მძინებია სინარულითა, რომ ხვალ ოლიკოსთან ვიქნები-მეთქი, მაგრამ აქაც მოვჰსტყუვდი და ვეღარ მოვალ. შენც არ მამიკვდე, ხომ იცი შენს სახელს ძნელად დავიფიცამ, რომ ჯავრისაგან აღარა ვარ. თავი გატენილი მაქვს უსიამოვნო ფიქრებითა და თუ რამ სასინარულო მაქვს, ეგ ისა, ოლიკო ჩემკენ არის და ჩემი იქნება. ნეტავი, მალე გახსნილდეს მაინცა, მე ვიცი ამ საქმეს რარიგად მოვუღებ ბოლოსა.

ჩვენი ჯერიც მოვა და ბედს ჩვენს დუღუკზე სულის ამოხდამდე ვაცეკვებთ. თუ თვითონ არ შეგვიბრალა, არც ჩვენ შევიბრალებთ მაგ სულელსა. დე, იქ მამაშენმა ჩვენზე იბუზღუნოს, თუ კი იამება. კარგი იყო, დაველოცეთ, – არა ქნა. ღმერთი იყოს მისი შემწე, დაულოცავადაც შეიძლება ბედნიერად ცხოვრება. შენი და არის ამის ცოცხალი მოწმე.

მე ოთხიდან ხუთამდე და ექვსამდე ბალში ვიქნები. თუ გინდა, მოდი.

შენი საუკუნოდ ოლიკო

მინდოდა, კოცნა გამომეგზავნა, მაგრამ ჩემზე გაბრაზებული ხარ და არ მიიღებ.

ჩემო ანგელოზო, ოლიკოჯან! მომიტყევე, გვიან რომ გპასუხობ წერილზე. ჩემთან ზაგურსკი იჯდა და ღამის 2^{1/2} საათამდე დარჩა. უხერხული იყო მასთან წერა.

რა საკვირველი ხარ, ჩემო ტრედო! დღეს მოწყენილი ვიყავი, შენ კი მოგჩვენებია, თითქოს შენზე ვიყავი გაჯავრებული, რადგან პლატონოვსა და ბრიუგელს ესაუბრებოდი. როგორ ფიქრობ, ვითომ ვეჭვიანობ? იცოდე, ჩემო ანგელოზო, სადაც ეჭვიანობაა, იქ ნდობა და პატივისცემა არ არის. მე არ მინდა, ასე რომ ფიქრობდე ჩემზე. შე გიჟო! მაგისათვის ყურების გასაწევი ხარ, მაგრამ რა გიყო, რომ შორსა ხარ. იმიტომ კი არ ვიყავი მოწყენილი, რომ შენ მხიარულობდი, ძალზე სუსტად ვგრძნობდი თავს და ცუდად ვზღებოდი. შენი მხიარული და გამომწვევი ჩუმი ნასროლი მზერა მაცოცხლებდა, თორემ ღმერთმა იცის, რა ღამემართებოდა, ნახევარი საათიც კი ვერ გავძეულ ფეხზე. დიახ, ჩემო ანგელოზო, ცუდად ვგრძნობ თავს, საშინლადა ვარ მოშლილი. არ ვიცი, რით დამთავრდება ეს ყველაფერი, ის კი ვიცი, იმდენად დავსუსტდი, იძულებული ვიქნები ისევ ჩავწვე ლოგინში. გუშინ რაღაც რეცეპტი გამომიწერე, ვისარგებლებდი, მაგრამ იცოდე, ჩემო მეგობარო, რომ მჟავე მურაბებისა, ფორთოხლებისა და ზოგიერთი ხილის გარდა სხვა რამის ჭამა აკრძალული მაქვს. დღეს უკვე მეოთხე დღეა საჭმელად არაფერს მაძლევენ. მაგრამ შენ ნუ ინაღვლებ, ყველაფერი გაივლის და გამოვჯანმრთელდები.

ჩვენი საქმისა რა შეიტყე? რატომ არასა მწერ? რა კარგი იყავ დღესა! შენც კი რამდენიმე ხანს დამიღონდი, ჩემო გვრიტო, მე რომ ისე მნახე. მე შემეცოდე და მერე, თუმცა, არ მეციხებოდა, გაგიცინებდი ხოლმე. მაშინ ჩემი ოლიკოც გამომხიარულდა. შენი ჭირიმე, ოლიკო, წიგნები არ მომაკლო, თორემ უკეთესს წამალს წამართმევ მე და მერე ცარიელი დამრჩები. ასე ნეტავი კიდევ ერთხელ

მაინც ჩემთან შამოჰფრინდე! ღმერთს გეფიცები, რომ მკვდარიც რომ ვიყო, გავცოცხლდები. გაგონილა ამისთანა უღვთობა: დღესა თუ სვალ ჩემი ცოლი უნდა იყო და როცა კი მიჭირს, ვერა გხედამ.
შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე

54

[25 მარტი, 1863 წ.]

მოსარული ვარ, ჩემო ანგელოზო! ნება მომეცი, გაკოცო კარგი ამბის შეტყობინებისათვის.

შენი ილიკო

55

[26 მარტი, 1863 წ.]

ჩემო ანგელოზო, მგონი, ცოტათი მოვგვობინდი. ექიმს ველოდები, ვნახოთ, რას მეტყვის. ალბათ, ნახევარი საათით ადგომის ნებას მომცემს. მე იმდენად საეკლესიო ცერემონიის ნახვა არ მინდა, რამდენადაც ჩემ მშვენიერ ანგელოზს ოდნავ მოვკრა თვალი.

იყავი ჯანმრთელად.

შენი საუკუნოდ ილიკო

56

[27 მარტი, 1863 წ.]

ჩემო მეგობარო! ახლა ჩემთან ექიმი იყო, სვალ გარეთ გამოსვლის ნება მომცა, თუ კი კარგი დარი იქნება. მართალია, სუსტადა ვარ, მაგრამ ავადმყოფობისაგან კი არა, არამედ იმის გამო, რომ ორი დღეა, პირში ფორთოხლებისა და მჟავე მურაბის გარდა ლუკმა არ ჩამიღია.

სვალ შენს სანახავად გამოვალ. ძალზე მიხარია, რომ ჩვენი საქმის თაობაზე კეთილი ამბავი მაუწყე.
ღმერთმა ჰქნას, ღმერთმა ჰქნას, ჩემო ანგელოზო! ჩემი და ჩემთან არის და კიდევ ერთ წელს დარჩება აქ.

იყავი მშვიდად
საუკუნოდ შენი ილიკოს გამო

57

[28 მარტი, 1863 წ.]

ჩემო მეგობარო ილიკო! მომიტევე, რომ ასე გვიან გიგზავნი წერილს. ჩემი უპატივცემულისი ლაზარე მთელი კვირა ისე იქცეოდა, რომ ბრაზით მავსებდა; მის მიმართ რომ ცუდი რამე არ მეკადრა, გადავწყვიტე გამეგლო და გავაგდე კიდევ. არ ვიცოდი, ვისთვის გამომეტანებინა ბარათი, მე კი მყავს ხალხი, მაგრამ არ მეგონა, თუ ვინმემ იცოდა თქვენი სახლი. გამოკითხვის შემდეგ გამოირკვა, თურმე ყველას სცოდნია. მე მიხარია ეს ამბავი და გწერ.

გუშინ ჩემთან იყო ხეჩო (დარჩიანოვი). როგორც ის ამბობს, არის იმედი, რომ მამაშენი დამლოცავს. მაგრამ ამბობენ, ნაწყენი კი არისო, რადგან ჩვენ არაფერი შევატყობინეთ და უმისოდ მოვაგვარეთ საქმე. ეს სხვათაშორის. დღეს საღამოს ირაკლისთან წავალ, შუადღისას კი დახმარების სათხოვნელად ივანე მალხაზის-ძესთან.

გუშინ 7–8 საათამდე ძალღვივით დავწანწალებდი ძაღლების ბაღში. წერილის გამო უყურადღებობისათვის შენ რივიანად დამსაჯე.

გთხოვ, თუ შენთან ლაზარე მოვიდეს, თუ გიყვარდე, ნუ მიიღებ და ნუ მოუშვებ შენთან, თორემ ძალზე მაწყენინებ.

შენი ილიკო ჭ.

[1 აპრილი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! „ვაშა“ ვის ეკუთვნის? მე თუ შენ? არც ერთ ჩვენთაგანს; მხოლოდ ხეჩოს, უკვდავ ხეჩოს შევძახოთ ერთხმად ვაშა! აი, ხედავ, ჩემო ძვირფასო მეგობარო, რა საქმე გააკეთა! ამის შემდეგ იცოდე, პატარა ადამიანებსაც შეუძლიათ დიდი საქმის მოგვარება. სახელი და დიდება მას, რომ მოახერხა ჩვენი საქმის უდავიდარაბოდ გათავება. მას, ჩემო მეგობარო, შევძახოთ „ვაშა“! შენ უნდა ჩამოაცვა წვეტიან თავზე დაფნის გვირგვინი. ამ გვირგვინში ის ალკიბიადეს მსგავსად გამოიყურებოდეს იქნება.

შენ უკვე დათრობა მოასწარი? ცუდად ახასიათებ ხომ შენს თავს პირველსავე ხანებში. თუმცა თვით სიხარულიც, მით უმეტეს მოულოდნელი, ხომ დამათრობელი ბანგია, ზოგჯერ ღვინოზე მეტად არყევს, თუ კი კაცი არ არის მას შეჩვეული. შენი მორჩილი მსახურიც ახლა მისგან იმასვე გრძნობს, რასაც შენა გრძნობდი შამპანიურის დალევის შემდეგ. ბარიბარში, ჩემო გვრიტიკო!..

როგორც კი შენგან დაბრუნდება, ლაზარეს ორლანდინთან გავვხავნი. თუ ხვალ ჩემი წამოდგომა სახიფათო არ იქნება, თვითონ წავალ იქ, სადაც საჭიროა და ყველაფერს მოვაგვარებ.

ქალო! მართლა ჩემი ხარ?...

შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე

[2 აპრილი, 1863 წ.]

ოლიკოჯან! დღეს ხუთ საათზე ავდექი და სრულიად ჯანმრთელი ვარ. იცი, რატომ ავდექი ასე ადრე? რომ ვიმუშაო, რომ ჩემი საქმეები ადრე მოვათაო და დიდი დრო დამრჩეს შენთან სალაღობოდ, ჩემო ანგელოზო! დილის საათებში, როცა ჩემს

ანგელოზს სძინავს, მე ვიმუშავე, რომ მთავარი დრო მასთან გავატარო, — რა ბედნიერებაა!....

[აპრილი, 1863 წ.]

ჩემო ანგელოზო! ვიყავი ყველასთან. მადლობა ვუთხარ ირაკლის, ხელზეც კი ვეამბორე კნეინას. ირაკლის ვთხოვე, რათა შენთან შეხვედრის ნება მოეცა, მაგრამ მან ასე მიპასუხა: ამდენხანს მოგიტოპნით და ერთ-ორ დღესაც კიდევ მოითმინეთო. წამოსვლისას კვლავ გავუშორე თხოვნა, მაგრამ უშედეგოდ, ჩემო მეგობარო, რა საწყენია! ნუთუ დარჩილოვს უნდა მივმართოთ, რომ დაიყოლიოს მამაშენი, რათა შენთან შეხვედრის ნება დამართოს?! რას იტყვი ამაზე? მირჩიე, როგორ მოვიქცე. აი, კომედია! თანხმობა მოგვცეს და შენს ნახვას კი მიკრძალავენ!

შენი ილიკო ჭავჭავაძე

25 მაისი, 1864 წ., ქუთაისი

ჩემო გვრიტო ოლიკოჯან! სამი წერილი მივიღე შენგან. მესამეს ზაპონკები მოჰყვა. მინდოდა, მეთქვა მადლობა, მაგრამ ეს სიტყვა ხშირი და უადგილო ხმარებისაგან ისე გათახსირდა და გამოიფიტა, რომ მხოლოდ უსაგნო სიტყვადა დარჩა, უშინაარსო ფორმად იქცა. ამ სიტყვას არ მინდა, მივანდო ის, რასაც შენდამი ვგრძნობდი შენი წერილებისა და საჩუქრის მიღებისას.

მე ვატყობ, რომ უჩემოდ მოწყენილი ხარ, — ეს ძალზედ ცუდია და არ მეთამება. რატომ უნდა მოიწყინო? მართალია, ჩვენ ერთმანეთს ძალზე შევეჩვიეთ, მაგრამ, როცა აუცილებელია ჩვენი დაშორება, ამ ჩვევაზე მაღლა უნდა დავდეთ, მას კი არ უნდა დავემონოთ, ჩვენ თვითონ უნდა დავიმორჩილოთ იგი. თუ შენ შენი ილიკო გიყვარს, მის

რჩევა-დარიგებას ნუ უგულველჰყოფ და გაუჯავრებლად ყური უგდე.

ასე რომ, ნუ მიწყენ, გევედრები. მალე ჩამოვალ შენს წასაყვანად.

მირსკი აქამდე არა ჩანს. მოუთმენლად ველოდები, რადგან მანდ ჩემი ჩამოსვლა მირსკიზეა დამოკიდებული. ამავე დროს შენთვის ოთახის შოვნას ვცდილობ, ჩემო მეგობარო, მაგრამ, სამწუხაროდ, ახლა ძნელი საშოვნია. დიდი მთავრის ასულისა და არჩევნების გამო, რომელიც ჯერ არ დაწყებულა, იმდენი თავად-აზნაურობა მოაწყდა და ისე გაიტენა აქაურობა, რომ ნემსის ჩასაგდებ ადვილს ვერ იპოვი.

როგორც კი მორჩება ეს აურზაური და ქუთაისი თავის ჩვეულებრივ ცხოვრებას დაუბრუნდება, მირჩევნ, მაშინ მოვძებნო საცხოვრებელი ბინა. უფრო იაფად უკეთესს იშოვიო. ჯერჯერობით დოღობერიძესთან ვცხოვრობ.

გუშინ ვიზიტების დღე მქონდა. ვინახულე ლევან გურიელის მეუღლე, შენი ჩამოსვლა ძალზე უხარია. იმერელი ქალებიც გავიცანი. ვერ წარმოიდგენ, რა ხალხია. რამდენი პრანჭვა-გრეხვა, კეკლუცობა და სენტიმენტალობა სცოდნიათ! როცა ველაპარაკები, ან ყურს ვუგდებ, სიცილს ძლივს ვიკაებ. ჯერ რალაცნაირი სინაზით ენაბებათ თვალები, სანდომიან სახეებს უპრანჭავს სენტიმენტალური სულელური ღიმილი, მერმე კი იღება პატარა პირი და ბაგეებიდან გამოფრინდება რალაც ამისი მსგავსი სიტყვები: „სევდის ისრით გაპობილი ჩემი გული სულის სახსნელ მოთმინების ლურსმანზე ჰკიდია“ და ა. შ.

გასულ კვირას კატოს სახელზე გამოგიგზავნე წერილი. უკვე მიღებული გექნება.

მომიკითხე კატო, აკოცე სენიას, ნინას, თამარსა და ლიზას, მომიკითხე თქვენები.

შენი ილიკო

P.S. გამიგე, რა ჰქნა ჩიკვაიძემ აღწერისა? თქვენთან მოდიხ სულიე სულ ახალი და შესანიშნავი შემადგენლობით. . .

72

დეპეშა გუდაუთიდან დუშეთს

სექტემბერი, 1865 წ.

დუშეთი. ოლლა ჭავჭავაძეს

იყავი ჯანმრთელად. არ მოიწყინო. რაც იცი ლიზას შესახებ, მომწერე. ჩამოვალ, ალბათ, ერთი კვირის შემდეგ. მე ჯანმრთელად ვარ.

შენი ილიკო

76

[1865-1868 წ.წ.]

ოლიკოჯან! ხვალ დილით ადრე ტფილისს მივემგზავრები იმიტომ, რომ 13 რიცხვში ჩვენგან დაიწყება წარდგინებები და, როგორც შენ იცი, იქ ჩემი ყოფნა აუცილებელია, რომ ჩემს წარდგინებაზე, როგორც საჭიროა, ისე ვიზრუნო.

დროზე ვერ დავამთავრე ჩემი სიგელები, კიდევ 26 დამრჩა, მაგრამ რას იზამ? მე კიდევ იმისთვის მჭირდება ტფილისში ყოფნა, რომ ჩვენს სახლზე ვიზრუნო.

გიგზავნი უკანასკნელ ექვს მან[ეთს]. იყავი კარგად და არ მოიწყინო. გამომიგზავნე ჩოკაევის ქალაღი, ჩემი ახალი ტანისამოსი, პერანგები და ჩექმები — ორივე წყვილი. გამომიგზავნე 30 ფურცელი ქალაღი.

გეხვევი. სამუდამოდ შენი ილიკო

77

[1865-1868 წ.წ.]

ჩემო ოლიკო! მე მთებში ვარ და წარმოიდგინე, აქ საშინელი სიცივეებია; ეს კიდევ არაფერი, ცუდი ის

არის, გლეხურ ქოხში ვზივარ და შენ გამო კი არა, იმიტომ ვტირი, რომ კვამლი თვალებს მიწვავს.

საქმეები ძალზედ კარგად მიდის. დღეში ასამდე აღვწერე. იმედი მაქვს, ეს უბანი 8 ან 10 დღეში სრულიად მოვათავო. გამომიგზვანე თბილი პალტო, ჩაი, სანთლები, მელანი, თბილი გრძელი საცვლები, თითბირის ჩაიდან და ლურჯი ფუფაიკა.

ათასჯერ გოცნი

შენი ილიკო

82

[1868 წ.]

ოლიკოჯან! ძველი უსიამოვნებანი ახლანდელმა კარგმა საწოლმა დამავიწყა. შენ ნაწყენი ხარ ჩემი წერილით, მომიტევე, როცა ვწერდი, ავად ვიყავი, თან გაჯავრებული. მე ახლა სრულიად გამოვჯამრთელდი, ოღონდ ცოტათი სუსტად ვარ. სამწუხაროდ, ტფილისიდან შენი წამოყვანა არ შემძლია: ბინა ვერსად ვიშოვე. ჩვენი ავეჯი სარდაფში აწყვია და დასალპობად არის განწირული. ნიკოს დიდადა ვმადლობ იმისათვის, რაც მისი წყალობით მომავალში მომეღის, ახლანდელზე არაფერს არ ვამბობ. ჩვენი დეპეშების პასუხის ღირსიც კი არ გაგვხადა, ისე რომ, ახლა უმისოდ გვიხდება სტარიცკისთან დაკავშირება. თუ კიდევ ასეთ ყოფაში მომიხდება ცხოვრება, გადავწყვიტე დიდი სასამართლო უწყების მზრუნველ მართველობას თავი დავუკრა და დავემშვიდობო. ღმერთი შეეწიოთ. სჯობია მარტო ხმელ პურზე ცხოვრობდე, ვიდრე გქონდეს შეძლება და პურს ვერ შოულობდე. პოლტარაცკის ჩემს მაგივრად ჩამოართვი მეგობრულად ხელი და მადლობა უთხარი ცხენისათვის. დეპეშით მაცნობე, შეპირებულ ცხენს როდის მომიყვანენ. მოუთმენლად ველოდები. ის ცხენი ძალზე მიქვს. ჩემს მაგივრად დაკოცნე ბავშვები.

გოცნი

შენი სამუდამოდ ილიკო

176

ილიას დეპეშა მოსკოვიდან

1 მაისი, 1906 წ.

მშვიდობით
ჯანმრთელად.

ჩამოვედით

მოსკოვს,

იყავი

ილია

219

[უთარილო]

ო ლ ღ ა ! იქ, ჩვენთან, მელოდება ზეინკალი, რომელიც მიკეთებდა რკინის ნივთებს ჩვენი ახალი სახლისათვის, იმას მიეცი ორმოცდაცამეტი მანეთი. გამოართვი ხელწერილი, რომ ეს თანხა მიიღო ჩვენი სახლის სამუშაოებისათვის და უთხარ, რომ დანარჩენს, მგონია, რვა მანეთს კაპიკებითურთ, მიიღებს ხვალ.

ილია ჭავჭავაძე

სადილად არ დამელოდოთ.

**უმნიშვნეობი
და
საძიებლები**

ტექსტისათვის

ილია ჭავჭავაძის თხზულებათა 20-ტომეულის მე-18 ტომში შედის ილიას პირადი წერილები მეუღლისადმი, ოღოლა თადეოზის ასულ გურამიშვილ-ჭავჭავაძისადმი. მათი რაოდენობა 245-ია, დაწერილი ქორწინებამდე (დაქორწინდნენ 1863 წლის 21 აპრილს) და ქორწინების შემდეგ. წერილების ავტოგრაფები დაცულია კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში, სადაც ილიას ფონდს აღენიშნავთ U ლიტერით. არის ამ წერილების ნაბეჭდი წყაროებიც, რომლებიც გამოქვეყნდა ილიას გარდაცვალებიდან რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ (ჟ. „ლიტერატურული ალმანახი“, 1950, ი. ბოცვაძის პუბლიკაცია; ჟ. „ცისკარი“, 1957, შ. გოზალიშვილის პუბლიკაცია; ჟ. „ცისკარი“, 1961, პ. ინგოროყვას პუბლიკაცია; მისივე რედაქციით გამოცემული ილიას თხზულებათა ათტომეულის X ტომი, 1961; ჟ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, I, 1992 წ., ნ. კოტინოვისა და ლ. მეფარიშვილის პუბლიკაცია. იხ. შენიშვნები).

ტომში წერილები დალაგებულია ქრონოლოგიური პრინციპით, თუმცა ავტორისეული თარიღები, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, წერილებში თითქმის არ არის. მათი უმრავლესობის დათარიღების დროს გათვალისწინებულ იქნა წერილების შინაარსი და პ. ინგოროყვას მიერ მიღებული თარიღები, რომლითაც დათარიღებულია ი. ჭავჭავაძის თხზულებათა X ტომში შემავალი წერილები. პ. ინგოროყვა წერილებს დიდი შესწავლისა და კვლევის შედეგად ათარიღებს, რასაც თავის გამართლებას აძლევდა: „თუ ჩვენ ვერ შევძლებდით ამ წერილების თანმიმდევრობის აღდგენას. . . მაშინ მთელი ციკლი დაჰკარგავდა შინაგან მთლიანობას. ეს წერილები მიემსგავსებოდა უწესრიგოდ დაყრილ ძვირფას თვლებს და არა ძაფზე აცმულ თვალ-მარგალიტს ძვირფასი ფარლულის სახით“ (ილიას თხზულებათა X ტომი, 1961, გვ. 537). აქვე წარმოდგენილია წერილების ქრონოლოგიაზე დაკვირვების მთელი ნუსხა (გვ. 535–548). ეს დათარიღებანი

გაზიარებულ იქნა წინამდებარე ტომში. ყველა ეს თარიღი პირობითია და მოთავსებულია კვადრატულ ფრჩხილებში.

ჩვენი გამოცემის ძირითად ტექსტად მიღებულია ავტოგრაფები.

კვლევით აპარატში თითოეულ წერილს აქვს თავისი „პასპორტი“, რომელშიც აღნიშნულია წერილის ხელნაწერი – ავტოგრაფის ნომერი, ნაბეჭდი წყარო, თარიღი და ილიას ხელმოწერა. ილიას რუსულ წერილებში ხელმოწერა შესრულებულია რუსულადაც და ქართულ ენაზეც. ჩვენ მას უცვლელად ვტოვებთ.

ტომს ერთვის საძიებლები: 1. პირთა ანოტირებული საძიებელი, 2. გეოგრაფიული საძიებელი და 3. თემატური საძიებელი.

ტომში პირველად იბეჭდება ახლადმიკვლეული წერილებიც.

წერილები დანომრილია რიგითი ციფრებით.

ტომს ერთვის დამატება, რომელშიც მოთავსებულია ილიას რუსული წერილების ქართული თარგმანები. ისინი პავლე ინგოროყვას თხოვნით შეასრულა მწერალმა არჩილ სულაკაურმა (იხ. როსტომ ჩხეიძე, „ბილიკები“ 1990 წ., გვ. 29).

წერილი №1 (გვ. 13)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 220.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 90; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 399.

თარიღი: [16 იანვარი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: И. Ч.

ეს ბარათი, რომელიც ილიას ქორწინებამდე დაიწერა, მცირე მოცულობისაა და თავმეკავებულია. პ. ინგოროყვას აზრით, ამის მიზეზი ილიას მოუცლელობაა. თანაც ამ დროს მას თან ახლდა მათი ახლობელი ნინო ჭავჭავაძე (იხ. პირთა საძიებელი – ჭავჭავაძე), რომელიც შუამდგომლობდა და მხარს უჭერდა ილიას და ოლღას სიყვარულს, (ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 173).

წერილი №2 (გვ. 13)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 221.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 90-91; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 399-400.

თარიღი: [18 იანვარი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: И. Ч., მინაწერის შემდეგაც – И. Ч.

წერილი №3 (გვ. 14)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 221.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 91; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 400.

თარიღი: [19 იანვარი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой Илико.

წერილში ნახსენებია წირვა, საეკლესიო ცერემონიალი, სადაც უნდა შეხვედროდნენ ერთმანეთს ოლლა და ილია. პ. ინგოროყვა ამის მიხედვით ათარილებს ტექსტს.

წერილი №4 (გვ. 14)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 223.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 91-92; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 400-401.

თარიღი: [26 იანვარი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: არა აქვს.

მამაშენი – იგულისხმება ოლლას მამა თადეოზი (იხ. პირთა საძიებელი – გურამიშვილი).
წერილში ნახსენები მონაზონის ვინაობა ვერ დადგინდა.

წერილი №5 (გვ. 18)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 224.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 93; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 403-404.

თარიღი: [28 იანვარი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

„მამაჩემმა რომ შეიტყოს, თოფით დამხვრეტოს“ – წერს ილია ილიას. როგორც ჩანს, ოლლა ნერვიულობდა, მამამ, თადეოზ გურამიშვილმა, არ გაიგოს ჩვენი ამბავი, ეშინოდა მისი განრისხებისა. ილია და ოლლა თავიანთ სიყვარულს თავდაპირველად მალავდნენ.

წერილი №6 (გვ. 20)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 225.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 94; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 404-405.

თარიღი: [29 იანვარი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილში ილია პირველად მოიხსენიებს თავის ჟურნალს „საქართველოს მოამბე“.

ცნობილია, რომ ოლლას განათლება რუსულად ჰქონდა მიღებული, ამიტომ ამ ენაზე წერა უფრო ენერჯობდა. ჩანს, მას პირველად მიუწერია ილიასთვის ქართულად, რასაც ილია ალტაცებაში მოუყვანია.

წერილი №7 (გვ. 21)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 226.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 95; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 406.

თარიღი: [30 იანვარი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой Илико.

წერილი №8 (გვ. 22)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 227.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 95; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 407.

თარიღი: [2 თებერვალი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой Илико.

„ამ დღეებში გამოვა“ – ლაპარაკია ილიას მიერ დაარსებულ ჟურნალზე „საქართველოს მოამბე“, რომელიც გამოვიდა 1863 წელს.

წერილი №9 (გვ. 23)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 228.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 95-96; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 407-408.

თარიღი: [3 თებერვალი, 1863 წ]. კვირა.

ხელმოწერა: Твой Илико.

წერილში ლაპარაკია „საქართველოს მოამბეზე“.

წერილი №10 (გვ. 25)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 229.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 99-97; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 409-410.

თარიღი: 6 თებერვალი, ღამის სამი საათი, [1863 წ].

ხელმოწერა: Твой и ныне и присно и вовеки Илико Ч.

წერილი №11 (გვ. 27)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 230.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 97; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 410.

თარიღი: [7 თებერვალი, 1863 წ].

ხელმოწერა: Твой всегда Илико.

წერილი №12 (გვ. 27)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 231.

ნაბეჭდი: ჟ. „დროშა“, 1957, №9, გვ. 6; ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 95; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 188, 189.

თარიღი: [9 თებერვალი, შაბათი, 1863 წ].

ხელმოწერა: შენი უკუნითი უკუნისამდე ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილი ჟ. „დროშაში“ დათარიღებულია 1863 წლის მარტის თვით.

წერილი №13 (გვ. 28)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 232.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 98-99; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 411-412.

თარიღი: [11 თებერვალი, 1863 წ].

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილი №14 (გვ. 30)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 233.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 100; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 191-193.

თარიღი: [12 თებერვალი, 1863 წ].

ხელმოწერა: შენი სამუდამოდ ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილი №15 (გვ. 31)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 234.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 193.

თარიღი: [12 თებერვალი, 1863 წ].

ხელმოწერა: არა აქვს.

წერილი №16 (გვ. 31)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 283.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 199-200; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 412-414.

თარიღი: ღამის სამი საათი, [13 თებერვალი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი სამუდამოდ ილიკო ჭავჭავაძე.

ამ წერილს აქვს ოლღას ხელით მიწერილი: „შენ კი გენაცვალე, ჩემო სიცოცხლე“. აქვეა ილიას მინაწერი: „ძვირფასო ანგელოზო ილიკო, დაწყნარდი, არაფერი არ მომხდარა“.

წერილი №17 (გვ. 33)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 234.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 100; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 414.

თარიღი: [13 თებერვალი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой и днесь и навеки Илико Ч.

წერილი №18 (გვ. 33)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 235.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 100-101; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 194.

თარიღი: [13 თებერვალი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილს შავში დასაწყისი აკლია. „ჩემი სამეფო კვეთხი“ – იგულისხმება ჯოხი, რომელიც ილიას დარჩა ოლღასთან.

წერილი №19 (გვ. 34)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 280.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 101; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 194-195.

თარიღი: [15 თებერვალი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: არა აქვს.

წერილი ნაკლულია.

წერილი №20 (გვ. 34)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 236.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 101-102; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 415-417.

თარიღი: [16 თებერვალი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი სიკვდილამდე ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილი №21 (გვ. 36)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 237.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 102-103; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 417-418.

თარიღი: ღამის ორი საათი [18 თებერვალი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навсегда Илико Чавчавадзе.

წერილი №22 (გვ. 37)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 238.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 103; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 418.

თარიღი: [19 თებერვალი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки Илико.

წერილში საუბარია ელენე ჩოლოყაშვილის ბინის შესახებ, სადაც ეწყობოდა სტუდენტთა ახალი ნაწარმოებების კითხვა. ივარაუდება, რომ ილიასაც განზრახული ჰქონდა მასში მონაწილეობა.

წერილს აქვს ოლღას ხელით მიწერილი: „Доброе утро, мой дорогой ангел.“

წინა წერილში, რომელიც დათარიღებულია 18 თებერვლით, ილია წერს ოლღას, რომ ჟურნალს (ლაპარაკია „საქართველოს მოამბეზე“) გამოგიგზავნი ხვალ (ე. ი. 19 თებერვალს), თუმცა ეს მეორე წერილიც დათარიღებულია 18 თებერვლით, რომელშიც ილია წერს: გიგზავნი ჟურნალს და ყურადღებით წაიკითხეო. ვფიქრობთ, ეს მეორე 18 თებერვალი არასწორი თარიღია და უნდა იყოს 19 თებერვალი; ამ წერილს ვათარიღებთ 19 თებერვლით.

წერილი №23 (გვ. 38)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 276.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 103; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 199.

თარიღი: [19 თებერვალი, 1863 წ.]

ხელმოწერა: შენი სამუდამოდ ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილი №24 (გვ. 38)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 279.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 103; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 199.

თარიღი: [20 თებერვალი, 1863 წ.]

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილი №25 (გვ. 39)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 239.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 104; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 419-420.

თარიღი: [23 თებერვალი, 1863 წ.]

ხელმოწერა: Твой навеки Илико Ч.

ამავე ფონდში დაცულია წერილის მეორე ვარიანტიც, სადაც მიწერილია ანდაზა კატაზე (იხ. წერილში).

წერილი №26 (გვ. 41)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 240.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 105; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 420-421.

თარიღი: [24 თებერვალი, 1863 წ.]

ხელმოწერა: Илико.

ამ როკაპ დედაკაცს რა საქმე აქვს შენთან? – გაურკვეველია ვის გულისხმობს ილია.

წერილი №27 (გვ. 42)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 241.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 105-106; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 421-423.

თარიღი: [26 თებერვალი, 1863 წ.]

ხელმოწერა: Твой навеки Илико.

„დე, მამაშენმა არ მოგვაკლოს ლოცვა-კურთხევა“ – იგულისხმება ოლღას მამა – თადეოზ გურამიშვილი (იხ. საძიებელი – გურამიშვილი თადეოზ).

ფერილი №28 (გვ. 44)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 242.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 107-108; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 424-426.

თარიღი: დილის ხუთი საათი [28 თებერვალი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Илико Ч.

ფერილი №29 (გვ. 47)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 243.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 108-109; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 426-427.

თარიღი: [1 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки Илико.

ფერილი №30 (გვ. 49)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 244.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 109; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 427-428.

თარიღი: [2 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: არა აქვს.

ფერილი №31 (გვ. 50)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 245.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 110; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 428-429.

თარიღი: [3 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки Илико Ч.

ფერილი №32 (გვ. 50)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 246.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 110; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 429.

თარიღი: [4 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки Илико.

ფერილი №33 (გვ. 51)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 247.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 110-111; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 429-431.

თარიღი: [5 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки Илико.

ფერილი №34 (გვ. 53)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 248.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 112; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 431-432.

თარიღი: [6 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки Илико.

ფერილი №35 (გვ. 54)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 282.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 112; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 216-217.

თარიღი: [7 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი სამუდამოდ ილია ჭავჭავაძე, მეორე ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №36 (გვ. 55)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 249.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 113; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 432-433.

თარიღი: [8 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: არა აქვს.

წერილი შავია და დაუმთავრებელი.

წერილი №37 (გვ. 55)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 281.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 113; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 217.

თარიღი: [9 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილი №38 (გვ. 56)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 250.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 113-114; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 433-434.

თარიღი: [10 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки Илико Ч. იქვე: შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილი №39 (გვ. 57)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 251.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 114; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 434.

თარიღი: [11 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки.

წერილი №40 (გვ. 58)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 252.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 114; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 434-435.

თარიღი: [12 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой Илико.

„შენს დას“ – იგულისხმება ოლღას უფროსი და ეკატერინე (იხ. პირთა საძიებელი).

წერილი №41 (გვ. 58)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 273.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 114-115; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 220.

თარიღი: [14 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: მარად შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

„შენს დას რაც უთხარი, ყველაფერი“ – იგულისხმება ოლღას უფროსი და ეკატერინე (იხ. პირთა საძიებელი).

ფერილი №42 (გვ. 59)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 253.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 115; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 435.

თარიღი: [14 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი საბუდამოდ ილიკო ჭ.

ფერილი №43 (გვ. 60)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 254.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 115; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 436.

თარიღი: [14 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навсегда Илико Ч.

ფერილი №44 (გვ. 60)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 255.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 115-116; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 436.

თარიღი: [15 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: არა აქვს.

„პირველ ჟურნალში“ – იგულისხმება „საქართველოს მოამბე“, მასში დაბეჭდა ილიას „გლახის ნამშობი“ 1-5 თავი (იხ. საძიებელი).

ფერილი №45 (გვ. 61)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 274.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 116; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 436-437.

თარიღი: [16 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки Илико Ч. მეორე ხელმოწერა: Твой Илико и вечно твой Чавчавадзе.

ფერილი №46 (გვ. 62)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 284.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 116-117; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 224.

თარიღი: [17 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი საბუდამოდ ილიკო ჭავჭავაძე.

ფერილი №47 (გვ. 63)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 275.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 117; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 224-225.

თარიღი: [18 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი უკუნითი უკუნისამდე ილიკო ჭავჭავაძე.

ფერილი №48 (გვ. 63)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 256.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 117; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 438.

თარიღი: [19 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки Илико.

წერილი №49 (გვ. 64)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 257.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 117-118; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 438-439.

თარიღი: [20 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки Илико Ч.

წერილი №50 (გვ. 66)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 288.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 118; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 439-440.

თარიღი: [21 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი სამუდამოდ ილიკო ჭავჭავაძე.

„შენი და როგორ არის, ხომ არ დაწვა?“ – ლაპარაკია ოლღას დაზე, ეკატერინეზე, რომელიც ბავშვს ელოდა.

წერილი №51 (გვ. 66)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 259.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 119; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 440-441.

თარიღი: [22 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი უკუნითი უკუნისამდე ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილი №52 (გვ. 68)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 272.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 119-120; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 441-442.

თარიღი: [23 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки Илико.

წერილი №53 (გვ. 69)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 260.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 120-121; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 442-443.

თარიღი: [24 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე.

ჟ. „ცისკარში“ ასეთი ხელმოწერაა: „შენი საუკუნოდ ილიკო“.

წერილი №54 (გვ. 70)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 261.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 443.

თარიღი: [25 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой Илико.

წერილი №55 (გვ. 71)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 262.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 120-121; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 443-444.

თარიღი: [26 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки Илико.

წერილში ლაპარაკია საეკლესიო ცერემონიაზე, სადაც შეყვარებულები ხვდებოდნენ ერთმანეთს. ეს ცერემონია არის „წითელი პარასკევი“, როცა ხდება ქრისტეს სხეულის გამოხვედრა ეკლესიიდან.

წერილი №56 (გვ. 71)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 263.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 121; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 444.

თარიღი: [27 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки Илико.

წერილი №57 (გვ. 71)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 264.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 121; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 444.

თარიღი: [28 მარტი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой Илико Ч.

წერილი №58 (გვ. 72)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 403.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 445.

თარიღი: [1 აპრილი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: Твой навеки Илико Чавчавадзе.

აქვეა წერილის შავი ვარიანტი: „შენი ჭირიძე, ოლიკო, მართლა ჩემი ხარ? მე ადამიანზე უსულელესი ქვეყანაზედ არავინ მინახამს. მინამ მიიღებს, რაც უნდა, სწუხს და იტანჯება. მიიღებს თუ არა, არა ჰსჯერა. И заметить стоит,

что чем больше горя, тем больше невероятным становится счастье, купленное этим горем. А все-таки приятно быть под влиянием счастья, кажущегося невероятным с непривычки, находиться под влияюще. . . (წერილი ნაკლულია).

წერილი №59 (გვ. 73)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 404.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 445.

თარიღი: [2 აპრილი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: არა აქვს.

წერილი №60 (გვ. 73)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 405.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 122; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 234.

თარიღი: [3 აპრილი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილი №61 (გვ. 73)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 277.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1961, №3, გვ. 122; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 234-235.

თარიღი: [4 აპრილი, 1863 წ.].

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

ივანე მალხაზიჩი (იხ. საძიებელი) ოლღას მამასთან აგვარებდა საქმეს ილიასა და ოლღას ურთიერთობისთვის.

წერილი №62 (გვ. 74)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 215.

ნაბეჭდი: ჟ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, I, 1992, გვ. 149.

თარიღი: [21 აპრილამდე, 1863 წ.]

ხელმოწერა: შენი საქრმო ილიკო ჭავჭავაძე.

კრებულში წერილი პირველად იბეჭდება. წერილიდან ჩანს, რომ იგი დაწერილია 21 აპრილამდე, ქორწინებამდე (ოღლა და ილია დაქორწინდნენ 1863 წლის 21 აპრილს), ამიტომ პირობითად ვათარილებთ ამ წერილს 21 აპრილამდე, 1863 წ.

წერილი №63 (გვ. 75)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 269.

თარიღი: [აპრილი, 1863 წ.]

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

კრებულში წერილი პირველად იბეჭდება.

წერილიდან ჩანს, რომ ილიასა და ოლლას ქორწინება ჯერ არ შემდგარა, თუმცა ამ წერილით მთავრდება ილიას წერილები ოლლასადმი ქორწინებამდე და იწყება წერილები ქორწინების შემდეგ (1864 წლიდან).

წერილი №64 (გვ. 75)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 286.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 239-240.

თარიღი: [22 მაისი, 1864, ქუთაისი].

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე. მინაწერის შემდეგ: შენი ილიკო.

1864 წელს ილიამ დაიწყო მუშაობა ქუთაისში, გენერალ-გუბერნატორის საგანგებო მინდობილობათა მოხელედ.

წერილი №65 (გვ. 77)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 286.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 457-458.

თარიღი: 25 მაისი, 1864, ქუთაისი.

ხელმოწერა: Твой Илико.

წერილი №66 (გვ. 78)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 288.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 242.

თარიღი: 29 მაისი, [1864, ქუთაისი].

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილი №67 (გვ. 79)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 289.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 242-243.

თარიღი: [2 ივნისი, 1864, ქუთაისი].

ხელმოწერა: შენი მარად მასსოვარი ილიკო ჭავჭავაძე.

ფერილი №68 (გვ. 80)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 290.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 244-245.

თარიღი: 5 ივნისი [1864, ქუთაისი].

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე; მინაწერზე: შენი ერთგული ილიკო ჭავჭავაძე.

ფერილი №69 (გვ. 81)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 411.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 245-246.

თარიღი: [1864, ქუთაისი].

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

ფერილი №70 (გვ. 83)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 413.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 246-247.

თარიღი: [1864, ქუთაისი].

ხელმოწერა: შენი ილიკო.

ფერილი №71 (გვ. 83)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 400.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 247.

თარიღი: [21 სექტემბერი, 1865]. ხონი.

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

ფერილი №72 (გვ. 84)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 403.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 247.

თარიღი: [სექტემბერი, 1865, გულაუთა].

ხელმოწერა: არა აქვს.

ეს არის დეპეშა, რომელიც გამოგზავნილია გულაუთიდან ღუმეთში.

ფერილი №73 (გვ. 84)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 414.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 247-248.

თარიღი: [17 ივნისი, 1865-1868].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილიდან ჩანს, რომ იგი გამოგზავნილი უნდა იყოს 17 ივნისს.

ფერილი №74 (გვ. 84)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 413.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 248.

თარიღი: [1865-1868, ყაზბეგი].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე.

ფერილი №75 (გვ. 85)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 410.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 249-250.

თარიღი: [1865-1868].

ხელმოწერა: Твой навсегда Илико.

ფერილი №76 (გვ. 85)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 414.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 459.

თარიღი: [1865-1868].

ხელმოწერა: Твой навсегда Илико.

ფერილი №77 (გვ. 86)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 292.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 458-459.

თარიღი: [1865-1868].

ხელმოწერა: Твой Илико.

ფერილი №78 (გვ. 86)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 290.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 250.

თარიღი: [1865-1868].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №79 (გვ. 87)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 291.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 250-251.

თარიღი: [1865-1868].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილიკო ჭავჭავაძე.

ფერილი №80 (გვ. 87)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 414.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 255-256.

თარიღი: [28 ოქტომბერი, 1865-1872, ქვიშხეთი].

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილის მეორე გვერდზე მიწერილია: „კნენა ოლლა ჭავჭავაძისას, ღუშეთს“.

ფერილი №81 (გვ. 88)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 470.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 252-253.

თარიღი: [1868].

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

1868-1873 წლებში ილია მუშაობდა ღუშეთის მომრიგებელ მოსამართლედ.

ფერილი №82 (გვ. 89)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 363.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 459.

თარიღი: [1868].

ხელმოწერა: : Твой навсегда Илико.

ფერილი №83 (გვ. 90)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 470.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 253-254.

თარიღი: [1868].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №84 (გვ. 91)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 291.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 255.

თარიღი: [19 აპრილი, 1868-1872, დუშეთი].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №85 (გვ. 91)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 401.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 256.

თარიღი: [1868-1872].

ხელმოწერა: შენი ერთგული ილიკო ჭავჭავაძე.

ფერილი №86 (გვ. 91)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 293.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 256-257.

თარიღი: [1871].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №87 (გვ. 92)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 290.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 251.

თარიღი: [1872].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №88 (გვ. 92)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 409.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 251.

თარიღი: [1872].

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

ფერილი №89 (გვ. 93)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 289.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 252.

თარიღი: [1872].

ხელმოწერა: შენი ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილი №90 (გვ. 93)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 294.

ნაბეჭდი: შ. „ცისკარი“, №5, 1957, გვ. 93; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 258-259.

თარიღი: 15 იანვარი [1873] სალამოს შვიდი საათი, ღუშეთი.

ხელმოწერა: შენი მარადის ერთგული ილია ჭავჭავაძე.

პირობითი თარიღი [1873] მიღებულია წერილის შინაარსის მიხედვით, კერძოდ, ცნობილია, რომ ოლა თავის დასთან ეკატერინესთან იმყოფებოდა ბაქოში 1873 წლის იანვრიდან. აქვე საუბარია „გლახის ნაამბობის“ დასრულების შესახებ, რაც ამ თარიღს ემთხვევა.

წერილი №91 (გვ. 95)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 295.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 260-262.

თარიღი: 1 თებერვალი, 1973, ღუშეთი.

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი თარიღიანია, რაც იშვიათი შემთხვევაა ილიას მიმოწერაში ოლღასთან. ეს ზუსტი თარიღი საშუალებას გვაძლევს მომდევნო წერილების დათარიღებისათვის, რადგან ეს წერილები გავზავნილია ღუშეთიდან ბაქოში, სადაც ოლა სტუმრობდა თავის დას ეკატერინე გურამიშვილ-სტაროსელსკაიას.

წერილი №92 (გვ. 97)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 296.

ნაბეჭდი: შ. „ცისკარი“, №5, 1957, გვ. 93; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 258-260.

თარიღი: [8 თებერვალი, 1873].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

„ჩენი ბანკის საქმე“ – იგულისხმება სათავადაზნაურო ბანკი, რომლისთვისაც წლების განმავლობაში იბრძოდა და იღვწოდა ილია.

წერილი №93 (გვ. 100)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 298.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 264-265.

თარიღი: [23 თებერვალი, 1973].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

„ვერა ხერხდება ვერც ჩემი „ატსტაკა“ – იგულისხმება ილიას გადადგომა მომრიგებელი მოსამართლის თანამდებობიდან ქ. ღუშეთში, რაც ასე სურდა ილიას.

წერილი №94 (გვ. 100)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 297.

ნაბეჭდი: შ. „ცისკარი“, №5, 1957, გვ. 94-95; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 265-267.

თარიღი: 23 თებერვალი [1873], ღუშეთი.

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ერთგული ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №95 (გვ. 103)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 299.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 267-269.

თარიღი: 1 მარტსა [1873].

ხელმოწერა: მარად და მარად შენი ილია ჭავჭავაძე.

პირობითი თარიღი მიღებულია წინა წერილის გათვალისწინებით, რადგან ოლლა კვლავ ბაქოში იმყოფება.

წერილი №96 (გვ. 105)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 300.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 269-271.

თარიღი: [8 მარტი, 1873].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი დათარიღდა შინაარსის მიხედვით.

წერილი №97 (გვ. 107)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 301.

ნაბეჭდი: შ. „ცისკარი“, 1957, №5, გვ. 94-95; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 272-274.

თარიღი: [16 მარტი, 1873].

ხელმოწერა: სამუდამოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №98 (გვ. 109)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 302.

ნაბეჭდი: შ. „ცისკარი“, 1957, №5, გვ. 96-97; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 274-276.

თარიღი: [23 მარტი, 1873].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №99 (გვ. 111)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 304.

ნაბეჭდი: შ. „ცისკარი“, №5, 1957, გვ. 97-98.

თარიღი: 31 მარტი [1873].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №100 (გვ. 112)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 303.

ნაბეჭდი: შ. „ცისკარი“, №5, 1957, გვ. 98; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 277-280.

თარიღი: [19 აპრილი, 1873] დუშეთი.

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №101 (გვ. 115)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 305.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 280-281.

თარიღი: 26 აპრილი, [1873, დუშეთი].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №102 (გვ. 116)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 306.

ნაბეჭდი: შ. „დროშა“, 1957, №9, გვ. 6; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 281-283.

თარიღი: 4 მაისი, [1873, დუშეთი].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

„მე კლასიკური სახელი მაქვს გრ. ორბელიანი საგან მოცემული“ – თაობათა ბრძოლის დროს ილიას „გამოცანების“ საპასუხოდ 1872 წელს გრ. ორბელიანი დაწერა ლექსი „პასუხი შვილთა“, რომელშიც ილიას ახასიათებს ასე: „ის ღიბერალი, ბურთივით მრგვალი“. სწორედ ამას გულისხმობს ილია. წერილი თარიღდება მისი შინაარსის მიხედვით.

წერილი №103 (გვ. 118)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 307.

ნაბეჭდი: ჟ. „ცისკარი“, 1957, №5 გვ. 98-99; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 283-285.

თარიღი: 11 მაისი [1873], დუშეთი.

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №104 (გვ. 120)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 308.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 286-287.

თარიღი: [17 მაისი, 1873, დუშეთი].

ხელმოწერა: შენი სამუდამოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №105 (გვ. 122)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 309.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 287-288.

თარიღი: [19 ივლისი, 1873, მოსკოვი].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №106 (გვ. 124)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 310.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 289-291; ჟ. „ლიტერატურული აღმანახი“, №3, 1950, გვ. 239.

თარიღი: 28 ივლისი [1873], მოსკოვი.

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

ამ წერილის მოკლე რედაქცია გამოაქვეყნა იოსებ ბოცვაძემ კრებულში „ლიტერატურული აღმანახი“ (№3, 1950), რომლის კომენტარშიც ნახსენებია, რომ წერილში მოხსენიებული „წესდება“ (სათავადაზნაურო ბანკის წესდება) შემუშავდა საქართველოში და გაიგზავნა რუსეთში 1873 წ. დასამტკიცებლად. ამის მიხედვით წერილი დათარიღებულია პირობითად 1873 წლით. წერილში მოტანილი ლექსის სტრიქონები მოტანილია ილიას „ჩემო კალამოდან“, რომელიც დაიწერა 1861 წელს ყვარელში.

წერილი №107 (გვ. 127)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 311.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 291-294.

თარიღი: 3 აგვისტოს, [1873, მოსკოვი].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

„სენოს საქმე“ – იგულისხმება ოლღას დისშვილის სენოს ლიცეუმში მოწეობა, რისთვისაც ილია მოსკოვში ყოფნის დროს იღვწოდა.

წერილი №108 (გვ. 130)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 312.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 295-298.

თარიღი: 15 აგვისტო, [1873], მოსკოვი.

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილიკო.

წერილი №109 (გვ. 133)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 313.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 298-299.

თარიღი: 25 აგვისტო, [1873], მოსკოვი.

ხელმოწერა: შენი სამუდამოდ ილია ჭავჭავაძე.

„ძღვის მოვირიგე ბანკში შესვლა“ – თითქმის მთელი თვე წვალბდა ილია მოსკოვში ბანკში შესვლის ნებართვის მიღებაზე, მხოლოდ 25 აგვისტოს დართეს ამის ნება.

გივი და სენო – ლაპარაკია ეკატერინე სტაროსელსკის (იხ. პირთა საძიებელი) ვაჟებზე.

„ჩემი ძმისწული სენა არ მოსულა მოსკოვს“ – სენა (იხ. პირთა საძიებელი).

წერილი №110 (გვ. 134)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 314.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 299-302.

თარიღი: 31 აგვისტო [1873, მოსკოვი].

ხელმოწერა: მარად შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №111 (გვ. 138)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 315.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 303-305.

თარიღი: 6 სექტემბერი, [1873], მოსკოვი.

ხელმოწერა: Твой навсегда Илья Чавчавадзе.

წერილი №112 (გვ. 140)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 316.

ნაბეჭდი: ჟ. „ლიტერატურული ალმანახი“, 1950, №3, გვ. 240; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 305-308.

თარიღი: 12 სექტემბერი, [1873, პეტერბურგი].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

„ამაო ჩემი იარალი, სად ჩემი ნატვრა და სად ჩემი როტვა“ – სიტყვები ამოღებულია გრ. ორბელიანის ლექსიდან „ჩემო იარალი“ (1832, მირგოროდი).

წერილი №113 (გვ. 143)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 317.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 308-309.

თარიღი: 21 სექტემბერი, [1873, პეტერბურგი].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

„ჩვენი უსტავის საქმე უიმედოდ არ არის“ – იგულისხმება სათავადაზნაურო ბანკის წესდება, რომლის დასამტკიცებლად რუსეთში იმყოფებოდა ილია.

წერილი №114 (გვ. 144)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 318.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 309-311.

თარიღი: 26 სექტემბერი, [1873, პეტერბურგი].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №115 (გვ. 147)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 319.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 312-314.

თარიღი: 5 ღვინობისთვე [1873, პეტერბურგი].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №116 (გვ. 149)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 320.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 314-316.

თარიღი: 10 ოქტომბერი, [1873].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №117 (გვ. 151)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 321.

ნაბეჭდი: ჟ. „ლიტერატურული აღმანახი“, 1950, №3, გვ. 241-242; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 316-319.

თარიღი: 23 ოქტომბერი, 1873, ს. პეტერბურგი.

ხელმოწერა: შენი და საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

„განცხრომა ჩემის მოხვეის არ იყოს, საფლავშიაც გვეყოფა“ – იგულისხმება ილიას ნაწარმოების – „მგზავრის წერილები“ – მოქმედი პირის, ლელთ ლუნას სიტყვები.
პ. ინგოროყვასთან ეს თარიღდება 23 ოქტომბრით, „ლიტერატურულ აღმანახში“ (ს. ბოცვაძე), კი 29 ოქტომბრით.

წერილი №118 (გვ. 153)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 322.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 319-321.

თარიღი: 6 ნოემბერი [1873], პეტერბურგი.

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №119 (გვ. 155)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 323.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 321-323.

თარიღი: 12 ნოემბერი 1873 [ს. პეტერბურგი].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №120 (გვ. 158)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 324.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 323-324.

თარიღი: 19 ნოემბერი, [1873], პეტერბურგი.

ხელმოწერა: ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №121 (გვ. 160)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 325.

ნაბეჭდი: „ლიტერატურული აღმანახი“, 1950, №3, გვ. 143; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 325-327.

თარიღი: [20 ნოემბერი, 1873, ს. პეტერბურგი].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

ბანკის საორგანიზაციო საქმეებთან დაკავშირებით ილიამ პეტერბურგში დიდხანს დაჰყო. ამასობაში დაიწყო ინგლისური ენის შესწავლა, შეუამხანაგდა იმ დროს სტუდენტს, ივ. მაჩაბელს და ერთად დაიწყეს შექსპირის „მეფე ლირის“ თარგმნა (იხ. საძიებელი).
პ. ინგოროყვასთან წერილი დათარიღებულია 20 ნოემბრით. ჟ. „ლიტერატურული აღმანახში“ კი 21 ნოემბრით.

წერილი №122 (გვ. 162)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 326.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 327-328.

თარიღი: [3 დეკემბერი, 1873].

ხელმოწერა: მარადის შენი ილია ჭავჭავაძე.

„საცა არა სჯობს, გაცლა სჯობს“. . . — ამ აფორიზმს ილია ხშირად იყენებს თავის შემოქმედებაში და, როგორც ბევრი სხვა, ისიც მას შოთა რუსთაველს მიაკუთვნებს. სამეცნიერო ლიტერატურაში გაირკვა, რომ ეს აფორიზმი არ ეკუთვნის რუსთაველს (ალ. ბარამიძე, ლ. მენაბდე, ბ. დარჩია...), ბ. დარჩიას დაკვირვებით, იგი მომდინარეობს რუსთაველზე შექმნილი ერთ-ერთი ხალხური თქმულებიდან (იხ. კრებ. „რუსთველოლოგია“, II, 2003, გვ. 236-243).

წერილი №123 (გვ. 163)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 327.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 329-330.

თარიღი: [14 დეკემბერი, 1873, მოსკოვი].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №124 (გვ. 165)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 328.

ნაბეჭდი: „ლიტერატურული აღმანახი“, 1950, №3, გვ. 244; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 330-331.

თარიღი: [15 დეკემბერი, 1873].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №125 (გვ. 166)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 329.

ნაბეჭდი: „ლიტერატურული აღმანახი“, 1950, №3, გვ. 244-245; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 331-333.

თარიღი: [19 დეკემბერი, 1873, მოსკოვი].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

ჟ. „ლიტერატურულ აღმანახში“ (თ. ბოცვაძე), ხელმოწერა: „შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე“. „მეფე ლირის“ კარგი თარგმანის შესახებ, რომელიც შეასრულეს ივ. მაჩაბელმა და ილია ჭავჭავაძემ, დადებითი შეფასება მისცა პეტერბურგელმა კორესპონდენტმა გაზ. „დროებაში“ (1873, №40). ამ თარგმანმა ასევე დადებითი შეფასება მიიღო გაზ. „დროებაში“ 1874 წლის №428-ში, როცა თბილისში მოხდა მისი განხილვა.

წერილი №126 (გვ. 168)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 330.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 333-334.

თარიღი: 26 დეკემბერი [1873].

ხელმოწერა: ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №127 (გვ. 169)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 331.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 334-336.

თარიღი: 2 იანვარს [1874].

ხელმოწერა: შენი მარად და მარადის იქითაც ილიკო ჭავჭავაძე.

წერილი №128 (გვ. 171)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 332.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 336-337.

თარიღი: [8 იანვარი, 1874].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №129 (გვ. 172)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 333.

ნაბეჭდი: ჟ. „ლიტერატურული ალმანახი“, 1950, №3, გვ. 246-247; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 338-339.

თარიღი: [15 იანვარი, 1874, მოსკოვი].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილის შინაარსიდან ჩანს წერილის დაწერის თარიღი („აი მოვიდა ხუთმეტი იანვარიც“).

წერილი №130 (გვ. 174)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 334.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 340-341.

თარიღი: [23 იანვარი, 1874].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

„მიშკას ამბავი მომწერე და გაზილასი“ – ილიას საყვარელი ცხოველები. მიშკა – ცხენის სახელია, გაზილა – ძაღლის, რომლებსაც ხშირად ახსენებს ილია წერილებში.

წერილი №131 (გვ. 176)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 335.

ნაბეჭდი: ჟ. „ლიტერატურული ალმანახი“, 1950, №3, გვ. 247; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 341-343.

თარიღი: 4-ს თებერვალს [1874, მოსკოვი], ორშაბათი.

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

„აქამდინ ჩვენს თარგმნის ლირს წაიკითხავდი“ – ლაპარაკია შექსპირის „მეფე ლირზე“, რომელიც თარგმნეს ივანე მაჩაბელმა და ილია ჭავჭავაძემ. მისი თარგმნა დასრულდა 1874 წლის იანვრის პირველ რიცხვებში.

წერილი №132 (გვ. 177)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 336.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 343-344.

თარიღი: 18 თებერვალი, [1874, მოსკოვი].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №133 (გვ. 179)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 337.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 344-346.

თარიღი: 26 თებერვალი, [1874, მოსკოვი].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №134 (გვ. 181)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 338.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 346-348.

თარიღი: 11 მარტი, [1874].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №135 (გვ. 183)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 339.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 348-350.

თარიღი: 19 მარტი, [1874].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილში ნახსენები ბანკის წესდება დამტკიცდა 1874 წლის მარტში.

წერილი №136 (გვ. 185)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 340.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 351.

თარიღი: 2 ენენისთვე, [1874, თბილისი].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №137 (გვ. 186)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 341.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 351-352.

თარიღი: 6 სექტემბერი, [1874] თბილისი.

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №138 (გვ. 186)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 413.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 351.

თარიღი: 16 სექტემბერი, [1874, თბილისი].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №139 (გვ. 187)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 337.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 353-355.

თარიღი: 7 ნოემბერი, [1874, მოსკოვი].

ხელმოწერა: შენი და მარად შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №140 (გვ. 189)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 342.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 352-353.

თარიღი: [1874].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №141 (გვ. 190)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 343.

თარიღი: 20 თებერვალი, [1875].

ხელმოწერა: შენი მარადის და მარადის იქითაც ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი გაგზავნილია ბაქოში, სადაც ოღლა 1875 წელს იმყოფებოდა თავის დასთან ეკატერინე გურამიშვილ-სტაროსელსკაიასთან. ამიტომ ეს წერილი პირობითად 1875 წლით დათარიღდა.

დიმიტრი და პატარები — დიმიტრი სტაროსელსკი თავისი შვილებით (დიმიტრი, იხ. პირთა საძიებელი).

წერილი №142 (გვ. 191)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 418.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 355-356.

თარიღი: 26 თებერვალი, [1875, თბილისი].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №143 (გვ. 192)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 346.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 356.

თარიღი: 10 მარტი, [1875].

ხელმოწერა: ილია ჭავჭავაძე. მინაწერზე კიდევ: ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №144 (გვ. 193)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 366.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 357.

თარიღი: 28 ოქტომბერი, [1875, ყვარელი].

ხელმოწერა: შენი ყოველთვის და ყოველს ჟამს ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №145 (გვ. 194)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 418.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 357.

თარიღი: [9-ს ნოემბერს, 1875, ყვარელი].

ხელმოწერა: შენი ერთგული ილია ჭავჭავაძე.

წერილი დათარიღებულია შინაარსის მიხედვით, რომელშიც ვკითხულობთ: „შენი დეპეშა დღეს 9 ნოემბერს მომივიდა“.

წერილი №146 (გვ. 195)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 348.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 358-359.

თარიღი: 13 ნოემბერი, [1875].

ხელმოწერა: შენი ერთგული ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №147 (გვ. 196)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 349.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 360-361.

თარიღი: 25 ნოემბერი, [1875, ყვარული].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №148 (გვ. 197)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 361.

ნაბეჭდი: ჟ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1992, I, გვ. 149.

თარიღი: 29 ნოემბერი, [1875].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად. წერილს ვათარილებთ შინაარსის მიხედვით.

წერილი №149 (გვ. 198)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 357.

თარიღი: 13 ივნისი, [1870-იანი წლები].

ხელმოწერა: საუკუნოთ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №150 (გვ. 199)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 360.

ნაბეჭდი: ჟ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1992, I, გვ. 149.

თარიღი: 8 სექტემბერი, [1870-იანი].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი კრებულში იბეჭდება პირველად. მასში ლაპარაკია საგურამოს სახლის მშენებლობაზე. ამიტომ წერილს ვათარილებთ პირობითად.

წერილი №151 (გვ. 199)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 364.

ნაბეჭდი: ჟ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1992, I, გვ. 150.

თარიღი: 23 დეკემბერი, შაბათი, [1870-იანი წლები].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი კრებულში იბეჭდება პირველად. წერილს ვათარილებთ პირობითად, ახალი წესდების პროექტის გადახედვის გამო.

წერილი №152 (გვ. 200)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 385.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 363.

თარიღი: [1875-1883].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №153 (გვ. 201)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 412.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 361-362.

თარიღი: [1875-1883].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №154 (გვ. 201)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 383.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 362-363.

თარიღი: [1875-1883].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №155 (გვ. 202)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 414.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 361.

თარიღი: [1875-1883].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №156 (გვ. 203)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 414.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 387.

თარიღი: [1877].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ილიას დისშვილი სენა მოკლეს 1877 წელს (დასაფლავებულია კახეთში), ამიტომ წერილს პირობითად ვათარილებთ 1877 წლით.

წერილი №157 (გვ. 203)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 372.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 363-364.

თარიღი: [1881].

ხელმოწერა: არა აქვს.

წერილი №158 (გვ. 204)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 407.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 364-365.

თარიღი: [1881].

ხელმოწერა: შენი მარადის ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №159 (გვ. 205)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 351.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 365-367.

თარიღი: 21 იანვარი, [1884, პეტერბურგი].

ხელმოწერა: შენი სამუდამოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №160 (გვ. 207)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 352.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 367-369.

თარიღი: 8 თებერვალი, [1884].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №161 (გვ. 209)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 353.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 369-370.

თარიღი: 19 თებერვალი, [1884, პეტერბურგი].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №162 (გვ. 210)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 354.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 370-372.

თარიღი: 22 თებერვალი, [1884].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №163 (გვ. 212)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 355.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 372-373.

თარიღი: 29 თებერვალი, [1884, პეტერბურგი].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №164 (გვ. 214)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 356.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 373-375.

თარიღი: 10 მარტი, [1884].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №165 (გვ. 215)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 392.

თარიღი: [1884 წლამდე].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად. ვათარილებთ შინაარსის მიხედვით.

ილიას დისწული მაიკო იმყოფება სტუმრად საგურამოში. იგი 1884 წელს გათხოვდა, ე. ი. 1884 წლამდე ეს წერილი დაწერილი.

წერილი №166 (გვ. 217)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 413.

თარიღი: [1884 წლამდე].

ხელმოწერა: შენი მუდამ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად. თარიღდება შინაარსის მიხედვით (მაიკო ისევ საგურამოში).

წერილი №167 (გვ. 217)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 373.

ნაბეჭდი: ჟ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1992, I, გვ. 150.

თარიღი: [1884 წლამდე].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი კრებულში იბეჭდება პირველად. წერილს ვათარილებთ შინაარსის მიხედვით. მასში მოხსენიებულია ილიას უფროსი და ნინო, რომელიც გარდაიცვალა 1884 წელს (იხ. პირთა საძიებელი, ჭავჭავაძე ნინო).

წერილი №168 (გვ. 217)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 399.

თარიღი: [1884 წლამდე].

ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.

რადგანაც წერილში ნახსენები მაიკო (იხ. პირთა საძიებელი) 1884 წელს გათხოვდა, ამიტომ წერილს ვათარილებთ პირობითად 1884 წლამდე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №169 (გვ. 218)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 373.

ნაბეჭდი: ჟ. „დროშა“, 1957, №9, გვ. 6-7; ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 375-377.

თარიღი: [1887].

ხელმოწერა: შენი ერთგული ილია ჭავჭავაძე.

წერილი დათარიღებულია მისი შინაარსის მიხედვით თუ გავითვალისწინებთ მასში ნახსენებ წლებს (24 წელია ერთად ვართ, 50 წლისა ვარ), გამოდის, რომ იგი დაიწერა 1887 წელს.

წერილი №170 (გვ. 221)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 394.

ნაბეჭდი: ჟ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1992, I, გვ. 151.

თარიღი: [1880-იანი წლები].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

კრებულში წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №171 (გვ. 222)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 369.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 377.

თარიღი: 10 სექტემბერი, 1895.

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

„პანაშვილი იქ იქნება, კრწანისის მინდორზე, დილის ცხრა საათზე, თერთმეტ ამ თვეს“ – 1795 წელს მოხდა კრწანისის ბრძოლა ალა-მაჰმად-ხანის წინააღმდეგ, რაც ქართველთა დამარცხებით დამთავრდა. ამ ტრაგედიის აღსანიშნავად, 100 წლის თავზე, 1895 წელს კრწანისის ველზე გაიმართა პანაშვილი.

წერილი №172 (გვ. 222)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 413.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 378.

თარიღი: [17 თებერვალი, 1897].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №173 (გვ. 222)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 413₆.

თარიღი: 25 ივნისი, 1897.

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

ფერილი №174 (გვ. 223)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 386.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 379-380.

თარიღი: [1900-1901].

ხელმოწერა: მარად შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილში ლაპარაკია საგურამოს სახლის მშენებლობაზე, ამიტომ იგი პირობითად დათარიღდა.

ფერილი №175 (გვ. 224)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 371.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 386-387.

თარიღი: [1901].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილში ლაპარაკია ოლღასა და ილიას სამკურნალოდ წასვლაზე საზღვარგარეთ 1901 წელს. ამიტომ წერილი დათარიღდა ამ წლით.

ფერილი №176 (გვ. 226)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 379.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 460.

თარიღი: 1 მაისი, 1906, მოსკოვი.

ხელმოწერა: Илья.

ეს არის დეპეშა, მოსკოვიდან გამოგზავნილი.

ფერილი №177 (გვ. 226)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 417.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 381.

თარიღი: [1900-იანი წლები].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №178 (გვ. 227)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 380.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 381-382.

თარიღი: [1900-იანი წლები].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი პირობითად თარიღდება შინაარსის მიხედვით (ბანკთან დაკავშირებით).

**ამ მთავრდება თარიღიანი ფერილები და
იწყება დაუთარიღებელი.**

ფერილი №179 (გვ. 227)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 344.
თარიღი: 4-ს მარტსა, [უთარილო].
ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

ფერილი №180 (გვ. 229)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 377.
თარიღი: 6 სექტემბერი, კვირა [უთარილო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

ფერილი №181 (გვ. 230)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 362.
თარიღი: 16 სექტემბერი, [უთარილო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №182 (გვ. 231)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 414.
თარიღი: 28 სექტემბერი, [უთარილო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

ფერილი №183 (გვ. 231)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 413.
თარიღი: 10 დეკემბრისთვე, [უთარილო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

ფერილი №184 (გვ. 231)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 417.
ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 382-383.
თარიღი: ივნისი, [უთარილო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №185 (გვ. 232)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 416.
ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 383.
თარიღი: 23 ივნისი, [უთარილო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №186 (გვ. 233)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 415.
ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 383-384.
თარიღი: [უთარილო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №187 (გვ. 233)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 417.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 384.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №188 (გვ. 233)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 388.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 384.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №189 (გვ. 234)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 336.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 384.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №190 (გვ. 234)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 414_გ.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 385.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №191 (გვ. 234)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 416.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 385.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №192 (გვ. 235)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 413.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 378.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №193 (გვ. 235)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 415₄.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 378-379.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ფერილი №194 (გვ. 235)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 359.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 379.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №195 (გვ. 236)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 362.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 379.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №196 (გვ. 236)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 374.

ნაბეჭდი: ჟ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1992, I, გვ. 150.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №197 (გვ. 237)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 375.

ნაბეჭდი: ჟ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1992, I, გვ. 150.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №198 (გვ. 237)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 376.

ნაბეჭდი: ჟ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1992, I, გვ. 151.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

ხელნაწერში „ფაქტონის“ ნაცვლად წერია „ქაქტონი“.

წერილი №199 (გვ. 237)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 378.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №200 (გვ. 238)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 381.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №201 (გვ. 238)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 387.

ნაბეჭდი: ჟ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1992, I, გვ. 151.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი №202 (გვ. 239)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 391.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი საუკუნოდ ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №203 (გვ. 239)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 393.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №204 (გვ. 240)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 395.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: ყოველთვის შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №205 (გვ. 240)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 396.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №206 (გვ. 241)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 397.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №207 (გვ. 241)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 398.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №208 (გვ. 242)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 412.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: არა აქვს.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №209 (გვ. 242)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 413₁.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე. მინაწერის
შემდეგ: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №210 (გვ. 243)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 413₂.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №211 (გვ. 243)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 4134.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ერთგული ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №212 (გვ. 244)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 413_გ.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №213 (გვ. 244)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 414₁.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №214 (გვ. 244)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 414₄.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №215 (გვ. 245)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 414₇.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №216 (გვ. 245)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 414₅.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №217 (გვ. 245)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 415₉.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №218 (გვ. 246)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 415₇.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №219 (გვ. 246)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 415₆.

თარიღი: 28 მარტი.

ხელმოწერა: Илья Чавчаваძე..

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №220 (გვ. 246)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 415₅.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: არა აქვს.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №221 (გვ. 247)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 415₃.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №222 (გვ. 247)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 415₂.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №223 (გვ. 247)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 415₁.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №224 (გვ. 248)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 415₁₀.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №225 (გვ. 248)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 416₁.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №226 (გვ. 248)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 416₁₀.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №227 (გვ. 249)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 416₈.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №228 (გვ. 249)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 416₇.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №229 (გვ. 249)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 416₆.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №230 (გვ. 249)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 416₅.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №231 (გვ. 250)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 416₄.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №232 (გვ. 250)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 416₃.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №233 (გვ. 250)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 416₂.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №234 (გვ. 251)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 417₆.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №235 (გვ. 251)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 417₁₂.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №236 (გვ. 251)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 417₁₃.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №237 (გვ. 251)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 417₁₁.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №238 (გვ. 252)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 417₁₀.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: საუკუნოდ შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №239 (გვ. 252)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 417₉.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №240 (გვ. 252)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 417₇.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №241 (გვ. 253)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 417₂.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №242 (გვ. 253)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 417₅.
თარიღი: [უთარიღო].
ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.
წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №243 (გვ. 253)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 417კ.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი იბეჭდება პირველად.

წერილი №244 (გვ. 253)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 402.

ნაბეჭდი: ილია ჭავჭავაძე, ტ. X, 1961, გვ. 257.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი სამუდამოდ ილია ჭავჭავაძე.

„საწყალი მამიდა“- (იხ. საძიებელი, „მამიდა“).

წერილი №245 (გვ. 254)

ხელნაწერი: ავტოგრაფი U, 361.

ნაბეჭდი: ჟ. „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1992, I, გვ. 149.

თარიღი: [უთარილო].

ხელმოწერა: შენი ილია ჭავჭავაძე.

წერილი კრებულში იბეჭდება პირველად.

საკივებები

1. პირთა ანოტირებული საკივები

ა

აბაძე – 124

აბრამი – 33, 92, 275,

აგრონომი – აგრონომი ივანე ალექსანდრეს-ძე, რუსეთ-სპარსეთის საზღვრის კომისარი, 120, 131, 132, 134, 141, 143

ადამა – ილიას მსახური, 238

ავალოვი – 214, 255,

ალექსანდრე თარხნიშვილი – 113,

ალექსანდრე – იხ. საგინაშვილი ალექსანდრე, 112, 115, 138, 153, 203, 207, 209, 232, 254

ამილახვარი ლადო – 142

ამილახვარი მიხეილ – გივის-ძე, 113

ანა მუსხელივისა – 204

ალექსანდრე ლიანოვი – 162, 169

ანდრონიკაშვილი რევაზი – ივანეს-ძე (1817-1877), აღმოსავლეთ საქართველოს თავად-აზნაურთა მარშალი, რუსეთის არმიის გენერალ-ლეიტენანტი, 101, 125, 135, 166

ანტონოვსკოვი – 130

ასტაფიევი – 105

ბ

ბაბაღე – გიორგი შარვაშიძის (იხ.) და, მუხრანსკის ცოლი, 62

ბაბო მუხრანსკი – ბაბო იგივე ბაბაღე, 100, 108

ბარათაშვილი (ბარათოვი) კეკე – ეკატერინე დავითის-ას, ილიასა და ოლღას ახლობელი, 24, 267

ბარანოვსკი – მოსკოვის მთავარი სამმართველოს მოხელე, 101

ბარბარა, ბარბარე – ოლღა გურამიშვილის მსახური, რომელსაც ოლღა ენდობოდა. მას წერილები და ამბები მიჰქონდა ილიასთან, სანამ ისინი დაქორწინდებოდნენ, 19, 35, 38, 59, 62, 256, 261, 262, 263, 268, 270, 272, 274, 276, 278, 279

ბარბარე – იხ. ვარვარა ილინიშნა, 59, 142, 143, 158, 161, 271, 300

ბაღდანიოვი – სოფიო, 79, 188, 211, 212, 217
ბერიძე, ბ-ძე – იგულისხმება ილიას და ოლღას ნაცნობი, 258, 259, 260, 263, 265
ბერძენი, იგივე გრეკი – 100, 102, 107, 108, 109, 119
ბრიუგელი – ბარონ ფონ დე ბრიუგელი ალექსანდრე, თბილისის „მაღალი წრის“ წარმომადგენელი, 1880-იანი წლებში ქუთაისის გუბერნიის ვიცე-გუბერნატორი, 69, 309
ბუდკოვი – 92

ბ

გაბო – 199, 217, 224, 229, 230, 245
გასპარიანცი – 239
გედევანოვი – 236
გენე – 231
გიგო – ილიას მოურავი, 79, 159, 164, 190
გიგო – ბანკის დარაჯი, 195
გიგო – ილიას დის, ნინოს ვაჟი, აფხაზი ნიკოლოზის-ძე, ყვარლის მამულების მეთვალყურე, 159
გივი – სტაროსელსკი დიმიტრის-ძე, ოლღას დის ეკატერინეს (კატოს) შვილი, 95, 97, 113, 114, 117, 133
გიორგი ინაშვილი – 229
გიორგი – ილიას მეეტლე, 115
გიორგი – ილიას მოურავი, 172, 194, 195
გიორგი – მუხრან-ბატონი, იხ. მუხრანსკი გიორგი, 104, 286, 290, 292, 293, 294, 295
გიორგი – იხ. შარვაშიძე გიორგი, 100, 101, 104, 142, 143, 167, 204
გიორგი – ჭავჭავაძე, ილიას ნათესავი 159, 165, 178, 188, 190
„გლუხარიჩი“ – ქართველი დრამატურგის, დავით ერისთავის (1847-1890), ფსევდონიმი, 12, 104, 113, 193
გოფმეისტრინი – 105
გორჩინი – 236
გრიგოლ იორამის-ძე თარხან-მოურავი – 229
გრიგოლ არხიმანდრიტი – 225
გრინგმუტი – ვლადიმერ „ანდრეიჩი“, სენოს (იხ.) უფროსი ტიტერი, 136, 137, 140
გრუზინსკი – 104, 110, 123, 125, 128, 152, 153
გრუზინსკი ელენე – ზაქარია თარხნიშვილის-ასული გრუზინსკაია, ბაგრატი ბატონიშვილის ვაჟის,

ალექსანდრე გრუზინსკის მეუღლე, 123, 125, 128, 152, 153
გრუზინსკი ირაკლი – ალექსანდრეს-ძე ბაგრატიონი (გრუზინსკი), ერეკლე მეორის შვილიშვილი (1827-1882), 104, 110
გუბარევი – 173
გულაშვილი ივანე – 200, 228
გურამიანი – 222
გურამიშვილი ოლღა – თადეოზის-ასული (1842-1927), ილია ჭავჭავაძის მეუღლე, საზოგადო მოღვაწე, ქართველთა შორის წ.კ.გ. საზოგადოების აქტიური წევრი, 1895-1906 წლებში ქართველ ქალთა საქველმოქმედო საზოგადოების თავმჯდომარე, 1895 წ. ქალთა ჭრა-კერვის სკოლის ხელმძღვანელი, ილიას სიკვდილის შემდეგ მისი მონაწილეობით გაიხსნა სკოლა საგურამოს ილიასეულ სახლში. ი. ჭავჭავაძემ მას მიუძღვნა პოემა „განდეგილი“. 9, 10 11, 12, 13, 19, 20, 21, 30, 32, 43, 44, 49, 52, 57, 63, 73, 87, 88, 198, 199, 205, 207, 215, 216, 217, 220, 222, 224, 254, 261, 262, 264, 274, 277, 280, 284, 285, 291, 294, 295, 304, 305, 307, 313, 315, 316
გურამიშვილის ცოლი – 239
გურიელი – ლევან დავითის-ძე, კავკასიის არმიის მთავარი შტაბის მოხელე, 78, 82, 314
გურჩინი – 211

დ

დავითი – 249, 250
დავით ციციშვილი – 240
დათია – ილიას მოურავი დათიკო, 189, 215, 216, 228, 240
დათიკო, დავით – იხ. ჭავჭავაძე დავით, 188, 189, 249, 250
დათიკო გლუხარიჩი – იხ. „გლუხარიჩი“, 12, 104, 113
დარჩიანოვი, დარჩინოვი, დარჩიევი – ხელო დარჩიაშვილი, ილიასა და ოლღას მაჭანკალი, რომელსაც ოლღა პირველად იწუნებდა, შემდეგ კი „ტაშს უკრავდა მას“, 64, 75, 303, 311,
დარჩილოვი – 313
დასამიძე – მარიამი, ოლღა გურამიშვილის დედინაცვალი, 191,
დასამიძე – ოლღას დედინაცვლის ძმა, 228

დიდი კნენა – იხ. ველიკაია კნენა, 93, 105, 110, 111, 114
დიმიტრა – 106, 112, 138, 145
დიმიტრი – იხ. სტაროსელსკი დიმიტრი, 76, 79, 80, 81, 84-87, 91, 93, 95, 96, 97, 99, 100, 102, 104, 107-112, 114, 118-124, 126, 128, 132, 134-138, 144, 146, 150, 153, 157, 191, 194, 200-203, 229, 254
დიმიტრი სიმონის-ძე – იხ. სტაროსელსკი დიმიტრი, 76, 79, 80, 81, 84-87, 91, 93, 95, 96, 97, 99, 100, 102, 104, 107-112, 114, 118-124, 126, 128, 132, 134-138, 144, 146, 150, 153, 157, 191, 194, 200-203, 229, 254
დიმიტრი ყაზბეგი – იხ. ყაზბეგი დიმიტრი, 97, 102, 106, 112, 149, 232, 265
დიმკა – შერვაშიძე გიორგის (იხ.) ვაჟი, 210
დიუბილერი – ფოტოგრაფი, 48, 290
დობლანსკი – 65
დოსტოევსკი – თეოდორე (1821-1886), დიდი კლასიკოსი რუსი მწერალი, 210
დუბროვინი – 136
დუდაური – 179, 180
დუკელსკი – 104

ე

ეკატერინე თადეოზის-ას – იგივე კატო, ოლღას უფროსი და, დიმიტრი სტაროსელსკის (იხ.) მეუღლე, 76, 78, 81, 83-87, 89, 91, 93-99, 102, 103, 104, 107-112, 114, 117, 118, 120, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 132, 134-138, 140, 144, 146, 150, 152, 153, 161, 191, 192, 194, 195, 201, 202, 203, 206, 227, 229, 236, 244, 254, 314
ელენე, ელენა – 38, 55, 61, 63, 65
ელენე კონსტანტინოვნა – ელენე კონსტანტინეს-ას ჯინოვი, 202
ელენე ჩოლოყაშვილი – (ჩოლოყაევი) იხ. ჩოლოყაშვილი ელენე, 36, 278, 279, 301, 302, 304
ელენე გრუზინსკაია – იხ. გრუზინსკი ელენე, 123, 125, 128, 152, 153
ელენე პავლოვნა – 105
ელენე ორბელიანი – ილიასა და ოლღას ქორწინების თანამგრობი, 36, 37, 55, 61, 62
ელენე ჩოლოყაევა – ელენე ჩოლოყაშვილი, იხ. ჩოლოყაშვილი ელენე, 202

ელისაბედ გრიგოლის-ას საგინოვი – იხ. საგინოვი, საგინაშვილი, 232
ერასტე ჩოლოყაშვილი – 170
ერევი – 244
ერისთავი – 92

ვ

ვანი თულაშვილი – იხ. თულაშვილი ვანო, 98
ვანო ორბელიანი – 142, 143, 161
ვარვარა თამაშევა – 29, 271
ვარვარა ილინიშნა – ბარბარე ორბელიანი, ილია ბაგრატიონის-ას, ილია ორბელიანის ქვრივი, 59, 142, 143, 158, 161, 300
ვარინკა – 207, 208, 210, 213
ვასო, ვასილ მაჩაბელი – იხ. მაჩაბელი ვასილი, 206, 225
ვასილ თუმანოვი – ვასილ თუმანიშვილი, 82
ვარძიგულაშვილი – 130
ვანტანგ გურამოვი – ვანტანგ გურამიშვილი, 1864 წ. ქუთაისის გუბერნიის სამმართველოს მრჩეველი, 82
ვეზირი – ვეზირიშვილი დიმიტრი, 81
ველიკაია კნენა – ელისაბედ ქსავეროს-ას ვორონცოვა, კავკასიის მეფისნაცვლის მიხეილ ნიკოლოზის-ძის ვორონცოვის მეუღლე, 93, 105, 110, 111, 114
ველიკი კნიაზ – კავკასიის მეფისნაცვლის მ. ნ. ვორონცოვი (1862-1881), 76, 79, 171, 190, 207, 235
ვესტინი – ფოტოგრაფი, 48, 290
ვიტგენშტეინი – 104, 105, 106

ზ

ზაგურსკი – ლევან პეტრეს-ძე, ისტორიის და გეოგრაფიის მასწავლებელი, ოფიცერი, ილიას ახლო ნაცნობი, 309
ზალიკო, ზალიკა – ზაალ ჭავჭავაძე, ილიას ნათესავი, იმერეთის გუბერნიის საგანგებო საქმეთა მოხელე, 115, 185, 249
ზალიკა – ილიას მეძაღვე, 90, 92
ზადინოვი – 202
ზაქარია ატამანი – გიორგი რომანოვის-ძე ერისთავის („ატამანის“) შვილი, 113
ზაქარია ანდრონიკაშვილი – 120
ზაქარო – 252
ზაზაროვი – 123, 126, 129, 136, 153

ზუბალანი – ივანე იაგორის-ძე ზუბალაშვილის (დუშეთის მაზრის უფროსის) ოჯახი, 109, 114, 116, 119, 121
ზუბალოვი – ზუბალაშვილი ზაქრო მიხეილის-ძე (1810-1877), საზოგადო მოღვაწე, მუშაობდა ექიმად დუშეთისა და ახალქალაქის მაზრაში; დიდი წვლილი მიუძღვის შავი ჭირის წინააღმდეგ ბრძოლაში (1838-1865 წლებში). იყო კავკასიის საზოგადოების ერთ-ერთი დამაარსებელი, 225
ზურაბ სიმონიძე – 102
ზურაბა – 90, 199, 230, 241

თ

თადეოზ – იხ. გურამიშვილი თადეოზ, 9, 321
თალიშხანი – 153
თამაშევი – მესაკუთრე ქარვასლისა, რომელიც მდებარეობდა ერევნის (ამჟამად თავისუფლების) მოედანზე. მასში მოწყობილი იყო თეატრი. ქარვასლა დაიწვა 1874 წელს, 251, 271
თამარა – დავითის-ას ჭავჭავაძე, ირაკლი ბაგრატიონის მეუღლე, ილიას ოჯახის მეგობარი, 233, 238
თამარი, თამრო – ეკატერინე და დიმიტრი სტაროსელსკების ქალიშვილი, 76, 78, 95, 97
თამარა – კილდიშევის მეუღლე, იხ. კილდიშევი, 233, 238
თარხნიშვილი ალექსანდრე – 106
თელო – 204, 205
თომაევი – თომაშვილი, 104
თულაევი, თულაშვილი – ივანე გაბრიელის-ძე, თელავის მაზრის მომრიგებელი მოსამართლის თანამშემწე (1873 წ.), 90, 118
თულაევი – თულაშვილი ვახტანგი დიმიტრის-ძე (1834-1910), ჟურნალისტი, პუბლიცისტი, თანამშრომლობდა ჟ. „საქართველოს მოამბეში“, წ.კ.გ.ს-ის ერთ-ერთი დამაარსებელი, 90, 118
თუმანიანი – 202
თუმანოვი – თუმანიშვილი კოსტა (კონსტანტინე) 1891-1904 წლებში იყო გაზ. „ნოვოე ობოზრენიეს“ რედაქტორ-გამომცემელი, 109
თუმანოვი – დიმიტრი გიორგის-ძე, 108

ი

იასე – ანდრონიკოვი (ანდრონიკაშვილი) ივანეს-ძე, რუსეთის არმიის გენერალ-მაიორი, 24, 38, 71, 82, 83, 188, 193, 194, 195, 268, 283, 290, 291, 292
იასე – ჭავჭავაძე ივანეს-ძე (1804-1857), 24, 38, 74, 82, 83, 188, 193, 194, 195, 283, 290, 29, 292
ივანე ალექსევიჩი – 138
ივანე მალსაზის-ძე – ანდრონიკაშვილი (1798-1868), ილიას ასლობელი, გენერალ-ლეიტენანტი, 72, 74, 311
ივანე იაგორიძე – 113
ივანე ივანიძე – იხ. კერესელიძე ივანე, 218, 240
ივანე – მებაღე, 216, 230, 241, 242
ივანე დურგალი – 179, 187
ილია – ი. ჭავჭავაძის მსახური, 224
ილია ჭავჭავაძე – 12, 84, 169, 184, 185, 189
ინაშვილი გიორგი – 229
იოსება რუსი – 200, 216, 218
იოსელიანი – პლატონ ეგნატეს-ძე (ეგნატინი) (1809-1875), ცნობილი ისტორიკოსი, დიდი წვლილი მიუძღვის ქართული ძეგლების შესწავლა-გამოცემაში, იყო რუსული გაზეთის „ზაკავკასკი კესტნიკის“ რედაქტორი, 87, 109, 174
ირაკლი – იხ. გრუზინსკი ირაკლი, 66, 67, 68, 104, 110, 116, 184, 304-308, 311, 313
ირაკლი მუხრანსკი – იხ. მუხრანსკი ირაკლი, 144

კ

კაკო – 110, 190
კაპლანოვი – 24
კარპეკა – კარპენკა მიხეილ ნიკოლოზის-ძე, სასამართლო პალატის პროკურორის ამხანაგი, რომელიც სარევიზიოდ ჩასულა დუშეთში, 93, 94, 95
კატკოვი – მიხეილ ნიკიფორეს-ძე, მწერალი, რეაქციონერი, 122, 137
კატო – იხ. ეკატერინე თადეოზის-ას, ოლღას და, 76, 78, 81, 83-87, 89, 91, 93-99, 102, 103, 104, 107-112, 114, 117, 118, 120, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 132, 134-138, 140, 144, 146, 150, 152, 153, 161, 191, 192, 194, 195, 201, 202, 203, 206, 227, 229, 236, 244, 254, 314
კეკე – იხ. ბარათაშვილი ეკატერინე, 267

კერესელიძე ივანე – ივანეს-ძე (1829-1892), მწერალი, ჟურნალისტი, საზოგადო მოღვაწე, 1857 წლიდან სცემდა ჟ. „ციცკარს“, 1854 წელს სათავეში ჩაუდგა ქართულ თეატრს, 1861 წ. დააარსა ჟურნალი „გუთნის დედა“, ხოლო 1887 წლიდან გამოსცა გაზეთი „ციცკარი“, 218, 240

კიკო – 110, 235

კილიშეები – მეუღლეები თამარი და პავლე „ანდრეიჩი“, ილიას მეგობრები, 233

კნენა მარინე – იხ. დიასამიძე, 228

კნიაზი დავითი – 250

კოლა – იხ. ერისთავი კოლა, 104, 210, 233

კოლა – კოლაია, ილიას ცოლის დისშვილი, ეკატერინე სტაროსელკის ვაჟი, 95, 97, 114, 117

კოკო თადეიჩი – 208, 221.

კონა – 113, 188

კონსტანტინე ნიკოლაევიჩი – 143

კოტე – იხ. გედევანოვი, 236

კოტე – ილიას დისშვილი, 249

კოსტა თუმანოვი – იხ. თუმანოვი, 109

კოსტა – კოტე, დიმიტრის-ძე აფხაზი (1838-1913), ილიას სიყვრმის მეგობარი, ილიაზე დიდი და საინტერესო მოგონებების ავტორი, 203

კრასნოგლადკოვი – ექიმი, 234

ლ

ლაზარე – ღონიამშვილი, ილია ჭავჭავაძის ლალა და მსახური, 35, 56, 58, 73, 82, 201, 277, 292, 311, 312

ლაზარევი – 134, 137, 146

ლაზარკა – 50, 72, 73.

ლაქსინი – 12, 65, 66, 68, 302, 304, 305, 307

ლევანი, ლევანა – 184, 186, 197, 204.

ლევან გურიელი – იხ. გურიელი ლევანი, 82, 314

ლეისტი – არტურ ლაისტი (1852-1927), გერმანელი მწერალი. საქართველოში ჩამოვიდა 1884. ილიას მეგობარი, 225, 229

ლეონტიევი – 122, 128

ლიაზანოვი – ალექსანდრე, 162, 169, 170

ლიზა მუხრანსკაია – იხ. მუხრანსკი ლიზა

ლიზი, ლიზო – ელისაბედ ჭავჭავაძე-საგინაშვილისა, ილიას უმცროსი და, 76, 79, 81, 84, 86, 87, 92, 95, 97, 115, 116, 131, 145, 150, 154, 157, 167, 172, 173,

185, 187, 190, 191, 200, 201, 203, 209, 210, 212, 215, 223, 226, 230, 232, 234, 235, 239, 244, 248, 250, 314, 315

ლიზა – ელისაბედ ნიკოლოზის-ას მუხრან-ბატონისა, გურამიშვილების ოჯახის ნათესავი, 113, 114, 208, 217, 225, 230, 232, 234, 244, 248, 250, 314, 315,

ლიზო – ოლღას დისშვილი, ეკატერინე სტაროსელკაიას (იხ.) ქალიშვილი, 95, 97.

ლირი – უილიამ შექსპირის (იხ.) ტრაგედიის „მეფე ლირის“ მთავარი პერსონაჟი, 167, 183

ლორის-მელიქოვი – მიხეილ ტარიელის-ძე (1825-1888), რუსეთის შინაგან საქმეთა მინისტრი, რომელსაც უწოდებდნენ „ხავერდოვან მინისტრს“, 114, 207

მ

მაგალოვა – მაღალოვა, 246

მაიკო, მაკო – აფხაზი, ილიას დისშვილი, ნინოს ქალიშვილი, 195, 198, 200, 204, 207-210, 216, 217, 218, 224, 230, 248

მაიკო ბარათოვი – 100

მალცევი – 140

მალხაზიჩი – ანდრონიკაშვილი ივანე მალხაზის ძე, 73, 74, 311 (იხ. ივანე მალხაზის-ძე)

მამზელ-მარი – 236

მამიდა – ილიას აღმზრდელი მამიდა მაკრინე, პაატა ჭავჭავაძის ასული, მეუღლე ივანე არაგვის-ერისთავისა, 79, 111, 138, 253, 254

მამიკონოვი – 141

მამუკა – 186

მანსვეტოვი – მანსვეტაშვილი იაკობ ალექსანდრეს-ძე (1855-1939), მწერალი, ჟურნალისტი, გაზ. „ივერიის“ მუდმივი თანამშრომელი, წერდა ფსევდონიმებით „ალექსანდრ-ძე“, „ბარელი“, იყო წ.კ.გ.ს-ის მდივანი, 100, 148, 150, 154, 160

მარია დიასამონა – 191

მარინე კნენა – იხ. დიასამიძე მარიაძე, 191

მარტია – 229

მაღალოვი – მაღალოვი, 246

მაყაევი – მაყაშვილი, ილიას დისშვილის მაიკოს საქმრო, 207

მანაბელი – ვასო, გიორგის-ძე ვასილი, იურისტი, ივანე მანაბლის უფროსი ძმა, 225

მდივანი – ასლან გიორგის-ძე, სამხედრო პირი, 127,
მელიქიშვილი სტეფანე – ცნობილი მესტამბე და
 გამომცემელი, ძმა პეტრე მელიქიშვილისა, 103
მელიქისედეგი – 194
მელიქოვი – მელიშოვი 103
მეფისტოფელი – იოჰან იბვ ოლფგანგ გოეთეს (1749-1832)
 „ფაუსტის“ მთავარი პერსონაჟი, 129.
მიაკიშოვი – 115
მინკვიცი – 190
მინაზარა – 245
მირზოევი – 134, 136
მირიმანოვი – 211, 233
მირსკი – დიმიტრი ივანეს-ძე, სვიატოპულკ-მირსკი
 (ლიტვური წარმოშობის) (1825-1899), ქუთაისის
 გენერალ-გუბერნატორი (1863-1868 წლებში), 75,
 78, 79, 207, 319
მიშა – ბაღდანოვი სოფიას შვილი, 79, 188, 211, 212, 217
მიქელაძე – დავით (დათა) ალექსანდრეს-ძე (1843-1918)
 ჟურნალისტი, პუბლიცისტი, ქუთაისის
 სათავადაზნაურო, საადგილმამულო ბანკის
 დირექტორი, 248
მიხა ვარდანაშვილი – 200
მიხაკო მუხრანსკი – 125
მიხეილ, მიშა ჩიკვაძე – იხ. ჩიკვაძე მიხეილ, 86, 314
მიხეილ გივის შვილი ამილახვარი – 113
მიხაილოვსკი – 104
მიხეილ წერეთლიშვილი – 100
მოსე – 241, 251
მუხრანსკი გიორგი – კონსტანტინეს-ძე (1821-1877),
 სახელმწიფო მოხელე, იყო მრჩეველი კავკასიის
 მეფისნაცვლის სამმართველოში, გურამიშვილების
 ოჯახის ნათესავი, 45, 48, 50, 51, 52, 53, 104
მუხრანსკი ივანე – კონსტანტინეს-ძე (1812-1895), მუხრან-
 ბატონი (ბაგრატიონ-მუხრანსკი), სამხედრო და
 საზოგადო მოღვაწე, რუსეთის არმიის გენერალ-
 ლეიტენანტი, სამსახურიდან გადადგომის შემდეგ
 არჩეულ იქნა თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა
 მარშალად,
მუხრანსკი – 116, 120
მუხრანსკი ირაკლი – კონსტანტინეს-ძე, მუხრან-ბატონი,
 1863 წ. საგანგებო მინდობილობათა მოხელე
 კავკასიის მეფისნაცვალთან, 144

მუხრანსკი ლიზა – ელისაბედი, ნიკოლოზის-ას მუხრან-
 ბატონი, გურამიშვილების ოჯახის ახლობელი
 ნათესავი, 21, 36, 76, 89, 93, 101, 105, 106, 108,
 111, 145, 147, 150, 201, 202, 203, 207, 264,
 278, 279, 298
მუხრან-ბატონი ელისაბედი – იხ. მუხრანსკი ლიზა, 36 76,
 89, 93, 101, 105, 106, 108, 111, 145, 147, 150,
 201, 202, 203, 207, 264, 278, 279, 298
მუხრანიანთ ქალები – 54, 122, 262, 269
მუხრანიანი – 110

6

ნადეჟდა კაპიტონოვნა – 130
ნადია – 186, 189
ნასტია – 86, 89
ნენე – დიმიტრი ჭავჭავაძის-ას, მეუღლე დიმიტრი
 ანდრონიკაშვილისა,
ნესტან-დარეჯანი – „ვეფხისტყაოსნის“ მთავარი პერსონაჟი,
 154, 177
ნესტორა – 204, 216
ნიკო – იხ. ჭავჭავაძე ნიკო დიმიტრის-ძე, 55, 88, 89, 90,
 96, 98, 100, 101, 113, 203, 235, 236, 238, 296,
 316
ნიკოლოზი – აფხაზი, ილიას დის ნინოს მეუღლე, 138, 153,
 158, 159, 161, 163, 166, 168, 172, 174, 179, 180,
 188
ნიკო – ჭავჭავაძე ნიკოლოზი გურამის-ძე, (1830-1897),
 რუსეთის არმიის გენერალი, „დიდი ნიკოს“ სახელით
 ცნობილი, 55, 88, 90, 96, 100, 101
ნიკო ზასარიშვილი – 222
ნიკო სიმონიჩი – ნიკოლოზ (ნიკოლაი) სიმონის-ძე აბაშიძე,
 1864 წელს ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორის
 კანცელარიის მმართველი, 82, 83
ნიკო – ნიკოლაძე იაკობის-ძე (1843-1928), კრიტიკოსი,
 პუბლიცისტი, საზოგადო მოღვაწე, თანამშრომლობდა
 ჟურნალ-გაზეთებში: „ისკრა“, „სოვრემენიკი“,
 „კოლოკოლი“, „ცისკარი“, რედაქტორობდა გაზ.
 „ობზორს“, 103, 104
ნიკო – ჭავჭავაძე ნიკო დიმიტრის-ძე, იურისტი, საზ.
 მოღვაწე, ილიას ნათესავი, 55, 88, 89, 90, 96, 98,
 100, 101, 113, 203, 235, 236, 238, 296, 316
ნიკალაი სიმონიჩი – იხ. ნიკო სიმონიჩი, 82, 83
ნინა – 76, 314

ნინო – ორბელიანი, ილიას და ოლღას შუამავალი, სანამ ისინი დაქორწინდებოდნენ, 36, 37, 55, 61, 62
ნინო – ყაფლანიშვილი, ოლღას მეგობარი, 261, 268
ნინო – ილიას ოჯახის მსახური, 113
ნინიკო, ნინო – იხ. ჭავჭავაძე-აფხაზისა ნინო, ილიას და, 95, 97, 106, 114, 144, 145, 147, 157, 161, 162, 163, 166, 168, 169, 174, 179, 185, 190, 198, 207, 208, 217
ნინო – ეკატერინესა და დიმიტრი სტაროსელსკების ქალიშვილი, ოლღას დისშვილი, 95, 97
ნინოჩკა – 234
ნინუცა, ნინო – ილიას უფროსი და (ჭავჭავაძე აფხაზისა), 79, 87, 132, 138, 145, 150, 154, 172, 173, 177, 189, 207
ნოე – 297
ნუშიკო სუმბათოვი – 199

ო

ოლგა ფადეევანა – 174
ოლია, ოლღა – იხ. გურამიშვილი ოლღა, 9, 10 11, 12, 13, 19, 20, 21, 30, 32, 43, 44, 49, 52, 57, 63, 73, 87, 88, 198, 199, 205, 207, 215, 216, 217, 220, 222, 224, 254, 261, 262, 264, 274, 277, 280, 284, 285, 291, 294, 295, 304, 305, 307, 313, 315, 316
ონიკოვი – ონიკაშვილი, 33, 275
ორბელიანი გ. – გრიგოლ დიმიტრის ძე (1804-1883), ცნობილი ქართველი პოეტი და საზოგადო მოღვაწე, ინფანტერიის გენერალი, 117
ორბელიანი სანდრო – ალექსანდრე ვახტანგის-ძე (1802-1869), პოეტი, პუბლიცისტი, ისტორიკოსი, ერეკლე II-ის შვილიშვილი, 106
ორლანდი – ილიას ოჯახის ექიმი, 55, 74, 312
ორლოვსკი – 87
ორლოვი უფროსი – 29, 271
ო. ჭ. – ოლღა ჭავჭავაძე, 30.

პ

პაველ ანდრეიჩი – იხ. კილდიშევი, 233
პავლოვსკი – ექიმი, 234
პელო – იხ. ყაზბეგი პელაგია, 55, 194
პერფილევი – 29, 271

პეტრე – გიორგის-ძე ნაკაშიძე (1838-1895), მწერალი, პუბლიცისტი, საზოგადო მოღვაწე, ილიას ახლო მეგობარი, რომელსაც ილიამ უძღვნა „ქართველის დედა“, 83
პლატონ ივნატიჩი – იხ. იოსელიანი პლატონი ევნატეს ძე, 87, 109
პლატონოვი – 64, 309
პოლტორაჟკი, პალტარაჟკი – ივანე, (ვანო) ევნატეს-ძე (1836-1892), საზოგადო მოღვაწე, ილიას გიმნაზიის დროინდელი მეგობარი, 88, 102

პოლიბინი – 101

ჟ

ჟივორიევი ივანე გრიგოლის ძე – გრაკალის სადგურის უფროსი, 229

რ

რანე – 290
რევაზი, რევაზ ანდრონიკოვი – იხ. ანდრონიკაშვილი რევაზი, 125, 135, 166
რუსთაველი შოთა – 34, 184, 276
როსტომა – 238
რუსო, რუსია – ეკატერინე და დიმიტრი სტაროსელსკების ქალიშვილი, 94, 97, 122, 241

ს

საგინოვი – საგინაშვილი ალექსანდრე დიმიტრის-ძე (1808-1887), რუსეთის არმიის გენერალ-ლეიტენანტი, ილიას უმცროსი დის, ელისაბედის მეუღლე, 112, 115, 138, 153, 203, 207, 209, 232, 254
საგანელი ალექსანდრე – იურისტი, რომელმაც 1873 წელს შეცვალა ილია ღუშეთში მომრიგებელი მოსამართლის თანამდებობაზე, 115, 117, 118, 120
საკინი – 104, 105
სანდრო ამერიკანელი – 140
სანდრო ერისთავი – ალექსანდრე შანშეს-ძე, გორის მაზრის თავადაზნაურობის მარშალი, 155, 156, 186, 233
სანდრო – იხ. ორბელიანი სანდრო, 106
სანდრო ჩოლოყაშვილი – იხ. ჩოლოყაშვილი სანდრო, 186, 231

სანიცკი – 31, 32, 274
სამა მუხრანსკი – ალექსანდრე მუხრანსკი, 211
საფო – VII–VI ს. ჩვ. წ. აღ-მდე ბერძენი პოეტი ქალი, 291
სენო, სენა – ეკატერინესა და დიმიტრი პოლტარაკების ვაჟი, ოლღას დისშვილი, 95, 96, 104, 114, 117, 122-126, 128-131, 133-137, 139, 140, 152, 153, 157, 158, 164, 179, 206, 213
სენო – ილიას ძმის შვილი, ილიას უფროსი ძმის, კონსტანტინეს ვაჟი, 131, 134, 178
სენო – ილიას დის შვილი (ეკატერინეს შვილი), 84, 97, 120, 226, 244
სერებრიაკოვი – ილია ლაზარეს-ძე ოქრომჭედიშვილი (1838-1898), ქართველი მეცნიერი, საზოგადო მოღვაწე, ქველმოქმედი, 209, 221
სერჩენკო – 133
სვინკინი – 194
სვიმონა – 247
სიდევი – 255
სლეპცოვი – 136, 176
სოლომონი – ილიას მეზვრე, 189, 190
სოსიკო შალიკოვი – იხ. შალიკოვი სოსიკო, 100, 102-105, 109, 111, 113, 120, 138
სოსიკო – ვაჩნაძე, ილიას მეგობარი, მას მიუძღვნა ლექსი „ქართველი სტუდენტების სიმღერა“ წარწერით „ჩემს კარგ სოსიკოს“, 373
სოფია ალექსანდროვნა – სოფიო ალექსანდრე ჭავჭავაძის-ასული; მეუღლე ალექსანდრე პავლეს-ძე ნიკოლაისა, რომელიც აქტიურად განახორციელებდა ვორონცოვის მიერ კავკასიაში გატარებულ რეფორმებს, 121
სოფიო ბაღდასაროვი – 188, 211, 212
სპირიდონ ბეჟანოვიჩ მდივანი – 140
სტარიცკი – ევორ პავლეს-ძე (1825-1899), რუსეთის საბჭოს სახელმწიფო წევრი 1879 წლიდან. იგი აქტიურად მონაწილეობდა კავკასიის მხარის სასამართლო რეფორმების შემუშავება-განხორციელებაში, 62, 77, 79, 86, 88, 93, 285, 296
სტაროსელსკი დიმიტრი – სიმონის-ძე (1832-1884), გენერალ-ლეიტენანტი, სენატორი, 1857 წელს კავკასიაში ჩამოვიდა და სამუდამოდ დარჩა, სხვადასხვა წლებში იყო ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორის ადიუტანტი, ბაქოს გუბერნატორი,

თერგის მმართველის მოადგილე, 1877-1884 წლებში ეჭირა მეფის ნაცვლის მთავარ სამმართველოს უფროსის მაღალი პოსტი, დიდი ამაგი დასდო „ქართველთა შორის წ.კ.გ. საზოგადოებას“, ცოლად ჰყავდა ოლღას და ეკატერინე გურამიშვილი, 128, 200

სტეფანოვი – გაბრიელ სულხანის-ძე (1857-1900), თბილისის ნაფიცი ვეჭილი, 137

სტრელნიცკი – 238

ტ

ტიტიკო – 81, 82

ტიერ-სტეფანოვი – იხ. სტეფანოვი, 113

ტომანოვი – დიმიტრი ვიორგის-ძე, ღუშეთის თიანეთის დაწყებითი სასწავლებლის ზედამხედველის თანამშემწე, 108.

ფ

ფისუნე – 253

ფურცელაძე – 118

ქ

ქანანოვი – ნიკოლოზ, ჟურნალისტი, „დავითაშვილის“ ფსევდონიმით, საქართველოს წ. კ. გამავრცელებელი საზოგადოების წევრი, 198

ქართველოვი – გიორგი დავითის-ძე ქართველიშვილი (1836-1901), კომერსანტი, ქველმოქმედი, საზოგადო მოღვაწე, იყო ქართველთა შორის წ.კ.გ. საზოგადოების ერთ-ერთი ფუძემდებელი. მას აკაკი წერეთელმა უძღვნა ლექსი „გ. ქართველიშვილს“, ხელმძღვანელობდა ხე-ტყისა და თევზის წარმოებას. 1885 წელს მისი ხარჯით გამოიცა ვახუშტი ბაგრატიონის წიგნი „საქართველოს ისტორია“, მანვე გამოსცა „ვეფხისტყაოსანი“, 91, 232, 233

ქაქუჩა – ილიას მსახური, პურის ყანის მღეწავი, 230, 237, 238, 243

ქეთო – ქაიხოსრო მუხრანსკის ქალიშვილი, 110, 240

ქრისტე – იესო, 290, 306

ღ

ლოლობერიძე – ნიკოლოზ ბესარიონის-ძე (1839-1911), ქველმოქმედი, საზოგადო მოღვაწე, გაზ, „დროების“ ერთ-ერთი დამაარსებელი, 1879 წლიდან ქუთაისის საადგილმამულო ბანკის დირექტორი, 77, 81, 82, 314

ღრანცო – 82

ყ

ყაზაროვი – 106

ყაზბეგი – დიმიტრი, ალ. ყაზბეგის ახლო ნათესავი, 102, 108, 112, 119, 232, 265

ყაზბეგი ნიკოლოზ გაბრიელის-ძე – ილიასა და ოლგას ახლობელი – 84

ყაზბეგი პელაგია – ივანეს-ას, საიდუმლოს დაფარვის მიზნით, თავდაპირველად, ილია მის სახელზე აგზავნიდა ოლღასადმი მიწერილ წერილებს, 55, 194

ყარამანა – 222, 242, 245

ყარანგოზოვი – გიორგი გრიგოლის-ძე, თელავის სასამართლო მოხელე, 88

ყაფლანიანი – ყაფლანიშვილები, 265

ყიფიანი – 115, 149

ყორღანოვის ცოლი – 203

შ

შალიკოვი სოსიკო – შალიკაშვილი იოსებ ივანეს-ძე, კახელი მემამულე, ილიას ოჯახის ახლობელი, 89, 100, 102-105, 109, 111, 113, 120, 138, 174

შარვაშიძე გიორგი – მიხეილის-ძე (1846-1918), აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის, მიხეილის ძმისწული, პოეტი, დრამატურგი, საზოგადო მოღვაწე, 100, 101, 104, 142, 143, 167, 204

შარვაშიძე დიშკა – დიმიტრი, შარვაშიძე გიორგის ვაჟი, 210

შერვაშიძე – შარვაშიძე გიორგი დიმიტრის-ძე, 1896 წელს აირჩიეს თბილისის გუბერნატორად, იგი იყო ნათესავი გიორგი მიხეილის-ძე შარვაშიძისა, 100, 104, 142, 143, 167

შარვაშიძე – 204, 207, 214

შაქრო – 88, 229

შაჰი – 97, 138

410

შექსპირი – უილიამ (1564-1616), დიდი ინგლისელი პოეტი და დრამატურგი, 161, 167

შიოვეი – 61, 301

ჩ

ჩიკვაიძე მიხეილ – მიხაკო ფილიპის-ძე, ილიას სტუდენტობის დროის ამხანაგი, ჟ. „საქართველოს მოამბის“ თანამშრომელი, 78, 86, 314

ჩიქოვანი – 120

ჩოლოყაშვილი ალექსანდრე – სანდრო ზაალის-ძე მოღვაწეობდა თბილისის სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკთან, 900-იანი წლებიდან იგი ილიას ედგა ოპოზიციაში, 186, 231

ჩოლოყაშვილი ელენე – მეუღლე ნიკო ჩოლოყაშვილისა, გურამიშვილების ნათესავი, 36, 37, 278, 279

ჩოლოყაშვილი ერასტი – 170

ჩუბინოვი ალექსანდრე – 202.

ჩუბინოვი – 142, 204, 205

ჩუბინაშვილი დავით – იესეს-ძე (1814-1891), ენათმეცნიერი, ლექსიკოგრაფი, ლიტერატურის მცოდნე. თანამშრომლობდა „ივერიასა“ და „დროებაში“. 1840 წელს გამოიცა მისი „ქართულ-რუსულ-ფრანგული ლექსიკონი“, 1855 წელს „ქართული გრამატიკა“, 1891 წელს „ქართულ-რუსული ლექსიკონი“, 142, 205

ც

ცაგარელი ალექსანდრე – ანტონის-ძე (1844-1929) ფილოლოგი, ისტორიკოსი. თანამშრომლობდა ქართულ-რუსულ პრესაში, 1860 წელს გამოაქვეყნა „О памятниках грузинской письменности“, 204

ციციანოვი – ილიას მოურავი, 197, 198, 201, 202, 212, 217, 219, 227, 237, 238, 240, 242

ციციშვილი დავით – აქ იგივე ციციანოვი, 197, 198, 201, 202, 212, 217, 219, 227, 237, 238, 240, 242

ცუცა – 16, 165, 172, 188, 189, 259

წ

წერეთელი – 82, 253

წერეთლიშვილი მიხეილ – მიხაკო, 100

წინამძღვაროვი – წინამძღვრიშვილი ილია ივანეს-ძე (1834-1920), პუბლიცისტი, პედაგოგი, საზოგადო მოღვაწე. 1883 წელს სოფ. წინამძღვრიანთ კარში გახსნა სასოფლო-სამეურნეო სკოლა. პრესაში აქვეყნებდა სტატიებს „ხორემან გვერდწითელის“ ფსევდონიმით, 68, 245, 308

ჭ

ჭავჭავაძე – დავით (დათიკო), ალექსანდრე ჭავჭავაძის ვაჟი (1818-1884), რუსეთის არმიის გენერალ-ლეიტენანტი და იმპერატორის ფლიველ-ადიუტანტი, 189

ჭავჭავაძიანი – 159, 234

ხეჩო – იხ. დარჩიანოვი ხეჩო, 72, 74, 311, 312

ხოსე – 218

ჯ

ჯაბადარი – 253

ჯიმშერიძე – ილიას ფსევდონიმი. ამ ფსევდონიმით უ. „საქართველოს მოამბეში“ პირველად დაიბეჭდა „გლახის ნაამბობი“ და „კაცია-ადამიანი?!“, 60

ჯონ პიტსი – 218

2. გეოგრაფიულ სახელთა საძიებელი

ა

ავსტრია – 177,

ავჭალა – 198, 201, 205, 223, 228, 230, 238, 240, 241, 244, 252

ალაზანი – 162

ამერიკა – 96

არმაკუნის ბაღი – 262

ახალციხე – 83

ბ

ბაქო – 96, 102, 109, 110, 113, 121, 122, 125, 134, 136, 138, 151, 152, 154, 161, 162, 168, 169

ბუშევი – 195

412

გ

გოლოვინის პროსპექტი – 20, 263

გორი – 235

გრაკალი – 229

გულაუთა – 84, 315

დ

დუშეთი – 84, 85, 88, 89, 91-95, 98, 99, 100, 104, 107, 109, 112, 115-118, 120, 121, 122, 147, 315

ვ

ვლადიკავკაზი – 221

თ

თელავი – 196

თიანეთი – 194

ი

იალტა – 244

კ

კარდანახი – 138, 147, 149, 151, 154, 155, 158, 161, 162, 163, 165, 167

კასპის ზღვა – 145, 150, 154

კახეთი – 25, 98, 112, 114, 115, 121, 125, 132, 150, 192, 229, 268, 269, 270

კისლოვოდსკი – 131

კრწანისის ველი – 222

მ

მალაია სადოვია – 140

მოზლოკი – 102, 115

მოსკოვი – 122-125, 127, 128, 130-134, 140, 143, 148, 163, 166, 172, 176, 177, 179, 187, 205, 209, 226, 317

მუშტაიდი – 73

მუხრანი – 85, 86, 200

413

მცხეთა – 204, 217, 221, 229, 230, 233, 235, 237,
242, 247, 248, 249, 250, 251, 254

მჭადიჯვარი – 87, 254

ო

ოდესა – 187, 218

პ

პარიჟი – 104, 107

პეტერბურგი – 100, 106, 111, 113, 114, 122, 123, 126,
127, 128, 132, 134, 136, 140, 142, 143, 144, 146,
147, 148, 151, 153, 154, 155, 158, 159, 160, 161,
166, 167, 178, 185, 187, 188, 205, 209, 212

პეტერბურლი – 122, 147, 151, 153, 154, 158

პეტროვსკის პარკი – 125

პოლტავა – 159

რ

რუსეთი – 96, 100, 101, 104, 106, 115, 118, 121, 130,
173, 184, 230

ს

საგურამო – 84, 103, 106, 112, 113, 191, 204, 212, 217,
227, 228, 233, 236, 238, 241

საჯაყანო – 83

სიღნაღი – 93, 120, 138, 168, 169, 170

ტ

Тифлис – 36, 66, 85, 89.

ტფილისი – 125, 150, 153, 305, 315, 316

ტულა – 139

ფ

ფოთი – 218

ქ

ქვემო ავჭალა – 252

414

ქვიშხეთი – 87

ქიზიყი – 110

ქსოვრისი – 86

ქუთაისი – 75, 77-81, 83, 96, 101, 104, 179, 185, 240,
313, 314

ყ

ყვარელი – 114, 125, 137, 138, 141, 147, 154, 162, 165,
166, 170, 172, 173, 174, 177, 186, 187, 188, 193,
194, 196, 208

შ

შავი ზღვა – 179

წ

წიწამური – 199, 200, 204, 230, 231

წოური – 150, 159, 165, 187, 190

ჯ

ჯვარის ეკლესია – 217

3. თემატური საკმეხეული

მხატვრული ლიტერატურა

„გლახის ნამბობი“ – 60, 94, 95, 103, 110, 301

„ვეფხისტყაოსანი“ – 162

„ქორილი ლირი“ – 167

„ლირი“ – 183

„Дело“ – 254

პრესა

ჟ. „საქართველოს მოამბე“ – 24, 28, 267

გაზ. „Тифлисский Вестник“ – 193

გაზ. „Новости“ – 194, 206.

გაზ. „Биржевая Ведомость“ – 194, 206

დაწესებულებები

ბანკი – 96, 98, 101, 104, 106, 107, 110, 111, 113, 117, 121, 123, 124, 126, 128, 129, 131, 134, 135, 145, 146, 152, 157, 158, 162, 175, 178, 180, 184, 186, 190, 191, 195, 200, 204, 205, 206, 208, 209, 212, 213, 214, 217, 225, 227, 228, 231, 242, 246, 247, 248,

„გლავნოე უპრავლენიე“ – 101, 104, 110

„გორსკოე უპრავლენიე“ – 201

„გოსუდარსტვენნი სოვეტ“ – 121, 126, 143, 145, 149, 156, 160, 166, 173, 176, 178, 179, 182

„გუბერნსკოე პრისუტსტვიე“ – იგივე „ლუბერნსკოე პრისუტსტვიე“, 86, 246, 247

„ველიკოე სუდებნოე ველომოსტი“ –

„კომერჩესკი სუდ“ – 74

„კრედიტნაია კანცელარია“ – 176

„ლიცეი“, „ლიცეია“ – 122, 128, 130, 133, 137

„ნაბლიუდაცელნი კომიტეტ“ – 134, 149, 150, 166, 185, 199

„ოკრუჟნი სუდ“ – 112

სემინარია – 285, 298

სამინისტრო – 121, 148, 154, 156, 160, 166, 168, 170, 171, 173, 180, 181

„სუდებნი ველომოსტ“ – 89

„ფინანსის სამინისტრო“ – 121, 143, 148, 156, 166, 171

„ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“ – 233

ცარსკოე სელო – 142

სარჩევი

1. [16 იანვარი] – 1863 წ. 13

2. [18 იანვარი] – 1863 წ. 13

3. [შაბათი, 19 იანვარი] – 1863 წ. 14

4. [26 იანვარი] – 1863 წ. 14

5. [28 იანვარი] – 1863 წ. 18

6. [29 იანვარი] – 1863 წ. 20

7. [30 იანვარი] – 1863 წ. 21

8. [2 თებერვალი] – 1863 წ. 22

9. Воскресенье [3 февраля] – 1863 წ. 23

10. [6 თებერვალი, ღამის სამი საათი] – 1863 წ. 25

11. [7 თებერვალი] – 1863 წ. 27

12. [შაბათი, 9 თებერვალი] – 1863 წ. 27

13. [11 თებერვალი] – 1863 წ. 28

14. [12 თებერვალი] – 1863 წ. 30

15. [12 თებერვალი] – 1863 წ. 31

16. 3 часа ночи [13 февраля] – 1863 წ. 31

17. [13 თებერვალი] – 1863 წ. 33

18. [13 თებერვალი] – 1863 წ. 33

19. [15 თებერვალი] – 1863 წ. 34

20. [16 თებერვალი] – 1863 წ. 34

21. [18 თებერვალი, ღამის ორი საათი] – 1863 წ. 36

22. [19 თებერვალი] – 1863 წ. 37

23. [19 თებერვალი] – 1863 წ. 38

24. [20 თებერვალი] – 1863 წ. 38

25. [23 თებერვალი] – 1863 წ. 39

26. [24 თებერვალი] – 1863 წ. 41

27. [26 თებერვალი] – 1863 წ. 42

28. 5 часов утра [28 февраля] – 1863 წ. 44

29. [1 მარტი] – 1863 წ. 47

30. [2 მარტი] – 1863 წ. 49

31. [3 მარტი] – 1863 წ. 50

32. [4 მარტი] – 1863 წ. 50

33. [5 მარტი] – 1863 წ. 51

34. [6 მარტი] – 1863 წ. 53

35. [7 მარტი] – 1863 წ. 54

36. [8 მარტი] – 1863 წ. 55

37. [9 მარტი] – 1863 წ. 55

38. [10 მარტი] – 1863 წ. 56

39. [11 მარტი] – 1863 წ. 57

40. [12 მარტი] – 1863 წ. 58

41. [14 მარტი] – 1863 წ. 58

42.	[14 მარტი] – 1863 წ.	59
43.	[14 მარტი] – 1863 წ.	60
44.	[15 მარტი] – 1863 წ.	60
45.	[16 მარტი] – 1863 წ.	61
46.	[17 მარტი] – 1863 წ.	62
47.	[18 მარტი] – 1863 წ.	63
48.	[19 მარტი] – 1863 წ.	63
49.	[20 მარტი] – 1863 წ.	64
50.	[21 მარტი] – 1863 წ.	66
51.	[22 მარტი] – 1863 წ.	66
52.	[23 მარტი] – 1863 წ.	68
53.	[24 მარტი] – 1863 წ.	69
54.	[25 მარტი] – 1863 წ.	70
55.	[26 მარტი] – 1863 წ.	71
56.	[27 მარტი] – 1863 წ.	71
57.	[28 მარტი] – 1863 წ.	71
58.	[1 აპრილი] – 1863 წ.	72
59.	[2 აპრილი] – 1863 წ.	73
60.	[3 აპრილი] – 1863 წ.	73
61.	[4 აპრილი] – 1863 წ.	73
62.	[21 აპრილამდე] – 1863 წ.	74
63.	[აპრილი] – 1863 წ.	75
64.	22 მაისი, 1864 წ., ქუთაისი	75
65.	25 მაისი, 1864 წ., ქუთაისი	77
66.	29 მაისი [1864 წ., ქუთაისი]	78
67.	[2 ივნისი, 1864 წ., ქუთაისი]	79
68.	5 ივნისი, [1864 წ., ქუთაისი]	80
69.	[1864 წ., ქუთაისი]	81
70.	[1864 წ., ქუთაისი]	83
71.	21 სექტემბერი, [1865 წ.] ხონი	83
72.	სექტემბერი, 1865 წ.	84
73.	17 ივნისი, [1865-1868 წ.წ.]	84
74.	27 ივნისი, [1865-1868 წ.წ.], ყაზბეგი	84
75.	[1865-1868 წ.წ.]	85
76.	[1865-1868 წ.წ.]	85
77.	[1865-1868 წ.წ.]	86
78.	[1865-1868 წ.წ.]	86
79.	[1865-1868 წ.წ.]	87
80.	28 ოქტომბერი [1865-1872 წ.წ. ქვიშხეთი] ..	87
81.	[1868 წ.]	88
82.	[1868 წ.]	89
83.	[1868 წ.]	90
84.	19 აპრილი, [1868-1872 წ.წ.] ღუშეთი	91
85.	[1868-1872 წ.წ.]	91

86.	[1871 წ.]	91
87.	[1872 წ.]	92
88.	[1872 წ.]	92
89.	[1872 წ.]	93
90.	15 იავარი, [1873 წ.] საღამოს შეიდი საათი, ღუშეთი	93
91.	1 თებერვალი, 1873 წ. ღუშეთი	95
92.	8 თებერვალი, [1873 წ.]	97
93.	23 თებერვალი [1873 წ.]	100
94.	23 თებერვალი [1873 წ.], ღუშეთი	100
95.	1 მარტსა [1873 წ.]	103
96.	8 მარტი [1873 წ.]	105
97.	[16 მარტი, 1873 წ.]	107
98.	[23 მარტი, 1873 წ.]	109
99.	31 მარტი, [1873 წ.]	111
100.	19 აპრილი, [1873 წ.] ღუშეთი	112
101.	26 აპრილი, [1873 წ.] ღუშეთი	115
102.	4 მაისი, [1873 წ., ღუშეთი]	116
103.	11 მაისი, [1873 წ.] ღუშეთი	118
104.	[17 მაისი, 1873 წ., ღუშეთი]	120
105.	[19 ივლისი, [1873 წ., მოსკოვი]	122
106.	28 ივლისი, [1873 წ.] მოსკოვი	124
107.	3-ს აგვისტოს, [1873 წ.] მოსკოვი	127
108.	15 აგვისტოს [1873 წ.] მოსკოვი	130
109.	25 აგვისტო [1873 წ.] მოსკოვი	133
110.	31 აგვისტო [1873 წ.]	134
111.	6 სექტემბერი, [1873 წ.] მოსკოვი	138
112.	12 სექტემბერი [1873 წ. პეტერბურგი]	140
113.	21 სექტემბერი [1873 წ., პეტერბურგი]	143
114.	26 სექტემბერი [1873 წ., პეტერბურგი]	144
115.	5 ღვინობისთვე, [1873 წ., პეტერბურდი]	147
116.	10 ოქტომბერი, [1873 წ.]	149
117.	23 ოქტომბერი [1873 წ.] ს. პეტერბურდი ...	151
118.	6 ნოემბერი, [1873 წ., პეტერბურდი]	153
119.	12 ნოემბერი, 1873 წ. [ს. პეტერბურგი]	155
120.	19 ნოემბერი, [1873 წ.] პეტერბურდი	158
121.	[20 ნოემბერი, 1873 წ., ს. პეტერბურგი]	160
122.	3 დეკემბერი [1873 წ.]	162
123.	14 დეკემბერი 1873 წ., მოსკოვი]	163
124.	[15 დეკემბერი [1873 წ.]	165
125.	19 დეკემბერი [1873 წ., მოსკოვი]	166
126.	26 დეკემბერი [1873 წ.]	168
127.	2 იანვარს [1874 წ.]	169
128.	8 იანვარი [1874 წ.]	171

129.	[15 იანვარი, 1874 წ., მოსკოვი]	172
130.	[23 იანვარი, 1874 წ.]	174
131.	4-ს თებერვალს [1874 წ.] მოსკოვი, ორშაბათი	176
132.	18 თებერვალი [1874 წ., მოსკოვი]	177
133.	26 თებერვალი [1874 წ., მოსკოვი]	179
134.	11 მარტი [1874 წ.]	181
135.	19 მარტი [1874 წ.]	183
136.	2 ენკენისთვე [1874 წ., თბილისი]	185
137.	6 სექტემბერი [1874 წ.] თბილისი	186
138.	16 სექტემბერი [1874 წ., თბილისი]	186
139.	7 ნოემბერი, [1874 წ., მოსკოვი]	187
140.	[1874 წ.]	189
141.	20 თებერვალი [1875 წ.]	190
142.	26 თებერვალი [1875 წ., თბილისი]	191
143.	10 მარტი [1875 წ.]	192
144.	28 ოქტომბერი [1875 წ., ყვარელი]	193
145.	[9-ს, ნოემბერს, 1875 წ., ყვარელი]	194
146.	13 ნოემბერი [1875 წ.]	195
147.	25 ნოემბერი [1875 წ., ყვარელი]	196
148.	29 ნოემბერი [1875 წ.]	197
149.	13 ივნისი [1870-იანი წლები]	198
150.	8 სექტემბერი [1870-იანი წლები]	199
151.	23 ღვინობისთვე, შაბათი, [1870-იანი წლები]	199
152.	[1875-1883 წ.წ.]	200
153.	[1875-1883 წ.წ.]	201
154.	[1875-1883 წ.წ.]	201
155.	[1875-1883 წ.წ.]	202
156.	[1877 წ.]	203
157.	[1881 წ.]	203
158.	[1881 წ.]	204
159.	21 იანვარი [1884 წ., პეტერბურგი]	205
160.	8 თებერვალი [1884 წ.]	207
161.	19 თებერვალი [1884 წ., პეტერბურგი]	209
162.	22 თებერვალი [1884 წ.]	210
163.	29 თებერვალი [1884 წ., პეტერბურგი]	212
164.	10 მარტი [1884 წ.]	214
165.	[1884 წლამდე]	215
166.	[1884 წლამდე]	217
167.	[1884 წლამდე]	217
168.	[1884 წლამდე]	217
169.	[1887 წ.]	218
170.	[1880-იანი წლები]	221
171.	[10 სექტემბერი, 1895 წ.]	222
172.	[17 თებერვალი, 1897 წ.]	222

173.	25 ივნისი, 1897 წ.	222
174.	[1900-1901 წ.წ.]	223
175.	[1901 წ.]	224
176.	1 მაისი, 1906 წ.	226
177.	[1900-იანი წლები]	226
178.	[1900-იანი წლები]	227
179.	4-ს მარტსა, [უთარილო]	227
180.	6 სექტემბერი, კვირა, [უთარილო]	229
181.	16 სექტემბერი, [უთარილო]	230
182.	28 სექტემბერი, [უთარილო]	231
183.	10 ღვინობისთვე, [უთარილო]	231
184.	23 ივნისი, [უთარილო]	231
185.	ივნისი, [უთარილო]	232
186.	[უთარილო]	233
187.	[უთარილო]	233
188.	[უთარილო]	233
189.	[უთარილო]	234
190.	[უთარილო]	234
191.	[უთარილო]	234
192.	[უთარილო]	235
193.	[უთარილო]	235
194.	[უთარილო]	235
195.	[უთარილო]	236
196.	[უთარილო]	236
197.	[უთარილო]	237
198.	[უთარილო]	237
199.	[უთარილო]	237
200.	[უთარილო]	238
201.	[უთარილო]	238
202.	[უთარილო]	239
203.	[უთარილო]	239
204.	[უთარილო]	240
205.	[უთარილო]	240
206.	[უთარილო]	241
207.	[უთარილო]	241
208.	[უთარილო]	242
209.	[უთარილო]	242
210.	[უთარილო]	243
211.	[უთარილო]	243
212.	[უთარილო]	244
213.	[უთარილო]	244
214.	[უთარილო]	244
215.	[უთარილო]	245
216.	[უთარილო]	245

217.	[უთარილო]	245
218.	[უთარილო]	246
219.	[უთარილო]	246
220.	[უთარილო]	246
221.	[უთარილო]	247
222.	[უთარილო]	247
223.	[უთარილო]	247
224.	[უთარილო]	248
225.	[უთარილო]	248
226.	[უთარილო]	248
227.	[უთარილო]	249
228.	[უთარილო]	249
229.	[უთარილო]	249
230.	[უთარილო]	249
231.	[უთარილო]	250
232.	[უთარილო]	250
233.	[უთარილო]	250
234.	[უთარილო]	251
235.	[უთარილო]	251
236.	[უთარილო]	251
237.	[უთარილო]	251
238.	[უთარილო]	252
239.	[უთარილო]	252
240.	[უთარილო]	252
241.	[უთარილო]	253
242.	[უთარილო]	253
243.	[უთარილო]	253
244.	[უთარილო]	253
245.	[უთარილო]	254

დამატება
რუსული წერილების ქართული თარგმანები

1.	[16 იანვარი, 1863 წ.]	256
2.	[18 იანვარი, 1863 წ.]	256
3.	[შაბათი, 9 იანვარი, 1863 წ.]	257
4.	[26 იანვარი, 1863 წ.]	258
5.	[28 იანვარი, 1863 წ.]	259
6.	[29 იანვარი, 1863 წ.]	263
7.	[30 იანვარი, 1863 წ.]	265
8.	[2 თებერვალი, 1863 წ.]	266
9.	კვირა, [3 თებერვალი, 1863 წ.]	266
10.	[6 თებერვალი, ლამის სამი საათი, 1863 წ.]	268
11.	[7 თებერვალი, 1863 წ.]	270

13.	[11 თებერვალი, 1863 წ.]	270
16.	ლამის სამი საათი, [13 თებერვალი, 1863 წ.]	273
17.	[13 თებერვალი, 1863 წ.]	274
18.	[13 თებერვალი, 1863 წ.]	275
20.	[16 თებერვალი, 1863 წ.]	276
21.	[18 თებერვალი, ლამის ორი საათი, 1863 წ.]	278
22.	[19 თებერვალი, 1863 წ.]	279
25.	[23 თებერვალი, 1863 წ.]	280
26.	[24 თებერვალი, 1863 წ.]	282
27.	[26 თებერვალი, 1863 წ.]	283
28.	ღიღის სუთი საათი, [28 თებერვალი, 1863 წ.]	286
29.	[1 მარტი, 1863 წ.]	289
30.	[2 მარტი, 1863 წ.]	290
31.	[3 მარტი, 1863 წ.]	292
32.	[4 მარტი, 1863 წ.]	292
33.	[5 მარტი, 1863 წ.]	293
34.	[6 მარტი, 1863 წ.]	295
36.	[8 მარტი, 1863 წ.]	296
38.	[10 მარტი, 1863 წ.]	297
39.	[11 მარტი, 1863 წ.]	298
40.	[12 მარტი, 1863 წ.]	299
42.	[14 მარტი, 1863 წ.]	299
43.	[14 მარტი, 1863 წ.]	300
44.	[15 მარტი, 1863 წ.]	300
45.	[16 მარტი, 1863 წ.]	301
48.	[19 მარტი, 1863 წ.]	302
49.	[20 მარტი, 1863 წ.]	303
50.	[21 მარტი, 1863 წ.]	305
51.	[22 მარტი, 1863 წ.]	305
52.	[23 მარტი, 1863 წ.]	307
53.	[24 მარტი, 1863 წ.]	309
54.	[25 მარტი, 1863 წ.]	310
55.	[26 მარტი, 1863 წ.]	310
56.	[27 მარტი, 1863 წ.]	310
57.	[28 მარტი, 1863 წ.]	311
58.	[1 აპრილი, 1863 წ.]	312
59.	[2 აპრილი, 1863 წ.]	312
63.	[აპრილი, 1863 წ.]	313
65.	25 მაისი, 1864 წ., ქუთაისი	313
72.	სექტემბერი, 1865 წ.	315
76.	[1865-1868 წ.წ.]	315
77.	[1865-1868 წ.წ.]	315
82.	[1868 წ.]	316
176.	1 მაისი, 1906 წ.	317

219. [უთარილო]	317
ტექსტისათვის	319
შენიშვნები	321
საძიებლები	395
1. პირთა ანოტირებული საძიებლები	395
2. გეოგრაფიულ სახელთა საძიებლები	412
3. თემატური საძიებლები	415
სარჩევი	417

ИЛЬЯ ГРИГОРЬЕВИЧ ЧАВЧАВАДЗЕ
ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ СОЧЕНЕНИЙ
 В 20-ТИ ТОМАХ

ТОМ XI

(На Грузинском языке)

ТБИЛИСИ

“ИЛИАС ФОНДИ”

2009

კორექტორი: ელენე ბელუკაძე
 ტექსტი ააწყო: ნათელა ბერიშვილმა
 დააკაბადონა: გიორგი ბერიშვილმა

ტირაჟი 300

ფასი სახელმეკრულებო